

मा अभिमन्यु

डॉ. सतिशकुमार पाटील

मा अभिमन्यु

-डॉ. सतिशकुमार पाटील

DS BOOK WORLD

- मी अभिमन्यू (कादंबरी) / Mi Abhimanyu (Novel)
डॉ. सतिशकुमार पाटील / Dr. Satishkumar Patil

© श्री. शरद आदगोंडा पाटील
पायोस हॉस्पिटल, बस स्टॅण्डजवळ, जयसिंगपूर,
ता. शिरोळ, जि. कोल्हापूर.
मोबा : ९७६६४३७७९९

- प्रकाशक
डीएस बुक वर्ल्ड
एल.एम. वाडी, नातेपुते, जि. सोलापूर.
मोबा. : ९४०४७६१४२७

- प्रथमावृत्ती : १८ नोव्हेंबर २०१८

- मुखपृष्ठ व आतील चित्रे :
श्वेता विलास जगताप,
मु. पो. मिठारवाडी

- अक्षरजुळणी :
सागर चौगले, कोल्हापूर.

कॅन्सरने होरपळलेल्या आणि
जगण्याच्या लढाईत
हरलेल्या सर्व कॅन्सरग्रस्त
अभिमन्यूसाठी अर्पण....

मनोगत...

आज माझ्या जीवनातील एक महत्त्वाचा क्षण मी माझ्या पुस्तक रूपाने आपल्या सामोर मांडण्याच्या प्रामाणिक प्रयत्न करत आहे. गेल्या पाच वर्षांपूर्वी माझ्या हॉस्पिटलमध्ये एक युवा अवरस्थेतील कॅन्सरने ग्रासलेला तरुण मृत्युच्या उंबरठ्यावर मी पाहिला. तो हॉस्पिटलमध्ये केवळ दोनच दिवस उपचारासाठी आला होता. तेंव्हा त्याची आई, वडील, आजी व आजोबा त्यांच्यात असलेला भावनिकतेचा ओलावा मला जाणवला. लक्षावधी रुपये खर्च करूनही त्या मुलाच्या आई-वडिलांच्या चेहऱ्यावर झालेल्या खर्चाबाबत मला तिळमात्रही दुःखाचा ओरखडा जाणवला नाही. मुलाला आणखी चार दिवस जगता यावे म्हणून ते अगदी मनापासून धडपडत होते. त्या दिवशी मी या पुस्तकाची पहिली काही पाने लिहिली. गेली पाच वर्षे हा विषय मात्र माझ्या मेंदूत ठाण मांडून जशाचा तसा बसला होता. परंतु कार्यव्यस्ततेमुळे तो कागदावर उतरणे शक्य झाले नाही.

मागील वर्षी दुर्दैवाने मला हृदयविकाराचा झटका येऊन गेला. माझी अॅन्जीओप्लास्टी झाली. मृत्युच्या समीप जाऊन आल्यानंतर मृत्यूबाबतीतचे भितीचे तांडव, जे पूर्वीपासून माझ्यात कमीच होते, ते अगदी संपूर्णपणे गळून पडले. परंतु माझ्या कथेतील 'अभिमन्यू'चा मृत्यू समोर साक्षात यमदूत म्हणून दरवाज्यावर उभा होऊन ठाकला

आहे. या क्षणीही त्याच्या मनात काय विचार येत असतील? त्याचा भावनिक कल्लोळ काय असेल? हे माझ्या जीवनाला समोर ठेऊन काल्पनिकपणे उभा करण्याचा प्रयत्न मी केला आहे.

पुस्तकातील व्यक्तिरेखा 'आई' म्हणजे माझी आई 'मालती पाटील', माझ्या अर्धांगिनी सौ. अंजली पाटील, सौ. स्मिता पाटील यांच्या व्यक्तिरेखा समोर ठेऊन लिहिल्या आहेत. वडिलांची व्यक्तिरेखा थोडी बहुत माझ्या वडिलांशी मिळती-जुळती आहे. स्वानुभवातून लिहिलेले लिखाण नेहमीच वाचकाच्या काळजाला हात घालणारे होते असे मला वाटते.

हे पुस्तक मृत्युच्या छायेत असलेल्या मुख्य व्यक्तिरेखेबाबत लिहिलेले असल्यामुळे नकारात्मक विचार वाचकांच्या डोक्यात येण्याची शक्यता नाकारता येत नाही. कॅन्सर हा काही अंशी दुर्धर आजार आहे. हे जरी सत्य असले तरी आधुनिक शास्त्राने त्याच्यावर मात करण्याचे प्रयत्न सुरु ठेवले आहेत. थोड्या फार प्रमाणात यशही मिळविले आहे हे विसरून चालणार नाही.

पुस्तकाचे लेखन करताना प्रा. संदीप पाटील सर, प्रा. श्रीकांत कांबळे सर यांचे मार्गदर्शन लाभले. माझा स्टाफ श्री. मंगेश कोळी, कु. सुवर्णा पोवार, कु. प्रियांका जिरगे यांनी हस्त लिखिताचे टंकलेखन व दुरुस्तीचे काम केले. श्री. नवनाथ गोरे सर यांनी पुस्तक वाचून प्रकाशित करण्याचा सल्ला दिला व प्रस्तावना लिहिली त्यांचा मी आभारी आहे. अतिशय सुंदर असे मुखपृष्ठ, मलपृष्ठ तसेच आतील चित्रे कु. श्वेता जगताप यांनी काढून पुस्तकाची शोभा वाढविली. माझ्या जवळपास तीनशे कर्मचाऱ्यांनी मला लिहिण्यास प्रोत्साहन दिले. मला लेखनास अधिकाधिक वेळ मिळावा म्हणून माझे मित्र डॉ. सुरेश पाटील व सर्व डॉक्टर स्टाफ, कर्मचारी तसेच माझ्या बरोबर अठरा वर्ष कार्यरत असणारे संदीप, अभी, प्रवीण, इब्राहीम, विजय, प्रशांत यांनी मला वेळ उपलब्ध करून मोलाचे सहकार्य दिले. माझे बंधु श्री. शरद पाटील, माझी बहिण सौ. सुरेखा उगारे यांनी पुस्तकाचे वाचन करून मला छानशा प्रतिक्रिया दिल्या.

वाचक वर्ग म्हणजे तुम्ही माझे दैवत असून, हे पुस्तक वाचून पुस्तक आवडल्यास प्रतिक्रिया खालील पत्त्यावर किंवा ईमेलवर पाठवून द्याव्यात. जेणेकरून मला पुढील लेखनास प्रोत्साहन मिळेल. कॅन्सरग्रस्त रुग्णासाठी एखादे हॉस्पिटल सुरु करावे

असा विचार माझ्या मनात आहे. पण सध्या आर्थिक अडचणीमुळे हे शक्य दिसत नाही. या पुस्तकातून मिळणारे उत्पन्न हे कॅन्सरग्रस्त रुग्णासाठी व हॉस्पिटलसाठी वापरले जाईल. आपणास कॅन्सरग्रस्त रुग्णांना व हॉस्पिटलला मदत करावयाची असेल तर पायोस हॉस्पिटल या ट्रस्टला मदत करू शकता. हे पुस्तक जास्तीत जास्त वाचक वर्गापर्यंत पोहोचावे असे मला वाटते. आपले सर्वांचे पुनश्च एकदा मी मनःपूर्वक आभार मानतो आणि माझ्या मनोगतला पुर्णविराम देतो.

– डॉ. सतिशकुमार आ. पाटील

- पत्ता – पायोस हॉस्पिटल, बस स्टँड जवळ, जयसिंगपूर. ता.– शिरोळ ; जि.– कोल्हापूर. ४१६१०१
- ईमेल – piosmhjaysingpur@gmail.com
- ट्रस्टचे नाव – डॉ. पाटील इन्स्टीट्यूट ऑफ ऑर्थोपेडीक सायन्सेस अँड रिसर्च जयसिंगपूर
- ट्रस्ट अकौंट नंबर – १२०४०४१८००००६७७

प्रस्तावना...

‘मी अभिमन्यू’ ही पश्चिम महाराष्ट्रातील सुप्रसिद्ध अस्थिरोग तज्ज्ञ डॉ. सतिशकुमार आदगोंडा पाटील यांची पहिली वहिली कादंबरी. व्यवसायाने डॉक्टर असलेल्या पण भावनोत्कृटक प्रतिभावंतांचं हे पहिलं पुष्प.

मृत्यू समोर उभा असताना मनाची होणारी अवस्था, भावनिक कल्लोळ मांडण्याचा प्रयत्न अगदी समर्पक वाटतो. मृत्यू दारात उभा आहे तेव्हा त्या अभिमन्यूच्या मनात आलेले विचार, त्या विचारातून मृत्यू आणि अर्धवट जगलेल्या जीवनातील चांगल्या वाईट घटनांचा लावलेला व्यापक अर्थ याचे सुंदर मंथन मांडणारी ही अनेक पदरी आशयसूत्र असणारी ही कादंबरी.

आईची शिकवण, आईचे संस्कार, तिचे शहाणपण आणि स्वाभिमान यांचा समन्वय साधणारी एक आशय गाथा आहे. आपल्या मुलाला जगविण्यासाठी रात्रंदिवस झटणारी, ध्येयवेड्या आईची ही एक चरित्रगाथा मला वाटते.

कॅन्सरग्रस्त तरुणाची ही फक्त मनोव्यथा नाही तर जगण्याविषयीचं तत्वज्ञान हळूवारपणे अन गंभीरपणे अलगद उलगडत जाणारी ही कादंबरी आहे. आईचे, प्रत्येक व्यक्तीच्या हृदयातील, जीवनातील स्थान, पुस्तक वाचताना जाणवत राहते, प्रतिबिंबित होत राहते. आपल्या आईचे व्यक्त, अव्यक्त स्मरण आपणास आठवण्यास हे पुस्तक भाग पडते.

वडिलांचे कर्तृत्व, त्याच्या सामाजिक जाणीवा आणि त्या पार पाडता पाडता आपल्या मुलाला जगविण्यासाठी त्यांची अविश्रांत दमणूक, त्या दमणूकीने न थकता,

न थांबता, न रडता, आपला मुलगा यातून सुखरूप बरा होणार अशा भावड्या अन दिलदार वडिलांचे दर्शन कथानकातून प्रतीत होते.

शालेय, कॉलेज जीवनातील मैत्रीचे ऋणानुबंध, तारुण्यसुलभ भावना, आकर्षण पण या आकर्षणापलीकडे जपलेले निस्सीम प्रेमबंध आणि मैत्रीतील पवित्र नात्याचा अर्थ ही पदोपदी जाणवत राहतो.

नीतिमत्तेचे शिक्षण, उपदेश, माणूस घडविण्याचा ध्यास आणि जीवनाकडे पाहण्याची नवी दृष्टी देणारी ही कलाकृती. पितृकर्तृत्वाची जाण असणाऱ्या आणि मातृभक्तीने ओतप्रोत भरलेल्या मुलाची कथा आहे. प्रेमाच्या स्पर्शाने प्रेमाचे विश्व कोरणाऱ्या तरुणाचे भावविश्व आहे. कॅन्सर या असाध्य आजाराकडे नकारात्मक नव्हे, सकारात्मक नव्हे, तर तटस्थपणे पहायला लावणारी ही कलाकृती आहे म्हणून मला ती विशेष महत्त्वाची वाटते.

मराठी साहित्यात आईविषयीच्या आजरामर कलाकृतीत साने गुरुजींची 'श्यामची आई' उत्तम कांबळे यांची 'आई समजून घेताना' या कादंबऱ्यांचा उल्लेख केला जातो. यापुढचा टप्पा म्हणून डॉ. सतिशकुमार पाटील यांच्या 'मी अभिमन्यू' या कादंबरीकडे पहावे लागेल. त्यांच्या या कादंबरीचे मराठी वाचक निश्चितपणे स्वागत करतील. त्यांच्या लेखन प्रवासास माझ्या हार्दिक शुभेच्छा...

– नवनाथ गोरे

इ नमिन बावीस वर्षांचा देह अंथरुणाला खिळलेला, शांत निर्गूण अगदी कसा देवासारखा, न होऊन काय करतोय पर्यायच नव्हता मला. ईश्वराच्या अगणित खेळामधील मी एक खेळाडू. जेव्हा माणसाला पर्याय नसतो, तेव्हा आपल्या नशिबी आलेल्या आनान्वित अत्याचाराचा हसत मुखाने स्वीकारच करतो ना. मलाही भाव-भावना, मनातील कल्लोळ, आशा-निराशा, आशा-अपेक्षा होत्या. पण आता मी नशिवाच्या खुंटीला ते अडकवून जगतोय. माझा गोरा, पान, उंच सहा फुट देह आता अगतिक होऊन खिळलाय अंथरुणावर. याला शरीर म्हणाव तरी कसं?

मूर्तीच्या समोर अखंड तेवणारा नंदादीप आता फडफडू लागला होता. तो वारा वादळाशी संघर्ष करित तेवत होता. त्याचा मंद मिणमिणता प्रकाश समोरच्या मूर्तीचा तेलकटपणा उगाचच अधिक स्पष्ट करतोय की काय अस वाटू लागला होतं. त्याला आता विज्ञायचा होतं. पण त्या ज्योतीचा संघर्ष ती मूर्ती मात्र स्तिथप्रज्ञ पद्धतीने पाहत निश्चित उभी होती. जणू त्या ज्योतीकडे बघून मंद स्मित करित होती. आयुष्य असंच असत ना? जीवन म्हणजे त्या मूर्तीसमोरचा मिणमिणता दिवाच, तो कधीना कधी विझणारच!

मला आता मृत्यूची चाहूल लागली आहे. असे म्हणतात की, आपल्या शरीरापेक्षा हृदयाला अगोदर त्या विधात्याची हाक पहिल्यांदा ऐकू येते, तशी हाक माझ्या हृदयाला जाणवू लागली आहे.

दिवसभर मनुष्य काम करून थकतो, त्याच्यासाठी रात्रीची झोप आवश्यक असते. परंतु त्यातून मिळणारा आनंद महत्वाचा असतो. तसेच जीवनभर कष्ट करणाऱ्या व्यक्तीला मृत्यूची महानिद्रा आवश्यक असते. मी या वीस बावीस वर्षांत काय कष्ट करून धन लावले किंवा कुठे नेऊन हिमालयावर झेंडा लावला म्हणून देवाने ही चिरनिद्रा, महानिद्रा मला अशी अकाळी देण्याचे ठरवले आहे.

नियतीच्या हातातलं मी एक बाहुल झालो आहे. निसर्गासाठी आणि इतरांच्यासाठी मी एक जीवंत, सजीव म्हणून दिसत असलो तरी मनाने मात्र पुरता मेलो आहे. आता फक्त कमरेच्या वर माझं शरीर आहे. कमरेच्या खाली त्याची ना हालचाल, ना संवेदना. हत्ती रोग झाल्यावर जसे पाय फुगतात तसे दोन पाय अगदी निर्जीव झाले आहेत. तबबल तीन महिन्याहून अधिक काळ मी असाच अंथरुणावर खिळून पडलो आहे. अक्षरशः बसून निर्जीव एखाद्या वस्तूप्रमाणे, जी इतरांच्या मदतीशिवाय हलू शकत नाही? तशी अवस्था माझी झाली आहे. अंथरुणावर अडवे पडायचे म्हणजे, मेंदूला झिणझिण्या येतात. या सळसळत्या रक्ताच्या तारुण्यात, सुद्धा संपूर्ण शरीर शांत झाले आहे. माझ नशीब चांगले आहे की, माझ्या शरीरावर अजून जखमा झाल्या नाहीत आणि त्यामध्ये किडे पडले नाहीत. माझ्या त्या देवरूपी आईवडिलांची कृपा की दररोज ते कूस बदलणे, नवीन कपडे घालणे, शी-शु काढणे, खाऊ-पिऊ घालणे, तेही नियमित आणि न थकता, न थांबता या सर्व गोष्टी करताहेत. गेली काही महिने हाच नित्य क्रम सुरु आहे.

मी पाहतोय माझ्याबरोबर माझे आई-वडील, आजी-आजोबा ही कर्मदरिद्री, ससेहोलपट सहन करीत आहेत. माझ्या या अशा अवस्थेमुळे ना त्यांना सुखाची झोप घेता येते, ना दोन वेळचा घास आनंदाने खाता येतो. फक्त आणि फक्त दवाखाना, दवाखाना आणि दवाखानाच म्हणजे त्याचं आयुष्य बनलं आहे.

असे म्हणतात की, कर्तृत्वहीनतेपेक्षा कर्तृत्व श्रेष्ठ, आणि कर्तृत्वापेक्षा अकर्तृत्व श्रेष्ठ. थोरामोठ्यांची अशी वचने माझ्यासारख्या अकर्तृत्वी माणसाला नक्की लागू होतात. लालमासाच्या या गोळ्याला आई बापांनी खस्ता खाऊन, पोटाला वारेमाप खुराक घालून मोठे केले. मी कर्तृत्वहीन पुरुष त्याची थोडेसुद्धा जाण ठेऊ शकलो नाही. त्यांना दुःखाच्या परमखाईत सोडून मी बापुडा आता निघालोय.

आता माझं आयुष्य म्हणजे संपूर्ण भरलेलं भांड्यासारखं झालं आहे, केंव्हा ही ते लवंडू शकते. इनमिन घटकाभर, महिना-दोन महिने अगदीच ओढून-ताणून जीवन मिळाले तर फक्त सहा महिने जास्तीत जास्त मला जगता येईल.

माझी आई माझ्या सोबत सतत बोलत रहायची. अगदी मी जन्माला येण्यापूर्वी म्हणजे गर्भाशयात असल्यापासून ते आतापर्यंत सगळ्या गोष्टी माझ्यासमोर उजळवत रहायची, लग्नानंतर अगदी सहा महिन्यात आईला दिवस गेले होते. आईचं पोट म्हणजे तिच्या शरीराला न पेलण्यासारखे वाढले होते.या काळात आईचे वजन चांगले वीस किलोने वाढले होते.

आजी म्हणायची 'आईला गर्भारपण भरपूर मानवलय, राजकुमारच तिच्या पोटी जन्मणार' असे ती वारंवार म्हणत असे.

कोणत्याही गाईला आपल्या डोक्यावर असणारे शिंग ओझे होत नाहीत. त्याप्रमाणे आई हसून लाजायची. त्या अभागिणीच्या पोटात असताना म्हणे तासा-तासाला लाथा मारायचो. परंतु असा अर्धामुर्दा जगणारा, केविलवाणा, हतबल राजकुमार जन्माला येईल, याची तिला कल्पनाच नव्हती. एखादा तास चुकून माझी हालचाल झाली नाही तर, आई अस्वस्थ व्हायची. जन्माला आल्यावर काही वर्षांनी हा काहीच हालचालच करू शकणार नाही, अशी कल्पना तिने कधी जन्मात केली नसेल. गर्भाशयावर चांगले संस्कार करणारी भगवतगिता, रामायण व महाभारत या पुस्तकांचे पठण करत रहायची. मला आता राहून-राहून वाटत आहे, तिने चक्रव्युहात अडकलेल्या अभिमन्यूची कहाणी एकदा देखील वाचली नसेल. परंतु नियतीचं चक्रव्युह मी न भेदता अगदी एकविसाव्या वर्षी जगण्यापासून परागंदा होणार होतो.

मनुष्याने उत्तम गृहस्थाश्राम केला की, आपल्या आईवडिलांचा उद्धार होतो आणि उत्तम ब्रम्हचर्यपाळले म्हणजे बेचाळीस पिढ्या उद्धारतात. परंतु माझ्यासारखं जबरदस्ती ब्रम्हचर्य मिळाले तर काय होत असेल असा विचार करून, वेदना विसरून कधी कधी मी मनातल्या मनात हसू लागलो.

दर पंधरा दिवसाला जाऊन डॉक्टरांना म्हणायची. माझी सोनोग्राफी करा, बाळ व्यवस्थित आहे ना? बाबा तर आईची खूप काळजी घेत असत. तिला काय हवे त्याची लगेच पूर्तता करायचे. तिच्या तब्येतीची आणि गर्भाशयात वाढणाऱ्या माझे संगोपन चांगले होण्यासाठी बदाम, पिस्ता, खजूर, आक्रोड, दुध, दही, लोणी त्याच बरोबर आईला जे काही खावेसे वाटते त्या सर्व पदार्थांची पूर्तता ताबडतोब केली जात होती. आई कोठेही नाराज होता कामा नये म्हणून आनंदाचा वर्षाव आईवर व्हायचा. आई तशी खायला कंटाळा करायची, दिवसभर एखाद्या चपातीवर गुजराहाट करायची, परंतु त्या नऊ महिन्यात अगदी मनसोक्त पोटाच्या ताकतीपेक्षा जास्त ती खायची. याचे कारण आता मला वाटते आहे की, मी पोटात असताना मला पुढे अशा सत्वपरीक्षेला सामोरे जावे लागणार याची कल्पना तिला होती की, काय कोण जाणे?

माझ्या आईच्या पायाला भिंगरी बांधली आहे, अशी माझी आजी म्हणायची. पण त्या नऊ महिन्यात प्रत्येक पाउल जपून, उचलून, सावकाश टाकायची, चुकून पाय घसरेल याची तिला काळजी वाटत होती. पोटातील माझ्या बाळाला इजा होईल म्हणून जपून राहायची. परंतु आता मी असा गुंटूगळा होऊन पडलोय, अथांग समुद्राचा देखावा सुंदर, मनोहारी, आकर्षक, अविस्मरणीय, अकल्पनीय तीरावर बसणाऱ्या व्यक्तीला वाटते परंतु समुद्रात बुडणाऱ्या व्यक्तीला मात्र

समुद्राचा, समुद्राच्या अथांगतेचा किळस वाटत असतो. माझ अस्तित्व म्हणजे समुद्रात बुडणाऱ्या त्या व्यक्तीसारखं झालंय. माझ्या भोवतालचे सर्वजण जे संपूर्ण आयुष्य पूर्ण जगणार आहेत तर जणू समुद्र काठावर बसून बुडणाऱ्या मी वर हसत आहेत की काय असे मला वाटू लागते. तेव्हाच तिचा पाय घसरून, मी जन्माला यायच्या आधीच देवाने मला त्याच्या जवळ बोलावले असते तर बरे झाले असते?

असो, एका खाजगी दवाखान्यात माझा जन्म झाला. माझे वजन तब्बल सात पौंड भरले होते. पोटातून बाहेर पडताच, मी बाहेर आलोय म्हणून रडू लागलो. गोल, गुळगुळीत, थुळथुळीत, गोरा वर्ण, बाळसेदार अंग, लांबसडक नाक, लाल चुटुक जिबणी, आणि मनमोही बोलके डोळे. सिस्टरांच्या हातात मी धरवत नव्हतो, शेवटी त्यांनी मला माझ्या आईच्या हातात दिले. मी तिच्या कुशीला चिपकलो तेव्हाच मी शांत झालो म्हणे?

सिस्टरांच्या हातात मी कसा स्थिर राहणार बरे? मला देवाच्या भेटीला लवकर जायचे नव्हते का हो! आईच्या कुशीला चिपकून शांत होणारच की? तिचं सानिध्य असे कुठे मला पोट फुटेस्तोवर मिळणार होते म्हणूनच कदाचित क्षणभर सुद्धा तिच्यापासून मला दूर राहायचे नसेल.

माझ्या जन्मदात्र्या आईने लक्ष, अनंत वेदना सहन करत माझ्यासारख्या अभाग्याला जन्म घातला होता. माझा लालसर गोळा पाहून ती प्रचंड खुश झाली होती. तिने सोसलेल्या नऊ महिन्यांच्या वेदनेचा तो पुर्णविराम होता. ती मला पहात होती. मला तिच्या डोळ्यात भरून घेत होती, साठवून घेत होती आणि तृप्त होत होती. तिने अतीव मायेने, हळुवारपणे सांभाळत मला कुशीत घेतलं. आता माझ्यासाठी फक्त ती उरले होती आणि माझ्यासाठी फक्त ती!!

मुलगा, मुलगी असा भेद माझी आई करत नव्हती. पण तिच्या पोटी मुलगाच जन्माला यावा असे तिला वाटायचे. सर्वसाधारण प्रत्येक आईची जशी इच्छा असते तशी. मुलगी झाली तर तिचे कोड कौतुक करायचे, शिकवायचे, मोठे करायचे आणि लग्न करून दुसऱ्याच्या घरी पाठवायचे. त्या बिच्यारीची या गोष्टीसाठी मानसिक तयारी नव्हती. तिची इच्छा देवाने पूर्ण केली. परंतु ही इच्छा अर्धीमुर्धी होती, याची तिला यत्किंचीतही जाणीव नव्हती. त्या मायमाऊलीला काय ठाऊक? हा राजकुमार जन्मानंतर तिला जीवनात कोणत्या कोणत्या अग्निपरीक्षा द्यायला लावणार आहे.

मला जन्म देऊन ती जिंकली आहे, जगज्जेती झाली आहे. असा तिचा भाव होता. माझा जन्म म्हणजे माझ्या आईसाठी एक यशोगाथा होती. या यशामुळे तिचा हुरूप वाढला होता. तिची यशाची भूक वाढली होती. मला मोठे करायचे, चांगले माणूस करायचे अशी स्वप्ने बघत ती माझे सगळे चोचले पुरवायची. पण तिची ही वाढती भूक, स्वप्ने नियतीला मान्य नसावे त्यामुळे नियती तिला मात्र पराभवाच्या छायेत ढकलत होती.

आईला पान्हा फार फुटायचा, माझा आवाज जरी आला. तरी तिचा उर पान्हायाने भरून यायचा. मी कितीही पोट फुटेस्तोवर पिलो, तरी तिचा उर भरूनच राहायचा. एकावेळी पंधरा पंधरा मिनिटे छातीला धरून रहायचो. डॉक्टरांनी तिला सांगितले की, थोडे पिल्यावर बाळाची ढेकर काढायची. नाहीतर बाळाला उलटी येऊन, बाळ गुदमरण्याची शक्यता असते. ही गोष्ट तिने इतकी जीवाला लाऊन घेतली होती की, प्रत्येकवेळी मला पाजताना माझी आणि आईची नेहमी कुस्ती लागायची. मी उराला चिटकून असायचो, आणि ती ते अधूनमधून सोडवून ढेकर काढायचा प्रयत्न करायची. तिला उलटी येण्याची इतकी भीती वाटायची की, अगदी समोरच्याला वाटायचे ही सारखे बाळाला छातीवर उभी करून उगीचच का

थोपटतेय. माझा मृत्यु असाच उलटी होऊन किंवा श्वास गुदमरून होणार आहे, याची बहुतेक तिला अगोदरच कल्पना आली होती की काय कुणास ठाऊक?

आज भरभरून पोट भरवणारी माझी आई भविष्यात एक घास माझ्या तोंडात सरकवण्यासाठी हतबल होणार होती.

काहीतरी विचित्र आणि अघटीत आकस्मित घडणार आहे. असं तिला सारखं वाटत रहात असावं. भविष्याची तिला कदाचित जाणीव असावी म्हणूनच चिखलात रुतलेल्या चाकाप्रमाणे तिच्या ठायी भीती वसली असावी.

आपण कितीही वळणे घेतली तरी आपण ठरवलेल्या मुकामाच्या दिशेने जात असतो. बहुतांशी व्यक्ती भरपूर वळणे घेऊन मुकामाच्या ठिकाणी जातात. माझं मुकामाचे ठिकाण मात्र दोन चार वळणानंतर लगेच येणार होते.

रात्रभर ती जागी रहायची, दिवसासुद्धा कायम चाणाक्ष हरीण आपल्या पाडसासाठी जशी जागरूक असते तशी असायची. रात्री बाळ भुके पोटी जागे होईल आणि मी वैरीण कदाचित झोपलेली असेन आणि माझे बाळ अर्धपोटी राहिल की काय? अशी भीती तिला कायम सतावत रहायची. जरा जरी खुट्ट वाजले, बाळ जागे झाले आहे की काय? अशी खात्री ती वारंवार करत रहायची. रात्री झोपेत अघटीतपणे आपले हात पाय चुकून बाळाच्या अंगावर पडेल? अघटीत काय तरी होईल? म्हणून ती सतत जागी रहायची.

घटीत किंवा अघटीत आपल्या हातातलं बाहुल नसतं. वैश्विक आत्म्याच्या मनी आले तर तो समुद्राचं वाळवंटात रुपांतर करू शकतो. निमिषार्धात वाळवंटाचं समुद्रात रुपांतर करू शकतो. निर्मिती, पुनर्रचना आणि शेवट सगळं त्याच्याच खेळ असतो. असे जागे राहून थोडीच ती अघटीत गोष्टी टाळू शकणार होती काय?

रात्रंदिवस अशी जागी राहिल्यामुळे, डोळे टमटमित सूजलेले असायचे. ह्या तिच्या अति पुत्रप्रेमामुळे बाबा, आजी-आजोबा फार त्रस्त झाले होते. पण तिला ह्या गोष्टी समजावून सांगण्याची कोणाची विश्वास नव्हती? मी तिचा जीव की प्राण होतो. तिला पुढे कायम असे जागे राहावे लागणार आहे, याची रंगीत तालीमच जणू सुरु होती की काय? कोणास ठाऊक? पुढे घडणाऱ्या घटनांचा हा सरावच होता जणू !

मी तिचा जरी जीव की प्राण जरी असलो तरी माझ्या जीवन मरणाची खेळी तो परमात्मा खेळणार होता. कॅरम खेळताना एखादा खतरनाक खेळाडू कशा अलगद सोंगट्या छिद्रात ढकलत असतो तसा माझा जीव तो परमात्मा अलगद ढकलणार होता.

मला कायम गरम कपड्यात गुंडाळून ठेवायची. उबदार वाकळ, टकूचे, लंगोटे, सुती कपड्याने अक्षरशः घर भरलेले असायचे. मला लागणारी प्रत्येक कपडे गरम पाण्याने धुवायची. अगदी टापटीपपणे ठेवायची. आता तिची संपूर्ण खोली फक्त आणि फक्त माझीच झाली होती. मला जंतुसंसर्ग होईल? ताप येईल? मी आजारी पडेन? असे ना ना प्रकारचे प्रश्न नेहमी तिच्या डोक्यात असायचे. थोडी सर्दी, खोकला झाला की, माझी माय घर डोक्यावर घ्यायची. माझा प्रत्येक हुंदका, अश्रू, रडणं तिच्या काळजाचा ठोका चुकवायचा. माझा प्रत्येक हुंदका बाणासारखा तिच्या काळजात रुतायचा. बाबा, आजी-आजोबा यांची तर भलतीच तारांबळ उडायची. आम्ही गावापासून थोड्या अंतरावर असणाऱ्या मळ्यात रहायचो. डॉक्टरांच्याकडे जायचे झाले तरी दोन किलोमीटर अंतर गावामध्ये जावे लागत असे. डॉक्टर घरापर्यंत पोहोचेपर्यंत किंवा बाळाला दवाखान्यात घेऊन जाईपर्यंत तिची चलबिचल चालू असायची. नेहमी सगळ्यांसाठी निस्वार्थी भावनेने सर्व काही करणारी माझी आई तेव्हा मात्र प्रचंड स्वार्थी झालेली असायची. आईला मला नेहमी आनंदी ठेवायला आवडायचे कारण कदाचित ती माझ्यात तिच्या

आत्म्याला, तिच्या स्वतःला बघायची. माझे हसणे म्हणजे तिच्या दृष्टीने गुलाब फुलांची उधळणचं असायची. माझा हुंदका ऐकून ती जशी स्वार्थी व्हायची तशी जगातील प्रत्येक माय पण स्वार्थी होत असेल ना? तिला नेहमी वाटायचे माझ्या बाळाला पहिला तपासले पाहिजे, कारण तो खूप आजारी आहे. कधीच कोणाशी न भांडणारी माझी आई तेथे बसलेल्या इतर पेशंट बरोबर नंबरसाठी वाद घालत राहायची. एकदा का डॉक्टरांनी मला तपासले की, मात्र ती सुटकेचा श्वास सोडायची.

डॉक्टर सुद्धा कधी कधी वैतागायचे आणि म्हणायचे...

‘अहो मावशी, एवढ्याश्या कणकनीचे किती बाऊ करताय? लहान मुल म्हणजे थोडं किरकिरायचं की?’

असे प्रश्नार्थक वाक्य डॉक्टरांकडून तिला नेहमी ऐकायला मिळायचं. आई थोडीशी हिरमुसली व्हायची? पण जग जिंकल्याचा आनंद, अविर्भाव तिच्या चेहऱ्यावर दिसून यायचा. तिच्या चेहऱ्यावरचे निराशेचे ढग लगेचच निवळून जायचे. तिच्या नजरेत पूर्वीची तेजाची धार लगेचच झळकू लागायची. आयुष्यात निराशा आली तरच आशेचा अर्थ कळतो. दुःखद स्वप्नानंतर सुखी स्वप्नांचा आनंद घेता येतो. वाईटानंतरच चांगल्या गोष्टीतून आनंद कळू लागतो. वाळवंट बघितल्यानंतर एक थेंब पाण्याची किंमत समजू शकते. मृत्यूची चाहूल लागल्यानंतर जगण्याचा अर्थ समजू लागतो. ऐकून न ऐकल्यासारखे करून ती तिथून पोबारा करायची. पण पुढच्यावेळी तोच किस्सा ती गिरवत राहायची, जगावेगळे पुत्र प्रेम असायचे माझ्यावर.

आयुष्य कसे असते? ज्या जंतूसंसर्गाला माझी आई जपायची, माझा मृत्यु त्या जंतूसंसर्गानेच व्हायचा होता, हे विधिलिखित होते. ज्या डॉक्टरांच्या समोर माझी

आई पुत्रप्रेमा पोटी गडबड करत रहायची, भविष्यात मात्र मला रुग्णालयात उपचारासाठी तासंतास, दिवसंदिवस ताटकळत बसावे लागणार होते. थोडीशी माझी कणकण माझ्या आईसाठी जीवघेणी असायची. परंतु आता गेली दोन वर्षे प्रत्येक क्षण आणि क्षण, आजारपण आणि औषधाचा मारा मी सोसतोय. माझी आई हतबल होऊन नशिबाचा जीवघेणा खेळ पाहतेय.

मी हा दुःखाचा डोह माझ्या नशिबाबरोबर घेऊन आलो होतो. ती बापुडी त्या डोहातील दुःख स्वच्छ करायचा प्रयत्न करीत होती. पण ते अशक्यच होते. समुद्रात एका आकालविकाल शार्क माश्यासमोर एखाद्या छोट्या मासोळीचा टिकाव लागू शकतो काय? माझी आई त्या खुंबार अन महाभयंकर शार्करूपी कॅन्सरशी लढू शकणार नव्हती.

मला न्हाऊ घालायचे म्हणजे आईचा लाडका आणि सर्वात मोठा कार्यक्रम. आजी आईला म्हणायची...

‘कशाला ओल्यात्या अंगाने परड्यात येतीस; तुला बाधेल?’, तू आजारी पडलीस तर मुलाला ही आजारी पाडशील’

परंतु माझी आई कधीही असल्या गोष्टी ऐकायची नाही. आजीशी कधी चढ्या आवाजात न बोलणारी माझी आई, माझा विषय निघाला की, वाद घालायला सुद्धा कमी करायची नाही. मला न्हाऊ घालायचा कार्यक्रम म्हणजे आई, आजी, परटीन मावशी, तिघे मिळून यथोसांगपणे पार पाडायच्या. बंबामध्ये कडक तापलेले पाणी तयार असायचे, कधी उटण, कधी डाळीचा पीठ तर कधी दुध आणि

डाळीचं पीठ अंगाला लावलं जायचं. हळूवार माझ अंग रगडल जायचं, हे काम मात्र दुसऱ्या कोणी करायचे नाही, फक्त आणि फक्त आईनेच करायचे. असा अलिखित नियम होता. दोन चार बादल्या संपेपर्यंत पाणी अंगावर ओतलं जायचं. माझ्या डोळ्यात पाणी जाऊ नये. म्हणून अंगठा आणि इतर चार बोटाचा आडोसा कपाळावर धारण केला जायचा. आई दोन्ही चंपे जुळवून, पाय लांबडे करून बसायची, आजी आणि परटीन मावशी न्हाऊ घालत रहायची. कधी उलटे तर कधी सुलटे केले जायचे. पण यामध्ये मला थोडा सुद्धा धक्का लागू नये, म्हणून संपूर्ण काळजी घेतली जायची. अगदीच महिन्यातून एखादा दिवस कण-कण असेल तर या कार्यक्रमात खंड व्हायचा. एकदा की अंधोळ झाली, टकोचे आणि सुती कपड्यात गुंडाळून मी निद्राधीन व्हायचो. अगदी दोन-तीन तास गाढ झोपी जायचो. मग अगदी प्रचंड भूक लागल्यानंतरचं मी जागा व्हायचो. त्यावेळी मात्र सर्व घर डोक्यावर घ्यायचो, मग माझी क्षुधाशांती झाल्यावरच मग शांत व्हायचो.

दररोज माझा असा कार्यक्रम चुकला नाही, आता वरचेवर अनेक शस्त्रक्रिया, टाके यामुळे महिनो महिने मी अंथरुणावर खिळून पडल्यामुळे अंधोळ तर दूरच, माझ नेटके अंगसुद्धा पुसता येईना. एखाद्या काळ्याकुट्ट ढगाने चंद्रबिंबाला ग्रासाव तसेच मला या कॅन्सररुपी खेकड्याने घेरले आहे. छिन्नविछिन्न केले आहे. युद्धातील महापराक्रमी शूर योद्ध्याचे शरीराचे शत्रूच्या शेकडो काडतुसांनी जसे छळणी होते तशी अवस्था माझी झाली आहे जणू! माझी आईच्या मनात खूप इच्छा असून सुद्धा आता ती करू शकत नाही. मला अगदी एका अंगावर करायचे म्हणजे आता चार माणसे मदतीला लागतात, बहुतेक माझी हौस लहानपणीच आईने फिटवून घेतली की काय असे मला वाटत आहे.

अंधोळ झाल्यानंतर मला दृष्ट लागू नये, म्हणून आई मला पाच काजळाच्या काळ्या टिपक्या लावायची. बहुतांशी ही प्रथा सगळीकडे असते. पण एकच टिपका

लावला जातो. माझी आई म्हणायची माझ्या पोराचे पंच महाभूतांपासून संरक्षण व्हावे, म्हणून मी पाच टीपके लावते. हा विषय मोठा चेष्टेचा असायचा, परंतु ती कुणाच्या चेष्टेला भिक घालेल ती माझी आई कसली? आकाश, वायु, अग्नी, जल आणि पृथ्वी ह्या पंच महाभूतांपासून माझ संरक्षण अशी तिची धारणा असायची, तिचे वाचन काही अफाट नसायचे, पण कुठेना कुठे काहीही ऐकले की, ती पक्की तिच्या मेंदूत भरवून ठेवायची आणि तिला स्वतःला पटेल असे ती अर्थ लावायची. मला भविष्यात कॅन्सर नावाचा सहावं भूत ग्रासेल आणि जर्जर करून टाकेल याची तिला काय कल्पना?

माझी आई परंपरावादी नाही, शक्यतो जुन्या चाली रिती प्रमाणे जगायचे असा तिचा कधी अट्टाहास नसायचा. पण दृष्ट काढणे ह्यावर तिचा प्रचंड विश्वास. दररोज मिरची, मीठ, लिंबू आणि आणखी बरच काहींनी ती माझी दृष्ट काढायची. दररोज गोल-गोल सात वेळा एका बाजूने आणि परत दुसऱ्या बाजूने ती हात फिरवायची, आणि ती लांब परड्याबाहेर नेऊन शेतात टाकून द्यायची.

कधी चप्पल, कधी कंगवा अशी गोल-गोल फिरवत राहायची. तिचं शास्त्र तिलाच ठाऊक? पण रोजच्या रोज माझी दृष्ट काढली जायची. तिला नेहमी असे वाटायचे की माझ्या राजबिंड्या राजकुमाराला बघून कोणाला ही हेवा वाटेल म्हणून ती दृष्ट काढायची. अगदी मी अंथरुणावर खिळण्यापर्यंत आणि आता माझ्याकडे दृष्ट काढण्यासारखे काही शिल्लक नसतानाही. पण आतासुद्धा हातात मिरच्या घेऊन माझी आई हात गोल-गोल फिरवत राहते. माणसाला नियतीची, नशिवाची साथ मिळते तेव्हा मनुष्य सहज आकाशालाही गवसणी घालू शकतो. कुठलही शिखर पादाक्रांत करू शकतो. पण नियतीने, नशिबाने पाठ फिरविली तर जगणं म्हणजे माझ्यासारखं सोसणं होऊन जाते. परंतु मला नियतीचीच दृष्ट

लागणार होती. मीठ, मिरची, लिंबू याची काय ताकत या बलाढ्य नियतीसमोर. दृष्ट लावणाऱ्यांना रस्त्यावर आणणाऱ्या नियतीसमोर त्या माय माऊलीची काय बिशाद परतवून लावायची?

अचंबित, अनाकलनीय, अदृष्य विधात्याच्या नजरेची दृष्ट मला लागली होती, ती दृष्ट काढायच साहस कुणाकडेही नक्कीच नव्हतं अगदी माझ्या आईकडेही.

जन्मल्या जन्मल्या हलकीशी कावीळ मला झाली होती. डॉक्टरांनी मला थोडे दिवस कोवळ्या उनात ठेवायचा सल्ला दिला होता. सकाळच्या कोवळ्या उन्हाची तिरपी किरणे परसदारात यायची. एका बाजूला जनावर बांधलेली असायची तर वेगवेगळ्या झाडांनी आमच्या घराजवळची जागा फुललेली असली, तरी थोडे उन येण्याएवढी मोकळीक होती. भरपूर झाडांच्यामुळे चिमण्या, पाखरांचा बऱ्यापैकी वावर असल्यामुळे कानावर वेगवेगळ्या प्रकारच्या आवाजाचा किलबिलाट ऐकू यायचा. अधून-मधून चिमण्यापाखर सरर करून वर जायच्या आणि खाली यायच्या, त्या उन्हात मला ठेवल्यावर तिला या चिमण्या पाखरांची आणि जनावरांची फार भीती वाटायची. एखादी चिमणी किंवा दुसरा कोणता पक्षी तिच्या या राजकुमाराला टोच मारून जाईल की काय अशी तिला भीती वाटायची. एखादं जनावर दोरी तोडून, निसटून राजकुमाराला काय इजा तरी करणार नाही ना? अशा चिंतेने ती सतत ग्रासलेली असायची, म्हणून एखाद्या पाडसाची हरिणी जशी वन्य प्राण्यापासून राखण करत बसते, त्याप्रमाणे ती मला राखत बसायची. आज ती या सगळ्या प्राणी मात्रापासून, पक्षापासून राखण करू शकायची. उद्या विधीलिखात्यापासून कशी काय ती माझी राखण करणार होती कोण जाणे?

एखाद्या जंगलात घोड्यांच्या टापांच्या आवाजाने झाडांवर बसलेली पाखरं कधी उडून जातत तद्वतच माझा जीव त्या पाखरांसारखा हळूच उडून जाणार होता त्याला ती विचारी तर काय करू शकणार होती? हिंख्र प्राण्यांचा आवाजाने किंवा वनराजाच्या भयप्रद गर्जनेने कसा मनुष्य जीवाचा थरकाप उठून भंबेरी उडते तद्वतच कॅन्सररूपी हिंख्र प्राणी किंवा वनराजाच्या गर्जनेने मला मरणाच्या उंबरठ्यावर उभे केले आहे.

रात्री मी तिच्या मांडीवर निवांत पडलेलो असायचो. ती सतत मांडी हलवत बसलेली असायची. मला झोप येण्यासाठी ती नानाविध बालगीत गायची. 'निंबोणीच्या झाडामागे चंद्र झोपला ग बाई, आज माझ्या पाडसाला झोप का ग येत नाही' हे तिच्या आवाजातील माझ सर्वात आवडत गाणं. हे गाणे ऐकता-ऐकता मी कधी निद्रादेवीच्या अधीन व्हायचो हे मला समजायचं देखील नाही. पण माझ्या आयुष्याच्या ऐन तारुण्यात मी झोपेविना महिनोन महिने बसून काढणार आहे. याची त्या बापुडेला काय जाणीव? त्यामुळेच वारंवार अशी गीते आळवून भविष्यात माझ्या हरवणाऱ्या झोपेची भरपाई करून घेत होतो की काय कुणास ठाऊक?

'ससा रे ससा दिसतोस कसा, कापूस पिंजून ठेवलाय जसा' ह्या तिच्या सश्याचे केस भविष्यात औषध गोळ्यामुळे गळून पडणार आहेत, याची जाणीव तिला किंचीतशी तरी असेल तरी काय?

‘असावा सुंदर चॉकलेटचा बंगला, चंदेरी सोनेरी चमचमता चांगला, चॉकलेटच्या बंगल्याला बिस्कीटचे दार’, असे हातवारे करीत, हात दोन्ही बाजूला हवेत फिरवून ती छानशी गाणी गायायची, तिने हवेत असे हात फिरवले की, मी खुद्कून हसायचो. परत परत तशीच ती हातवारे करत रहायची. मी खुदकन वारंवार हसत रहायचो, अगदी पार झोपे पर्यंत हा खेळ चालू रहायचा. परंतु ती गाणे ऐकविण्यात एवढी मग्न व्हायची की, तिचा राजकुमार कधी झोपी जायचा हे समजत नसे.

“आड्गुल माड्गुल, सोन्याचा कड्गुल, रुप्याचा वाळा, तान्ह्या बाळा” हे गाणं म्हणत असताना, पाय लांब करून ती बसायची, त्या पायावर मला झोपलेलं असायचं, डोके पायाच्या जवळ आणि माझे पाय तिच्याकडे असायचे. सोन्याचा कड्गुल, म्हणता म्हणता ती माझ्या हातावर तिच्या हाताचे कडे करायची, रुप्याचा वाळा म्हणायची आणि माझ्या पायाला अलगदपणे हाताने स्पर्श करायची, तान्ह्या बाळा म्हणता म्हणता ती माझ्या ओठाचे तिच्या हाताने चंबू करायची, ताटे लाऊ म्हणायची आणि माझ्या कपाळावर काळा टिपका लावला जायचा. एक एक म्हणता अशी खूप गाणी ती म्हणत राहायची आणि माझी करमणूक करत राहायची.

मी शांत झोपी गेल्यावरच तिच्या तोंडातून निघणाऱ्या सुमधुर आवाजातील तोंड रुपी रेडीओ थांबायचा. तिला राहून राहून वाटायचे, आपण बाळाशी कमी बोललो तर बाळ लवकर बोलणार नाही? बाळ घुम्मे किंवा मुके होईल या भीतीने तिची ही सुमधुर आवाजातील बडबड माझ्या भोवती सतत सुरु ठेवायची. याचा परिणाम मी लवकर म्हणजे अगदी नऊ महिन्यात बोलायला लागलो. म्हणूनच की काय आता अगदी अकाली बोलायचा बंद होणार होतो?

“ये ग गाई गोठ्यामध्ये, बाळाचे दुध देई वाटीमध्ये, बाळाची वाटी मांजर चाटी, मांजर गेले रागाने....”असे म्हणत म्हणत चमच्या चमच्याने ती मला दुध भरवत राहायची. अगदी माझे पोट भरेपर्यंत तिचा हा कार्यक्रम चालू राहायचा.

“एक घास चिऊचा, एक घास काऊचा, एक घास माऊचा” असे म्हणत म्हणत ती माझ्या पोटात स्वतःच्या हाताने एक एक घास भरवत, अगदी मी माझ्या चिमुकल्या ओठांची जीवनी अगदी तोंड घट्ट बंद करून, मान इकडे तिकडे करून आता माझे पोट भरले आहे या पुढे मी खाऊ शकणार नाही अशा हालचाली सुरु केल्यानंतर त्या माऊलीचा हात थांबायचा. माझ्या उदरभरणानंतर तिच्या चेहऱ्यावर समाधान दिसायचे, ती तृप्त झालेली दिसायची, तिच्या चेहऱ्यावर वेगळंच हसू उमटलेले जाणवायचं. पण का कुणास ठाऊक एक भितीची अदृष्य, अनामिक रेषाही तिच्या भाल प्रदेशावर जाणवायची. माझे भविष्यातलं अर्धपोटी, रिकामपोटी राहणं तिला अगोदरच जाणवलं होत की काय जणू?

तांदूळ निवडताना खडा कसा बाजूला करतात. तद्वतच नियती मला जगण्याच्या तांदुळातून खड्यासारखी बाजूला करणार होतो. पांढऱ्या शुभ्र तांदळात काळा कुळकुळीत खडा जसा उठून दिसतो तसेच माझे जीवनही त्या खड्याप्रमाणे इतरांपेक्षा वेगळे आणि विचित्र दिसत होते म्हणूनच त्याला यथोपांग बाजूला काढले जाणार होते.

मी इनमिन सहा सात महिन्याचा असेन, गोल गुटगुटीत, गुबगुबीत, गोरा पाण हसरा चेहरा, बोलके डोळे, लाल लाल जीवनी, भरपूर काळे भोर डोक्यावरील

केसांचे जावळ. कोण अनोळखी माणूस घरात आले तर माझ्या देहरूपी सौंदर्याच्या मोहात पडणारच. अगदी ज्यांना लहान मुलांचा तिटकारा असतो अशी माणसं देखील माझ्या या नैसर्गिक देह रूपाला मोहीत होऊन माझ्या मागे पुढे वावरत राहायची. मामाला “flying kiss” दे म्हंटल की, माझा चिमुकला हात आपसूकच माझ्या ओठावर जायचा आणि अलगद समोरच्या व्यक्तीकडे जायचा. या कृतीमुळे समोरच्या व्यक्तीच्या हृदयात माझे स्थान पक्के व्हायचे. ‘जय बाप्पा’ कर म्हंटले तर माझे चिमुकले हात दोन्ही जोडून नमस्कार करायचो. नाक कुठे आहे? हात कुठे आहे? पोट कुठे आहे? अशा नाना विध प्रश्नांची रेलचेल तर सुरूच असायची. आणि मी हातवारे करत प्रश्नपुर्ती करत राहायचो. त्याच बरोबर अनुकरण ही लहान मुलांच्या बाबतीत सर्वात पहिले शिकणारे कौशल्य असते. हंबा कसे करतो? कुकू कसे करते? चिऊ कशी करते? अशा प्रश्नांनी तर मला भांडावून सोडले जायच. या सर्व गोष्टींना मी हसत-हसत सामोरे जायचो. तसे हे प्रश्न अगदी जुजबी असतात, त्याचे उत्तरेही सहज साधी-सोपी असतात. अगदी व्यावहारिक दृष्ट्या अशा प्रश्नांना फारस महत्व नसतं. परंतु लहानपणी अगदी प्रत्येक घरोघरी असा लाडिक, खट्याळ खेळ पहावयास मिळत असतो. आपल्या दुःखी, कठोर आयुष्यात असे क्षण बहुदा त्यावर विरंगुळ्याचे काम करीत असतात. आणि अशा क्षणांची गाठोडी हृदयात साठवून, आपल्या वर्तमानात येणाऱ्या विषरूपी प्रश्नांचा आपण सामोरा करीत राहत असतो. आयुष्य हे क्षणभंगुर आहे, हे माहीत असून प्राक्तनाच्या वेड्यावाकड्या इशान्यांच्यावर अगदी गुलामासारखे नृत्य करीत राहतो. आयुष्यात निर्माण होणाऱ्या अनेक प्रश्नांना आपल्याकडे उत्तर नसतात. त्यामुळे अशा प्रश्नांना हसत-रडत आपण सामोरे जात राहतो. कदाचित माझ्या देवाला माझी दया आली असेल, म्हणून चाळीस वर्षांचा दुःखरहित बोनस मला तो देणार असेल.

“चिमण्या टाळ्या वाजव” म्हंटले की, दोन्ही हाताचे तळवे एकमेकांवर आदळून मी ध्वनीनाद निर्माण करायचो. त्या स्वरशृंगारात माझ्या हास्याचा समावेश होऊन जायचे. इतक्या वेळा मी अशा टाळ्या वाजवत राहायचो, आईला शेवटी सांगायला लागायचे, आता बस पुरे झाले. परंतु मी मनसोक्त टाळ्या वाजवत राहायचो. माझ्या टाळ्यांचा आवाज त्या विश्वनिर्मत्याला आवडला होता की काय कोण जाणे? या दुःखाने आणि व्देषाने ग्रासलेल्या संपूर्ण पृथ्वीतलावर माझ्या टाळ्या म्हणजे अघटीतच काही तरी वाटले, म्हणून मला त्याने इथून लवकर मुक्त करायचा डाव मांडीयला होता जणू?

हा साडेतीन फुटी जागा व्यापणारा मरतुकड्या देहाला कुरवाळत कशाला बसायचे? हा क्षुद्र देह कधीतरी जाणारच आहे ना? आपला आत्मा अमर असतो. मी मेलो तरी परत परत या पृथ्वीतलावार येणारच आहे ना! या अखंड, परमव्यापी आत्म्याला तरी कोण मारू शकणार नाही ना? असे दैदीप्यमान, तात्त्विक विचार मी मनात आणून आता समाधान करायला शिकलो आहे.

लहानपणी अगदी अजून एक वर्षाचाही मी झालो नसेन, भाद्रपद महिन्यात आमच्या गावात कृष्ण जन्माष्टमीचा कार्यक्रम अगदी जोरात केला जायचा. प्रत्येक घराघरात उपवास तपास केले जायचे, मंदिरामध्ये दिवसभर जन्माष्टमीचा कार्यक्रम, पाळणा, आरती, श्रीकृष्णाची गाणी, भजन, किर्तन अगदी भरगड्डा कार्यक्रम असायचे. आजोबांनी आईला न विचारता आज्ञातेपणाने मला या कार्यक्रमासाठी नेले होते. मी त्यामध्ये अगदी रंगून गेलो होतो. तिकडे जमलेल्या

लोकांच्याकडे टका-मका बघत राहिलो, मधून-मधून टाळ्या वाजवणे, मनभरून हसणे असा माझा कार्यक्रम चालूच होता. कधी नव्हे ते पहिल्यांदा मला त्या चार भिंतीच्या बाहेर घेऊन गेले होते. शक्यतो घर सोडून मला बाहेर नेण्याचा योग क्वचितच यायचा. अगदी दहा पंधरा मिनिटातच ते माझ्या आईच्या लक्षात आले. तिचं सोनुल इकडे-तिकडे दिसत नाही. तिने सगळे घर डोक्यावर घेतले. बाबा, आजी सगळे काळजीग्रस्त झाले. आईच्या डोळ्यातून अश्रूंचा महापूर वाहत होता. तिचे डोळे आपसूकच पाझरत राहिले. अगदी गंगेला आलेल्या महापुरासारखी स्थिती आईच्या डोळ्यांची झाली होती. नोकर-चाकर, गडी, परटीन मावशी सगळ्यांना चारी दिशांना तिने माझा शोध घेण्यास पाठविले.

माझा कुणाला ठाव ठिकाण लागत नव्हता. आजोबांनी मला नेले असेल असे कुणाच्याही लक्षात आले नाही. घरभर तणावाचे वातावरण होते. शेवटी कोणाच्या तरी लक्षात आले, आजोबांनी मला कृष्णा जन्माष्टमीच्या कार्यक्रमाला नेले असेल. बाबांनी आजोबांच्या बरोबर मला शोधून आणले. आईने मला बघितले आणि सुटकेचा निश्वास सोडला. पटकन तिने मला तिच्या कुशीत घेतले. परड्यात मला घेऊन पडवीवर जाऊन बसली. अखंड आनंदाश्रू तिच्या डोळ्यात वाहत होते. तिने माझे पटापटा मुके घेतले. माझ्या डोळ्यात डोळे घालून बराच वेळ ती माझ्याकडे बघत राहिली. तोंडातल्या तोंडात काहीतरी पुटपुटत राहिली. कदाचित देवाचे आभार मनात असेल. अगदी कंसापासून जसे कृष्णाचे रक्षण त्या विधात्याने केले, तसे माझे रक्षण झाले. असे आपसूकच तिच्या मनात येत असेल.

वासुदेव आणि देवकीच्या पोटी जन्मलेल्या आठव्या पुत्राचे त्या दृष्ट कंसापासून रक्षण होणार होते. यशोदेच्या रूपाने तिला दुसरी आई भरभरून माया करणारी होती. हाच श्रीकृष्ण पुढे जाऊन त्या कंसाचा वध करणार होता ते विधिलिखित होते. मी माझ्या आईच्या पोटी जन्मलो. जी माझी आई त्या यशोदामाता किंवा देवकी पेक्षा जास्त सरस होती, याची मला खात्री होती. पण मी काय कृष्ण होतो?

त्या विधात्याने माझा हिशोब पूर्ण करून ठेवला होता. कसला तो हिशोब सगळा अर्धा मुर्दा, नाण्याची एकच बाजू म्हणजे करोडो आईना झाकाळणारी माझी आई जी माझ्या दृष्टीने जमा होती. बाकी राहिलेले आयुष्य म्हणजे फक्त खर्चाची बाजू होती. हे विधात्या, हे सृष्टी निर्मात्या, हे कर्त्या करवित्या, हे महा अधिष्ठात्या, काय हा डाव मांडला आहेस रे? आयुष्यात येऊन मनुष्य लक्ष संकटाना सामोरे जातो, आणि असंख्य सुवर्णक्षणांना पदरी पडतो.त्या संपूर्ण आयुष्यातील तीन चतुर्थांश भागालाच कापून तू टाकणार आहेस. एखाद्या भिकाऱ्याच्या तोंडावर कसे तुकडा फेकले जातात, तसे कोरभरच माझ्यावर फेकणार आहेस? परंतु का हे सर्व मी प्राक्तन म्हणून सोसायचे? मग तू मला भाव-भावना, आशा-निराशा, राग-लोभ अशा लक्ष अंगाणी का परिपूर्ण केलेस? अपरिपूर्ण मासांचा गोळा म्हणून मी थोडाच काळ जगलो असतो तर मला इतके वाईट वाटले नसते, असो मी तुझ्यावर असे विषारी शब्द सोडण्याच्या पलीकडे मी काय करू शकतो? आणि माझ्या या उपर हातात तसे दुसरे काय शिल्लक आहे रे देवा?

त्या दिवसापासून आजोबांचा आणि आईचा पाठशिवणीचा खेळ चालू झाला. अगदी त्या घटनेची तीव्रता कमी होईपर्यंत म्हणजे अगदी दोन महिने चालू होता. आई जिथे असायची आजोबा तिथून गायब व्हायचे. आजोबा अगदी आईच्या नजरेला नजर लावायला सुद्धा घाबरायचे, अगदी अणावधानाने एखादे काम निघाले तर डोळ्याला नजर न भिडवता बोलायचे. आईने कधी आक्रस्ताळेपणा केला नाही आणि तो तिचा स्वभाव ही नव्हता. पण ती बहुतेक या घटनेने पार हादरून गेली होती. थोडी ती मुकीमुकीच झाली होती.

आयुष्य म्हणजे पाठ शिवणीचा खेळ असतो. सुख दुःखाची पाठ शिवन, आशा अपेक्षांची पाठ शिवन. तो यमरूपी दृष्ट विधाता या पाठशिवणीच्या खेळाचा खेळ

खंडोबा कधी करेल याचा नेम नसतो. अनेक प्रश्नांवर वेळ हेच औषध असते. आजोबा आणि आईचा हा पाठशिवणीचा खेळ वेळ जसा जाईल तसा संपणार होता किंवा त्याची तीव्रता कमी होणार होती. आपल्या समोर किंवा आपल्यावर बेतलेल्या किंवा दैवाने योजलेल्या दुखाचे जखमेवर जशी ढपली पडते, तशी त्याची तीव्रता कमी होत जाते. पण त्यामुळे एक अलिखित नियम झाला की, अगदी परड्यात जरी मला न्यायचे असले, तरी प्रत्येकाला आईची परवानगी घ्यावी लागायची. भविष्यात मात्र तो विश्व विधाता माझ्या आईला पहाडा एवढे दुख देऊन तिच्या परवानगी शिवाय मला ह्या सुख दुखाच्या खाईतून मला त्याच्या जवळ नेणार होता.

आईने त्यालाही मार्गस्थ गेले असते पण तो थेट माझ्यापर्यंत येणार होता ते सुद्धा आईच्या अपरोक्ष. आपलं भविष्य आपल्याला कधी ठरवता येत नसते. कर्ता, करविता, ठरवणारा, सर्वांना जगात आणणारा आणि वेळ आल्यावर त्यांची गच्छंती करणारा तोच असतो. आपल्या आयुष्यात असे काही क्षण येतात की आपला जीवनावरचा ताबा आपोआप सुटतो, सर्व काही मात्र त्याच्या ताब्यात जाते. मग त्याच्या ताब्यात जाते, मग आपल्या हातात रहात फक्त केविलवाण्या नजरेने आणि उसणे अवसान आणून परिस्थितीकडे हतबल होऊन बघत राहणे आणि वेळ ढकलत राहणे. असंच माझं काहीतरी होणार होते.

आम्ही गावाचे पाटील. नावाचेच म्हणा खरेखुरे पाटील नव्हे. अगदी इनमिन चार-पाच एकर बागायत शेती. अगदी सुखवस्तू मध्यमवर्गीय म्हणायला हरकत नाही. दोन वेळचे खाऊन, चार पैसे गाठीला बांधून जगण्याचं रहाट गाडग चालवायचं. शेतामध्ये एक विहीर आणि परस दारात एक विहीर. शक्यतो आजोबा आणि वडील दोघेच असल्यामुळे, उसावर भर असायचा घरापुरती मिरची, कांदा,

हरभरा, तुरडाळ केले जायची. जनावरांचा गोटा, त्यामुळे जनावरांसाठी मका, शाळू, रानगवत लावले जायचे. सगळी उसाभर आजोबा, आजी, बाबा करायचे. आईची नेहमी मदत असायची. मी तिच्या पोटामध्ये आल्यापासून तिने थोडे जनावरांकडे दुर्लक्ष करायला सुरुवात केली होती. ती बहुतांश माझ्या भोवती घुटमळत रहायची. यावरून क्वचित वादाचे प्रसंग उभारायचे, पण लगेच तोडगा निघायचा इतर घराच्या सर्वांनी हे समजून घेतले होते. आईचा माझ्या बाबतीचा काळजीखोर स्वभाव कोणीही बदलू शकणार नाही. म्हणून त्या विधात्याने रंगाचा बेरंग करण्याचा चंग बांधत होता जणू?

परसदाराच्या विहिरीला काठ नव्हता, ती अगदी वडिलोपार्जित कच्ची विहीर होती. आजोबांनी व वडिलांनी दोनवेळा कधी काळी गाळ काढला असेल इतकेच. विहीर मोठी, साठ फुट खोल होती. ऐन उन्हाळ्यात सगळ्यांच्या विहिरी आटायच्या. पण आमची विहीर कधी तळ गाठायची नाही. पावसाळ्यात तर ती तुडुंब काठोकाठ भरायची. अगदी काठावर उभे राहिले तर झकास आपले प्रतिबिंब अगदी निरखत राहावे. विहीर बांधीव नव्हती आणि तिला काठ नव्हता हा माझ्या आईचा मोठा प्रश्न होता. मी जसा चालायला लागलो तर परसदाराकडे जाणारे दार अगदी कायम बंद ठेवले जावे, असा तिचा अट्टाहास असायचा. अगदी मिनिटा-मिनिटाला त्या दरवाज्याकडे ती धाव घ्यायची. एक दिवस चुकून चालत चालत मी परस दारातून परड्यामध्ये गेलो, अगदी विहिरीजवळ गेलो होतो म्हणे. आई माझ्या मागे असायचीच त्या दिवशी अगदी गोकुळाष्टमीच्या दिवसासारखा तिने फार धिंगाणा घातला. ती घालणारच कारण तिचा एकमेव दैवत म्हणजे मी तिच्या दृष्टीने अतिशय महत्वाचे व्यक्तिमत्व होते. तिच्या दिवसाची सुरुवात, मध्य आणि शेवट फक्त मीच होतो. दिवसरात्र, अहोरात्र फक्त तिला मी सोडून काही दिसायचे नाही.

स्वतःभुकेले असताना भरलेले ताट दुसऱ्याला देणारी माझी आई माझ्या बाबतीत भलतीच स्वार्थी व्हायची जणू पुत्र प्रेमाने डोके असताना डोक्यावर पट्टी बांधून जगणारी गांधारीच!

त्यानंतर आईने अगदी अखंड उपवास केला, चार दिवस अन्न पाणी एक कण तिने प्राशन केले नाही, ज्या दिवशी विहिरीला कट्टा बांधला त्या दिवशी तिने तो उपवास सोडला. अगदी युद्ध पातळीवर कट्टा बांधून घेतला गेला. विहिरीला तिने बांध घातला, जीवन आणि मरणाच्या सीमेवर मनुष्य प्राणी असा बांध कधी घालू शकत नाही, याची त्या मातेला काय कल्पना?

एखाद्या हाडाच्या चित्रकाराला चित्रे काढू दिली नाहीत, एखाद्या वेड्या गायकाला गाणे म्हणू दिले नाही किंवा सूर्याला तु प्रकाश देऊ नको असे आपण म्हटले त्यानंतर त्या चित्रकाराची, गायकाची, आणि सूर्याची जि अवस्था होईल. तशी अवस्था माझ्या एक्झिट नंतर आईची झाली असती म्हणून बहुदा तोच आईला सजग करून माझी एक्झिट लांबणीवर टाकायचा.

आमच्या चारखणी जुना वाडा होता. अजूनही तो तसाच आहे, पुढे प्रशस्त वऱ्हांडा, वऱ्हांड्यात तुळशी कट्टा, रोज मनोभावे माझी आई तुळशी कट्ट्यासमोर उभी रहायची, जसे मी चालू लागलो, बोलू लागलो. तिचा पदर पकडून मी तिच्या बरोबर जायचो. बराचवेळ तोंडातल्या तोंडात ती काय तरी पुटपुटत रहायची मला नेहमी तो प्रश्न पडायचा, ही अशी काय पुटपुटत असेल. मी तिच्याकडे बघत राहायचो, माझा प्रश्नार्थक चेहरा बघून ती माझा गालगुच्चा घ्यायची आणि म्हणायची....

‘माझ्या राजा, तू जेव्हा बाप होशील तेव्हा ते तुला समजेल, मी अशी देवा समोर का उभारते ते?’

त्या बिचारीला काय ठाऊक, मी संसार तर कधी मांडू शकणार नाही. बाप मी व्हायचं नाही त्या अधिष्ठात्याने अगदी पहिलाच ते ठरवून ठेवले होते. पहाटे मी साखर झोपेत असायचो. सकाळी उठताना माझी झोपमोड होऊ नये म्हणून ती फार काळजी करायची. मी तिच्या पोटाला अगदी बिलगून झोपलेलो असायचो. मला हळूच ती माझ्यापासून अलगद करायची, हलकाच पापा घ्यायची, माझ्या अंगावरची चादर हळूच सावरून बाजूला करायची. सकाळची अंधोळ, पूजा-अर्चा करून ती तिच्या कामाला लागायची.

‘रंधा वाढा,उष्टी काढा’ या उक्तीला सरून जरी काम असेल तर तिला ते ओझे वाटायचे नाही. अगदी मनोभावे तिची कामे चालू असायची पण उसंत मिळो अगर न मिळो ती धावत पळत स्वयंपाक घरातून माजघरात येवून मला बघून जायची. इकडे कांदा मिरची चिरणे, भांडी धुणे, भाजीला फोडणी घालणे, चपाती, भाकरी करणे ही कामे करता करता तिचे माझ्याकडे लक्ष्य असायचे.

माझ्याकडे लक्ष देता देता, जेवण पाणी करताना, घराची कामे करताना तिची तारांबळ मात्र उडायची. दुध उतू जाणे, भात करपणे, भाजीत मीठ कमी असणे, चपाती करपणे इत्यादी गोष्टी वारंवार घडायच्या. माझी आज्जी रागीट जरी नसली तरी अधून-मधून तिची बोलणी आईला खायला लागायची. बाकी सगळ्या बाबतीत अज्ञाधारक असणारी माझी आई याबाबतीत तडजोड करायला तयार नसायची. मी सोडून इतर गोष्टीत कधी कधी बेफिकिरी करायची. काय माहीत ह्या तिच्या मोनुल्याच तोंड आणखी काही वर्षांनी बघायला मिळणार नाही म्हणून माझा चेहरा ती तिच्या डोळ्यात साठवत होती जणू.

“कर्म करीत रहा, फळाची अपेक्षा करू नका” या वचनाप्रमाणे ती माझ्यासाठी सर्वकाही करत राहायची. पण तिला भले त्याचं फळ कोण देणार होते? तिने

लावलेल्या, जोपासलेल्या, वाढवलेल्या वेलीवरची कळी फुलायच्या, फळायच्या अगोदर देव खुडून टाकणार होता.

जसा मी रांगू, चालू लागलो, दुडूदुडू फिरू लागलो, माझ्या मामांनी, बाबांनी तीन चाकी ढकलगाडा, सायकल, गाडी यांची खैरात केली. माझ्या मुलाने कशी मान पकडली, सात महिन्यात रांगू लागला, नऊ महिन्यात अचानक असे चालू लागला, मी हसतो कसा! बोलतो कसा! माझ्या नानाविध छटांचे गोड कौतुक माझ्या आईला थोडे जास्तच होते. याचा माझ्या आईने इतका अतिरेक केला. अगदी भाऊबंध, शेजारी-पाजारी माझ्या आईला चुकवून रस्ता बदलायचा प्रयत्न करायच्या. हा मात्र विचित्र न्याय त्या देवाने माझ्या बरोबर केला होता. इतर सर्व सामान्य माणसापेक्षा सगळ्या गोष्टी दोन महिने अगोदर दिल्या होत्या. त्याच्या मोबदल्यात माझ्या आयुष्यातली अगदी घसघशीत पन्नास वर्षे तो काढून घेणार होता.

वा: रे देवा! काय तुझा हा भलता न्याय? “आवळा देऊन कोहळा काढणे”ही म्हण इथे लागू होत नाही, मला तर वाटते ‘आवळा देवून कोथळा काढणे’ अशी म्हण असावी. जी मला अगदी तंतोतंत लागू होते. मला वीस बावीस वर्षांचा आखीव रेखीव कार्यक्रम दिला होता आणि मला जगणं म्हणजे काय? हे समजायच्या अगोदर माझा खेळ संपणार होता, जणू माझ्या गतजन्माच्या पापाचे उट्टे तो काढत होता.

ठीक आहे, मी पाप केले, मला शिक्षा द्या, त्या जननीमातेची त्यात काय चूक!

मी जेवढे भोगणार होतो, शतपटीने ती भोगणार होती. माझा आत्मा फुररकन उडून जाणार होता, माझ्या ह्या सुंदर शरीराची साथ सोडणार होता. तेव्हा मी

मात्र मोकळा होणार होतो पण तिने पुढचे अख्खे आयुष्य पुत्रशोकात काढायचे होते. श्री रामांनी चौदा वर्षांचा वनवास भोगला, त्या जन्मदात्री कौशल्येने किती सोसले, त्याच्यापेक्षा कितीतरी पटीने माझ्या मातेला भोगावे लागणार होते.

बर ठीक आहे, ही माझी आई, तिला माझ्या जन्मापासून माझ्यावर एवढी माया करायची. दैवी देणगी, ह्या देवानेच दिली ना. तिला थोडे कठोर केले असते किंवा माझ्या माया, मोह आणि नात्याच्या प्रेमात इतके तिला पाडले नसते, तर कमीत कमी माझ्या जाण्यानंतर तिला इतके धक्के बसले नसते. असो इकडे-तिकडे बरेच आई वडील स्वार्थाध होऊन आपल्या मुलांना आपल्यापासून वेगळे करतात. बरं इतक वाईट जरी नसेल तरी अमल जगातल्या सगळ्या आयापेक्षा दसपटीने माझ्यासाठी इतके मायाळू जरी केले नसले तरी चालण्यासारखे होते.

ओघा ओघाने आणखी एक गोष्ट मला सांगाविसी वाटते, आणखी एक नाही सर्वकाही माझ्या जीवनातील प्रत्येक गोष्ट आणि गोष्ट मला तुम्हाला सांगायची आहे. एक आई आणि तिचा मुलगा, त्यांचे भावबंध, भावविश्व, त्यांचा एकमेकातील ओलावा, माझ्या आणि तिच्या मनात उठलेले कल्लोळ, सगळं काही सांगायचे आहे मला, आता माझी या वैश्विक, फाफट पसाऱ्यातून मोकळी होण्याची वेळ आली आहे, माणूस मरताना खरे बोलतो, मी तर कायमच खरे बोलत राहिलो, माझी आई तर नेहमीच खरे बोलणारी, देवाने कधी असा अर्धामुर्धा खेळ कधी मोडू नये. हिच माझी त्या देवाला कळकळीची विनंती आहे. देव असतो काय नाही हे मला माहित नाही? पण विश्वाचा जो कर्ता करविता, रांगडा धनी आहे. त्याला काहीतरी दया, माया यावी आणि इतरांच्याबाबतीत अशी गोष्ट घडू देणार नाही अशी माझी माफक अपेक्षा आहे. खर तर देव नसतोच असे आता मला वाटते, आणि

असला तर तो त्याचा खेळ तो करणारच आणि आपण पामर तरी त्याला काय करणार?

आयुष्याच्या एका टप्प्यावर, वळणावर आपल्याला सगळ सुस्पष्ट दिसायला लागते, तसे आता मला सगळे स्पष्ट दिसू लागले आहे. त्या गुढ शक्तीने माझ्या क्षणभंगूरतेची जाणीव आता करून दिली आहे. परमेश्वराने आता मला सूचना दिलेल्या आहेत, हे अर्धकच्च तयार झालेले मडके फुटणार आहे. माझे नशीब म्हणजे माझ्या फुटलेल्या देहरूपी मडक्याला सजवले जाणार आहे. मंत्र पुटपुटले जाणार आहेत. गाडगे खांद्यावर घेऊन माझे वडील माझ्या देहाभोवती उलटे फिरणार आहेत. माझ्या देहाला अग्नी देणार आहेत. मुलाने जे वडिलांसाठी करायचे असते ते माझ्या वडिलांना माझ्यासाठी करावे लागणार होते. याला मी दुर्दैविलास म्हणून काय अहोभाग्य मीच संभ्रमात आहे!

मी दुडूदुडू चालू लागलो, आणि मी परसदारातून मागे जाण्याचा प्रयत्न करू लागलो, वऱ्हांड्यातून रस्त्यावर बाहेर पडण्याचा प्रयत्न करू लागलो. पुढच्या बाजूला इतकी वर्दळ नसायची, पण मागच्या बाजूला विहीर होती त्यामुळे आई चिंतेत असायची, जरी विहिरीला कट्टा जरी बांधला असला तरी तिला भीती ही सतत वाटत राहायचीच, गोठा ही मागच्या बाजूला असल्यामुळे मी गोठ्यात जाईन आणि जनावरांच्या पायात जाईन अशी तिला भीती वाटायची मग चौकटीला छोटा दरवाजा बसवला आणि माझ्या मायने सुटकेचा श्वास घेतला. जरी छोटा दरवाजा घालून माझे संरक्षण झाले तरी त्या अचाट अजोड शक्ती पासून माझे संरक्षण कोण करणार होते?

माझी शब्दविरहीत किंवा बोबडी बोळ माझी आई समजायची. अशी शब्दविरहित भाषा संपूर्ण जगामध्ये असेल असे मला वाटते. जगातील प्रत्येक पशु, पक्षी, झाडे, डोंगर, वर, चंद्र, सूर्य, पाऊस या सर्वांना एक भाषा असते. ही भाषा आपल्याला जिवंतपणी जाणवत नाही कारण आपण जगत असताना इर्षा, असुया, प्रेम, व्देष, राग यामध्ये आपण नखशिखांत दडूबलेले असतो. मरणोन्मुख मला मात्र ती भाषा समजू लागली आहे. प्रेमाचा एक तरंग माझ्या शरीरात पसरू लागलाय. निःशब्द शांततेत मला आता त्याच्याजवळ जायचे आहे.

अगदी छाती फुटेस्तोवर तिने मला दुध पाजले, माझी अगदी जीवापाड काळजी घेतली, त्यामुळे माझ्या शरीराची आणि मेंदूची वाढ लक्षणीय होती, अगदी दृष्ट लागण्या सारखी. आमच्या गावाच्या ग्रामपंचायतीत प्राथमिक आरोग्य केंद्रामार्फत सदृढ बालक स्पर्धा भरली होती. आजोबा, आज्जी, बाबा सगळ्यांनी आग्रह धरला की स्पर्धेत भाग घ्यायचा, अगदी प्राथमिक आरोग्य उपकेंद्रातल्या परीचारिकेने आईजवळ येऊन आग्रह केला. माझा पहिला नंबर अगदी लिहून ठेवल्यासारखा होता. पण आमच्या आईसाहेब ऐकायलाच तयार नाहीत. एवढे छान माझ पोर चार चौघात मिरवायच आणि कुणाची दृष्ट लागली तर काय करायचं असा तिचा भाव असायचा. शेवटी त्या स्पर्धेत मला भाग घेऊ दिला गेला नाही. भविष्यातही जगण्याच्या स्पर्धेत मी भाग घ्यायचा नाही याची कदाचित ही पूर्वतयारी असेल.

माझा भविष्यकाळ अधोरेखित झाला होता आणि वर्तमानात मी त्याची तयारी करत होतो.

माझ्या शरीराची आणि मेंदूची वाढ जरी लक्षणीय असली तरी माझ्या पूर्वजन्मीचा कर्मयोग बहुतेक चांगला नसावा. पुंडलिक आईबापांची सेवा करित असतात. त्या सेवेने प्रसन्न होऊन पांडुरंग त्याच्या भेटीस येतात. तेव्हा पुंडलिक देवाला म्हणतात, 'देवा, तू जरी माझ्या भेटीला आलास तरी माझे आईबापही देव आहेत. त्यांच्या सेवेत असताना मला तुझ्याकडे लक्ष देता येणार नाही, तू मला माफ कर' असे म्हणून देवासाठी एक वीट त्यांनी भिरकावली. माझा कर्मयोग इतका कनिष्ठ दर्जाचा होता की मला पुंडलिकासारखी आई बापांची सेवा तर करता येणार नव्हती, उलटपक्षी तेच माझी शेवटपर्यंत सेवा करणार होते.

जन्मल्या जन्मल्या मला BCG Vaccume दिले गेले, तिला लसीकरणाची फार भीती वाटायची, कुठे इंजेक्शनची गाठ झाली तर काय करायचे. पण लसिकरणाबाबतीत ती तडजोड करायची नाही. आपल्या प्राणप्रिय पुत्रास भविष्यात कोणतीही तोशीस लागू नये म्हणून ती काळजी करायची. पुढे कोणत्या कॅन्सरसारख्या दुर्धर आजारावर अशा प्रकारची लस उपलब्ध असती तर तिने अट्टाहास करून, तिचे सगळे ऐश्वर्य विकून, प्रसंगी स्वतःला गहाण ठेऊन तिने ती लस मिळवली असती, पण प्रत्येक आजारावर लस उपलब्ध नसते. देव आशा प्रकारचे आजार निर्माण करतो, जिथे मनुष्य, शास्त्र, ह्यांचे हात पोचू शकत नाही हे हि तितकेच खरे. माझ्या वडिलांना, आजोबा आज्जींना हे अतिरेकी वाटायचे. तिला याबद्दल वारंवार टोमणे मारले जायचे, पण ती अशा टोमण्यांना भिक घालायची नाही.

कॅन्सरसारखे दुर्घट आजार निर्माण करताना मनुष्याला त्याच्या क्षणभंगुरतेची जाणीव देवाला करून दयावयाची असते काय? माणसाला इच्छा, आकांक्षा, गर्व असतो. त्याला त्याच्या भवितव्याची चिंता असते. ईश्वराला ना इच्छा असतात ना भवितव्य असते. प्रत्येक गोष्टीमध्ये अद्वैत असते. जगाच्या भाषेची, ईश्वराच्या अस्तित्वाची जाणीव पदोपदी व्हावी म्हणून अशा आजारांची निर्मिती करून आपल्या कस्पटरुपी जगण्याच्या अघोरी लढण्यात कसलाच अर्थ नाही, हे दाखवून देत असेल.

मी मागे सांगितल्याप्रमाणे सातव्या आठव्या महिन्यात रांगायला लागलो, नवव्या महिन्यात चालू लागलो. माझ्या बाळ लीलांना मग भरपूर उत्तू आले. मी माजघरातून स्वयंपाक घरात रांगत किंवा चालत जाऊ लागलो. मग माझा एक कलमी कार्यक्रम सुरु झाला, दिसेल ती भांडी पलटी मारणे, कधी भरलेला तांब्या, पेला, परातीमधील पीठ, डब्यातली पीठ, कधी चटणीची बरणी, घरभर पाणी पसरायचे, पीठाने मी माखून जायचो. ती माऊली मात्र शांत असायची. मी पालथे घालायचे आणि तिने सावरत राहायचे, भरत राहायचे असे सतत चालत राहायचे अशा रोजरोजच्या नुकसानीला आजी वैतागायची.

‘सांभाळ ग तुझ्या या दिवट्याला’

अशाच प्रकारच्या आखीव रेखीव आणि वेचीव शब्दांना तिला सामोरे जावे लागायचे. मग वैतागून आई आजीला उलटी तंबी भरायची.

‘या वयात करणार नाही तर म्हातार पाणी करणार काय?’

माझ्या जीवनात कधी म्हातारपण येणारच नाही याची तसूभरही कल्पना त्या बिचारीला नव्हती. कदाचित त्याची तिला जाणीव असावी म्हणून माझे सगळे लाड ती पुरवायची.

जसा मी सहा महिन्याचा झालो, डॉक्टरांनी आईला मला वरचे अन्न घालण्यास सांगितले. बालसंगोपनाची अनेक पुस्तके माझ्या घरात येऊन पडली, प्रथिने कश्यात असतात, शर्करा कशात असते, चरबी कशात असते यावर तिचा गाढ अभ्यास होता. एखाद्या बाल रोग तज्ज्ञाला लाजवेल असे असे तिचे अगाढ ज्ञान होते. वाटी-चमचा स्वच्छ उकळत्या पाण्यात कसा धुवायचा? बाळाला अंगावर कसे पाजायचे? डेकर कशी काढायची? लहान मुलाच्या जठराला पचेल आणि मानवेल असे घरगुती पदार्थ कसे तयार करायचे? यावर ती तासनतास बोलू शकायची. कितव्या महिन्यात बाळाचे वजन आणि उंची कशी वाढली पाहिजे, हे ही तिला अगदी तंतोतंत ठाऊक होते. आश्चर्य म्हणजे एवढ्या घरकामाच्या दगदगीत ती त्याचे अनुकरण ही करायची.

वयाच्या अठरा वर्षांनंतर खाणे कमी, गोळ्या बोकांड्या भरून गळ्याखाली उतरवण्यात माझे आयुष्य सरणार आहे. याची तिला काय जाणीव असणार. भविष्यात माझ्या ताटात काय वाढून ठेवलंय. हे माहीत असल्यामुळे मला ती बलदंड भिमासारखी धष्टपुष्ट करत होती की काय कुणास ठाऊक? त्या कथेमध्ये बकासुराला भिमाला ठार मारणार होता. पण माझ्या या जीवन कथेत कॅन्सर नावाचा बकासुर मला गिळंकृत करणार होता.

माझ्या जीवनात सुरांचा बेसूरपणा होणार होता. माझ्या आयुष्याचा कॅनव्हास न रंगवता, न सजवता मोकळाच ठेवायचं विधात्याने ठरवले होते. विना छिद्राच्या पोकळ नळीतून सप्तसुरांची आळवण करता येईल काय? माझी वाट पक्की होती, शब्द, सुर, रंग सगळे अगदी निश्चित होते, ते आळवत होते, रंगवत होते, गात होते. माझ्या मृत्यूचे सुर, माझ्या मृत्यूचा कॅनव्हास अन माझ्या मृत्यूचे गीत.

सॉक्रेटीस या ग्रीक तत्ववेत्यास त्यावेळेच्या राज्यकर्त्यांनी व कट्टरपंथी यांनी विष देऊन मारले. माझा आयुष्य आता चार दिवसाचे राहिले आहे. माझ्यासारख्या वृद्धास मारून काय मिळणार, असे ते उद्गारले, मृत्युच्या आदल्या रात्री ते त्या शिष्यांना आत्माच्या अमरत्वाबद्दल सांगत होते म्हणे. तसाच माझा मृत्यू झाल्यानंतर माझा अस्वरूप, अचेतन, अनंत अमर आत्मा, माझ्या आईकडे परतून तिच्या उपकाराची थोडीशी तर परतफेड करू शकेल काय असे भन्नाट विचार सुद्धा सध्या माझ्या मनात अधून-मधून डोकावत असतात.

आम्ही तसे सुखवस्तू मध्यम वर्गीय, मी तसा वंश्याचा एकुलता एक दिवा, आईही सुखवस्तू घरातील होती. त्यामुळे दोन्ही घराकडून माझे कोड कौतुक व्हायचे. नवनवीन कपडे, टकोचे, चपला, बूट एक ना नाना प्रकार माझ्यासाठी आणले जायचे आणि मला नटवले जायचे, आईची भारी हौस, पावडर फणो करताना अगदी मनोभावे देवाची पूजा जशी करतात तशी ती करायची. मला नटवताना तिला कोण बघत असेल तर तिचे तिकडे आजीबात लक्ष नसायचे, अगदी तिला असे बघताना ती थोडी खुळी आहे की काय असे वाटायचे. घरच्यांना याची सवय होती पण इतरांना ते वेगळे वाटायचे. माझ्यावर उर फुटस्तोवर प्रेम करायची तिची पद्धत अगदी वेडपडासारखी वाटायची हे मात्र नक्कीच. अगदी आतापर्यंत ती माझ्यावर असे प्रेम करते आहे. तिच्या हृदयात भरलेले प्रेमाचे कलश ती माझ्यावर मुक्त हस्ते रिती करत आहे.

परमेश्वराने आई बनवली ती त्याच्या अनुपस्थितीची कसर भरून काढण्यासाठी, जणू असे मला वाटते.

तिच्या तशा अनेक भ्रामक आणि चुकीच्या समजुती होत्या, मला नटवल्यानंतर माझे फोटो काढायचे असे बाबांना व आजोबा आजीना वाटायचे, तेव्हाच्या काळी आजच्यासारखे मोबाईल किंवा सेल्फिचे वेड नव्हते. पण प्रत्येक आई बाप घरी फोटोग्राफरला बोलवून फोटो काढायचे. बारसे, वाढदिवस अशा सारख्या क्षणांना कॅमेऱ्यात बंदिस्त केले जायचे आणि असे फोटो फ्रेममध्ये अडकवून भिंतीवर टांगले जायचे किंवा छोटे मोठे अल्बम केले जायचे. अगदी निवांत वेळी, निवांत क्षणी असे अल्बम काढून बघितले जायचे. घरी एखादा पाहुणा किंवा मित्र आले तर ते अल्बम त्यांच्यासमोर पसरले जायचे. प्रत्येक जुन्या क्षणाची उजळणी केली जायची हे लग्नाचे फोटो, हे डोहाळे जेवणाचे हे बारशाचे, हे पहिल्या वाढदिवसाचे, हे मुंजीचे असे अगदी सविस्तर घटनाक्रमाना पुनश्च उजाळा दिला जायचा. अगदी वयोवृद्ध माणसे, पोरग बापावर गेलय किंवा आईवर गेलय आणि लहानपणी वडील हुबेहूब असेच दिसत होते असे सांगितले जायचे, पूर्वी किती बारीक होता आणि आता अगदी जाड झालाय, ओळखूनच येत नाही अशा प्रतिक्रिया दिल्या जायच्या. वर मी कुठेतरी भरकटत चाललोय, विषय फोटोचा काढलेला होता. माझ्या आईला या विषयाबद्दल प्रचंड तिटकारा होता. तिला असे वाटायचे की, फोटो काढल्यामुळे माणसाचे आयुष्य कमी होते. म्हणून ती माझा फोटो काढून द्यायची नाही. कदाचित माझ्या अस्तित्वाच्या समारोपानंतर ते जुने फोटो बघून तिच्या काळजावर होणाऱ्या ओरखाड्याची तीव्रता जाणवू नये म्हणून ती असे करत असेल?

आपलं अस्तित्व म्हणजे विश्वरूपी नाटकाचा एक भाग आहे. तो ईश्वर हे विश्वरूपी नाटक रचतो. आपण आपला ठरवलेला भाग करायचा आणि निघून जायचे. या जगण्याच्या नाटकाचा जसे आपण भाग असतो तसा ईश्वरही असतो. तो ईश्वर ही खेळी खेळत असतो, तोच ह्या खेळाचा कर्ता करविता असतो. जन्माला येणाऱ्याला कधी ना कधी एकदा जावचं लागतं. माझ्या आईला असा काही खेळ

असतो हे जाणवत असेल काय ? पण उंच कड्यावरून माझा आता कडेलोट होणार आहे. म्हणून मला हा खेळ आता स्पष्ट जाणवू लागलाय.

शेजारी तालुक्याच्या गावी अगदी दहा बारा किलोमीटर अंतरावर बालरोग तज्ञाचा दवाखाना होता. जुजबी काही शंका कुशंका असतील, गावातील फॅमिली प्रॅक्टिशनरकडे जायचा असा आमचा पायंडा होता. शक्यतो मी आजारी पडायचो नाही, पण एकाच्या ऐवजी दोन वेळा मी शिंकलो, एक दोन वेळा थोडे पातळ शी झाली किंवा अंग नेहमी पेक्षा जास्त गरम लागले, अशा जुजबी कारणासाठी मला दवाखान्यात नेले जायचे, दवाखान्यात नंबर येईपर्यंत माझ्या आईला धीर निघायचा नाही. इतर रुग्णांना डावलून ती दादागिरीने डॉक्टरांच्या समोर जायची आणि मला काय होते हे सांगत राहायची.

‘वहिनी काय काळजी करू नका, तुमच्या सोन्याला काही झाले नाही’ असे धीराचे शब्द तिला मिळाले की ती समाधानाने परतायची.

स्वभावाने अगदी शांत, निगर्वी, मितभाषी, सांभाळून घेणारी माझे आई, माझा विषय आला की, मात्र ती आक्रस्ताळेपणा करायची. का कुणास ठाऊक, माझे आजारपण, माझे खाणे, बोलणे, चालणे हे तिच्या दृष्टीने अतिशय महत्वाची गोष्ट होती. तिचे माझ्या बाबतीत असे अतिरेकी प्रेम असायचे आणि अगदी अतिरेकी जपणे असायचे. सर्वसाधारण माणसांना ते अगदी वेगळे वाटायचे. खुळी बाई अशी सुद्धा तिची कधी कधी संभावना व्हायची.

माझ्या अशा छोट्या आजारावर काठ्याकुट करणारी अशी माझी आई आणि सगळ्या डॉक्टरांना भंडावून सोडणारी माझी आई, माझ्या आयुष्यात अशा अनिश्चित घडणाऱ्या गोष्टीला कशी सामोरे जाणार होती कोणास ठाऊक? मला होणारा आजार अनिश्चित आणि यशाची शून्य टक्के हमी असणारा होता याची त्या अभागिनीला काय कल्पना?

आपण माणसं म्हणजे सामान्य जीव ! सबळ अशा नियतीबद्दल मी पामराने, गरीब बिचाऱ्याने काय बोलावे बरे ? नियतीची दैवाची साथ मिळाली तर माणूस अवकाशालाही गवसणी घालतो. एखादा मतलबी माणूस सुद्धा ऐहिक, भौतिक सुखानां सहजच गवसणी घालू शकतो, ते त्याचे प्रारब्ध म्हणावे की काय अशी शंका मला वाटू लागते ! एखादा मतलबी, ढोंगी, स्वार्थी माणूस त्याच पूर्ण आयुष्य सुखनैव जगू शकतो. पण माझ्यासारख्या निरूपद्रवी मुलाने कुणाचे काय बिघडवले होते म्हणून काळ्याकुट ढगाने जसे चंद्रबिंबाला ग्रासावे तसे माझ्या जगण्याला नियतीने घेरले आहे.

माझे वडील आजोबा सगळे सोशिक वर्गातच मोडतात. त्यामुळे त्यांच्याकडे सारखा लोकांचा राबता असायचा. मित्र परिवार, गडी, गावातील प्रतिष्ठित लोक, सोसायटीचे कर्मचारी, सदस्य कोणी ना कोणी रोज दत्त म्हणून हजर असायचे, कोणी सल्ला द्यायचा, कोणी मदत मागायची, कोण न कोण रोज कारण काढून यायचे, सढळ आर्थिक मदत करणे हे बाबांचा, आज्ञांचा मूळ स्वभावच होता, कोणाचे बाळंतपण असायचे, कोणाचे बाळ आजारी असायचे, माझे वडील त्यांची जीप घेऊन तालुक्याच्या दवाखान्याला जायचे, आर्थिक मदत करायचे, वारंवार

दवाखान्याला गेल्यामुळे, डॉक्टरांचा सुद्धा त्यांच्याशी चांगला परिचय आणि घसट होती. त्यामुळे बाबांचा शब्द कोण डॉक्टर पाडू घ्यायचे नाहीत. बिल कमी करण्यापासून, रुग्णाला काय अडचण झाली तर पहिल्यांदा बाबांना बोलवले जायचे. बाबा पण आपसूक सर्वांना कोणतीही अपेक्षा न ठेवता स्वतःची पदरमोड करून मदत करायचे, आजी कधी कधी रागवून बाबांना म्हणायची...

‘अशा लष्कराच्या पोळ्या कशाला भाजतोस रे’ पण बाबा आशा गोष्टींकडे दुर्लक्ष करित राहायचे.

पाहुणे, रावळे, मित्र परिवार घरात आल्या-आल्या मला शोधू लागायचे आणि जिथे असेल तिथे मला घेऊन गालगुच्या घ्यायचे, पप्पी घ्यायचे, माझ्या आईला ते बिलकुल आवडायचे नाही, तिला मला नेहमी जंतूसंसर्ग होईल कि काय अशी भीती वाटत राहायची.

गमतीची गोष्ट म्हणजे मला काखेत पकडून हे लोक हवेत उडवायचे आणि पकडायचे, हे तर तिला जरासुद्धा आवडायचे नाही, ती फार घाबरे व्हायची, जेव्हा मी तिच्या खांद्यावर सुखरूप पोहोचायचो तेव्हाच ती शांत व्हायची. हवेत असे मला उडवल्यानंतर चुकून हात निसटला तर काय होईल अशी शंका तिला खायची, आणि बाबांना असे प्रश्न विचारून ती भंडावून सोडायची, नंतर नंतर बाहेरून कुणीही आले तर ती तिथून काढता पाय घ्यायची आणि परड्यात आंब्याच्या झाडाखाली कट्ट्यावर कुणालाही दिसू नये अशा पद्धतीने बसायची. वीसाव्या वर्षी मी असा उंच उडणार आहे की, परत मी कधीच खाली येणार नाही. माझी आई वडील नव्हे तर जगातील कोणत्याही शक्तीकडे एवढी ताकत नव्हती की ते मला खाली आणू शकणार होते.

पण विधात्या, माझा अपराध तरी काय? मी अशी कोणती चुक केली की मला एवढी मोठी शिक्षा तू देणार आहेस.

म्हणतात काळ समर्थ आहे, सर्वव्यापी आहे, सर्वज्ञानी आहे. माझी मृत्यूशी चाललेली लढाई त्याला समजत नसेल काय? ह्या सर्वश्रेष्ठ काळाला याची यत्किंचितही जाणीव होत नसेल काय? आकाशाच्या लांबी रंदीचा, खोलीचा कुणालातरी अंदाज येतो काय? त्याच्यात काय दडले आहे त्याप्रमाणे या काळाचे माप मला घालता येईल काय? हे कुणाला समजेल काय? या काळाशी हुज्जत मी पामर घालू शकेल काय? त्याला जाब मी कसा बरे विचारू शकेन? ईश्वराचे अफाट रूप, त्याचे अस्तित्व याची मोजदाद आपण करू शकत नाही तद्वतच मला काळाचे अफाट आणि अजत्र सामर्थ्य नक्कीच मोजता येणार नाही. अगदी काळाने मनात आणले तर एका क्षणात ब्रम्हांडाला भस्मसात करून टाकेल, त्या काळासमोर मी तरी एक छोटसं झाडाच पान किंवा छोटी मुंगी म्हणायला हरकत नाही. असे मला स्वतः करू इच्छिणाऱ्या त्या काळाला माझे लाख सलाम!

मी सात आठ महिन्याचा झालो असेन काळे, कुरळे, लांब केस, इतर बाळांच्या मानाने माझ्या केसाची वाढ भरपूर होती. वाढ लवकर झाली होती. वर्षभरात जावळ काढायचा बेत, आजोबा आजींनी घातला होता. पण माझी आई कुठची तयार व्हायला, तिची मानसिकता माझे इतके ध्यान केस लगेच काढायचे नाहीत, मला मांडीवर घेऊन किंवा तिच्या छातीजवळ धरून माझ्या कुरळ्या केसातून हात फिरवत ती तासंतास बसायची, अगदी ध्यान लागल्या सारखी. कसला विचार करायची कोणास ठाऊक? शेवटी घरात त्यावरून मोठे रामायण झाले, आईचा सक्त विरोध असताना, माझे जावळ काढायचे ठरले.

इनमिन वर्षाचा असेन, आमच्यात जावळाचा कार्यक्रम घरीच केला जायचा, एखाद्या न्हाव्याला बोलावून सगळे केस काढून गोल गोठा केला जायचा, सुरुवातीला दोन-चार केस मामा लोक काढायचे, त्यानंतर न्हावी बुवा डोके सगळे गुळगुळीत करायचे. मामा-मामी, आत्या जवळपास सगळे पै-पाहुणे बोलवले जायचे. मागे बोलल्याप्रमाणे तिला मला चार पाहुण्यात मिरवणे अजिबात आवडायचे नाही. तिला कायम मला तिच्यापासून कोणतरी दूर हिसकावून नेणार आहेत, अशी कायम भीती असायची. माझे चमन केलेले केस तिच्या तिजोरीत आजही अगदी सुरक्षित ठेवले आहेत. माझ्या जावळाला विरोध करणारी आई, तिला बहुतेक भविष्याचा अभ्यास झाला होता की काय कोणास ठाऊक? माझ्या आजारावर वापरल्या जाणाऱ्या प्रत्येक औषधामुळे माझे केस गळून मी विद्रूप होणार आहे, म्हणून माझे जावळ जास्तीत जास्त लवकर काढले जाऊ नये असा प्रयत्न ती करत होती जणू?

मृत्यू हा सतत आपल्या पाठीशी उभा असतो. प्रत्येकजण त्याचा विचारही टाळण्याचा प्रयत्न करतात. मला मात्र आता भीती वाटायचे काय कारण राहिले नाही. प्रत्येकजण जेव्हा जीवनाच्या रेल्वे गाडीत बसतो. तेव्हा त्याचे मुक्कामाचे ठिकाण ठरलेले असते. प्रत्येकाला माहित असते तेथे उतरायचे आहे पण त्याला निश्चित ठिकाण माहित नसते, माझे मात्र निश्चित ठिकाण आता ठरलेले आहे, मला आता उतरायची गडबड झाली आहे.

माझा पहिला वाढदिवस घरातील एकुलता एक मुलगा मी, त्यामुळे पहिला वाढदिवस जोरात करायचा घाट घातला गेला, आजोबा-आजी, मामा-मामी, बाबा सगळ्यांनी मोठा कार्यक्रम करायचा ठरवला. नेहमीप्रमाणे आईने त्यात आडवा पाय घातला.

वाढदिवस वगैरे काही नाही. ही काय भारतीय लोकांची पध्दत नाही.

इंग्रजांनी केलेले संस्कार आपण कशासाठी चालू ठेवायचे?

जणू काही हिने सगळा इतिहास कोळून पिलाय अशा अविर्भावात ती बोलत राहायची. पण तिला मनातल्या मनात असे वाटायचे एक वाढदिवस म्हणजे आयुष्यातले एक वर्ष कमी आणि ते कशाला साजरे करायचे.

त्यातही तिच्या सुकुमार चिरंजीवाचा, ज्याला तिने तळहाताच्या फोडासारखे जपले होते. नेहमी प्रमाणे आईचा विजय झाला, अगदी घरातल्या घरी, केकही न कापता माझा पहिला वाढदिवस साजरा केला गेला. माझे अकाली होणारे निधन पचवायची तिची ताकद नव्हती म्हणून वाढदिवस साजरा केला नाही की माझे आयुष्य आणखी थोड्या वर्षांनी वाढेल अशी तिची भावडी समजूत होती की काय कोणास ठाऊक?

एकनाथ महाराजांची एक कथा मी ऐकली आहे. एकनाथ महाराजांचे जीवन एकदम सरळ, निष्पाप होते, कोणाबरोबर भांडण नाही, तंटा नाही, वादविवाद नाहीत. शांत आणि पवित्र असे त्यांचे जगणे होते. एकदा एक मनुष्य त्यांना या त्यांच्या जगण्याचे रहस्य विचारतो. तेव्हा महाराज म्हणतात, माझी गोष्ट तूर्तास बाजूला ठेव, तुझ्याबाबतीत मला एक गोष्ट कळाली आहे, तुझे आजपासून सात दिवसांनी मरण आहे!” सात दिवसांनी मरण ते ही नाथांनी सांगितलंय म्हणजे निश्चित असणार अशी समजून करून तो लगबगीने घरी पोचतो. तो सगळ्या निरवा निरविच्या गोष्टी बोलू लागला. तो आजारी पडून अंथरून धरतो. सातव्या दिवशी नाथ त्याच्याजवळ पोचतात आणि विचारतात, सहा दिवस कसे गेले? पापाचे किती विचार आले? तो मनुष्य उत्तरतो, “पापाचा विचार करावयास वेळ नाही, सारखे डोळ्यासमोर मरण होते.” नाथांनी उत्तर दिले, आमचे जीवन

निष्पाप असते कारण मरण आमच्यासमोर रोज उभे असते. मरणाचा वाघोबा समोर उभा असेल तर पापाचा विचार कसा येईल”

मी फारसे पापही केले नाही आता मरणासन्न मी कोणते पाप करू शकणार आहे ? मी आता ठरवलय, आईला ही गोष्ट सांगायची म्हणजे कदाचित माझ्या मृत्युच्या जाणीवेमुळे तिच्या हृदयात, मनात, अंतरात्म्यात उठलेल्या खळबळीवर, दुःखावर थोडीशी फुंकर घालण्यासारखे होईल.

मी जसा चालू लागलो, तसा माझा वावर स्वयंपाक घर, माजघर, परडे, व्हरांडा येथे मुक्तहस्ते सुरु झाला. माझ्यासाठी मी कोठे आहे हे ओळखावे म्हणून आईने एक नामी शकल केली. माझ्या पायामध्ये उठल्या उठल्या ती बूट अडकवायची. जोडीला वाळे अन पैजण ही घालेले असायचे. वैशिष्ट्य म्हणजे प्रत्येक पावलाला ‘कुईक, कुईक’ आवाज यायचा. वाळ्याचा अन पैजणाचा आवाजही घुमत राहायचा. त्यामुळे माझ्या आईला मी कुठे आहे याची निश्चित जाणीव व्हायची. तिचे कान कायम माझ्या आवाजाकडे असायचे. आवाज थोडाही थांबला, तर ती धावत जायची आणि मला तिच्या आसपास आणायची. या नादात घरच्या कामाचा खोळंबा व्हायचा. आजी आणि आईमध्ये यावर लाडीक वादविवाद व्हायचा. पण माझ्या बाबतीत ती एक पाऊलही मागे व्हायला तयार व्हायची नाही. मी असा लहान, न समजणारा, बूट घालून अगदी देव्हान्या जवळ जायचो. आजीला ते आजीबात आवडायचे नाही, पण आईसमोर संपूर्ण नाईलाज असायचा. मी असा अजाणतेपणी बूट घालून देव्हान्यात जायचो म्हणून देवाने भविष्यात अशी शिक्षा केली असेल की काय असे मला आज राहून राहून वाटते.

मी बूट घालून देव्हाऱ्यात जायचो या विषयावरून संस्कार ह्या विषयाबद्दल काहीतरी बोलावेसे वाटतय. माझ्या बूट घालण्याचा आणि देव्हाऱ्यात जाण्याचा माझ्या मृत्यूशी कदाचित संबंधही नसेल. आपण खातो, पितो, चालतो, बोलतो, हसतो, रागावतो, चिडतो, लिहितो, वाचतो यातून रागव्देष, मानापमान, सुख दुःख असे अनंत संस्कार निर्माण होत असतात. संस्कार चांगले किंवा वाईट पण त्याचा संचय आपल्या जीवनात निर्माण होत असतो. अशा दोन्ही प्रकारच्या संस्काराचा संचय म्हणजेच जीवन होय. माझी अशी धारणा आहे की पूर्वजन्मीच्या माझ्या अशा संस्कार संचयामुळेच संस्काराची बेरीज वजाबाकी होऊन माझ्या हाती थोडेच उरले असावे. त्यामुळे विश्वाच्या अंतरात्म्यात सामावयाची माझी वेळ आली असावी !

मी सव्वा वर्षांचा असेन, एके दिवशी सात-आठ वेळा मला जोराची शी झाली असेल, कदाचित खाण्यामधील काही बदलामुळे किंवा आतड्यातील जंतुसंसर्गामुळे असेल, गावातील डॉक्टरांना एक दिवस आईने दाखवले, आईला मी लगेच बरे व्हावेसे वाटायचे.

‘तूप खाले की लगेच रूप येते काय?’

पण त्या माझ्या जन्मदात्या आईला याची काय खबरबात. लगेच दुसऱ्या दिवशी तिने तालुक्याच्या बाल रुग्ण तज्ञाकडे प्रस्थान केले. माझ्या शरीरात थोडा पाण्याचा अंश कमी झाला होता, त्यांनी कशी काय काळजी घ्यायची याची कल्पना दिली. काळजी घेतली गेली नाही तर माझ्या जीवाला दगाफटका होऊ शकतो असे

सांगितले. ते एकताच माझ्या आईने रणचंडीकेचे रूप धारण केले. डॉक्टरांचे माझ्या मरणाबद्दल बोलणे तिला अजिबात पटले नाही.

डॉक्टर असे कसे बोलतात, माझे बाळ छान आहे, बोलते आहे. तिला अगदी सावरून दवाखान्यातून बाहेर काढेपर्यंत माझ्या बाबांना घाम फुटला. आयुष्याच्या पुढच्या काळात प्रत्येक उपचाराच्यावेळी अशी अनिश्चितता प्रत्येक डॉक्टर तिला सांगत राहिले. तेव्हा आकांड तांडव करणारी माझी आई आता ते निमुटपणे ऐकत राहते, कसला हा नियतीचा क्रूर अमानवी खेळ?

अनिश्चिततेच्या भोवऱ्यात मानवी जीवन नेहमी गुरफटत, फिरकी घेत राहते. पण अशा भोवऱ्यात माझी आई मात्र नेहमीच सदोदित माझ्या भोवती रहात होती.

आई म्हणजे परमेश्वराचे प्रतिरूप म्हणायला हरकत नाही. म्हणूनच म्हणतात ना 'मातृदेवो भव' परमेश्वराचे पहिले रूप मला जे बघायला मिळाले ते म्हणजे माझ्या आईच. माझी आई म्हणजे निस्सीम सेवेची मूर्ती आहे. मला जन्म देताना तिला ज्या वेदना झाल्या त्या वेदनांनीच तिला वत्सल, प्रेमळ केले. त्यामुळे ती अथांग प्रेम माझ्यावर करत राहिली. आई माझ्यावरच्या प्रेमांमुळे लाचार झाली होती. उत्कृष्टातील उत्कृष्ट परमेश्वराची पूजा म्हणजे मातृपूजाच होय.

मी मात्र कुणासाठीच काही करू शकलो नाही. घोर तपस्वी, ना धृव, ना मृत्युनंतरच्या जगाचं अवलोकन करणारा नचिकेत, ना आईवडिलांसाठी मरणाला कवठाळणारा श्रावण बाळ, ना संपूर्ण आयुष्य जागून आईवडिलांची सेवा करणाऱ्या सर्वसामान्य माणसासारखे ही नाही. अगदी शून्य जमा आहे असे समजायला हरकत नाही. मला आता देवाच्या राज्यात प्रवेश मिळण्याची शक्यता तसूभरही नाही.

मी दोन तीन वर्षांचा असेन, आई आणि मी हे सोडून दुसर काही विश्व नव्हत, पण हळूहळू भातुकलीचा खेळ आमच्या परड्यात रंगू लागला. नेहमी प्रमाणे माझ्या आईच त्यावर काटेकोर लक्ष असायचं आणि तिचाही सहभाग असायचा. त्या डावात नेहमीच अगदी नव्यानऊ वेळी मी राजा असायचो. शेजारची सुमी आणि चिमी, माझ्या मानाने त्या थोड्या थोराडच होत्या, त्या दोघी माझ्या राण्या व्हायच्या, एक पट्ट राणी जी फक्त अवती भोवती फिरत राहायची, दुसरी माझ जेवण खान आणि इतर गोष्टी बघायची. आंब्याच्या झाडाच्या कट्ट्यावर हा डाव रंगायचा, एका बाजूला मला छोट्या खुर्चीवर बसवलं जायच आणि पंख्याने एक राणी मला वारा देत राहायची, कट्ट्याच्या दुसऱ्या बाजूला खोटा खोटा माझ्यासाठी स्वयंपाक शिजवला जायचा, अगदी खोट्या गॅससिलेंडरपासून, काट्या चमच्या पर्यंत सगळी व्यवस्था आईने केलेली असायची.

‘राजा दरबारात येत आहेत’ अशी आरोळी माझा मित्र दगड्या ठोकायचा, मग मी ऐटीत जाऊन माझ्या खुर्चीवर बसायचो, राणीसाहेब माझ्या पंख्याने हवा मारत राहायच्या. समोर चटईवर गल्लीतली पोरं मांडी घालून बसायची, मग खोटे नाटे प्रश्न मला विचारले जायचे, याची रंगीत तालीमही आईच घ्यायची मग मी सगळ्यांचे प्रश्न सोडवायचो मग जेवणाचा कार्यक्रम असायचा. तो मात्र खरा खुरा असायचा, आवळे, चिंचा, फरसाणा, चिरमुरे, शेंगदाणे, गुळ, चॉकलेटस जे काय घरात असेल ते पोरंसाठी रिते केले जायचे. ही एक प्रकारची पोरंनी दिलेली लाचच असायची, कारण वरचेवर मीच का राजा? मला का दोन राण्या ही असे अनेक प्रश्न माझ्या सवंगड्याकडून उपस्थित केले जायचे. डावाचा विचका होण्याची

शक्यता असायची. अशावेळी आई मध्यस्थी करायची, त्यावेळी अशा प्रकारच लालूच कामी यायचं. मी कधी बोहल्यावर चढणारच नाही, आयुष्यात मला कधी दोन नव्हे एकही राणी मिळणार नाही, म्हणूनच माझे लाड आताच ती पूर्ण करून घेत होती की काय? बोहल्यावर चढायच्या आधी तो विश्वविधाता मला त्याच्याजवळ ओढून नेणार होता.

खेळा खेळात एक दिवशी चिडून जाऊन शेजारच्या पोराने चुकून एक अनुकुचीदार दगड मारला आणि नेमका तो माझ्या कपाळावर येवून आदळला, एक छोटीशी जखम झाली, कपाळावरच्या जखमामधून जास्त रक्तस्राव होत होता थोड्याच वेळात माझा शर्ट रक्ताने भरून गेला, माझं किंचाळणे ऐकून माझी आई धावत पळत आली. लगेच पदर फाडून माझी जखम बांधली, डॉक्टरांच्याकडे नेऊन उपचार केले. आल्यानंतर पक्याची अशी खरडपट्टी केली कि पुढे दोन महिने तो तोंड लपवून फिरत होता. आईने लगेच रक्तवाढीसाठी बदाम, खारीक, खजूर याचा खुराक सुरु केला. भविष्यात असे लिटर लिटर रक्त माझ्या शस्त्रक्रीयेवेळी जाणार होते म्हणून ते भोग भोगण्यासाठी माझ्या शरीराची ती तयारी करत होती जणू?

कपाळावरची भळभळती जखम मला आठवली की मला त्या अश्वथाग्याची आठवण येते. पांडवपुत्रांचा कपटाने नाश केल्यानंतर, भगवान श्रीकृष्णाच्या शापामुळे कपाळावरची जखम आणि पु घेऊन तो तीन हजार वर्षे जंगलात, रानोमाळात फिरत राहणार होता. तद्वत मी जन्मलो आणि मृत्यूला लगेच सामोरे गेलो. मी आई वडिलांची समाजाची काही सेवा करू शकलो नाही आणि त्यांच्या शापामुळे मी शापित तीन हजार वर्षे माझ्या मृत्युनंतर असाच जखम घेऊन फिरत राहणार असा कल्पनाविलास जेव्हा मी माझ्या मनी करतो तेव्हा उगाचच हसू लागतो. मला असा शाप तर माझे आई वडील तरी नक्कीच देणार नव्हते.

आता मी चार वर्षांचा झालो होतो. मला अंगणवाडीत घालणं आवश्यक होतं. पण आई म्हणायची, एवढ्या लवकर शाळेत घालायची काय गरज!, 'अजून बाळ लहान आहे, त्याला उगाचच त्या बंदिस्त खोलीत कशाला डांबायचं!' घरात अगदी यावर तासन् तास वादावादी व्हायची. शेवटी आई मला शाळेत घालायला तयार झाली. बाबांनी फार जोर पकडला. घरात उठलेल मोठ वादळ एकदम शांत झालं.

जणू काय भविष्यात मी कलेक्टरच होणार की काय अशी माझ्या आईची धारणा असावी. माझी बालवाडीत जाण्यासाठी ज्ययत तयारी सुरु झाली. तीन-चार ड्रेस, पाटी, पेन्सिल, बूट, खाऊचा डबा इत्यादी खरेद्या सांगोपांग पार पडल्या. अंगणवाडीची वेळ सकाळी ८ ते १२ होती. माझ्या आईला रात्रभर झोप लागली नाही. कधी नाही ते तिचं बाळ चार तास तिच्यापासून लांब जाणार होतं. भल्या पहाटे आई पाच वाजता उठली. माझ्यासाठी तिला डबा बनवायचा होता. माझ्यासाठी काय करू काय नको अशी तिची अवस्था झाली होती. साजूक तुपातला साजूक शिरा अन् दुधातल्या दशम्या असा मेनू तिने माझ्यासाठी ठरवला होता. आपसूकच शाळेची पिशवी तिच्या हातात होती. वाँटर बॉटल, रुमाल, खाऊचा डबा, पाटी- पेन्सिल सकट आता मला शाळेत पोचवलं जाणार होतं. आज, आजी, बाबा, आई आमच्या चार चाकी गाडीतून शाळेत निघालो. तत्पूर्वी आईने तिचे म्हणजे आमचे कुलदैवत खंडोबाचं दर्शन घ्यायला सर्वांना भाग पडलं. पाच मिनिट तोंडातल्या तोंडात काहीतरी पुटपुटत ती देवासमोर बसली होती. बहुतांश मी तिच्यापासून थोड्या वेळासाठी बाजूला जाणार होतो, ह्या गोष्टीची तिने दहशत घेतली असावी. तिने जेव्हा डोळे उघडले तेव्हा डोळे अश्रूंनी डबडबले होते. या माझ्या जननी मातेचं अस्तित्व मी सोडून काहीच नाही की काय असे भाव माझ्या मनात निर्माण झाले. माझ्या आईला माझ्या शिक्षणापेक्षा मी तिच्यापासून विलगतोय हेच बहुदा सोसत नसावं.

यथावकाश आम्ही शाळेत पोचलो. हेडमास्तर सरांची गाठ घेतली. माझं नाव नोंदवल. माझे वय चार वर्षे पण शाळेत मोठं लावलं गेलं. आमच्यावेळी तशी थोडी पद्धतच असावी. मला वाटते अकाली मी जाणार होतो म्हणून १ वर्ष वयाच्या दाखल्यानुसार तरी मी जास्त जगलो. अशी जगावेगळी तजबीज देवकृपेने केली गेली. बाबांचा दरारा मोठा होता. माझ्या शाळेत अडचण येण्यासारखे काही नव्हते पण नवीन वातावरण मुलांचा किलकिलाट बघून मी थोडासा भेदरलो. अन् आईला चक्क इतका बिलगलो की, तिच्यापासून मला बाजूस करणे कोणाला शक्य नव्हते.

शेवटी माझी कशीतरी समजूत काढून मला शाळेत सोडले गेले. बाबा, आज्ञा, आजी परतण्यासाठी निघाले. पण माझी आई तिच्या पाडसाला सोडायला तयार नव्हती. शेवटी समझोता झाला की आईने शाळेच्या कुंपणाच्या बाहेर राहायचं अन् इतरांनी घरी निघून जायचं.

आज शाळेचा दुसरा दिवस आज्ञा आजी, बाबा त्यांच्या त्यांच्या कामाला लागली. आईची सकाळी उठून लगबग धावपळ सुरु झाली. सर्व साधारणपणे जिल्हाधिकारीच्या परीक्षेसाठी बसणार होतो की काय कुणास ठाऊक? बालवाडीला जायचं होतं पण आईची जंगी तयारी चालू होती. सकाळी उठून मला तावून सलाखून गरम पाण्याने अंधोळ घातली, नवीन कपडे, नॅपकिन, डबा सगळी जंगी तयारी झाली. आईशिवाय राहायचं हा माझा दुसरा दिवस असणार होता. कालचा दिवस तसा मी रडण्यात आणि पूर्ण धिंगाण्यात घालवला होता. माझी शाळा म्हणजे थोडे दिवसासाठी का होईना आईची सत्वपरीक्षा होणार होती. माझा कालचा अनुभव आज्ञा आजोबा, बाबांसाठी तसा फारसा माहित नव्हता. आईने कालच्या दिवसाबद्दल बाबांना फारसे सांगितलेही नव्हते.

पहिल्या दिवशी सगळेजण मला सोडायला आले होते. पण आज मात्र संपूर्ण जबाबदारी आईची होती. आयुष्यात नेहमीच प्रत्येकाच्या प्राथमिकता ठरलेल्या असतात. प्रत्येकाला प्रत्येकाचे उपदव्याप, ठरवून दिलेली कामे असतात. बाबा, त्यांची सगळी शेताची कामे सोडून थोडेच शाळेत सोडून बसणार होते. पण माझ्या

आईची माझ्या जन्मापासून प्राथमिकता मीच होतो. तळहाताच्या फोडाला जपल्यासारखी ती मला जपत होती. का जपणार नव्हती, तिच्या दृष्टीने तिच्या गोकुळात जन्मलेला मी नंदकिशोर होतो.

शाळा तशी फार दूर नव्हती. काल जीप घेऊन सगळे आले होते. आज आईची बोटे पकडून आईसोबत मी शाळेत जात होतो. तिच्या डाव्या बाजूने मी चालत होतो. इतक्यात रस्त्यावरून भांडत भांडत कुत्र्याचा कळप आमच्या जवळ आला. त्यातील एक कुत्रे जणू काय मी त्याच सावज समजून माझ्या अंगावर धावून आलं. माझ्या आईच्या म्हणजेच सर्तक हरणीच्या नजरेने ते शिताफीने टिपलं. तिने झटकन मला पकडलं आणि मला वाचविण्यासाठी ती उलटी फिरली. त्या कुत्र्याने माझ्या आईची पोटरी पकडली. अन् जोराचा चावा घेतला. कुत्रं झोंबत होतं पण आई मला वाचविण्याच्या नादात उलटी फिरत नव्हती. इतक्यात आजू बाजूच्या लोकांनी त्या कुत्र्याला हटकलं. माझ्या आईची अन् माझी त्या कुत्र्यापासून सुटका झाली. आईची साडी रक्तबंबाळ झाली होती. त्या क्रूर कुत्र्याने कोणतीही दया माया माझ्या आईवर दाखवली नव्हती. सृष्टीचा हा नियमच आहे की साव कधी सावजाला सोडत नसतो. 'बळी तो कान पिळी' त्या वेळी तो कुत्रा माझ्या आईपेक्षा ताकतवर होता.

मी जोराचं भोकांड पसरलं होतं पण आई निर्गुण शांत होती. भरती येऊन गेलेल्या त्या विशाल शांत समुद्रासारखे तिने मला कवेत पकडलं होतं. अन् मलाच थोपटवत शांत करित होती. यथोपकाश बाबांनी आम्हाला दवाखान्यात नेऊन उपचार केले. अन् सरकारी दवाखान्यातल्या पोटातल्या बारा इंजेक्शनला माझ्या आईला सामोरं जावं लागलं. आणखी काय काय तिच्या कपाळी माझ्यासाठी मांडून ठेवलं होतं कुणास ठाऊक? आज ती माता मला त्या कुत्र्यापासून वाचवू शकली. पण त्या जगनिर्मात्या, सृष्टीकर्त्या देवापासून मला थोडेच वाचवू शकणार होती. या जगात श्रावणबाळानं आपल्या अंध माता- पित्यासाठी मृत्यूला सामोर जायची उदाहरणं आहे. पण मी कमनशिबी श्रावणबाळ होतो की आई-वडिलांना खस्ता कष्ट

देऊन त्यांना प्रचंड वेदना देऊन जाणार होतो. अशा प्रकारे शाळेचा माझा दुसरा दिवस संपला. वेदनेने घायाळ असलेली माझी माता त्या पांढऱ्या ट्रेसिंगसकट दुखत्या पायासकट जणू काहीच झाले नाही अशी कामाला लागली. मला पाहताच तिच्या वेदना, दुखणं दुःख कोठे गायब व्हायचं कुणास ठाऊक? मी तिच्या थोड्याच वर्षांचा साथी होतो म्हणून का ती इतकं भरगच्च उधान आलेल्या वादळासारखं माझ्यावर प्रेम करत होती. रात्री नेहमीप्रमाणे तिच्या चिरेबंद मिठीत जखडून मी शांत निद्रादेवीच्या अधीन झालो.

परमेश्वर सगळीकडे आहे असे म्हणतात, अणुरेणुतही तो असतो. अगदी मुंगीपासून हत्तीपर्यंत आणि हत्तीपासून पुऱ्या ब्रम्हांडात सगळीकडे परमात्मा भरून राहिला आहे. हा परमेश्वर सगळ्या जगाची काळजी करतो. मग असा कृपाळू वत्सल, समर्थ, सुंदर परमेश्वर माझी आणि आईची का बरे काळजी करत नसेल?

आकाशात लाखो तारका आहेत, अगदी प्रत्येक ताऱ्यामध्ये अगदी लक्ष सूर्य मावळतील असे! अशा एका सूर्यमालिकेतील एका विशाल सृष्टीवरचे आम्ही दोन लहान जीव. मग परमेश्वराने आम्हां दोन जीवानाच का बरे इतके शापीत केले असेल?

माझ्या शाळेत मी पहिली दुसरीला असताना सगळ्यांचे लसीकरण केले जायचे. दंडामध्ये जाड सुईने इंजेक्शन दिले जायचे. पहिल्यावेळी सरकारी दवाखान्यातील काही लोक लसीकरणासाठी आले, पहिल्या दोन-तीन मुलांना लसीकरण दिले. त्यांचा गोंधळ, आरडाओरडा पाहून मी अस्वस्थ झालो. आता थोड्या वेळात माझा नंबर येणार होता. ती सुई बघून माझ्या छातीत धस्स झाले. माझ्या डोळ्यासमोर दिवसा काजवे चमकू लागले. मी मास्तरांची नजर चुकवून शाळेतून धूम ठोकली

आणि दप्तर सावरत सावरत घरात पोचलो. अशा अवेळी मला बघून माझ्या आईला आश्चर्याचा धक्का बसला. तिने माझी चौकशी केली. पहिल्यापासून आईबरोबर खोटे बोलणे हे माझ्या स्वभावात नव्हते. आईला फसवायचे नाही, हा माझा धर्मच होता. आई माझ्यावर इतकी प्रेम करायची की, आईबरोबर एखादं वाक्यही खोट बोलू शकायचो नाही. आईचे प्रेम जेवढे माझ्यावरहोते तेवढाच विश्वास तिचा माझ्यावर होता. आई माझे सर्वस्व होती. आईला मी इत्यंभूत बातमी सांगितली आणि मी कोणत्याही परिस्थितीत इंजेक्शन घेणार नाही हा माझा इरादा स्पष्ट केला. आईला परिस्थितीची जाणीव झाली. तिने चुचकारत चुचकारत मला शाळेत नेले. मी दंगा केला, ओरडलो, हात-पाय झाडले, आईला चिमटले पण आईने माझे लसीकरण करून घेतले.

लसीकरणाचा हेतू आईचा शुद्ध होता, पण माझ्या तेव्हा तो लक्षात येत नव्हता. आता मला ते लक्षात येते. लसीकरण करून टी.बी., कॉलरा, वाराफोड्या ह्या रोगांपासून रक्षण करता येते, पण कॅन्सरसारख्या रोगावर कोणतीही लस नाही हे त्या बिचारीस कसे असणार ठाऊक?

आपल्या वैद्यशास्त्रात अगदी अघोरी चमत्कारच ही मंडळी करतात जणू! पशूच्या शरीरात रोगजंतू सोडतात, रोग निर्माण करतात. त्याची लस काढून माणसाच्या अंगात सोडतात. ह्याला वर भूतदया म्हणून गोंडस नाव देतात. मनुष्याचा देह वाचविण्यासाठी हा प्रकार चालतो. मी सुद्धा त्याला अपवाद नव्हतोच! मी पण या मतलबी दुनियेचा एक भागच जणू! माणसाचे जीवन फुटणाऱ्या काचेसारखे आहे हे माझ्यासारख्याला अकालीच समजले म्हणून असले अशास्त्रीय बुरसटलेले विचार माझ्या मनात येतात काय?

माझी आई अतिशय धार्मिक व साधी स्त्री होती. तिचा व्रत वैकल्ये, उपवास याच्यावर नेहमीच भर असायचा. घरामध्ये स्वयंपाक घराला लागूनच देवघर होते. सगळ्या विविध देवादेविकांच्या मुर्त्या देव्हान्यात मांडलेल्या असायच्या. सकाळी थोडेसे पोथी वाचन करून, नैवेद्य दाखवूनच ती तिच्या कामाला सुरुवात करायची. तिचा उपवास म्हणजे कधीकधी माझीच पाचावर धारण बसायची.

मला आठवत नाही, पण आठवड्यातील तीन ते चार दिवस उपवास निश्चितच असायचा. ते सोडून संकष्टी, एकादशी, गणपती, दसरा, कृष्णाजन्मष्टमी इत्यादी उपवास ती काटेकोरपणे पाळायची. संकष्टीच्या वेळी चंद्रदर्शन झाल्याशिवाय खाणे नाही. असा तिचा अट्टाहास असायचा. पावसाळ्याच्या दिवसात कधीकधी चंद्रदर्शन लवकर व्हायचे नाही. मी आकाशाकडे तोंड करून चंद्र उगवण्याची वाट पाहत बसायचो. कधीकधी अनाठायी उपवास विनाकारण केले जायचे.

मात्र ती म्हणायची, त्यात काय एवढे, एका दिवसाने माणूस काय मरत नसतो, यावरून बाबांची आणि तिची नेहमीच खडाजंगी व्हायची.पण ती तिचा हेका सोडायची नाही. वरचेवर उपवासांमुळे ती नेहमीच क्षीण दिसत होती. कधीतरी ती आजारी पडायची. पण ना तिला खंत आणि फिकर असायची. पण माझा सकाळचा नाष्टा, डबा, संध्याकाळचे जेवण याबाबतीत ती काटेकोर असायची. तिच्या तब्येतीची ती हेळसांड करायची. पण माझ्या जेवणा-खाण्याकडे, नाष्ट्याकडे, अभ्यासाकडे ती दुर्लक्ष करायची नाही.

इतकी व्रत, वैकल्ये, उपवास, देवदर्शन करून सुद्धा देवाच्या मनात काहीतरी विपरीत असावं.

म्हणतात ना, 'देव तारी त्याला कोण मारी'

पण मला देवाला तारायचं नव्हत. मग मी जगण्याचा प्रश्न कसा निर्माण होणार होता. त्या सावित्रीनं देवाकडे साकडे घातले आणि सत्यवान जिवंत झाला. पण माझ्या आईने तिच्या आयुष्याचा क्षण आणि क्षण त्या परमपित्या परमेश्वराची पूजा करूनही तिच देवाने ऐकले नाही. ह्या पृथ्वीतलावर, विश्वामध्ये देव नावाची काही व्यवस्था आहे किंवा नाही याबद्दल मला नेहमीच शंका राहते. असो माझा मृत्यू आता मला समोर दिसत आहे. आणि मी कशाला कोणाला शोधत राहावे, अस जुजबी समाधान करून मी आता शांत होत आहे.

आयुष्याच्या एका काळात सगळं सुस्पष्ट असते, जसे माझे अगदी दहावी संपेपर्यंत होते. मी, माझे घर, आसेष्ट, मित्रमंडळी सगळ सुस्पष्ट अशावेळी माणूस कधीच घाबरत नसतो. माणूस इर्षेने जगत राहतो. पण जसजसा काळ जातो आणि सगळ्या गोष्टी अस्पष्ट होतात, काळाचे धागेदोरे आपल्या हातात राहात नाहीत, जसे आता माझ्या बाबतीत होत आहे, तेव्हा त्या गूढगोष्टीचा आभास आपल्याला होऊ लागतो. ती गूढ शक्ती म्हणजे आपले मुक्कामाचे ठिकाण म्हणजेच 'मृत्यू' याची आपल्याला जाणीव होऊ लागते. आपण हतबल होतो आणि सगळ्या गोष्टी अगदी मृत्यूही आनंदाने स्विकारतो ते ही कोणतीही खळबळ न करता!

मला चित्र काढायची आवड होती. अगदी लहानपणापासून आखीव, रेखीव रेषा, सुंदर टपोरे मोत्यासारखी अक्षरे असायची. अगदी कोणपण माझ्या अक्षरांच्या प्रेमात पडावे असे. अगदी अनोळखी माणूसही माझी अक्षरे बघून अक्षरशः चकीत व्हायचा. माझी आई तर अगदी माझ्या अक्षरांची भक्त होती. कोणीही पाहुणे पै,

बाबांचे मित्र, शेजारी पाजारी यांना सारखे अक्षरे दाखवायची, तिला नेहमी वाटायचं, मी कोणीतरी मोठा अधिकारी किंवा चित्रकारच होणार म्हणून...

मी घराचा कुठलाही दरवाजा रिकामा ठेवला नव्हता. कधी सुर्यास्ताच चित्र काढायचो, तर कधी आकाशात उंच उडणाऱ्या पक्षांच चित्र तर कधी वाघान हरणीच्या बछ्छ्यावर हल्ला केलेले चित्र काढायचो. माझी आई नेहमी म्हणायची 'असली कसली दुःखद चित्र काढतोस रे? मी उगाचच हसायचो. मलाही माहित नव्हत की मी अशी कशी वेगळीच चित्र काढतोय ते! चेहरा माझा हसरा असायचा पण चित्र मात्र दुःखी, विराट, वैराण काढायचो. कधीच मी सुर्योदयाच, हिरव्या पानांचे, फुलांचे, फळांचे, बहरलेल्या झाडांचे चित्र काढायचो नाही. पण चित्र अगदी भन्नाट असायची, अगदी कोणही तोंडात बोट घालावी अशी, चाँकलेटी, करडा, पांढरा, काळा वेगवेगळे वैविध्यपूर्ण रंग वापरायचो, पण हिरव्या, गुलाबी रंगाचा वापर अगदी नगण्य असायचा! आई म्हणायची, 'हा अगदी सगळी जगाची दुःख कमी करणार, म्हणूनच हा असला चित्र काढतोय.'

असो, त्या अलौकिक शक्तीने मला अगदी सुरुवातीपासून जणू बजावलं होत, तुझं आयुष्य अगदी नगण्य, त्या हिरव्या पानावरील दवासारख आहे तू क्षणभंगुर आहेस, तू थोड्या काळाचा धनी आहेस, तुझं अस्तित्व अगदी अस्पष्ट आणि धुसर आहे, पण त्या बिचाऱ्या जननीला काय कल्पना, या कटू सत्याची? आयुष्य असच असत, ती दैवी शक्ती जणू मला त्याच्याकडे खेचत होती. आणि माझ्या प्रत्येक कृतीने त्याच्यावर मी मोहोर उठवायचो जणू?

आज अंथरुणावर पडलेल्या मला, ती चित्र खुणावतात, मला जवळ बोलवतात, माझ्याशी बोलतात, हसतात. आम्ही एकत्र रडतो देखील. कधीतरी वाटत, उठावे आणि पुसून टाकावी ती चित्रे. आणि मी जगावं इतरांसारख अगदी पूर्ण आयुष्य. पण माझ्यात आता या अंथरुणावरून उठून ती चित्र पुसायचीही ताकद राहिली नाही.

जेव्हा सगळे दिवस सारखे असतात तेव्हा रोज उगवत्या सूर्याबरोबर येणारी नवीन किरणे, त्याची खिडकीतून अलगद येणारी ती रोपे, चिमण्या, पाखरांचा किलबिलाट, आसमांत दाटलेले धुके, झाडावर हसणारी बकुळीची फुले, मोगऱ्याचा सुगंध, प्राजक्ताचा पांढरा शुभ्र सडा, हिरवीकंच निसर्गाई. त्या निसर्गाईतून अलगद बिलगलेलं पिवळसर वृद्ध पान यातील कशाचीच आपल्याला जाणीव नसते. अशा गोष्टींचा विचारही आपल्या खिजगणित नसतो. आयुष्यातील सुंदर मनमोही झाडाच्या दृष्टीने आपण थरथरून जात नाही अन् बिलगलेल्या पिवळसर पानामुळे दुःखाने गलबलूनही जात नाही. पण एकदा की माझ्याप्रमाणे दिवसमान बदलले की आपल्याला प्रत्येक सुःखद, दुःखद, आनंदी, वियोगी गोष्टीमधील आद्रता अन् शुष्कता जाणवू लागते. वाऱ्याच्या शितल लहरीबरोबर, वादळाचे रुद्र रूपही मनात रुंजी घालू लागते.

लहानपणी आई मला रामायण, महाभारतातील तसेच अनेक पुराण कथा सांगायची. अगदी मी मनापासून सगळ्या गोष्टी, पौराणिक दाखले ऐकायचो. पण मला श्रावण बाळाची कहाणी आणि राजा हरिश्चंद्राची कहाणी फार आवडायची. शंतनूचा एकलुता एक पुत्र श्रावण आणि त्याच ते कावड करून अंध आईवडिलांना तीर्थयात्रेला नेणे, श्रावणबाळान पाणी आणण्यासाठी जाणं, राजा दशरथान हरीण

पाणी पीत आहे असं समजून शरसंधान करण, आणि राजा दशरथाला शंतनूने दिलेला शाप, आणि दशरथांचा पुत्रवियोगाने मृत्यू. मला असंच वाटायचं मी श्रावण बाळासारखी माझ्या आई-वडिलांची सेवा करेन, त्यांना कुठेच कमी पडू देणार नाही.

राजा हरिश्चंद्राची गोष्ट आई फार रंगवून सांगायची, राजा हरिश्चंद्र, त्याला विश्वामित्राने दिलेला शाप, विश्वामित्राचे सर्व राज्य मागणे, परत परत त्याचे मागत राहणे, मग पत्नी, मुलाला विकणे व सर्व धन विश्वामित्राला देणे. शेवटी स्वःताला विकून गुलाम बनून विश्वामित्राकडे राहणे, विश्वामित्राच राजाला चांडाळाला विकणे, पुत्राचा साप चावल्यामुळे मृत्यू, पण हरिश्चंद्राच शब्द न फिरवण, मला फार आवडायचं, मी कधीच खोट बोलायचो नाही, कोणही मला काहीही मदत मागितली तर एका पायावर घायला तयार असायचो.

आई अगदी कधीकधी रागाने म्हणायची,

‘असा राजा हरिश्चंद्रासारखे वागलास तर लाखाचे बारा हजार कधी होतील ते तुला कळायचं नाही?’

असो, मी श्रावणही झालो नाही आणि हरिश्चंद्रही झालो नाही. ज्या वयात मी आई वडिलांची सेवा करायला पाहिजे, त्यावेळी माझे आई-वडील माझे सेवा करीत होते. सगळी जमवलेली पुंजी माझ्या उपचारासाठी खर्च करून टाकली. दरदरचे ठोकर खात रोज रोज दवाखाने फिरत होते. सगळ्या आयुर्वेदीक दवाखान्यापासून, देव-देवर्षी करीत फिरत होते. हरिश्चंद्र ते झाले होते आणि मी विश्वामित्र सगळे ओरबाडून खात होतो. ते श्रावण बाळासारखी माझी सेवा करीत होते. किती हा

दुर्देविलास? कोणत्याही मुलाच्या माथी अस पाप येऊ नये. डोळे माझे तुडुंब भरून येतात, पण काय करणार हा गरीब भिकारी? वाटत उठावं आणि संपवून टाकाव आयुष्य, कमीतकमी आई-वडील तर राहतील सुखानं, मी दुःखाचा शाप त्यांना देवून जगत होतो. आता उठून विहिरीत उडी मारून जीवन संपवावं असं वाटतंय पण ह्या देवाने आता मला उठायचीही ताकत ठेवली नाही!

माझं आयुष्य आता रणरणत्या, रखरखत्या विस्तीर्ण रुक्ष वाळवंटासारखं झालाय. मी हे वाळवंट पादाक्रांत करायचा प्रयत्न करतोय. अधून मधून खजुराची झाडे दिसतायत. अचानकच उपटसंभू मृगजळाचे भास होतायत. खजुराची झाडे बघून आनंदी होतो पण मृगजळाचं अस्तित्व माझ्या जगण्याची दोर किती आखूड, अधुरी आहे याची मला जाणीव करून देत आहे. वाळवंट माझं, आयुष्य माझं, जगणं माझं, होरपळणं माझं, मग तो परोपकारी ईश्वर त्या वाळवंटात माझ्या गरीब पापभिरू मातापित्यांना उगाचच का खेचतोय?

तसं माझं वय फारस नसावं, सात-आठ वर्षांचा असेल मी, भूतकाळाच्या सगळ्या गोष्टी आणि प्रत्येक गोष्टी जशाच्या तशा आठवत नाहीत. माझ्या आईची आभाळासारखी माया माझ्यावर होती. क्षणोक्षणी प्रेमाच्या सरी अखंडपणे ती बरसत राहायची. मी नेहमीच तिच्या प्रेमाने श्रावणातल्या वृक्षवल्लीसारखा हिरवा होऊन जायचो. पण जरी आभाळागत माया असली तरी तिच्या नियमावली फार कडक असायच्या. शाळेत जाताना डब्यात हमखास खारीक, खजुर, बदाम असायचा आम्ही अर्थात मी दिलेल्या जेवणासंदर्भात प्रत्येक आज्ञेच तंतोतंत पालन केलं जायचं. मी मागेल ते डब्यात घातलं जायचं. आणि अगदी माझ्या डब्यात

आणखी दोन पोर जेवतील इतकं जिन्नस नेहमीच असायचं. माझ्या डब्यावर त्यामुळे नेहमीच माझ्या मित्रांची धाड पडायची.

पण तिच्या एक काटेकोर नियम असायचा. मी बाहेरचं शक्यतो खाल्ल नसलं पाहिजे. माझ्या वर्गातली सगळी मुले मात्र बाहेरच्या दुकानावर हमखास काही ना काही खायची. शाळेसमोरील दुकानात भरपूर गोष्टी असायच्या. अगदी चॉकलेट, लेमन गोळ्या, फुकनी, शेंगदाणे, डाळ, चिंच, पेरू, कैरीपासून अगदी आवळ्यापर्यंत सगळे उपलब्ध असायचे. मला मात्र त्यातले कधी खायला मिळायचे नाही. म्हणून मी आईकडे जळफळत नेहमीच तक्रार करायचो. पण आई कधी माझ्या या चुकीच्या मागण्या मान्य करायची नाही आणि वरखर्चाला कधी पैसेही द्यायची नाही.

दर रविवारी आईचे दुधाचे पैसे यायचे. आणि ती नेहमीच देव्हान्याजवळ ठेवायची. एक दिवस धाडसाने मी त्यातलो पाच रुपयांची नोट पळवली आणि हळूच माझ्या दप्तरांच्या चोर कप्प्यात ठेवली. पण त्या दिवशीची संपूर्ण रात्र मी झोपू शकलो नाही.

सकाळी सकाळी शाळेला जाताना मी तिच्या नजरेला नजर भिडवू शकलो नाही. पण दप्तरामध्ये पैसे आहेत म्हणजे सगळं जग जिंकल्याचा भाव होता ना. शाळेत गेल्या गेल्या कधी जेवणाची सुट्टी होते असे मला झाले होते. सुट्टी झाल्या झाल्या मित्रांच्या बरोबर मिळेल त्या गोष्टींचा फडशा आम्ही पाडला. संध्याकाळी घरी पोचलो, आईच्या बहुतेक लक्षात आल असाव, तिच्या डेअरीच्या दुधाच्या पैशातील काही पैसे कमी झाले आहेत म्हणून, तिने तिच्या चेहऱ्यावर हे दाखवलं नाही जणू, पण मी मात्र तोंड लपवून दिवसभर फिरत राहिलो.

आठवडा गेला, पुढच्या आठवड्यात मी तीच पुनरावृत्ती केली. एकदा पाय घसरले कि ते सावरणे भल्याभल्यांना शक्य होत नाही मी तर अगदी सात-आठ

वर्षाचे नासमज कोकरू, माझ्यातरी लक्षात येणार कसे. तो आठवडाही मी असाच तोंड लपवत फिरलो.

पण माझ्या आईच्या चेहऱ्यावरची रया पार निघून गेली होती. आता मात्र मला राहवेना. ज्या माउलीने साक्षात स्वतःपेक्षा माझ्यावर लाखपटीने प्रेम केले होते, ज्या माउलीने मला तळहाताच्या फोडापेक्षा जास्त जपले होते, त्या माउलीला मी फसवत होतो.

तिसऱ्या रविवारी देव्हाऱ्याजवळ आईने नेहमीप्रमाणे पैसे ठेवले होते. आणि नेहमीप्रमाणे स्वयंपाकगृहात व्यस्त होती. पण ती बिथरली होती. मात्र, निश्चित! तिला वाटत असावे, तिच्या संस्कारात काहीतरी खोट असावी? तिने या पामराला वाढवताना जणू काही खोट केली होती म्हणून ती स्वतःलाच कोचत बसली असावी.

शेवटी मला राहवेना, मी आईचे पाय धरले, आई काही बोलली नाही. तिने अलगद मला माझ्या कुशीत उचलून घेतले. मी तिच्या मिठीत विसावलो, तिचे गरम अश्रु माझ्या खांद्यावरून ओघळत होते, ते अश्रु स्वर्ग जिंकल्याचे होते. माझी चुक मला समजली म्हणून कितीतरी वेळ ती माझी पाठ थोपवत होती. मी ओक्साबोक्सी रडत होतो. मी तसं बोलण्यासारख काही नव्हते, आणि तिने मला न बोलता जगण्याचा अर्थ सांगितला होता.

कदाचित मायमाउलीला मी फसवले म्हणून ही शिक्षा देवाने मला दिली नसावी ना.

तिचे अश्रु त्या जगविध्यात्याला आवडले नसतील तर ना?

मनुष्य देह हा तर फलीसारखा असतो. आपण कोठेपर्यंत हा जपून ठेवणार ? मरणाची वेळ आली की, एक क्षणभरही हा देह आपण टिकऊ शकत नाही. मृत्युसमोर आपली ऐट, मिजास सगळी येऊन ठप्प थांबते अन् मोठा शून्य होऊन जाते. आपण आपल्या स्वार्थासाठी जगत राहतो. त्या जगावेगळ्या मातेच्या संस्कारपेक्षा माझा स्वार्थ मोठा ठरला म्हणून मी चोरीसारखे पाप करू शकलो. 'घरच्या घरी करी चोरी- तो एक मूर्ख' असे रामदास स्वामीचे वचन आहे. याचा भावार्थ असा आहे की कोणताही माणूस चोरी करतो ती 'घराच्या घरीच' म्हणजेच घरात किंवा घराबाहेरची चोरी म्हणजे घरातच केलेली चोरी. 'हे विश्वची माझे घर' या उक्तीप्रमाणे कोठेही केलेली चोरी वाईटच. आता माझ्या जगण्याचा ओहाळ जाऊन नदीत विसर्जित होणार आहे, माझ्या जीवनाची नदी अथांग सागरात तृप्त होणार आहे. उतरंडीला लागलेल्या पाण्याला जशी अचानकच गती मिळायला लागते. तद्वतच माझी अवस्था झाली आहे. आता माझ्या पापक्षालनाच्या प्रयत्नाने, त्यांच्या विचार करण्याने तसा फारसा काही बदल होणार नव्हता !

माझी आई प्रचंड धार्मिक होती. आठवड्यातून दोन-तीन वेळा वेगवेगळ्या देवाच्या नावाने तो उपवास करायची, सोमवारचा, बुधवारचा, शुक्रवार-संतोषी मातेचा, ते सोडून मकर संक्रांत, महाशिवरात्री, जन्माष्टमीचे उपवासही असायचे. वर्षांतले, निम्मे दिवस ती कुणासाठी नाही तरी कुणासाठी उपवास करायची, बरेच उपवास निरंकार असायचे, उपवास म्हणजे पोटाला विश्रांती आणि जपजाप्य, देवपूजा ह्याची तिला संपूर्ण जाणीव असायची, बाबांचे आणि तिचे यावरून कायम वाजायचे. बाबांची प्रत्येक गोष्ट ऐकणारी ती मात्र याबाबतीत त्यांच कधीच ऐकायची नाही.

तिचे साधसोप तत्वज्ञान म्हणजे 'पोट म्हणजे भटारखाना नव्हे ज्याच्यात वाटेल तेवढे कोंबायचे' उपवासामुळे ती तशी कृश वाटायची पण सदोदित उत्साही असायची. आम्हाला भरपेट खायला घालायची स्वतः मात्र उपाशी असायची.

सुरुवातीला उपवासाला थोडी साबुची खिचडी खायची, पण गेल्या दोन वर्षांत, ती अगदी निरंक उपवास करायची. कुणाकडून तिने साबुदाणा बनवायच्या प्रक्रियेबद्दल काहीतरी वेगळे ऐकले होते, तेव्हापासून तिने साबुदाने वर्ज्य केले होते.

मला मात्र साबुदाण्याची खिचडी फार आवडायची. माझ्यासाठी ती खास बनवायची. तिच्या हातची खिचडी म्हणजे साक्षात अमृत प्राशनच जणू. एकदा तिने साबुदाण्याबद्दल मला समजावण्याचा प्रयत्न केला, पण मी ऐकून न ऐकल्यासारखे केले. मग मात्र तिने मला परत कधी सांगितले नाही. अगदी मी अंथरुणावर अशा अवस्थेत असताना सुद्धा मला ती खिचडी करून देत आहे.

आई फक्त उपवास, तापास करायची एवढेच नव्हते. तिच्या प्रत्येक कृतीतून मनुष्यजातीबद्दल असणारा सहहृदयीपणा जाणवायचा. तिच्या दारी आलेल्या प्रत्येक भिकाऱ्याच्या झोळीत काहीतरी टाकायची, शिळेपाके त्यांना दयायला त्यांना कधी आवडायचे नाही. आजिबरोबर ह्या बाबतीत कधी कधी खंडाजगी व्हायची. आई या बाबतीत तिचे ऐकायची नाही. आजि म्हणायची हा तर धट्टाकट्टा तरुण दिसतोय उगाच तू त्याला भिक घालतीस, काम करून त्याला खायला काय होतंय? ती म्हणायची 'हा पात्र, हा अपात्र असा विचार आपण करायचा नाही. तो आपल्या दृष्टीने साक्षात परमेश्वरच आहे.'

कधी कधी मी चंडोळ होऊन सूर्याला गाठावे असे वाटायचे, मी कितीही छोटा असलो तरी इतके मोठे कार्य करावे की आईची छाती माझ्याबद्दलच्या अभिमानाने भरून जावी.

हा कल्पनाविलास करताना 'मी खिचडी खाऊ नये' असा आईने दिलेले आदेश पाळू शकलो नाही याबद्दल मला आजही खंत वाटतेय.

आता मात्र मला खिचडी नको वाटतेय, आईचे मी ऐकले नाही म्हणून असा, अपाहीज, अपंग झालोय की काय असे मला वाटते.

आई रोजरोजच्या उपवासाने कृश झाली असली तरी शक्यतो कधी आजारी पडायची नाही. मी तिच्या पोटात असताना काय गोळ्या, इंजेक्शन घेतली असतील ती तेवढीच. ती पण स्वतःसाठी नाही, पोटात वाढणाऱ्या तिच्या लाडक्या बाळासाठी. दिवस रात्र शेतात, घरात राबायची. शेतात खुरपण, भांगलन, भुईमुगाच्या शेंगा तोडणे, मक्याचे कणीस खुडणे यापासून ते गाय म्हशी बैलाचे रोजचे शेण, घाण, धारा ती सततपणे करायची. कंटाळा हा शब्द तिच्या शब्द कोशातच नव्हता.

पण एकदा ती आजारी पडली, जोराची कणकण, अंग दुखी, ताप तर अगदी १०२-१०३ डिग्री सेल्सियस पर्यंत असायचा. जोराचा ताप आणि ती अगदी भान हरपून जायची. काहीही बडबडत करत रहायची.

बहुतांशी ते बडबडणे माझ्या संदर्भातील असायचे. माझे सोनुले जेवले काय? शाळेत गेले काय? त्याचा डबा बांधला आहे काय? त्याला खिचडी खूप आवडते केली आहे काय? शाळेत त्याला पोहचवले आहे काय? शाळेतून तो आला आहे काय?

नाना विध प्रश्न माझ्या भोवतीच विखुरलेले असायचे. तिच्या भावविश्वात एकच चंद्र, एकच सूर्य आणि एकच तारा म्हणजे मीच होतो जणू. तिच्या चित्तात फक्त मीच साठलेलो असायचो. तिच्या पारिजातकाच्या झाडावर एकच फुल उगवलेले असायचे ते म्हणजे माझं. तिच्या मन मंदिरात एकच दिवा तेवत ठेवत असायची तो म्हणजे माझा.

आजारपणात बरेच पैसे खर्च झाले. हे जेव्हा तिला समजले तेव्हा तिने बाबांशी फार चिडचिड केली. पुढे माझ्या शिक्षणासाठी साठवलेल्या पैशाला हात लागेल म्हणून ती अस्वस्थ झाली. असा तिचा जगावेगळा स्वभाव आणि जगावेगळी माझी आई.

आता मला वाटते, आता कुठलं आलाय माझं शिक्षण. मरणाच्या उंबरठ्यावर उभा असलेला मी कसा होणार डॉक्टर, इंजिनिअर आणि मोठा ऑफिसर???

परमात्म्याची अनंत नावे आहेत, त्यांची अनंत रूपे आहेत, परमेश्वर प्रत्येकाकडे दयार्थवृत्तीने पहातोय. त्यानेच जगण्यासाठी हवा दिली, पिण्यासाठी पाणी दिले, खाण्यासाठी अन्न दिले, लपविण्यासाठी वस्त्रे दिलीत, चैतन्यमय मनोहारी सृष्टी निर्माण केली पाण्यातील एक बादली आपण काढून घेतली की झालेला खळगा लगेच पाण्याने भरून येतो, नदी, समुद्र अगदी साधे ओहोटे सुद्धा खळगे सोसू शकत नाही. लगेच भराभरा धावतात, सूर्य उगवला की, पाखरे आकाशी उडू लागतात, अंधाराचा लोप होतो. पण ह्या चैतन्यमय सृष्टीला मी नको झालोय काय? माझ्या जगण्यामुळे रिकामा झालेला खळगा भरायचं त्याचं नियोजन असावे काय?

असो देवाने दिलेले हसत मुखाने सोसायचे. आईनेच दिलेला मंत्र आठवत मी मरणाची वाट पाहतोय.

माझे बाबा थोडे समाजकारण करायचे, शक्यतो अडल्या नडल्या गरीब रुग्णांना दवाखान्यात न्यायचे त्यांचे काम, कधी कुणाकडून पैसे घ्यायचे नाही. जरी गाडीत डिझेल पुरते पैसे कुणी दिले तरी स्वारी खुश असायची. कधी पैसे मात्र कुणाकडे मागायचे नाहीत असा त्यांचा अलिखित नियम होता जणू? देवाने आपल्याला भरभरून दिले आहे, त्यातलं थोड रित केल तर काय आभाळ कोसळत नाही असं त्यांचं म्हणण असायचे. एका हाताने दिलेले दुसऱ्या हाताला ही समजू नये असे त्यांना नेहमी वाटायचे.

असेच ते तालुक्याच्या ठिकाणी गेले, रात्री उशिरा एका बाळंतीन बाईला ते घेवून गेले होते. रात्री अचानक तिला प्रचंड रक्तस्राव सुरु झाला. म्हणून एक बाटली रक्तदान देऊन, पेशंटच्या नातेवाईकाच्या मदतीसाठी ते तिथेच राहिले होते. त्यांचा स्वभाव असाच... घरातलं दळण दळायच्या ऐवजी गावाचे दळण दळायला त्यांना आवडायचे. घरात दिवा नसला तरी चालेल, दुसऱ्यांच्या घरात दिवे कसे लागतील याबाबतीत त्यांचा कटाक्ष असायचा. आईला याचे बहंताशी कधी वाईट वाटल्याचे मला जाणवले नाही. पण माझ्याकडे त्यांच्या समाज सेवेमुळे दुर्लक्ष झाले तर ती रणरागिणी होऊन दुर्गेचे रूप घ्यायची.

त्यांचा रात्री घरी फोन आला की रात्री ते येऊ शकणार नाहीत. सकाळी एकदा रुग्णांची परिस्थिती चांगली झाली तर येतो असा त्यांनी आईला फोनवरून निरोप दिला होता.

घरात आई, मी आणि आजोबा-आजी एवढेच होते. तेव्हा तालुक्यात एका दरोडेखोर टोळीनी हैदोस घातला होता. आम्ही मळ्यात राहत असल्यामुळे, आसपास थोडीच घर असल्यामुळे स्वरक्षणासाठी बंदुकीची परवानगी घेतली होती.

बाबा घरी नसले की आई रात्रभर जागीच राहायची, माझी तिला फार काळजी असायची. रात्रीचे दोन वाजले असतील आणि अचानक परसदारात खाटखुट आवाज ऐकू लागले, आई जागीच होती. माझी सडपातळ आई जिने कधी तिच्या जीवनात मुंगीही मारली नसेल तिचे आजचे रूप वेगळे होते. तिने आज आर्जींना जागे केले आणि माझ्याजवळ बसवले. आणि ती पळत जिन्यावरून वर चढून गझीत गेली आणि हवेत बंदुकीच्या दोन फेऱ्या झाडल्या. दरोडेखोर पळून गेले. तोपर्यंत शेजार-पाजारचे लोक जमा झाले.

सर्वजण आमच्या घराभोवती जमा झाले होते. दरोडेखोर तर पळून गेले होते. आमची संकटातून मुक्ती झाली होती. शेजार-पाजारी आईचे कौतुक करीत होते. कधीतरी बाबा बंदूक साफ करायचे आणि हवेत फेरी उडवायचे. माझ्या आईने फक्त बघून ते शिकले असावे. धन्य ती दुर्गामाता, धन्य ती माझी जिजाऊमाता!

सगळे लोक म्हणत होते, बाबांना कळवू या, तिने ते कळवू दिले नाही. सगळ्यांना चहा करून दिला. मी जागा झालो, मला परिस्थितीची जाणीव नसावी बहुधा. मी अकाली जागा झालो, मी अभ्यासू असल्यामुळे माझे पुस्तक काढून वाचत बसलो, आईने जवळ येऊन माझे पटापट मुके घेतले आणि मला छातीशी कवटाळून बसली. तिला बहुतेक दरोडेखोर मला काय करतील ही भिती वाटत असावी.

समजा तेव्हाच माझे काहीतरी बरे वाईट झाले असते तर बरे झाले असते असे वाटते, त्यानंतर बारा वर्षे मला माझ्या आई-वडिलांनी मोठे केले, लक्षावधी रुपये खर्च झाले.

परमेश्वर सत् आहे, शुभ आहे, मंगल आहे, पवित्र आहे, अगम्य आहे, अनंत आहे. त्यांच्या अगांध लीला आहेत. तो आपल्याला खुश ठेवण्याचा प्रयत्न करतो. तो

आपली दुःखे अडचणी संपवतो. परमेश्वर रुपी कृष्णानेच त्या विषारी शंभरतोडी कालिया नावाच्या नाग सर्पाची, नृत्यक्रीडा करून त्याला नामोहरम करून त्याला यमुना नदीतून पिटाळून लावले, इंद्रदेवाच्या कोपामुळे झालेल्या अतिवृष्टीने सगळा गोकुळ जेव्हा अडचणीत येतो तेव्हा याच परमेश्वररुपी श्रीकृष्णाने गोवर्धन पर्वत सात दिवस उचलून आपल्या सख्यांचे, गोपियांचे व सर्व गोकुळ वासियांचे रक्षण केले. महिषासुरासारखा असुर ज्याने स्वर्ग, पाताळ जिंकले आणि अक्षरशः इंद्रदेवाची पळता भुई थोडी करून सोडली, तेव्हा भगवती देवीने तिच्या चक्राने महिषासुराचे सर धडावेगळे केले. मग अशा विशाल, अनंत परमेश्वराचा मी हिस्सा किंवा भाग नाही काय? मला वाचण्यास परमेश्वर कोणती लीला करणार नाही काय? मी आता पडलोय मरणासन्न, का बरं आता करावे परमेश्वराने काहीतरी माझ्यासाठी?.

मी लहान असताना अनेक खेळ आम्ही सवंगडी खेळत होतो. चिंचोके, लिंबोण्या, लगेरी, गारी गोट्या, काचेच्या गोट्या, हुतूतू, खोखो, चिन्नी दांडू, टायर फिरवणे इत्यादी खेळापासून पावसाळ्यात सळीने, सळी घुसवत घुसवत अगदी दोन-दोन किलोमीटर लांब जायचो. खेळामध्ये तसा मी कड्याच होतो. शक्यतो चिंचोके, लिंबोण्या, गोट्या नेहमी हरूनच परत यायचो. मग छोटिस हिरमुसलं बारीक तोंड करून घरी यायचो. आईने वारंवार विचारल्यानंतर सगळ्या गोष्टी सांगायचो.

आई मला समजवत म्हणायची, 'जिंकण्याची पहिली पायरी हरणे हीच असते, घाबरू नकोस, चिकाटी ठेव, खेळ सोडू नकोस, हळूहळू जिंकायला लागशील. तू कोणही असशील, जेव्हा तू कोणतीही गोष्ट मनापासून करायचे ठरवशील तेव्हा

विश्वातील अनाहूत शक्ती म्हणजे परमेश्वर सुद्धा तुला मदत करायचा प्रयत्न करेल. तुझं भवितव्य साध्य व्हावं यासाठी ती शक्ती काम करत असते. आईने सांगितल्याप्रमाणे सहा महिन्यात मी तरबेज झालो, हळूहळू जिंकून परत येऊ लागलो.

श्रावणाचे दिवस असतील नुकताच पाऊस भरपूर पडून गेला होता. बाहेर ऊन पावसाचा खेळ चालू होता. शनिवारी अर्धा दिवस शाळा म्हणजे आम्हा संवंगड्यांची संपूर्ण चांदीच. वेगवेगळे खेळ आम्ही खेळत होतो. संध्याकाळचे पाच वाजले असतील आणि सळी घुसवून खेळायचे ठरवले. या खेळामध्ये एक चौकोन आखला जातो आणि फज्जावरून पहिला चौकोनात सळी मारायची. ज्याची सळी चौकानात खाली पडेल किंवा चौकोना बाहेर जाईल. त्याच्यावर डाव यायचा बाकीच्यांनी सळी घुसवत-घुसवत पुढे जायचे. श्रावणात पावसामुळे माती भुसभुशीत असल्यामुळे सळी नेहमीच घुसत रहायची, माझ्या घरासमोरून सुरु झालेला डाव, हळूहळू अगदी शेताच्या, बांधावरून, रस्त्यावरून अगदी नदीपर्यंत जाऊन पोहचला. संध्याकाळी जवळजवळ सात वाजून गेले होते. सातच्या आत घरात आईचा कडक नियम होता. मी प्रचंड घाबरलो, आई काळजी करत आता इकडे तिकडे नक्की शोधत असणार, अशी भीती मला वाटू लागली.

तिने माझ्या चुकी बद्दल कधी मला मार किंवा शिक्षा दिली नव्हती पण ती तिला स्वतःला फार त्रास करून घ्यायची आणि ते मला सोसायचे नाही.

मी माझ्या मित्रांना गयावया सुरु केली की, उद्या रविवार आहे आजचा डाव मी उद्या घेईन. लंगडी घालत घालत फज्जापर्यंत पोहोचायचे होते. अगदी कितीही वेगाने जायचे म्हटले तरी तास-दीडतास पोहोचण्यास लागणार होता. तोपर्यंत होणारी आईच्या जीवाची घालमेल मी सोसू शकणार नव्हतो.

तेवढ्यात एक मित्र चिडून रागाने म्हणाला, 'तू नाही तर तुझी आई लंगडी घालेल.'

माझ्या आईचे नाव घेतलेले मला सोसणे शक्य नव्हते. ते माझे दैवत होते माझे सर्वस्व होते, माझ्या जीवाचा आधार आणि सर्व काही..तसा मी बंडखोर अजिबात नव्हतो. कधी-कधी अवखळपणा करायचो पण भांडा-भांडी माझ्या स्वभावात नव्हती. मी चिडून, रागावून बेभान झालो आणि त्या मित्राची कॉलर पकडून त्याला लाथा-बुक्क्या मारावयास सुरुवात केली. मी इतका बेभान झालो होतो की इतर मित्रांनी मध्ये पडायचा संबंधच नव्हता. इतक्यात माझी आई मला हुडकत हुडकत तिथे पोहोचली.तिने कसेबसे त्याला माझ्या तावडीतून सोडविले. तो सुटताच सगळ्याच मित्रांनी त्यांच्या त्यांच्या घराकडे धूम ठोकली. मी आईबरोबर सावकाश जाण्यास सुरुवात केली.

आईने माझ्याकडून इत्यंभूत सगळ्या घटनेची माहिती घेतली ती म्हणाली,

'बोलणारे बोलतच असतात,त्यांच्याकडे दुर्लक्ष करायला शिक म्हणजे तू यशाचे शिखर गाठू शकशील. सोप्या गोष्टी अवघड करू नकोस. जगण्याच्या प्रतिकूल परिस्थितीत राग निर्माण होतो. रागावर ताबा मिळव. संयम हेच जीवन जगण्याचे रहस्य आणि शास्त्र आहे.

माझ्या शरीरावर थोडेसे खरचटले होते. शरीराबरोबर कपडे घाण झाले होते. घरी पोहोचताच स्वच्छ गरम पाण्याने आईने मला आंघोळ घातली. मस्त गरमा गरम खाण्यासाठी भजी व चहा करून दिला. शरीरावर खरचटलेल्या ठिकाणी मलमपट्टी करत असताना मात्र आईच्या डोळ्यातील पाणी थांबता थांबत नव्हते.

आता मी अंथरुणावर खिळलेलो आहे. माझी आई म्हणजे एक तत्वज्ञानाची ज्योत आहे. प्रत्येक छोट्या-मोठ्या गोष्टीत मला जगण्याचे धडे शिकवत होती. आता वाटते देवाने मला जगण्याची संधी दिली तर कदाचित तिने माझ्या

हृदयावर, मेंदूवर, मनावर ठसवलेल्या पाऊलखुणावर जगत मी नक्कीच यशाचे शिखर गाठले असते.

आई फार कष्टाळू होती. जरी आम्ही बागायतदार शेतकरी असलो तरी याचा तिला कधीच गर्व नव्हता. शेतातील कामामध्ये सरी सोडणे, पिकाची लावण करणे, जनावरांचे शेण-घाण काढणे यात तिला कधीच कमीपणा वाटला नाही. हेच प्रशिक्षण मला ती नेहमीच देत होती. आमचे उत्पन्नाचे स्तोत्र म्हणजे ऊसाचे पिक होय. वर्षा दीड वर्षातून एकदाच उत्पन्न मिळायचे. बाबांचे समाजकार्य यामुळे घरात फारसे पैसे शिल्लक नसायचे.

आईला नेहमी खूप चिंता लागून राहायची. आमच्या घराच्या आजूबाजूला भरपूर वाड्या होत्या. त्यांना चटणी करण्यासाठी चांगले आठ-दहा किलोमीटर प्रवास करून शेजारच्या गावात जावे लागत असे. हे पाहून आईने बाबांना हट्ट केला की आपण घरीच चटणी-कांडप मशीन घेवूया. परंतु, बाबांना ते अजिबात आवडले नाही. आजोबा-आजीनीही त्याला प्रचंड विरोध केला परंतु आईने याबाबतीत आई कोणाचेही ऐकणे अशक्य होते.

एखादी गोष्ट तिने मनात ठामपणे घेतली की, ती पूर्ण केल्याशिवाय राहायची नाही. एकदाचे चटणी-कांडप मशीन घरी आली तेव्हाच ती शांत झाली. सकाळी अकरा वाजेपर्यंत सगळी कामे आवरून ११ ते ५ वाजेपर्यंत चटणी-कांडप मशीन चालवायची. मिरच्या स्वतः हाताने सरकवत राहायच्या आणि मशीनने त्या बारीक केल्या जायच्या. त्यात गरजेप्रमाणे मीठ व इतर मसाले पदार्थ घातले जायचे. परंतु मिरचीची भुकटी हवेत पसरून नाका-तोंडात कायम जात राहयची. डोळे लालभडक व्हायचे. वरचेवर शिंका यायच्या पण कुठल्याही कठीण परिस्थितीत कधीच माघार घ्यायची नाही. हा तिचा जीवनमंत्र होता.

आजारी असली तरी तिने चटणी-कांडप मशीन बंद ठेवलेले मला पहायला मिळत नव्हते. एकदा चटणी करता करता मिरची सरकवताना डंकाचा घाव तिच्या बोटावर बसला. बोटातून रक्ताच्या धारा वाहू लागल्या. ती वेदनेने अक्षरशः विव्हळत होती. कोणीतरी मशीन बंद केली. तिच्या डोळ्यातून वेदनेमुळे अक्षरशः गंगा-जमुना वाहत होती. पण तिने हात धुतले हळदपूड जखमेला बांधली. सुती पांढरे कापड बोटाला गुंडाळले आणि दुसऱ्या हाताने काम चालू ठेवले.

बाबांना हे कळल्यानंतर, बाबांनी आकांडतांडव केले. बराच वेळ आई काहीही बोलली नाही.

शेवटी म्हणाली, 'माझ्या मुलाला मला शिकवायचे आहे. त्यासाठी चार पैसे गाठीला असायला नको का?'

'बोटाला लागले आहे, बोट काय तुटून पडले नाही? तुम्ही काळजी करू नका.'

पण पाच वाजता तिचे मिरची कांडप मशीन बंद करायचा शिरस्ता होता. पाच वाजले कि मशीन बंद करून स्वच्छ अंधोळ करायची आणि रात्रीच्या स्वयंपाकाच्या तयारीला लागायची. तिच्या मनात भीती असायची की, मिरची कांडप मशीन मधून निघणाऱ्या मिरचीच्या भुकटीमुळे तिच्या लेकराला त्रास होईल. माझ्या जेवण खाण्यात कोणतीही कुचराई तिला सोसायची नाही.

आई कोणतेही काम कमी दर्जाचे मानायची नाही. कुठलही काम ती अतिशय मनापासून, चित्तापासून अन् परिश्रमपूर्वक करायची. मूर्ती बनवणारा शिल्पकार किंवा चित्र काढणारा चित्रकार असे चित्त ओतून काम करतात तद्वतच माझ्या आईचे काम असायचे. त्यामुळे तिच्या कामात सौंदर्य असायचे. तिने विणलेल्या स्वेटरपासून तिच्या जिभेच्या चोचले पुरविणाऱ्या पाककृतीत ते जाणवायचे, तिचे मन इतके सुंदर आणि निर्मळ असायचे की आमच्या घरात म्हैस किंवा गाय व्याली

की अगोदर रतीब ठरलेले असायचे. आईच्या डंकमशीनवर चटणी करायची म्हणून बायका आठवडा आठवडा नंबर लाऊन थांबायच्या.

माझी आई आहे म्हणून मी हे कौतुक सांगत आहे असे नाही तर आजवर माझ्या उपचारासाठी खर्च केलेले लाखो रुपये माझ्या आईने पै न पै गोळा करून ठेवलेली पुंजी होती. तिला फक्त आणि फक्त तिचं सोनुलं हवं होतं. परंतु आता तिच्या दुर्भाग्याचा खेळ सुरु होता. ती बिचारी तरी काय करू शकणार?

संध्याकाळचे पाच वाजले होते, शाळा सुटली, मी धावत-पळतच घरात आलो. पायातील बूट घराबाहेर असणाऱ्या व्हरांड्यात काढले, दप्तर फेकलं, आईला हाक मारली, मी आलो आहे याची कल्पना आईला दिली. आई नेहमीप्रमाणे तिच्या कामात दंग होती.

आज मी व माझे सर्व मित्र आम्ही विटू दांडूचा खेळ खेळण्याचा डाव आखला होता, घरासमोर भल मोठं पटांगण होतं. एका बाजूला दुचाकी व चार चाकी वाहने उभी होती तर समोरच्या बाजूला भली मोठी कडब्याची गंजी उभा केलेली होती. उन्हाळ्यात जनावरांच्या चाऱ्याची पंचायत होऊ नये म्हणून बाबा अगोदरच त्याची जुळवाजुळव करून ठेवत असतं.

रम्याचा डाव होता, रम्यान भिंगरीसारखं एक, दोन, तीन वेळी विटी दांड्यावरन उडवली आणि चौथ्यावेळा जोराचा ठोसा दिला. विटी बाणासारखी जाऊन कडब्यात पडली. विटी आणायची जबाबदारी माझी होती.

मी अंदाजान कडव्यात हात घालू लागलो, इकडे-तिकडे दोन-चार वेळा शोधून झालं. विटी काय सापडत नव्हती. तिकडे पोरांचा दंगा चालू झाला. 'विटी लवकर शोध रे' म्हणून मीपण गडबड करत होतो.

इतक्यात हाताला काहीतरी रबरासारख लागू लागलं, मी तसेच धरून बाहेर ओढलं तर चांगली दोन फुटी घोणस सरसरत कडव्यातून बाहेर आली. पावसाच्या दिवसामुळे तिने उब मिळावी म्हणून कडव्याचा आधार घेतला होता.

सरफटत घोणस शेताकडे पळू लागली, माझी पाचावर धारण बसली, मी तोंडावर हात घेवून जीवाच्या आकांतान बोंबलू लागलो. माझ्या आईचे कान जणू माझ्या आवाजाकडे लागून असायचं. माझा आवाज तिच्या कानावर पडताच क्षणातच ती धावत-पळत घरासमोर आली. तोपर्यंत गलका उडाला होता. वस्तीवरची सगळी लोक काळ्या-कुऱ्हाड घेवून घोणसाला मारण्याच्या पावित्र्यात होतीत.

आईने येऊन मला उचलले, छातीशी बिलगले, माझे पटापट मुके घेतले, बोटे कडाकडा माझ्या डोक्यावर मोडली आणि क्षणार्धात लोकांच्या मागे धावू लागली.

लोकांना ओरडत ओरडतच तिने आडवलं आणि घोणसाला तिच्या तिच्या रस्त्यावर जाऊ दिल. लोकांनी गळका केला आणि आईभोवती रिंगण करून, घोणसाला न मारण्याबद्दल विचारणा करू लागली.

आई म्हणाली, 'ती गरीब घोणस, तिला कसं ठाऊक असणार की आपण कुठ लपाव, ती तर आपली उब शोधत होती'

मला आता वाटते की, तेव्हाच त्या घोणसान माझा जीव का घेतला नाही? अजूनपर्यंत कमीतकमी माझ्यामुळे सगळ्या घरादाराला खायला लागलेल्या खस्ता तरी खाव्या लागल्या नसत्या.

आई नागपंचमीच्या दिवशी मला ह्या सणाच महत्त्व सांगायची. कालिया सापाने संपूर्ण यमुना विषारी केली आणि श्रीकृष्णाच्या आदेशाने त्या पाण्यातील विष काढून घेतले म्हणून प्रसन्न होऊन ज्या दिवशी वर दिला म्हणजे श्रावणातल्या पंचमीला हा सण आपण साजरा करतो.

नागपंचमी दिवशी नागाची मूर्ती आम्ही कुंभाराकडून घेऊन त्याची पूजा करायचो. त्या दिवशी पोळी आणि लाह्या केल्या जायच्या.

आई सांगायची पावसाळ्यात असे साप वळचणीत, अडगळीत राहतात ते फक्त पावसापासून बचाव व्हावा म्हणून, नव्वद टक्के साप बिन विषारी असतात. ते आपल्या शेतीची राखण करतात. शेतीला घातक किडे, जंतू, उंदीर याच्यावर त्यांचा उदरनिर्वाह असतो. आपल्या पूर्वजांनी सापांना देवाचे स्थान दिले आहे. गणपतीच्या कमरेला, शंकर भगवानाच्या गळ्यात साप असतो. विष्णू देवांचा विच्छाना तर शेषाद्रिच असतो. अशा ईश्वराला आपण मारायचे काय?

माझी आई प्रत्येक जिवाकड एक जीव म्हणून बघायची, तिने कधी उगाचच कुणाला मारलेल मी बघितलं नाही पण अशा सतकर्मि आईच्या पुण्यापेक्षा माझं पूर्वजन्मीचं पापाच ओझं कदाचित जास्त असेल कुणास ठाऊक?

रविवारचा दिवस, सुट्टीचा दिवस आईचा अभ्यासावर नेहमीच जोर असायचा. रविवारी तेवढी मोकळीक असायची. रविवारी आईबरोबर मळ्यात जायचो. आईला नेहमीच मी बिलगून असायचो, नेहमीच आईच्या पदराला किंवा हाताला धरून जायचो. शेती छान हिरवीगार असायची. ऊस, ज्वारी, गहू, भुईमूग पट्ट्यापट्ट्यान बाबांनी टाकलेली असायची, पाण्याची कधी तक्रार नसायची, त्यामुळे सगळ रान शृंगारलेल असायचं, तरीपण कुळपण, खुरपण करायला लागायचं, गड्या माणसांबरोबर, आई, बाबा पण काम करायचे.

रानाच्या चहू बाजूला सिताफळ, नारळ, आंबा, बाभळीची झाडे कुंपणाचे काम करायची. रानात जाताना पाटाच्या कडेकडेने जावे लागायचे, आई नेहमीच भोवताली असायची. कधीकधी वांडपणा करून मी आईच्या पुढ धावत धावत जायचो, रस्त्यावर बाभळीची काट इतःस्ततः विखुरलेली असायची, मी चुकवत चुकवत जायचो, पण एकदा चुकून पाय बाभळीच्या काट्यावर पडला. एक इंचभर काटा पायात घुसला तळव्यात घुसून काटा वर आला मी 'आई' म्हणून किंचाळतच विव्हळत खाली पडलो.

आई नेहमीप्रमाणे धावत आली, मी दुखण्याने बेजार होऊन रडत विव्हळत खाली पडलो होतो. आई रडायला लागली. माझं रडू म्हणजे आईच्या जगण्यातलं दुःख स्वप्न होते. रडत रडतच तिने माझा पाय मांडीवर घेतला, आणि हळूच गोंजारत चुचकारत पायातून काटा अलगद काढला. काटा निघताच माझं पाय रक्तबंबाळ झाले. तिने पदराचा तुकडा फाडला, पाय पाटाच्या पाण्यानं स्वच्छ धुतले, पदराने पाय गच्च बांधला आणि उचलून मला घराकड घेवून आली.

डॉक्टरांना लगेच पाचारण केले, जखम धुवून स्वच्छ ट्रेसिंग, धनुर्वाताच इंजेक्शन डॉक्टरांनी दिले. थोडस दुखण कमी झालं.

रात्रीत मात्र मी तापान फणफणून गेलो, आई माझ डोक तिच्या मांडीवर घेवून रात्रभर जागत बसली. ओल्या कपड्यांन रात्रभर अंग पुसत राहिली. पण ताप कमी यायचं नाव घेईना पायामध्ये पु भरू लागला. डॉक्टर देऊन रोज पु पिळून काढत, पण चार दिवस मी दुखण्याने घायाळ झालो होतो.

आई धार्मिक होती, देवादिकाच सगळ करायची उपास तपास करायची. पण स्वतःसाठी कधी ती काय मागत नसावी. तिचं सगळ मागणं माझ्यासाठीच असायचं. कधी नाही ते तिने खंडोबाला नवस मागितला, 'माझ पोरग घोड्यासारख पळू दे मी नवसाला घोडा चढवते' आणि आश्चर्य दुसऱ्या दिवशी माझा ताप कमी झाला पायातलं पु गळायचा कमी झाला. चार दिवसात मी चालू लागलो.

रात्रंदिवस जागरण करून आईचे डोळे सुजले होते. ती गळीत गात्र झाली होती. पण मी पळताना बघून मात्र ती खूप खुश झाली. यथावकाश श्रावणात आईने जाऊन नवस फेडला.

मला वाटत, जंतुसंसर्ग होऊन तेव्हाच माझा जीव गेला असता तर बर झाल असत. आज मी असा अपंग होऊन खाटावर पडलोय. आईने माझ्यासाठी आता किती नवस बोलले असतील, पण त्या खंडूरायाला ते मान्य नसाव, त्याला मला कदाचित त्याच्या कुशीत घेऊन निजवायची इच्छा झाली होती जणू.

तशी गणित आणि शास्त्र विषयात मला गोडी होती. शाळा शक्यतो चुकवायचो नाही. पहिल्या बाकड्यावर बसायचो, हुशार मुलात माझी गणना व्हायची. पण अतिशय घाबरट होतो. उत्तर सांगायला नेहमी तत पप व्हायचे. घाबरटपणामुळे पुढे जाऊन काय तरी सांगायचे किंवा प्रश्न विचारायचे म्हणजे भिंती वाटायची.

शाळेत बाकड असायची, म्हणायला चौकोनी चौकोनी फरशा, दोन फरशामधलं सिमेंट अर्धमुर्ध निघालेलं असायचं. भिंती शेणाने सारवलेल्या असायच्या, समोर काळा फळा, पाचवीतून सहावीला नुकतेच गेलो होतो. वर्गशिक्षक चव्हाण गुरुजी होते. टक्कल पडलेलं, आणि रागीट. कुणास ठाऊक माझ्यावर जरा जास्तच दात खाऊन असायचे. कुणाच्या अध्यात मध्यात नसायचो, पण गुरुजी राग राग करायचे.

पहिली चाचणी परीक्षा झाली. गणितात पंधरापैकी चौदा गुण पडले होते. एका प्रश्नाचे उत्तर बरोबर होते पण मास्तरांनी चुकीचे म्हणून लिहिले होते, एक मार्क गेला म्हणून माझा जीव वरखाली होत होता.

धाडसान मी मास्तरांना विचारलं, 'सर, उत्तर बरोबर आहे आणि माझा मार्क कसा कमी केलाय?'

मास्तरांनी उत्तरपत्रिका बघितली आणि सरळ माझा कान पिरगळला आणि सगळ्यांना म्हणाले....

'ह्यो लांब कानाचा गाढव, मला काय शिकवतोय बघा.

मला कळायचं बंद झाले. उत्तर बरोबर होते, पण सोडवायची पद्धत चुकीची होती. मास्तरांनी समजावून सांगितलं नाही पण माझा कान पिरगळला, मला खूप वाईट वाटले.

दिवसभर वर्गात माझं लक्ष लागत नव्हतं. माझा अपमान झालाय अस वाटायचं. एखादा दगड घेऊन मास्तराच्या डोक्यात घालावं अस विचार मनात यायचं. पण तेवढे धाडस कुठलं!

मी खदखदतच घरात आलो, दप्तर फिरकवून दिल्या दिल्या शाळेतल्या सगळ्या गोष्टी, आईला सांगायच्या हा माझा शिरस्ताच होता.

मी रडत रडत आईच्या खुशीत शिरलो आणि सगळी घटना इत्यंभूत आईला सांगितली.

आई मला म्हणाली, 'जीवनात प्रत्येक गोष्ट आपल्या मनाप्रमाणे होत नसतात, आज तु चुकला असशील, उद्या चुकू नकोस, मग कोण तुझ्या कानाला हात लावायचं धाडस करणार नाही.'

माझ कान पिरगळल्यावर इतकं अपमानास्पद वाटलं होते पण आता नियतीने माझ शरीरच पिळून काढले आहे. पोखरून काढले आहे. वेगवेगळी औषधे आणि शस्त्रक्रियेने मी शरीराने आणि मनाने छिन्न-विल्लीन झालो आहे. आता मी कुणाकडे तक्रार करणार होतो, आणि तक्रार करून काय उपयोग होणार होता??

वारा जसा आपणहून माझ्या खोलीत घुसतो, सूर्य जसा आपणहून माझ्या खोलीत, फुलांचा सुगंध मला न विचारता माझ्या खोलीत पसरतो, तसे मला न विचारता देव आता माझ्या खोलीत शिरणार आहे.

नेहमीप्रमाणे शाळेला ये-जा चालू होती. अभ्यास व्यवस्थित चालू होता. माझ्यापेक्षा सादिक नावाचा मोठा मुलगा आठवीत होता. अभ्यासात जेमतेम होता. पण शाळेच्या इतर गोष्टीमध्ये अग्रेसर होता. आठवीला असताना वर्गप्रमुख म्हणून तो निवडून आला होता. शाळेतून आम्ही सगळी मुल-मुली एकत्र येत होतो. तो चार पावले पुढे होता. तो वर्गप्रमुख झाला म्हणून त्याच्यासह आम्ही खुश होतो.

तो पुढे जात होता, आम्ही लहान मुले मागे होतो. आम्ही सगळेजण त्याच्यामागे आलो आणि त्याच्या पांढऱ्या शर्टावर शाईचा पेन उघडून शाई मारली. आनंद कसा साजरा करायचा हे पण आम्हाला माहित नव्हते जणू! गुलाल उधळल्यासारखे त्याच्या शर्टावर शाई मारली. त्याचा शर्ट निळात बुडवल्याप्रमाणे निळा झाला.

त्याच्या तळपायाची आग मस्तकाला पेटली. तो रागाने आमच्या मागे लागला. बाकी सगळी मुले पळून गेली. मी एकटाच त्याच्या तावडीत सापडलो. त्याने कॉलर पकडली, आणि पोटात एक गुच्ची घातली आणि खाणकन करून दोन कानाखाली उडवल्या. माझी भितीने तारांबळ उडली. घाबरून माझी चड्डी ओली झाली. कसाबसा त्याच्या तावडीतून सुटून मी घरी पोचलो. माझं घाबरलेल तोंड बघून आणि ओली चड्डी बघून माझा सविस्तर वृत्तांत घेतला. मला गरम पाण्याने अंधोळ घातली, माझे कपडे बदलले आणि शांतपणाने विचार करून माझ्याशी बोलू लागली.

‘बाळ, तुला ज्या गोष्टीत आनंद आहे, त्यात समोरच्याला असेलच असे नाही, तू त्याचा शर्ट घाण केलास, समजा तुझा कोणी केला तर तु ही असाच वागला असतास, उद्या जाऊन त्याची माफी माग, मनात कोणताच मळभ राहणार नाही. तुला नको वाटत असेल तर मी जाऊन माफी मागते.’

आईचा क्षणभर राग आला, तिच्या लेकराला कोणीतरी मारले होते आणि ही शहाणपण शिकवत होती. मला तरी त्याचा गळा आवळून मारावेसे वाटत होते.

पण आईचा शब्द हा माझ्यासाठी नेहमीच शेवटचा शब्द होता. मी तिच्या म्हणण्याप्रमाणे वागलो.

इतकं शहाणपण का माझ्या आईन कशासाठी शिकवलं असा प्रश्न आजही मला पडत होता. आकाशाएवढ शिकवलं आणि आकाशासारखं शिकलेल्या शहाणपणाच तसा आता काहीच उपयोग नव्हता!

माझ्या भविष्याचा आई फार विचार करायची. जगण्याचं शहाणपण मला जमावं म्हणून बऱ्याचदा तडजोड करायला शिकवायची. प्रसंगी माघार घ्यायला लावायची. माझ्या भवितव्यासाठी ती झरायची. जगण्याचे कानमंत्र द्यायची. पण आता मला वाटते या सजीव, निर्जीव सृष्टीलाही भवितव्य आहे. अगदी या दगड, माती, खडक, लाकूड, लोखंड, सोने चांदी या निर्जीव गोष्टीनाही भवितव्य आहे. पण मला मात्र देवाने ना भविष्य दिले आहे ना भवितव्य दिले आहे.

घरामध्ये बरीच जनावरे होती. दोन बैल राजा आणि सर्जा, दोन देशी गाय, एक जर्सी गाय, दोन म्हैशी, मोठा गोतावळा होता जणू! जनावरांची देखभाल आई, बाबा, आज्ञा, आजी आणि एक गडी ठेवला होता, त्याचं नाव होत 'शिरपा', वय वर्षे चाळीशीच्या आसपास, धोतर, अंगरखा, डोक्यावर टोपी, पायात चामडी चपला. इथेच बाबांनी छोटे घर बांधून दिले होत, तो आणि त्याची बायको दोघ रहायची, दोन पोर होती पण ती त्यांच्या आजोळीच शाळेला असायची, सुट्टीत व

अधून मधून ती कधी यायची. एकटा माझ्या वयाचा आणि दुसरा दोन वर्षांनी लहान होता.

शिरपाला बिडी ओढायची सवय होती रोज कमीत कमी दोन बंडल संपवायचा, आई नेहमी ओरडायची पण आईला चुकवून त्याचं बिडी ओढणं चालू असायचं.

तो बिडी ओढून धूर हवेत सोडायचा आणि अधूनमधून खोकत राहायचा, त्याचं बिडी ओढणं आम्हाला भारी कौतुकाचं वाटायचं. मी आणि त्याचा थोरला पोरगा राम्या कौतुकाने बघायचो.

असेच आम्ही नेहमीप्रमाणे लपंडाव खेळत होतो. राम्या त्याच्या घरात लपून बसला. मी हुडकत हुडकत त्याच्या घरात आलो. त्याला हुडकून काढल्यावर तो माझ्या बरोबर बाहेर आला त्याच्या खिशात बिडी बंडेल आणि काडेपेटी होती.

त्याने मला ओढतंच वडाच्या झाडाच्या पाठीमागे नेले

आणि म्हणाला, 'दादा एक गमत दाखवू काय? मी म्हटलं दाखव?

त्याने खिशातून बिडी बंडेल काढलं. एक बिडी काढली आणि काडेपेटीने पेटवली व झुरका ओढून दाखवला. मला आश्चर्याचा धक्काच बसला.

त्याने मला बिडी ओढण्यासाठी आग्रह केला. माझ्या चेहऱ्यासमोर आईचा चेहरा तळपून गेला. मी नकार दिला पण त्याने फार आग्रह केल्यावर मी दोन झुरके ओढले. माझे डोके गरागरा फिरू लागले. राम्या म्हणाला सुरुवातीला असेच होते घाबरू नको, मी पळतपळत घरी निघून आलो.

हळूहळू बिडी ओढायचो, मजा म्हणून आम्ही थोटके गोळा करून चोरून ओढू लागलो.

एकदा असेच मी बिडी ओढताना कोणीतरी बघितले आणि आईला सांगितले.

आई पळतच आली आणि ओढत ओढत घराकडे घेऊन आली. आता आई बाबांना सगळे सांगणार आणि मी मार खाणार म्हणून मी घाबरून आईच्या विनवण्या करू लागलो.

आई देव्हान्याजवळ गेली, शांत होती पण डोळ्यातून अश्रूंचा समुद्र वाहत होता. तिला बहुतांशी हे माझ्याकडून अपेक्षित नव्हतं.

‘बाळ जगात करण्यासारख इतक आहे. आणि तू जी गोष्ट आता करू लागला आहेस तो चांगली नाही एखादी सवय लागली की माणूस त्याच्या कधी आहारी जातो हे त्याचे त्यालाच समजत नाही, माझी शपथ घे की मी कधीच बिडी ओढणार नाही.’

मी माझ्या आईची शपथ घेतली परत कधी राम्याबरोबर बिडी ओढायला गेलो नाही.

बिडी ओढणाऱ्यांना कॅन्सर होतो असे म्हणतात, आता काही मोजकेच दिवस राहिलेत कदाचित बिडी ओढून मला कॅन्सर झाला असता तर मला समजण्यासारखे होते. आता समजण्यासारख काही शिल्लक नाही राहिलंय.

राजा आणि सर्जा आमची दोन्ही बैल आमच्या कुटुंबातील जणू सदस्यच होती दोघेही शांत कधी कुणाच्या अंगावर जाणे रागाने शिंग हलवणे, जमीन खुरणे कधी मी बघितलं नाही. इमाने इतबारे ती धन्याची सेवा करित राहायची. दोघेही पांढरे शुभ्र जणू काही पांढऱ्या चादरीने त्याच अंग लपेटलेल जणू. अधून मधून मी जेव्हा त्यांच्या सामोर जाई, तेव्हा त्याच्या डोळ्यातून ओळखीच्या खुणा मला जाणवायच्या आणि खुश होऊन ते मान डोलावत राहायचे. मी जमेल तसे वैरण

आणि कडवा घालायचो. त्यामुळे ते खुश होऊन आणखी मान डोलवायला लागायचे.

कधी कधी मी त्यांच्या पाठीवर जाऊन बसायचो आणि शिंगे पकडून गाडी गाडी खेळत राहायचो. पण कधीही त्यांनी आतातायीपणे धसमुसळेपणा केलेला मला आठवत नाही.

दिवाळीचे दिवस होते असाच एक दिवस राजाच्या अंगावर बसून 'हिरर हिरर' असा तोंडाने आवाज काढत बसलो होतो आणि अचानक बाहेर कुणीतरी फटाके वाजवले. फटाक्याच्या जोराच्या आवाजाने सगळीच जनावरे बिथरली तसा राजाही बिथरला. बसल्या जागेवरून तो उठला आणि जोरात त्याने अंग हलवले, मी बेसावध असल्यामुळे अचानक त्याच्या चारी पायाच्या मधोमध पडलो. अचानक आलेल्या संकटामुळे मी घाबरून भोकांड पसरले. तसा माझा आवाज ऐकून आई पळतच गोठ्यापाशी आली. तिने मला राजाच्या पायातून सही सलामत बाहेर काढले. देवाच्या कृपेने मला खरचटलेही नव्हते.

आईने मला उचलले. तिची अवस्था पाडसावर शिकाऱ्याने हल्ला केल्यावर जशी हरिणीची होते तशी झाली होती.

तिने मला छातीशी कवटाळले आणि माझे पटापट मुके घेतले. तिच्या डोळ्यातून अश्रूंच्या श्रावणधारा सुरु झाल्या. तिचे अश्रू निघून माझ्या खांद्यावर ओघळत होत्या. मी त्या माय माउलीचे डोळे रडत रडत पुसत होतो.

ती घटना साक्षात आजच घडली आहे तशी माझ्या सामोर अजूनही उभी आहे. तो क्षण आज मला माझे कापरे भरत नाही. काही मोजकेच क्षण माझे शिल्लक राहिले आहेत. आता कापरे भरण्यासारखे तसे काही शिल्लक ही राहिले नाही. पाण्यातून बाहेर काढलेल्या माशासारखे माझे जीवन आहे. काही प्रहरात काही दिवसात, त्या महान परमात्म्याच्या घरी जायचं आहे.

ही सृष्टी म्हणजे परमात्म्याच्या निर्मितीच्या सर्वोच्च बिंदू म्हणायला हरकत नाही. आईच्या म्हणण्याप्रमाणे सृष्टीच्या प्रत्येक सजीव, निर्जीव गोष्टीत, प्राण्यात, झाडात, जंगलात, डोंगरात परमात्मा आहे. अगदी रामाला जसे आपण परमेश्वर म्हणून भजतो तसेच दुर्गुणी रावणात सुद्धा ईश्वराला शोधवे. माझ्या आईने राजाच्या पायामुळे जेरबंदी किंवा मरणासन्न होण्यापासून वाचवले. मग आताच का त्या परमात्म्याला मला त्याच्याजवळ घेऊन जावावेसे वाटत आहे !

गणपतीचे दिवस आले की मी दरवर्षी खुश असायचो, घरी सात दिवस गणपती बसवायचे. गणपती अदल्या दिवशी बघायला जायचो, तो कुंभार गल्लीत जाऊन ठरवायचा. शक्यतो, बाबा मी सांगेल तो गणपती घ्यायचे, कधी लालबागचा राजा, कधी पोलीस वेशातला गणपती, कधी दगडूशेठ हलवाईचा गणपती, गणपती आणायला गाडीतून आम्ही जायचो. तिथे आरती करून प्रसाद दाखवून गणपती पाटावर ठेवून आणायचा, बाबांच्या डोक्यावर टोपी असायची, घरी आल्यावर पायावर पाणी ओतून, ओवाळून गणपती घरी यायचा, व्हरांड्यात व्यवस्था केलेली असायची, फुले, पताका, लाईटच्या माळा, फुगे जमेल त्या गोष्टी वापरून आम्ही गणपतीला सजवायचो, रोजच्या रोज सकाळ, संध्याकाळ आरती, नैवेद्य, ते सात दिवस कसे निघून जायचे ते समजायचे नाहीत, दुर्वा, मोदक, प्रसाद याच्या गोतावळ्यात सात दिवस म्हणजे एक पर्वतीच असायची. गणपती विसर्जन करताना घरचाच माणूस एक कमी होतोय का काय असा भाव असायचा, 'गणपती बाप्पा, मोरया, पुढच्या वर्षी लवकर या' असे म्हणताना डोळ्यात पाणी टचकन यायचे. ज्या बाप्पाची स्थापना केली. इतकी दिवस पूजा केली त्याला बुडवायचे ही कल्पनाच सहन व्हायची नाही.

असा भावनिक मी झालो की, आई जवळ घेवून कुरवाळायची आणि कपाळाचे पटापट मुक्के घ्यायची.

त्यानंतर तालुक्याच्या गावात जाऊन आम्ही देखावे बघायचो ऐतिहासिक, सामाजिक देखावे असायचे अगदी रामायण महाभारतापासून शिवाजी महाराजांचे जीवन, संत तुकाराम, ज्ञानेश्वर यांच्या जीवनावरील दाखले देखाव्यात असायचे. आई प्रत्येक देखाव्याबद्दल भरभरून बोलायची. मी ऐकतच राहायचो. एखादी उंचच्या उंच मूर्ती बघून भारावून जायचो.

असाच एके वर्षी त्या हजारो लोकांच्या समूहात मी चुकून आईचा हात सोडला. आई-बाबा एका बाजूला, मी एका बाजूला झालो. मला थोड्याच वेळात लक्षात आले की मी त्या गर्दीत चुकलो आहे. मी भांबावलो आणि रडू लागलो गर्दीत कोण कुणाचे नसते हे नक्की. मी मुख्य रस्त्यापासून पळत इकडे-तिकडे आई-बाबांना शोधू लागलो. चालत चालत मी शिवाजी पुतळ्यापासून गांधी पुतळ्यापर्यंत सर्वसाधारण दोन किलोमीटर चालत आलो.

तोपर्यंत मळ्यातल्या चंदुमामांनी मला पाहिले. त्यांना पाहून मला हायेसे वाटले. त्यांनी मला घेऊन आई-बाबांना शोधून काढले. मी हरवण्याच्या दुःखात आई सतत रडत होती. परंतु, बाबा तिची समजूत काढून धीर देत होते. मला पाहिल्यानंतर मात्र आईने हंबरडा फोडला. मला खुशीत घेऊन फक्त ती रडत होती आणि माझ्या अंगावर सतत हात फिरवत होती. वात्सल्याने भरलेली स्त्री म्हणजे जणू गायच तिच्या पाडसावर बेफाम मायेचा वर्षाव करीत होती.

माझ्या जीवनात घडलेल्या घटनांचा जेव्हा विचार करतो तेव्हा मला जाणवते की, मी प्रत्येक वेळी संकटात सापडायचो आणि तो देव आणि माझी आई मला संकटातून बाहेर काढायची. परंतु आता आलेल्या या संकटांवर कोणताच उपाय नव्हता.

आपल आयुष्यात कुठल्यातरी क्षणी असं होतं की, सर्व गोष्टीवरचा आपला ताबा सुटतो, आपल आयुष्य मग देव नियंत्रित करू लागतो. संकटावर संकटे येऊ लागतात. संकटाला सामोरे जाण्याशिवाय किंवा शरण जाण्याशिवाय पर्याय नसतो. नाहीतर कधीतरी हे शरीर मातीमोल होणारच असते ना..

आमच्या घरी सगळे सण अगदी उत्साहात आणि आनंदात पार पाडायचे. दिवाळी हा लक्ष्य दिव्यांचा सण, अंधकारातून प्रकाशाकडे नेणारा सण मला फार आवडायचा. याचे मुख्य कारण म्हणजे शाळेला सुट्टी असल्यामुळे दिवाळी माझ्या दृष्टीने आणखी खास असायची. ना शाळा ना अभ्यासाची कटकट मी भलताच खुश असायचो. सगळे घर अगदी स्वयंपाक घरापासून व्हरांड्यापर्यंत मेणबत्ती, पणत्या लावलेल्या असायच्या. बाहेर रंगीबेरंगी आकाशकंदील लावले जायचे.

घराबाहेर दगड-मातीच्या साहाय्याने किल्ला बांधण्याचा कार्यक्रम अगदी आठ दिवस अगोदर चालू असायचा. आजोबा-आजी, आई सगळी जण किल्ला बांधायला मदत करायची. किल्ल्याची रचना सर्वात खाली मोठमोठे दगड ठेवले जायचे. त्यावर छोटे दगड ठेवून गुहेसारखा आकार दिला जायचा. सुतळीच्या पोत्याच्या साहाय्याने दगड झाकले जायचे. त्यावर चिखल मातीचा थर टाकून हाताच्या साहाय्याने माती लावली जायची. विटाच्या साहाय्याने तटबंदी तयार केली जायची. खंदक तयार करून त्यामध्ये पाणी सोडले जायचे. त्या पाण्यामध्ये खेळण्यातली बोट सोडली जायची.

कापूर पेटवून बोटीच्या मागच्या भागात लावली की हळूहळू त्या पाण्यातून बोट पुढे धावायची. सलाईनची बाटली व पाईपच्या साहाय्याने पाण्याच्या कारंज्या तयार केल्या जायच्या. प्रत्येक वर्षी माझ्या ताफ्यामध्ये खेळण्यामध्ये भर पडायची. किल्ला सजवण्यासाठी शिवाजी महाराज, तानाजी मालुसरे तसेच

विविध प्रकारचे सैनिक व मावळे जागोजागो किल्ल्यावर ठेवले जायचे. चार दिवस आधीच किल्ल्याच्या मातीवर हळदी टाकून ठेवली जायची. त्यामुळे त्यावर छोटी छोटी झाडे उगवली असायची. घोडे, बाघ, सिंह, हत्ती, उंट अशा सगळ्या प्राण्यांचा संग्रह माझ्याकडे होता. त्याचा वापर करून किल्ल्यावर शोभेल तिथे ठेवायचो. कधी-कधी उंट इतर प्राण्यांपेक्षा लहान वाटायचा पण आम्हा सर्व पोराना त्यात गैर काही वाटायचे नाही. दिवाळीच्या पहिल्या दिवशी देवळात जायचो. तिथे असणाऱ्या घंटेच्या आवाजामध्ये आमचा पण आवाज मिसळायचा. त्या घंटा नादामध्ये माझ्या मनात खोलवर कंपन व्हायची. माझ्या आत्म्याला नेहमीच त्या आवाजाची भुरळ पडलेली असायची.

दिवाळी दिवशी पहाटे लवकर उठायचे, धन त्रयोदशीला सणाची सुरुवात होते उठणे तेल लावून गरम गरम पाण्याने थंडीच्या दिवसात अभ्यंग स्नान व्हायचे. या सणाच्या निमित्ताने अंधोळीला मोती सावण उपलब्ध असायचा, अंधोळ होई पर्यंत आजूबाजूचे अंगणातून फटाक्यांचे आवाज कानी पडायचे. माझ्यासाठी फुरफुर बाजा, छोटे फटाके, चक्री, रॉकेट त्याच बरोबर लहान मुलांच्या आवडीचे सर्व फटाके आमच्या घरी आणलेले असायचे. कधी एकदा अंधोळ होती आणि त्या फटाक्यांचा आनंद मी घेईन याची उत्सुकता मला लागलेली असायची.

दिवाळीच्या सणाच्या निमित्ताने आई आणि आजी मस्त खमंग दिवाळीचा फराळ तयार करायच्या. चकली, चिवडा, गऱ्याचे लाडू, बुंदीचे लाडू, शंकरपाळी इ. सर्व माझ्या आवडीचे पदार्थ बनविले जात होते. दिवाळीचा फराळ आणि त्याच्या सोबतीला विविध प्रकारचे फटाके उडवायचा कार्यक्रम पाच दिवस चालायचा.

लक्ष्मी पूजनानंतर तर धमाल असायची. मी खूप खुश असायचो. त्याचे कारण ही तसेच खास होते कारण लक्ष्मी कुवेर पूजन झाले कि बाबा मला एक हजार

फटाक्यांची माळ उडवायला देत असत. त्या फटाक्यांच्या आवाजात मी हरवून जायचो. फटाक्यांची आतिषबाजी संपली की आम्ही मळयातल्या सगळ्या घरात जाऊन फराळ करायचो. आमच्या घरात बनवलेले फराळाचे पदार्थ सर्वांच्या घरात दिले जायचे आणि त्यांच्या घरातील फराळ आमच्या घरी दिले जायचे.

पाडव्याच्या दिवशी आई बाबांना ओवाळायची, त्याच्या नंतरचा दुसरा दिवस म्हणजे भाऊबीज आईचे दोन्ही भाऊ म्हणजे माझे दोन्ही मामा आमच्या घरी ओवाळणीसाठी यायचे. मी मामांची आतुरतेने वाट पाहायचो याचे कारण म्हणजे मामा येताना मला प्रत्येक वर्षी नवीन ड्रेस घेऊन यायचे.गल्लीतल्या सुमी, चिमी मला ओवाळायला यायच्या ओवाळणी झाली की त्यांनी मी आई बाबांनी दिलेली ओवाळणी द्यायचो.

एका वर्षी असाच एक दिवस होता बहुतेक त्या दिवशी लक्ष्मी पूजन असेल. आता मला निटस आठवत नाही.शेजारची मुले फटाके उडवीत होती.सुतुळी बॉम्बची वातीचे टोक काढायचे उदबत्तीच्या सहायाने तो पेटवून फेकून द्यायचे. तिकडे उभा असणारी अनेक मुले तसे करत होती.आईचे माझ्याकडे लक्ष असायचे. आईची मला कडक आज्ञा असायची की असे फटाके उडवायचे नाहीत. आई शेजार पाजारच्या पोरांना पण धमकावायची. एक दिवस आईची नजर चुकवून मी फटाका उडवायचा प्रयत्न केला आणि फटाका चुकून माझ्या हातातच फुटला मी किंचाळून रडू लागलो. आई धावत घराबाहेर आली. तिने माझा हात लगबगीने पाण्यात बुडवला आणि बर्नॉल मलम माझ्या हाताला लावला. मी हात झटकून झटकून रडत होतो. मला वेदना सहन होत नव्हत्या. बाबांनी मला उचलले आणि खांद्यावर घेऊन लगबगीने दवाखान्यात नेले. हाताला झालेल्या जखमेला डॉक्टरांनी ट्रेसिंग केले. इंजेक्शन दिले, गोळ्या दिल्या आणि आम्ही घरी आलो.

आई सारखी मला झालेली जखम वारंवार पहात होती. हाताला झालेली जखम बरी होईपर्यंत माझ्या शेजारी किंवा देव्हान्यासमोर बसून रडत असायची.

देव्हान्यात असणाऱ्या लक्ष्मी, शंकर, गणपती, हनुमान या सर्व देवांना ती माझा हात बरा व्हावा म्हणून साकडे घालायची. देवाने ह्यावेळी तिचे ऐकले आणि मी दहा बारा दिवसात बरा झालो. त्यानंतर मी कधी फटाके हातामध्ये उडवायचे धाडस केले नाही. तसे या घटनेनंतर फार फार तर माझे सात आठ वर्षेच राहिले होते.

आपण आपल्या नियतीत रेखीव आयुष्यातील प्रत्येक क्षणाचा घटीकेचा, दिवसाचा, महिन्याचा, वर्षाचा मनापासून उपभोग घेत असतो. सगळे उत्सव, सणासुदीला अनुसरून काही वेळा नवीन कपडे खरेदी करतो, मिठाई, फराळ तयार करतो, फटाके उडवतो, देवादिकांना सजवतो, त्यांचे आशीर्वाद घेतो, थोरामोठ्यांचे, वाडवडीलांचे चरणस्पर्श करतो, मंदिरात जातो, साधुसंतांचे दर्शन करतो. आपले चालणे, फिरणे, बोलणे, गाणे, झोपणे, हसणे, रडणे सगळे अगदी सुव्यवस्थित चालू असते. पण माझ्यासारखे मरण सुनिश्चित असेल तर माझी काय अवस्था होत असेल ? मी आज रात्री झोपणार आहे, तेव्हा उदया सकाळी उठेन किंवा सरळ चौघांच्या खांद्यावर जाईन हे सांगता येत नाही. जीवनाचा शेवट मधुर असावा असे वाटते. निर्भय मनाने, तनाने, हृदयाने मरणाचा स्वीकार करेन असा विचार येतो. सगळ्या सृष्टीबद्दल माझ्या मनात आता प्रेमाचे अंकुर फुटू लागले आहेत. हरणाच्या पाठीमागे वाघ लागला आहे, हरण चपळ आहे पण त्याची ताकत कमी पडते ते थकते, तो मोठाला वाघोबा समोर आणि गळीतगात्र झालेले हरिण पुढे, तेव्हा ते शांत एका जागी उभी राहते. ते वाघाकडे पाहू शकत नाही. मातीत तोंड, शिंगे खुपसून उभा राहते अन् निश्चितपणे मरणाची वाट पहाते. तशी माझी अवस्था आता झाली आहे.

चौथीपर्यंत शिक्षण गावातच झाले, चौथीनंतर गावात पुढच्या शिक्षणाची सोय नव्हती, म्हणून शेजारच्या गावात मला शाळेत ठेवायचे ठरले, गावात शाळा होती, तेव्हा वडिलांच्या दरारा असल्यागावातील मुळे शाळेत मुले सहसा त्रास द्यायची नाहीत. शाळा मोठी होती, शेजारच्या दहा-बारा गावातील वाड्या-वस्तीतील सगळी मुल-मुली याच शाळेत यायची. पाचवी ते दहावीपर्यंत इथेच शाळा शिकायची. सभोवताली खोखो, कबड्डी खेळण्यासाठी ग्राउंडही होते.

मी अंगाने एक शिवडा होतो, बाकी सगळी मुले बऱ्यापैकी धिपाड होती, मला या शाळेत सुरुवातीला एकाकी वाटायचं, कधी कधी शाळा सोडावी असे वाटायचे. शाळेत काही मोठी मुले मला त्रास द्यायची, मी सायकलने येजा करायचो, रम्या आणि बंड्या रोजच माझ्या सायकलची हवा सोडायची, मात्र मला पाच किमी चालत किंवा हवा भरून जावे लागायचे. कधी-कधी चाक पंक्चर केले तर आणखी पंचायत व्हायची, हे सगळे अव्याहतपणे बिन भोबाट चालायचे, मी एकटाच घरी येऊन उशीत डोके खुपसून रडत बसायचो. आता थोडा मी मोठा झालो होतो, आई-बाबांना सगळ्या गोष्टी सांगून त्रास द्यायचा नाही असे वाटायचे.

त्यातच घरात माझ्या नावाने एक पत्र आले. पत्रामध्ये मला, आई-बाबांना घाणेरड्या शिब्या दिल्या होत्या. आईने खोदून खोदून माझ्याकडे चौकशी केली. मग मी मला होणारा रोजचा त्रास तिला सांगितला.

आईने या गोष्टीचा पाठपुरावा करण्याचा ठरविला. मी शाळेत पोचल्यानंतर थोड्या वेळाने ती शाळेत यायची. शाळेच्या सायकल स्टँडजवळ एक कुंपण होते, आई कुंपणाजवळ एक काठी घेऊन बसायची.

त्या आठवड्यात माझी सायकल पंक्चरही झाली नाही किंवा त्यातील हवाही सोडली नाही.

बाबा तिला म्हणायचे, 'सोडून दे, पोर म्हणजे अशीच वागणार'

ती त्यांच्या बोलण्याकडे कधी दुर्लक्ष करायची नाही पण याबाबतीत म्हणजे माझ्या बाबतीत कोणताही विषय, गोष्ट किंवा घटना झाली की ती कुणाचच ऐकायची नाही.

पुढच्या आठवड्यात मात्र तिला ती दोन्ही मुले सापडली. तिने त्या दोघांची पाठ काठीने अक्षरशः सोलून काढली. त्या दोघांना मुख्याध्यापकांच्याकडे घेऊन गेली. मुख्याध्यापक भले माणूस होते. त्यांनी आईचा त्रागा समजून घेतला. ते पत्रही त्यांनीच लिहिले होते. त्यांचे शैक्षणिक नुकसान होऊ नये म्हणून तिने ती गोष्ट मुख्याध्यापकांना सांगितली नाही. त्यानंतर मात्र मला शाळेत फारसा त्रास कुणी दिला नाही.

तेव्हा माझी आई सावलीसारखी माझ्यामागे उभी असायची. आताही ती सावली वटवृक्षासारखी मला साथ देत आहे, पण बाहेर इतके ग्रीष्माचे ऊन पडले आहे की त्या मायमाउलीची सावली, त्या गरम झळापासून, कडक उन्हापासून, वाफाळणाऱ्या धगेपासून माझे संरक्षण करू शकत नाही.

सृष्टीमधील प्रत्येक गोष्टीत मला माझी आई दिसायची. सूर्योदयापूर्वीचा तो दिव्य प्रभा, ते विहंगम दृश्य, दवबिंदूनी न्हालेली ती हिरवीगार निरागस वेळी सुंदर रूपाने नटलेली ती उषा, जणू परमेश्वराचे गीत गाणारी आई त्यात मला दिसायची.

सूर्योदयानंतर दिसणारा तो लाल, तांबडा गोळा, त्याने विखुरलेली किरणे, सर्व प्राणीमात्रांना जागे करण्याचा त्याचा अनामिक अधिकार, बघताना सकाळी

सकाळी कधी लाडाने, कधी लटक्या रागाने आईची आठवण यायची. रात्रीच्या वेळी, एकांतात कधी कधी नदीकाठी बसायचो. नदीचा तो धीर गंभीर, संथ प्रवाह, आकाशातील ताऱ्यांचे नदीत पडलेले प्रतिबिंब दूरवरून येणारी रातकिड्यांची सततची धीर गंभीर आवाजाची शृंखला. यातून मला माझ्या मातेची परोपकारी आणि सात्विक वृत्ती समजायची.

हिमालयावरून, समुद्रावरून किंवा चारी दिशेने येणारा पवित्र वारा त्याची माझ्या कानाशी होणारी गुणगुण आईच्या शीतल मायेचा साक्षात्कार व्हायचा.

निसर्गाच्या ओतप्रोत भरलेल्या सौंदर्यात मला माझ्या आईचा साक्षात्कार व्हायचा.

आई माझी पाठराखण करायची प्रत्येक गोष्टीत मला जपायची, माझी काळजी घ्यायची. व या सृष्टीनिर्मात्यास आईचा माझ्यावरचा मायेचा, प्रेमाचा कदाचित हेवा वाटतो आहे की काय अशी शंका सुद्धा कधीकधी माझ्या मनी स्पर्शून जाते.

थंडीचे दिवस होते. सकाळी आठ वाजेपर्यंत उठावस वाटायचं नाही. बोचरी थंडी पण हवीहवीशी वाटत होती. आईला चिकटून माझ्या आवडत्या शालीवर वाकळ घेतलेलं असायचे, ते रंगीबेरंगी वाकळ माझ्या आजीने मोठ्या सुईने शिवलेले होते. आईच्या मिठीतला हात अबदार बाजूला ठेवून माझ्या झोपेत कोणतेच अवधान न आणता आई उठायची आणि तिच्या रोजच्या कामाला लागायची. घरी सकाळपासून गड्या माणसांचा राबता असायचा. जनावराचे शेण-घाण, धारापासून शेतातल्या कामाचे नियोजन केले जायचे. सकाळी आईच्या हातचा गरमागरम चहा घेऊनच गडी लोक कामाला लागायचे.

आमच्या घरी काशीबाई नावाची परटीन होती. तिचा विशेष करून आईशी घरोबा होता. तशी आई अजात शत्रूच होती. मळ्यापासून सगळ्या गड्यांच्या बायका विशेष सल्ला मसलतीसाठी किंवा अडीअडचणीतही आईकडेच धावत यायच्या.

काशीबाई, नानीबाई आणि तिची आई एवढ्याच तिघी घरात असायच्या. काशीबाईने लग्नच केले नाही. नानीबाईने लग्न केले होते पण ती माहेरीच राहायची. काशीबाई घरोघरी जाऊन कपडे गोळा करून आणायची आणि नानीबाई छोट्या खोलीत इस्त्री करायची. छोटेशे गाव आणि आमचा मळा असं मिळून तिचं बेताचच उत्पन्नच व्हायचं. कसतरी दोन वेळच्या जेवणाची सोय व्हायची. वर्षाला एकदा शेतात पिकलेल ज्वारी, गहू, भुईमूग त्यांना दिला जायचा. पण दोघीही अतिशय समाधानी होत्या. अधूनमधून पेरू, जांभळे, आंबे काशीबाईला मिळेल ते घरी माझ्यासाठी घेवून यायची त्यामुळे ती माझी फार लाडकी होती. अधूनमधून चेष्टा करायची.

म्हणायची, 'बाळ असा आईचा पदर धरून किती दिवस फिरशील, मोठा कधी होणार?

माझ्या गालाचे पटापट मुक्के घ्यायची. गरीब असली तरी ती मनाने फार श्रीमंत होती. गरिबीचा कधीही कांगावा करायची नाही आणि रडायची देखील नाही सतत हसतमुख आणि उत्साही असायची. एकदिवस काशीबाईच्या ऐवजी नानीबाई कापड न्यायला आली.

'का ग नानीबाई आज काशीबाई नाही आली? आईने विचारले,

नानीबाई म्हणाली, काशीबाईचा पाय मुरगळलाय, तिला चालता येत नाही म्हणून आज मी आली आहे.

आमचे काम अडू नये म्हणून नानीबाई आली होती. आईला औषधाचे जुजबी ज्ञान होते. तिने चार दुखण्याच्या गोळ्या आणि रक्तचंदनाची बाहुली तिच्याकडे दिली आणि पायाला लावायला सांगितले.

नानीबाई घरघर फिरणार कधी, कपडे इस्त्री करणार कधी म्हणून आईने चार गरम भाकऱ्या शेंगदाण्याची चटणी, मिरचीचा ठेचा, भात, वांग्याची भाजी असा चार कप्पी डबा भरून तिच्याकडे दिला. नानीबाईचे डोळे भरून आले.

नानीबाईला काशीबाईने विचारले, हे कोणी दिले आणि आपसूकच पुढे म्हणाली,

‘नक्कीच बाळाच्या आईने दिले असणार. त्या थोर माउलीला शंभर वर्षे आयुष्य देव देवो.’

पंधरा दिवसांनी काशीबाई परत घरी येऊ लागली. थोडी लंगडायची, आई पायाला हात लावून म्हणायची, अग थोडी सूज आहे कशाला गडबडीने कामाला आलीस नानीबाईला पण पाठवू नकोस माझे मी धुणी करत जाईन तु काळजी करू नकोस?

काशीबाईला ती दुखणे कमी करायचे मलम लावायची. आले वेलदोडे घालून चहा करून द्यायची.

अशी माझी थोर आई होती. माझ्यावर तर ती आभाळाएवढी माया करायची पण आजूबाजूच्या प्रत्येकासाठी तिचं आभाळासारखे मन असायचं ते सतत मायेच्या थेंबाची सततधार बरसात करायची आणि त्या बरसण्यात सगळे मंत्रमुग्ध व्हायचे.

तिला जाणवत असेल की काय याच्यावर मी माया फक्त वीस वर्षापर्यंतच करू शकणार आहे. माझ्या अकाली जाण्यानंतर मायेने भरलेला तिचं आभाळ कुणावर रीत करणार? म्हणून ती सगळ्यावर अशी मायेची, प्रेमाची बरसात करायची.

आईला मी आता सांगणार आहे. तू काळजी करू नकोस. मी त्या भगवान पाणिनी सारखा झालो आहे. ते अरण्यात आपल्या शिष्यांना पाठ देत होते. तेव्हा अचानक वाघ येतो. सगळे शिष्य घाबरून इकडे तिकडे पळू लागतात. भगवान पाणिनी म्हणतात, 'वाघ या शब्दाचा अर्थ असा आहे' की ज्या प्राण्याची घानेद्रीये तीक्ष्ण असतात. त्यास घाबरण्यासारखं मुळीच नाही. पण थोडेच वाघाला समजते. वाघ पानिनीचे भक्षण करतो. असे म्हणतात वाघाला ते फार गोड लागले. कॅन्सररूपी वाघाने मला खाऊन टाकले तर हरकत नाही, मी त्याला अगदी पेढ्यासारखा गोड लागेन. तुझे आभाळाएवढं प्रेम आता अतीव आनंदाने या समाजावर, प्राणीमात्रावर रित कर. कारण पृथ्वी सोडतानासुद्धा मी कुणालातरी गोड वाटतोय.

घरी भरपूर जनावरे होती. घरातील गडी मानस शिरपा आजोबा आजी बाबा सगळ्या जनावरांचे शेण, घाण, धारा बघायचे. पण गाईची धार मात्र आईलाच काढावी लागायची. तिची धार कधीकाळी कुणी काढायचा प्रयत्न केला तर ती लात मारायची. आईच्या हाताचा स्पर्श जणू तिला जाणवायचा.

आई सकाळ, संध्याकाळ तिला चारापाणी करायची. कडवा, पशु खाद्य मका उसाचे धाटे, हत्ती गवत, हिरवा चारा तिला मुबलक प्रमाणात दिले जायचे. आई जवळ आली की हंभरायची. आईचा आवाज ऐकला तरी ती बसलेल्या जागेवरून उठायची आणि ती चुळबूळ करायला सुरुवात करायची. तिच्या गरम खरबरीत

जिभेने आईचे अंग चाटायची, तिच्या मानेखाली आईने हळूच कुरवाळले की ती डोके पुढे मागे, वर-खाली करायची. बहुदा तिला फार आनंद व्हायचा जणू.

गाय जेव्हा तिच्या वासरासाठी हंबरायची, किंवा दुरून जरी आपल्या वासराचं हंबरणं ऐकलं तर ती वत्सल, मायाळू, प्रेमळ गाय कशी दौडत धावत यायची, ती धावताना तिच्या डोळ्यात वासराबद्दलच ममत्व, काळजी आणि भेटण्याची तीव्र ओढ जाणवायची तद्वतच माझ्या आईच्या नजरेत माझ्याबद्दलची तीव्र ओढ मला जाणवायची.

बहुदा मला जनावरांचे काम कधी सांगितले जायचे नाही. पण एखाद्या रविवारी मी गाईला शेतात चरण्यासाठी घेऊन जायचो. थोडा वेंधळा आणि अभ्यासात गर्क असल्यामुळे बऱ्याचवेळा माझ्याकडून चुका व्हायच्या. गाईला शेतात चरायला सोडले आणि मी आंब्याच्या झाडाखाली निवांत बसलो होतो. माझे लक्ष नव्हते. कधी नजर चुकवून गाय दिसेनाशी झाली हे मला समजले नाही. मी घरी पळत येऊन आईला सांगितले.

आईच्या दृष्टीने गाय म्हणजे गोमाता होती. आईला माझा फार राग आला ती बाबा, आजोबा, आजी, शिरपा सगळे वेगवेगळ्या दिशेने तिला शोधण्यास सुरुवात केली. शेतापासून साधारण दोन फर्लांग अंतरावर आईला गाय सापडली. बहुतेक चुकून दुसऱ्याच्या शेतात तोंड घातल्याने कोणीतरी मागच्या पायावर काठीने मारले होते. तिचे हाड मोडले असावे. त्यामुळे तिला चालता येत नव्हते. आईला बघताच तिने हंबरडा फोडला, आईचे अंग चाटावयास सुरुवात केली. सगळ्या गोष्टी आईच्या लक्षात आल्या, ट्रॅक्टर मध्ये घालून तिला गोठ्यात आणले गेले, जनावरांच्या डॉक्टरांना पाचारण करण्यात आले, तिच्या पायाला प्लास्टरचा आधार देण्यात आला.

गाय बरी होईपर्यंत आईने उपवास सुरु केला, अगोदरच रोजचे उपवास त्यात या उपवासाची भर पडली. दिवसभर अन्न पाणी न घेता ती एकदाच जेवायची. पंधरा दिवसात गाय बरी झाली, ती तिच्या पायावर चालू लागली, मला आता हायसे वाटले.

म्हणतात ना प्रेम दिल्यावरच प्रेम मिळते. आई अशी मुक्या जनावरावर पण पोटच्या पोरामाणे प्रेम करायची. त्यामुळे मुक्की जनावर सुद्धा आईवर प्रेम करायची.

ती घटना आता आठवली तर मला वाटते की, माझ्या कॅन्सरग्रस्त पायाची सुश्रुषा करायची तिची मानसिक तयारी व्हावी म्हणून गाईचा पाय मोडला नसेल ना? किंवा असेही वाटते की माझ्या चुकीमुळे आईच्या लाडक्या गोमातेचा पाय मोडला म्हणून देवाने ही अघोरी शिक्षा मला केली नसेल ना?

माझी आई बुंदीच्या लाडूचा पाक सुरेख करायची. शक्यतो बुंदीच्या लाडवांचा पाक धरायला प्रत्येक गृहिणीला जमतेच असे नाही. दिवाळीच्या दिवसात घोघरी बुंदीचे लाडू केले जायचे, तसेच सासुरवाशीन माहेरून सासरी जाताना सुद्धा असे बुंदीचे लाडू आता सर्रास विकत आणतात. पण माझ्या लहानपणी बुंदीचे लाडू बहुतांशी घरीच केले जायचे.

लाडू बरोबर अनारसे ही अगदी घोघरी केले जायचे. आता हा प्रघात हळूहळू कमी आला आहे. माणसा-माणसामधले प्रेम जसे कमी होऊ लागले तसे जुन्या चालीरित्या संस्कारापासून आपण दूर चाललो आहोत. भारतीय संस्कृतीची महत्त्वाची देण म्हणजे निष्काम प्रेम, या प्रेमापासून आपण भरकटत चाललो आहोत.

शेजारच्या चौगुले मावशींनी आईला बुंदीच्या लाडूचा पाक करावयास बोलवले होते. आई सहसा कुणाला नाही म्हणायची नाही. घरचे काम बाजूला ठेवायची किंवा वेळात वेळ काढून ती शेजार पाजाऱ्याची कामे करून द्यायची.

दरवर्षी बुंदीचे लाडू पहिल्यांदा आमच्या घरी बनायचे. पण येण केण कारणाने यावर्षी अजून आमच्या घरी बुंदीचे लाडू अजून बनवले नव्हते.

शाळा सुटल्यावर पहिल्यांदा आईला भेटून शाळेतल्या सगळ्या गोष्टी सांगायच्या. हा माझा प्रघातच होता जणू! घरी आले तर आई चौगुले मावशीच्या घरात बुंदीच्या लाडूचे पाक धरावयास गेली आहे हे समजले.

मला थोडी भूक लागली होती, आजी मला काहीतरी खायला द्यायचे म्हणून बोलवत होती, मी ऐकण्याच्या मनःस्थितीत नव्हतो.

मी पळत पळत चौगुले मावशीच्या घरी गेलो, बुंदीच्या लाडूचा कळ्या पाडून ठेवल्या होत्या, आईने पाक धरला होता आणि कळ्या पाकामध्ये उलताण्याने वर खाली करित होती.

आता थोड्या वेळाने पाक मुरल्यानंतर लाडू बांधायचा कार्यक्रम यथासांग चालू होणार होता.

मी आईचा पदर खेचून आई घरी चल मला भूक लागली आहे, असा तगादा लावला होता.

मी तसा वात्रट आणि खोडकर नव्हतो. आईने माझ्याकडे बघून डोळे वटारले आणि घरी जाण्यास सांगितले.

शेवटी एक लाडूचा सौदा आईबरोबर करून तो तेथेच खाऊन मी आणखी एका लाडूची मागणी केली. चौगुले मावशींनी तो आनंदाने दिला, मी पण लाडूवर यथेच्छ ताव मारून तिथून पोबारा केला, पण माझ्या आईचा चेहरा मात्र पडला होता.

आई मायाळू होती पण तेवढीच ती मानी आणि स्वाभिमानी होती. तिच्या मुलाने दुसऱ्याच्या घरी येईन लाडूसाठी हट्ट करणे तिला अजिबात आवडले नव्हते.

ती घरी आल्यानंतर मी तिच्या मागे मागे फिरत होतो पण ती फारशी काय बोलत नव्हती.

थोड्या वेळाने तिने बुंदीचे लाडू बांधण्याचा गाठ घातला आणि रात्री जागून बुंदीचे लाडू बांधले.

सकाळी उठल्या उठल्या तिने मला लाडू दिला आणि म्हणाली 'बाळ तू चांगला आहेस पण आणखी चांगला झाला पाहिजेस', 'दुसऱ्याच्या घरी असे कुठल्या गोष्टीसाठी हट्ट करणे चांगले नव्हे. दुसऱ्याच्या घरातील पंचपक्वान्नापेक्षा आपल्या घरातील चटणी भाकर चांगली.' असे म्हणत तिने मायेने माझ्या तोंडात लाडू भरला. अशा माझ्या प्रेमळ, मानी आणि स्वाभिमानी आईला आता माझ्यासाठी देवाकडे रोज रोज याचना करताना, पूर्व जन्मी मी फारच पाप केले आहे असे मला वाटू लागले आहे.

ती एक जगावेगळी आई होती, ती फक्त मायाळूच होती असे नाही तिला मला सुसंस्काशील पुरुषास रुपांतरित करायचे होते.

ती म्हणायची आळस हा माणसाचा मोठा शत्रू आहे. चांगली माणसेही आळसाने बिघडून जातात. लहानापासून अगदी वृद्धांपर्यंत सर्वांना हा बिघडवतो. समाजातील, घरातील सुखशांतीचा नायनाट या आळसामुळे होतो. रात्री मी जेवून

लगेच झोपू लागलो तर शतपावली केल्याखेरीज मला ती झोपू दयायची नाही. सकाळीसुद्धा सूर्योदयापूर्वी मी उठावे असा तिचा अट्टाहास असायचा. शरीर आळसले की मन ही आळसते अन् बुद्धीही आळसून जाते. ती म्हणायची जगातील सर्व दुःखाचे मुख्य कारण म्हणजे आळस होय.

श्रम केल्याने आरोग्य उत्तम लाभते. बुद्धी सतेज तीव्र व शुद्ध राहते. झोपाळू माणसाचे चित्त वृक्ष व सजग नसते. फार झोपेने आळस उद्धवतो मग विसरणे नावाचा आजार जडू लागतो.

लाभ, मोह या गोष्टीबद्दल सुद्धा ती मला भरभरून सांगायची. गरजेपेक्षा जास्त मिळवू नये असे तिला वाटायचे. मिळेल त्यात माणसाने समाधानी रहावे ह्याबद्दल ती ठाम असायची.

मनुष्याने चंचल असू नये, स्थिर असावे. धरसोड वृत्ती तिला आवडायची नाही. पर्वताच्या माथ्यावर पडलेले पाणी जर वेगवेगळ्या दिशेने वाहत गेले तर त्यातून नदी निर्माण होणार नाही. जीवनात अस्थिर, चंचल राहिले तर जीवन जगण्याची नदी त्या पाण्यापासून होणे शक्य नाही.

मी अशी काय चूक केली की ती मला सगळ्या गोष्टी शांतपणे समजून सांगायची, मी पण जमेल तेवढे समजेल तेवढे काटेकोरपणे पालन करायचा प्रयत्न करायचो.

आता मला भरपूर समजले आहे, जीवन जगण्याचे तत्वज्ञान माझ्या वाचनातून आणि आईवडिलांच्या आचरणातून कोळून दिले आहे. पण त्याचा आता फारसा उपयोग नाही हे ही तितकेच खरे आहे.

मे-जून महिन्यात शाळेला सुट्टी पडायची. तशी बागायत शेती नदी शेजारी असल्यामुळे विहिरीला भरपूर पाणी असायचे. नवीन मुलांना या वेळीत पोहायला शिकविले जाते.

जी नवीन शिकणार आहेत त्याला डबा, इन्नर किंवा बिंडा बांधला जायचा. पोहणारे मात्र सूर मार, गुठ्ठा मार अशा प्रकारचे खेळ खेळायचे. किंवा पाण्यात एखादा दगड टाकून सूर मारून खालून वर आणायचा असे खेळ चालू असायचे. एखादा हात पाय न हलवता, निशब्द पाण्यावर पडून राहायचा. प्रत्येक जण तासनतास पोहण्याचा आनंद घ्यायचे.

मी पण बाहेरून आनंद घ्यायचो. शेजारची सुमी, चिमी माझ्या पेक्षा दोन दोन वर्षांनी लहान पण पटापट पाण्यात उडी मारायच्या मला त्यांचे आश्चर्य वाटायचे, थोडा हेवाही वाटायचा, पण आपण पोहायला शिकले पाहिजे असे कधी वाटायचे नाही.

मला कोणी पोहायला शिकवायचा प्रयत्न केला तर माळ्यावर, गोठ्यात शेतात मारुतीच्या मंदिरात कुठे जमेल तिथे लपून बसायचो.

आई म्हणायची 'बाळ पोहायला आले पाहिजे, कधी पाण्याचे संकट येईल हे सांगता येत नाही.'

पण मी जाणून बुजून या सगळ्या गोष्टीकडे दुर्लक्ष करायचो.

पण एक दिवस आईने ठरवले की मला पोहायला शिकवायचे म्हणून सकाळची जनावरांची सगळी कामे आवरून, ती मला घेऊनच विहिरीवर आली, मला विहिरीजवळ जाताना अंदाज आला मी तिच्या हातातून सुटून जाण्याचा केविलवाणा प्रयत्न केला.

विहिरीवर बाबा, विठू काका, बाळू मामा, शिरपा, माझे मित्र दगडू आणि सदा तसेच सुमी, चिमी सगळेजण होते. मी रडत आहे हे पाहून पोर पोरी तसेच विहिरीवर जमलेले एकंदरीत सर्वच जण माझ्याकडे हसत होती.

‘पोर चिडविण्यापेक्षा पोहायला शिक म्हणजे कोण तुला चिडवणार नाही.’

मी ऐकण्याच्या मनःस्थितीमध्ये नव्हतो. आईने इन्नर माझ्या कमरेला बांधली आणि सरळ पंधरा ते वीस फुटावरून मला विहिरीत खाली फेकून दिले. स्वतः माझी आई कासोटा बांधून विहिरीच्या पाण्यात उडी मारली. मला वाटतय आई लहानपणी पोहली असेल. त्यानंतर जवळजवळ वीस वर्षांनी तिने पाण्यात उडी मारली होती.

माझ रडणे, ओरडणे, हात पाय हलवणे चालू होते. मी आईला गळा गड्ड पकडला आईने तो कसाबसा सोडवला आणि मला काठावर घेऊन आली.

त्यानंतर पोटाखाली हात घेऊन आडवे केले, पोहायचे प्रशिक्षण दिले. मी नाका-तोंडात पाणी गेल्यामुळे शेंबूड आल्यामुळे घरी जाण्याचा आग्रह धरू लागलो.

पण ती ऐकण्याच्या मनःस्थितीमध्ये नव्हती. तिच्या बाळाला ‘भित्री भागुबाई’ म्हटलेले ती कदापि सहन करू शकत नव्हती. ती शांत होती पण माझ्या बाबतीत ती आग्रहीही असायची.

तिने मला चारवेळा वरून खाली टाकले, माझी भीती थोडी मोडली होती, आईचा फार राग आला होता. आईबरोबर बोलायचे नाही म्हणून मी ठरवले. आईने स्वच्छ कोरडे करून गरम कपडे घालून ती स्वतः थंडीने कुडकुडत मला घेऊन घरी आली.

मी बोलायचं नाही म्हणून ठरवलं होते, आई मला मनवत होती. आई म्हणाली, 'मी माझ्या बाळासाठी आज गुलाबजाम केलेत, तो आज पोहायला शिकला म्हणून...'

गुलाबजाम माझा आवडता पदार्थ होता. गुलाबजामचे नाव ऐकताच मी पळत आईला जाऊन चिकटलो आणि गुलाबजामचा मनसोक्त आस्वाद घेऊ लागलो. माझा राग कुठल्या कुठे पळून गेला होता.

आई म्हणाली, 'माझ्या बाळाला कोणी भित्रा म्हटलेले मला आवडेल काय तू कधीही भित्रा म्हणून जगावे असे मला वाटत नाही. तू ताठ माणेने आणि धाडसाने सगळ्यांच्या पुढे चार पाऊले चालूनच जगायला पाहिजे. ह्या जगात चांगली वाईट सगळ्या प्रकारची माणसं असतात, 'व्यक्ती तितक्या प्रवृत्ती' पण आपण धाडसी असलो की जगायला योग्य असतो.

आईच्या धाडसी वृत्तीबद्दल मी मागेच बोलून गेलो आहे. मी थोडा शांत अन् भित्रा प्रकारातला असावे हे जसे मला जाणवायचे तसे तिलाही जाणवायचे. लहानपणी ती अगदी स्वतःपेक्षा मला जास्त जपायची म्हणून हे भित्रेपण माझ्यात आले असावे असेही तिला वाटायचे. आता थोडा मोठा झाल्यावर मला धाडसी करण्यासाठी ती धडपड करत असावी. त्याचाच एक भाग म्हणजे मला पोहायला शिकवले हा असावा.

मी नंतर अगदी छान पोहू लागलो, अगदी तासान् तास न थकता विहरीत पोहत राहायचो, विहिरीच्या काठावरून उडी मारणे, सूर मारणे माझ्या डाय्या हाताचा मळ झाला होता. आणि माझ्या बोलण्यातून तिला माझा अहंकार जाणवायचा.

ती म्हण्याची असला अहंकार बरा नव्हे. तुला चांगले पोहायला येते म्हणून त्याची प्रोढी मिरवू नको सूर्य रोज प्रकाश देतो म्हणून तो त्याची ऐट मिरवतो काय? सिंह इतका शूर असतो त्याचा अभिमान बाळगतो काय?

पोहाण्यातून निर्माण झालेल्या माझ्या अहंकाराला कसे ताब्यात ठेवायचे. हे सांगून मला धाडसीपण निरअहंकार जीवन जगवायला ती शिकवायची.!

आईने माझ्यासारख्या कोळशाला घासून घासून पैलू पाडले होते आणि चमकदार हिऱ्यामध्ये रुपांतर केले होते. परंतु परमात्म्याला हे मान्य नसावं किंवा त्याला मी प्रचंड आवडत असावो म्हणून आज माझ्यावर ही वेळ आली असावी.

जनावरांचा, प्राण्यांचा विशेष राबता आमच्या घरात होता. कुत्री, मांजरे, गाय, म्हैशी, बैल सगळी पाळीव प्राणी सुखानेच आमच्या घरी नांदत होती असे म्हणण्यापेक्षा आमच्या घरचे सदस्य देखील होती.

‘राजा’ नावाचा कुत्रा आम्ही पाळला होता. कुत्रा लहान असताना फिरत फिरत कदाचित तिच्या आईपासून चुकून आमच्या घरी आला होता. छोटपणी त्याच गोंडस रूप पाहून मी त्याला सोडेनासे झालो, आई भाकरी, भात घालू लागली. घरात आम्ही जे भाजी-भाकरी, चपाती-भात, खायचो तेच राजालाही घालायचो. तरीपण थोड्याच दिवसात जबरदस्त मोठे आणि धिपाड झाले.

तपकिरी, पांढरा वर्ण, एक कान पडलेला, एक कान उभा, कपाळावर पांढरा गंधाचा नाम ओढावा असा पट्टा, शेपूट गोलाकार कायम वर, चालताना अगदी रुबावात चालायचा, बोलके डोळे. मी आणि आईने त्याला पाहिले की मान खाली घालून आणि शेपूट हालवत ‘कुई कुई’ करत जवळ यायचा.

पण ते इतके व्रात्य आणि खोडकर होते. शेजार-पाजाऱ्याचा, पाहुण्यांचा, रस्त्यावरच्या येणाऱ्या जाणाऱ्याचा चावा घ्यायचे, नको ती भांडणे घरी येऊ लागली. बाबांना कोणीतरी उलटे सुलटे बोलले म्हणून बाबांना राग आला. मला व आईला चुकवून राजाला घेऊन घरापासून पन्नास साठ किलोमीटर अंतरावर जंगलात सोडून आले. ते आता निश्चित झाले होते. परंतु दुसऱ्या दिवशी सकाळी पन्नास किमीचे अंतर कापून ते घरासमोर ते दत्त म्हणून हजर राहिले होते. कुत्र्याची वास घेण्याची क्षमता (घानेंद्रीय) प्रचंड उच्च दर्जाची असते. त्यामुळे बऱ्याचवेळा वास घेत कुत्री घराकडे येतात. यामध्ये घरच्या मायेचाही भाग असावा असे मला वाटते.

राजा घरात नाही म्हटल्यावर आईने आणि मी रडायला सुरुवात केली. बाबा शांत होते, पण बाबा खोटे बोलू शकत नव्हते, त्यांनी सत्य परिस्थिती सांगितली, दुसऱ्या दिवशी सकाळी राजाला शोधून आणतो असा शब्द दिला त्यानंतर मी शांत झालो.

सकाळी राजाला पाहिल्यानंतर मी खुश झालो. ते भुकेले होते, आईने गरम भाकरी, दुध, भात घातले. त्याच्या डोळ्यात परत मी चुकणार नाही असाच भाव मला दिसत होता.

पण त्याचा वात्रटपणा कमी झाला नव्हता, आमच्या घरात अनोळखी व्यक्तीने पाहुण्यानी प्रवेश करणे अशक्यप्राय झाले होते.

दूरवर जरी कोणी घराकडे येताना दिसले की भुकू लागायचे, एकदा रात्री त्याचे भूकणे थांबेना, मळ्यातील वस्ती, चोरांची भीती असायची. बाबा बॅटरी घेऊन बाहेर पडले, दूरवर उजेड टाकताच चार पाच लोकांची हालचाल बाबांना

जाणवली, बहुदा ते चोर असावेत. बाबांनी पडलेल्या बॅटरीच्या प्रकाशात चोरट्यांनी पोबारा केला तेव्हापासून 'राजा' म्हणजे बाबांचा लाडका आणि गळ्यातील ताईत झाला होता जणू.

फक्त आम्ही दिवसा त्याला नारळाच्या झाडाला साखळीने बांधू लागलो. जेणेकरून रस्त्यावर येणाऱ्या जाणाऱ्या व शेजाऱ्या पाजाऱ्यांना त्रास होऊ नये रात्री मात्र आम्ही त्याला मोकळे सोडत असू त्यातून प्रासंगिक भांडणाचे मुद्दे व्हायचे पण ते सांभाळून घेण्याइतपत असायचे.

रोज सकाळ संध्याकाळ पाच दहा मिनिटे मी त्याच्याशी खेळायचो आणि शाळेला जायचो.

एक दिवस सकाळी मी त्याच्याबरोबर खेळत होतो. तो दोन पायावर उभा राहून माझ्या छातीवर पुढचे पाय ठेऊन उभे राहायचा, इकडे तिकडे करायचा, कधी पायाशी रेंगाळायचा, कधी जिभेने चाटायचा आणि अचानक काय झाले कुणास ठाऊक बहुदा माझा पाय त्याच्या मागच्या पायावर पडला असेल, त्यांने माझ्या ओठाचा चावा घेतला. मी वेदनेने किंचाळायला लागलो. आई धावत पळत आली. तिला परिस्थितीची जाणीव झाली. तिने मला झालेल्या जखमेत हळद भरली. मलमपट्टी केली. धनुर्वातीचे इंजेक्शन आणि माझ्या पोटात रेबीज होऊ नये म्हणून दहा इंजेक्शने माझ्या पोटात दिली गेली.

आईला राजाचा राग आला पण ते मुके जनावर म्हणून ती शांत बसली. पण दहा दिवस माझ्या पोटातील प्रत्येक इंजेक्शन घेताना आईची जी अवस्था व्हायची जणू काय तिच्या पोटात इंजेक्शन दिले जात असावे. नेहमी प्रमाणे देवा जवळ बसायची आणि मला या संकटातून देवाने सुखरूप बाहेर काढावे म्हणून विनवण्या करत राहायची.

आज वाटते तेव्हाच रेबीज मला झाला असता तर बरे झाले असते. आज माझ्या होणाऱ्या हाल अपेष्टा किंवा संपूर्ण कुटुंबाची माझ्यामुळे झालेली वाताहात तरी निश्चित झाली नसती.

माझं अभ्यासाचं वेड भयंकर होत, अगदी अगम्य असं म्हणायला हरकत नाही. सकाळी पाच वाजता आईला उठवायला सांगायचं, आई उठवायची, मी झटक्यात उठायचो, लगेच गरमागरम दुधाचा चहा, बरोबर सद्याही माझ्याबरोबर अभ्यास करायचा. मला कधी अभ्यासाचा कंटाळा आला नाही किंवा आळसही करावासा वाटला नाही. पाच वाजल्यापासून अगदी शाळेत जाईपर्यंत अभ्यासच करायचा. शाळेत नेहमीच दोन तीन मिनिट उशीर व्हायचा, प्रतिज्ञा चुकायची पण माझा हा ठेका कधी मी सोडला नाही, शाळेतून आल्यानंतर झोपेपर्यंत अभ्यास.

अशी माझी कष्टाळू वृत्तीही आईकडूनच आली होती. तो पहाटे पाच वाचल्यापासून अंथरुणाला पाठ टेकेपर्यंत कष्ट करत राहायची. ह्या अतीव कष्टाचे ओझे तिच्या चेहऱ्यावरून जावयाचे नाही. उपवास असला आणि त्याचं बरोबर दिवसभराची कामे जरी करत असली तर तिचा चेहरा टवटवीत असायचा, उपवासाचे आणि कष्टाचे कोणतेही प्रतिबिंब तिच्या चेहऱ्यावर उभारायचे नाही. ती सदोदित आनंदीत आणि प्रफुल्लीत असायची. तिचा स्वयंपाक असो किंवा शेतीचे, जनावराचे, डंक मशीनचे काम असो ती अगदी भक्ती भावाने, प्रेमाने आणि सारे हृदय ओतून करायची. त्यामुळे तिच्या हाताचे जेवण स्वादिष्ट व्हायचे आणि तिच्या डंक मशीनमधील चटणीला वेगळीच चव असायची..

माझ्याबाबतीत तेव्हा नेहमीच अशा वेगवेगळ्या घटना घडायच्या. संडासची सोय लहानपणी नव्हती, आम्ही सगळे राना पाठीमागच्या वड्यातच संडासला

जायचो. मी इतका अभ्यासाच्या तंद्रीत असायचो की पाढे, मराठीचे धडे, गणिताची सिद्धांते, भूमितीचे प्रेमेये जाता-येता पाठ करीत असायचो आणि बऱ्याचवेळा संडासला नेलेले टमरेल विसरून यायचो. मग नेहमीच आई-बाबा तिकडे गेल्यावर ते टमरेल घेऊन यायचे.

बाबा चेष्टा करायचे पण आईने या विषयाची कधी चेष्टा केली नाही. पण माझा मुलगा शिकून मोठा माणूस होणार असा अभिमान तिच्या डोळ्यातून मला दिसायचा.

आता मोठा झालो आहे सोडा पण आता जगातल्या सगळ्यात मोठ्या माणसाकडे मी कायमस्वरूपी जाणार आहे नक्कीच!

काही गोष्टीत माझी नेहमीच पंचायत व्हायची. आईला सोडून कधी मी झोपायचो नाही. मला स्वप्न फार चित्र-विचित्र पडायची.

कधी स्वप्नात यमराज यायचे आणि अक्षरशः मला आईच्या कुशीतून ओढून न्यायचे, मी सोडा सोडा, वाचवा म्हणून हात-पाय झाडत असायचो आणि आई घाबरून मला जागे करायची.

कधी-कधी आमच्या घरासमोरच वडाच झाड वादळाने उन्मळून माझ्या अंगावर पडलय आणि मी धडपडत जागे व्हायचो.

कधी मोठा अजगर येऊन मला गिळून टाकायचा आणि मी ओरडायला लागायचो.

कधी नदीला पूर यायचा आणि मी त्या पुरातून वाहून जातोय आणि पोहत पोहत मी काठावर येण्याचा प्रयत्न करतोय.

कधी मोठी आग घराला लागायची, घरात मी एकटाच शंभर टक्के होरपळून जायचो.

कधीकधी कुत्र्यांचा झुंड माझ्या मागे लागलाय आणि तो माझे लचके तोडतोय.

स्वप्नाचे एक ना अनेक नमुने, प्रत्येक स्वप्नात मी मरण साक्षात अनुभवायचो. आई म्हणायची, 'अशी वार्डेट स्वप्न पडलं की मानसाच आयुष्य वाढत.'

पण ते संपूर्ण खोट ठरलं, कदाचित तेव्हा पडणारी स्वप्ने आज सत्यात उतरतायत असे मला वाटते.

स्वप्ने ही स्वप्ने असतात त्याचा सत्याशी, आपल्या जगण्याशी किंवा आपल्या भविष्याविषयी जोडून बघता कामा नये. अशी विचित्र स्वप्ने मी सकाळी अक्षरशः विसरून जायचो. नवीन विचित्र स्वप्ने पडल्यानंतरही, जुन्या स्वप्नांची आठवणही यायची नाही. मला आता मला रिकामा वेळ आहे तेव्हा सचल चित्रपटासारखी ती स्वप्ने एका मागून एक मला आठवू लागली आहेत. त्यामुळे माझ्या आजच्या जीवनाबरोबर ती स्वप्ने जोडून पाहतोय!

आमच्या घरात सर्वांना मांजर आवडायची, आज-आजी,आई-बाबा आणि सगळ्यात जास्त मला. घरी नेहमीच मांजर असायचे. ते म्हणजे आमच्या जीवनाचा अविभाज्य भाग होता. सकाळी उठल्यापासून ते शाळेत जाईपर्यंत आणि शाळेतून आल्यानंतर माझ्याच पायात पायात खेळायचे. लाडाने पाठ, तोंड घासायचे, मी कधी माझ्या खाण्याचा विचार करायचो नाही, पण मांजराच्या

खाण्यापिण्याकडे माझे बारीक लक्ष असायचे. रात्री मांजर माझ्याच अंथरुणात झोपायचे.

असेच एक ऐश्वर्या नावाची मांजरीण घरात होती. पिवळा, पांढरा रंग, झुपकेदार शेषूट, लांब मिशा, अंगावर भरपूर केस. तिच्या मागे कितीही मोठे कुत्रे लागले की पटकन झाडावर चढून बसायची.

एकदा बहुतेक उंदराला मारायचे औषध घातलेला दूधभात खाऊन ती तडफडतच घरात आली तिने माझ्यासमोरच जीव सोडला.

घरात अगदी दुःखाचे वातावरण झाले. सगळेजण रडू लागले. मग तिला परड्यात खड्डा खोदून आम्ही पुरले आणि त्याच्यावर पपयाचे झाड लावले. आजही त्या झाडाकडे, पिवळ्या पपयाकडे बघितले की मला माझी ऐश्वर्या बोलावतेय असा भास होतोय.

त्यादिवशी मी देवाच्या नावाने फार खडे फोडले. मृत्यू किती भयंकर असू शकतो याची मला जाणीव झाली. मलाही लगेचच देवाने न्यावे असे मला वाटायचे, या अशा क्षणभंगूर दुःखी जगण्यापेक्षा मेलेले काय वाईट असे विचार माझ्या डोक्यात डोकावयाचे. माझे म्हणणे देवाने अगदी मनःपूर्वक ऐकले आणि या भौतिक दुःखद जगापासून मला मुक्त करायचं बहुतेक ठरवलंय. माझे सगळे आयुष्य जणू अनिश्चिततेच्या चिखलात रुतून गेले आहे.

किराणा मालाच्या दुकानात वैगेरे मला शक्यतो पाठवले जायचे नाही. थोडासा वेंधळा म्हणून किंवा अभ्यासाशिवाय याला काय येत नाही अशी समजूत असेल म्हणून. वेंधळा तर होतो नक्कीच. घरापासून साधारणपणे चावडीसमोर चौगुल्याचे

दुकान होत. गावातल सगळ्यात मोठ दुकान, कुठली गोष्ट तिथ मिळणार नाही असं नाही. सगळा बाजार शक्यतो बाबाच भरायचे.

अचानक तेल संपल्यामुळे एक किलो शेंगतेल आणि इतर काही मसाल्याच्या गोष्टी आईने मला आणायला सांगितले. पन्नास रुपये दिले असावेत, चाळीस रुपये बाजारचे झाले. दुकानदाराने दहा रुपयाऐवजी पाच रुपयेच परत दिले. मी तसेच तंद्रीतच घेवून आलो. आईने मला आल्यावर हिशोब घेतला आणि तिला पाच रुपये कमी लागले. मी बाबांच्या भितीने रडू लागलो, आईने मला दुकानदाराकडे परत पाठवले. त्याने स्पष्ट मला उडवून टाकले. मीच रस्त्यात पाच रुपये टाकावेत, असा तो बोलला. मला फार राग आला, मी रडत रडत घरी आलो. आई काहीच बोलली नाही. परत एकदा हिशोबात असेच दोन-पाच रुपये त्या दुकानात माझ्या बाजारात जास्त आले. एकदा हिशोब कमी लागल्यापासून मी बराच जागरूक रहात होतो. माझ्या लक्षात आल्यावर ते जादा पैसे दुकानदाराला परत दिले. ही गोष्ट मी आईला सांगितल्यावर आईचे डोळे भरून आले.

मी सत्यकर्मी, सत्यवचनी, सत्यवादी आहे. पण या सत्याच्या पलीकडे काहीतरी असावे जे मला, तुम्हाला, आपल्याला ज्ञात नाही. सत्यचरण हा एकमेव जीवनाचा धागा आणि गाभा असू शकत नाही. सत्याचरणाने कदाचित तुमचे, आमचे जीवन चांगले होऊ शकते, रात्री शांत झोप लागू शकते. प्रसंगी तुमचे नाव मोठे होऊ शकते, तुमच्या नावाचा गाजा वाजा ह्या बहुरूपी विशाल सृष्टीत होऊ शकतो. केव्हा केव्हा तुमच्या चरणी अनेक मस्तके टेकली जातील व ती स्वतःला धन्य मानू लागतील. पण हे सत्य वचन या जन्मी कदाचित कुचकामी ठरू शकते तुमच्या पूर्व जन्माच्या संस्कारापुढे. तुमचे या जन्मीचे सत्यरूपी आचरण फिके पडू शकते. नदीच्या प्रवाहाने सोने जसे उघडे पडू शकते तसे ते झाकुही शकते. असचं काहीतरी माझ्या बाबतीत आता होत असेल.

पण मी, आई इतक्या प्रामाणिकपणाने जगत होतो हे बहुदा त्या देवाच्या लक्षात येत नसावे, अस अकाली बछड त्याच्या आईपासून हिरावून नेताना त्याला वाईट वाटत नसावं काय?

मी तसा थोडा भित्रा या वर्गात मोडणारा असावा. एकदा 'सुभाषचंद्र बोस' यांच्यावर हिंदीमध्ये वक्तृत्व स्पर्धा होती. लिखाणाच तसं मला जमायचं. तिसरीत असतानाच मी बहुतेक माझ्या मांजरिणीवर कविता केली होती. माझी कविता वाचून आईला वाटल असाव मी मोठा कवी किंवा लेखक होईन म्हणून. तस मी सुभाषचंद्र बोस यांच्याबद्दल भरपूर लिहून काढले. अगदी तावाच पहिलं पान भरून.

सगळी मुल, मुली त्यात वेदिकापण (माझी वर्गमैत्रीण) होती. चार-पाच जणांची भाषणं झाली. काहीजण अतिशय उत्कृष्ट बोलले, काहीजण सर्वसाधारण बोलले, वेदिकाच भाषण मात्र सुंदरच झाले होते. त्यानंतर माझा नंबर आला, माझी भितीने गाळण उडाली होती, पाय थरथरत होते. अंग घामाने चिंब भिजले होते. हातामध्ये कागद होता. लटपटतच धाडसाने मी मंचावर पोचलो.

“सुभाषचंद्र बोस बहुत बडे सेनानी थे, उन्होने आझाद हिंद सेना की स्थापना की, “तुम मुझे खून दो, मैं तुम्हे आझादी दुंगा”.

इतकीच दोन तीन वाक्ये बोललो आणि मला झिणझिण्या आल्या, पुढच काहीच आठवणास झालं. डोळ्यासमोर अंधारी आली, काजवे चमकू लागले. कागद उघडून पुढचे बघावे हे सुद्धा मला सुचेना, मी तसाच दोन मिनिटे समोर उभारलो आणि रडत रडतच खाली पळत आलो.

माझं लक्ष तिच्याकडे गेले. तिच्या डोळ्यात माझ्याबद्दल सहानुभूती दिसली. तिच्या डोळ्यातील माझ्याबद्दलची कणव बघून मी आणखीणच अस्वस्थ झालो.

खरतर तिन भाषण पूर्ण केले, ती तिच संपूर्ण आयुष्य जगणार होती. नव्हे तर माझ्या भोवताली असणारे सर्वच संपूर्ण आयुष्य जगणार होती. मी मात्र माझ्या तीन ओळीच्या भाषणाप्रमाणेच नदीत हेलकावे खाणाऱ्या नावेप्रमाणे, अकालीच बुडणार होतो, याची ती चुणूकच होती जणू!

आयुष्याच्या गणितात जमा आणि खर्च आणि त्यातून राहिलेली शिल्लक किंवा कर्ज एवढाच साधा सोपा विषय असतो. कर्माचे फळ व मिळणारे संस्कारही तसेच असतात. एखादा व्यापारी आयुष्यभर कष्ट करतो. लाख उपद्र्याप करतो, पैसे मिळवतो, खर्च करतो. पण मरणासन्न अवस्थेत तो जेव्हा विचार करू लागतो तेव्हा त्याने टाकलेली शिल्लक व मालमत्ता हाच त्याचा हिशोब असतो. आणि ते देखील इथेच टाकून जायचे असते. पण देवाघरी त्याने मिळवलेल्या ऐहिक, भौतिक सुखाचं मूल्यमापन स्थावरावरून न करता, ते मिळवतानाच्या आचरण पद्धतीने केले जात असावे. जेव्हा आपण खडा काढतो तेव्हा तिथे ढिगारा निर्माण होतो, काही दिवसांनी ढिगारा जाऊन खड्डा भरला जातो. सततचा बदल आली. चित्रपट गृहातील तीन तीन तासांनी पुनर्प्रक्षेपितहोणाऱ्या चित्रपटाप्रमाणे सृष्टीचक्र चालू राहतो. माझ आयुष्यही थोडके असले तरी माझी जागा कोण तरी भरून काढणार आहे. यात आनंद मानायला हरकत नसावी.

माझी सायकलवरून ये-जा चालू होती. दगडू, मी, सद् तिवेजण शाळेतून ये-जा करित असायची. बारा-तेरा वर्षांचा असेन, सडपातळ, काळे केस, गोरा वर्ण, देहबोलीतून स्वतःबद्दल असणारा कमीत कमी विश्वास.

हायस्कूलपासून येताना दोन्ही बाजूला सुबाभळीची मोठी झाडे, अधून-मधून पिंपळाची, वडाची झाडे, त्याच्या दोन्ही बाजूला हिरवीगार बागायती शेती, रस्ता पूर्णपणे डांबरी नव्हता, पण कच्चा रस्ता म्हणायला हरकत नाही. मुरुम रोलर फिरवून बसवलेला, अधूनमधून असणारे खडे, त्यांच्यापासून सांभाळूनच सायकल मारीत ये-जा करायचो.

सदा तसा माझ्यासारखाच, पण दगडू म्हणजे मोठा देह, अंधोळ अधूनमधून करणारा, केसाच्या झिपऱ्या वाढलेला तसा टारगटच. त्याला जरा मी घाबरायचो पण तो माझा संकटमोचक होता, इतर दंगेखोर मुलापासून माझं संरक्षण करायचा त्यामुळे नावडता तरी आवडता.

एकदा असाच संध्याकाळी शाळेतून येताना त्याने मध्येच सायकल थांबवली. आणि त्याचे दप्तर घेतले तोंडावर बोट ठेऊन मला म्हणाला, चला तुम्हाला दोघांना मी एक गमत दाखवतो. पण कुणाला सांगायचे नाही.

त्याचा शब्द म्हणजे माझ्या दृष्टीने शेवटचा शब्द जणू काळ्या दगडावरची पांढरी रेघ. आम्हाला जवळजवळ ओढतच तो शेतात घेऊन आला आणि एका आंब्याच्या झाडाखाली फटकळ मारून बसला व दप्तर उघडले आणि एका पिवळे मासिक उघडून दाखवले त्या मासिकात अर्ध नग्न, पूर्ण नग्न स्त्रियांची चित्रे होती आणि माझ्या दृष्टीने आचरट विचरट दृश्ये त्या पुस्तकात होती. ते पाहून माझा

सडपातळ देह घामाने डबडबला. मुलींच्या कपड्यांच्या आता काय असते हे मी पाहिलेले नव्हते आणि त्याचा विचारही केला नव्हता.

‘छान आहे ना?’ दगड्या म्हणाला.....

मी प्रचंड घाबरलो होतो तिथून लवकरात लवकर कसा पळ काढता येईल याचाच मी विचार करत होतो. मी म्हणालो

दगड्या घरी चाल, आई वाट बघत असेल.

‘भिन्नाच आहेस तू’. तो उत्तरला.

तो ती पुस्तिका वाचण्यात दंग झाला आहे हे बघून आम्ही दोघे तिथून सटकलो आणि सायकलीवर टांग मारून घरी परतलो.

अंथरुणावर पडल्यावर ती चित्रे माझ्या चक्षुःपटलासमोर येत होती, मी वारंवार त्यांना हटवण्याचा प्रयत्न करत होतो. कदाचित मी मोठाही झालो असेन त्यामुळे तसे होत असेल जेणे करून मी चित्रे माझ्या समोरून हटत नव्हती. शरीरातील वेगळ्या, विचित्र जाणीवा निर्माण होत होत्या. त्या मला समजत नव्हत्या, कोणतातरी उबदार, अबदार स्पर्श हवाहवासा आहे असे वाटायला लागायचे.

मी देवाची आराधना सुरु केली, शांत पडून ते विचार हरवत, त्यांच्याशी फारकत घेऊन झोपण्याचा प्रयत्न करू लागलो.

मला माझ्या वर्गात कधी कधी ‘आदीवासी’ म्हणून हिनवनीही व्हायची. त्याचा भावार्थ असा असायचा की, मला कशातलं काहीच समजत नाही. तारुणाच्या पदार्पणातील त्यांच्या, मुलींच्या गप्पा, अवखळ चाळे, अधून-मधून पिवळी पुस्तके चाळणे असे मी काही करत नव्हतो. अशा गोष्टींमध्ये मी सहभागीही व्हायचो

नाही. माझ्या नैतिक, वैचारिक अधिष्ठानामध्ये ते बसायचेही नाही. जरी हुशार असलो तरी या बाबतीत मी पूर्ण कच्चा होतो. इतर मुलांच्या हिशोबाने हे अनैसर्गिक असावे. माझ्या भविष्यकाळात असले सुख नसावे म्हणून ती दैवी योजनाच असावी.

एकदा असेच शाळेत कुठल्या तरी मुलाने कोणती तरी घाणेरडी शिवी हासडली मला वार्डट वाटले. मला रडू आले. माझा उतरलेला चेहरा पाहून आई चौकशी करू लागली. मी फक्त आमक्या तमक्याने शिवी दिली असे सांगितले. ती शिवी मी तोंडाने म्हणायचा प्रश्नच उद्भवत नव्हता, शेवटी आईनेच मला चार शिव्या ऐकवल्या, मी मग हीच ती शिवी असे आईला सांगितले. माझी आई हसून म्हणाली.

‘माझ बाळ अतिशय हुशार आणि गोड आहे, पण थोडंस विचित्र आणि भिन्न आहे.’

माझ्या थोड्याशा विचित्रपणाचे पण काही किस्से होते. इतर मुलांच्यासारखा मी नवीन कपडे, खेळण्या, बूट, दप्तर यांच्यासाठी हट्ट करायचो नाही. माझ्या शाळेतल्या बऱ्याच मुलांच्याकडे नवीन कपडे बूट नसायचे म्हणून मला अपराध्यासारखे वाटायचे. त्यांच्याकडे नाही आणि माझ्याकडे आहे ही गोष्ट माझ्यात अपराधी पणाची भावना निर्माण करायची माझ्या आईला माझा हा स्वभाव फार आवडायचा. आईपण जणू माझ्यासारखीच होती.

कदाचित मी मोठा होईपर्यंत जगलो असतो तर विरक्तीची ओढ ही लागली असतो. तुटपुंज आयुष्यच आता उरले आहे. या जुन्या आठवणी, माझ मोठं मन आणि मोठपण याचा तसा फारसा उपयोगही आता होणार नव्हता.

माझी आई युधिष्ठिराची गोष्ट सांगायची. मृत्यूसमयी युधिष्ठिरी त्याच्या कुत्र्यासोबत स्वर्गाचा प्रवास करित असतात. इंद्र म्हणतात की ते युधिष्ठिराला प्रवेश देऊ शकतात पण त्याच्या कुत्र्याला नाही. युधिष्ठिर त्या गरीब कुत्र्यासाठी स्वर्गाचा प्रवास नाकारतात. आणि नरकात जायला तयार होतात. भगवान इंद्र त्यांना वेगवेगळी भीती दाखवतात पण ते कुत्र्याला सोडायला तयार होत नाहीत नाराजीनेच इंद्र त्यांना कुत्र्यासकट स्वर्गात प्रवेश करू देतात.

स्वर्गात त्यांना त्यांचे भाऊ अर्जुन, भीम, नकुल, सहदेव कुठे दिसत नाहीत. उलटपक्षी दुर्योधन व त्याच्या सर्व काफीला दिसतो. त्यांना समजते की, त्यांचे भाऊ व द्रोपदी नरकामध्ये आहेत. ते बेधडक त्यांना नरकात भेटायला जातात. ते सर्वजण त्यांना नरकात राहण्यासाठी विनवणी करतात. युधिष्ठिर सहजा सहजी नरकात राहण्यास तयार होतात.

खरे म्हणजे अशा प्रकारचा भास इंद्र व कृष्णानी केलेला असतो. पण युधिष्ठिर भगवान कृष्णाने घेतलेल्या परीक्षेत उत्तीर्ण होतात आणि सर्व पांडव स्वर्गामध्ये अगदी कर्णासकट आनंदी राहू लागतात.

अशा प्रकारच्या परोपकाराच्या कथा मला फार आवडायच्या. मी स्वतःला त्या चरित्रात नेऊन बघायला लागायचो. आई माझ्यावर त्यामुळे नेहमीच खूप असायची.

आता मी स्वर्गात जाणार की नरकात जाणार की त्या अश्वथामासारखे इथेच भुतासारखे एकटाच भटकत राहणार कुणास ठाऊक?

माझा कल थोडा एकांताकडे होता, अधून मधून रामायण, महाभारत, भगवत गीता, ज्ञानेश्वरी अशा ग्रंथांचे वाचन करायचो आणि जेवढे समजले त्याचा माझ्या पद्धतीप्रमाणे अर्थ लाऊन आचरण करण्याचा प्रयत्न करायचो.

कधी कधी असाच गावाच्या लगतच्या ओढ्याजवळ एकटा जाऊन बसायचो. झुळझुळनाऱ्या पाण्याचे स्वर ऐकून मंत्रमुग्ध व्हायचो. जीवनातल्या सर्व रहस्यांचा मला उलगडा व्हावा असे वाटायचे. या पृथ्वी आणि अनादी विश्वाच्या पलीकडे काही तरी अज्ञात गोष्ट आहे, ती काय गोष्ट असावी याचा विचार करीत बसायचो, हे विश्व, सूर्य, चंद्र, तारे, हिरवीगार झाडे, पक्षी प्राणी कसे तयार झाले असतील याचा विचार मी करायचो. पक्षांची किलबिल ऐकून मन उत्साहीत व्हायचे, घनदाट आणि हिरवीगार वृक्षवल्ली पाहून मी प्रफुल्लीत व्हायचो, पण झाडावरून पडलेले वाळले पान पाहून मी अस्वस्थ व्हायचो.

ह्या पानाला किती वेदना झाल्या असतील असे वाटायचे, चिकनच्या दुकानात कातडी काढलेले उलटी टांगलेली त्याची अजाण शरीरे पाहून मला फारच दुःख व्हायचं. अशा दुकानदारांबद्दल मला फार राग यायचा. ह्या पृथ्वीतलावर सगळ्यांना जगायचा अधिकार असताना, ह्या क्रूरकर्मांना कुणाला मारायचा अधिकार कोणी दिला असे वाटायचे, त्यांच्या हातातील चाकू सुरा घेऊन त्यांच्यावर हल्ला करून जगातील सगळी ही कीड नष्ट करावी की काय असे वाटायचे.

ध्रुव बाळाची गोष्ट मी माझ्या आईकडून ऐकली होती. त्या ध्रुवा सारखे दूरवर कोठे तरी एकटे देवाने मला सोडून द्यावे असेही कधी तरी मला वाटत होते. परंतु माझ्या मनात असा विचार येताच आईची काळजी मला दाटून यायची आणि भीती वाटू लागायची.

पायी चालताना सुद्धा आपल्या पायाखाली किडा मुंगी येऊ नयेत याबाबतीत मी अतिशय दक्ष असायचो. एखादे वेळी चुकून असे झाले तर तो माझा दिवस उपवासात जायचा. डास कितीही चावले तरी त्यांना मारावे असे वाटायचे नाही. आईला माझा स्वभाव माहीत असल्यामुळे मच्छरदानी शिवाय मला ती झोपू द्यायची नाही.

“अवघाची संसार सुखाचा करीन, आनंद भरीन तिन्ही लोकी”.

ही ओवी वाचली की असे वाटे, माझा जन्मही असलेच काहीतरी करण्यासाठी झाला असावा. जगातला प्रत्येक जण आनंदी, सुखी रहावा असे मला वाटे. त्यामुळे कुणाचेही दुःख बघून मला फार वाईट वाटायचे.

ज्याप्रमाणे सूर्यातून अनेक किरणे प्रगट होतात, त्याप्रमाणे भगवंतातून अनेक जीव निर्माण होतात. मग प्रत्येकाला वेगळा न्याय का असा विचार माझ्या मनात घर करून राही. गरीब, श्रीमंत प्रत्येकाला मिळणारी वेगळी वागणूक. सुख दुःखे पाहून मात्र अंतरत्मा अस्वस्थ व्हायचा.

“विष्णुमय जग वैष्णवांचा धर्म, भेदाभेद भ्रम अमंगल.”

लहान-मोठा, गरीब-श्रीमंत असा भेद कधीच करू नये हे मला मनोमनी पटायचे, असाच विचार करीत मी ओढ्याच्या प्रवाहाकडे पाहत राहायचो. माझा हा जीवन प्रवाह कुठे नेऊन सोडणार आहे कुणास ठाऊक?

आता विश्वात्मकें देवें । येणे वाग्यज्ञें तोषावें ।

तोषोर्नि मज ज्ञावे । पसायदान हें ॥

अठराव्या अध्यायातील समारोपाचे पसायदान मला खूप आवडे. विश्वातील प्रत्येकाचे जीवन उजळून जावे, ज्याला जे जे हवे ते मिळावे ही किती मोठी भावना. पापरूपी अंधार मिळावा, सगळे सुखी राहावेत, मला वाटे की हे सगळे विचार कमी जास्त प्रमाणात माझ्या मनातही येतात. मी सुद्धा असे की करावे आणि जगातील प्रत्येक मनुष्य, प्राणी सगळे आनंदी होतील. ज्ञानेश्वर महाराजांनी ज्या वयात ज्ञानेश्वरी लिहून जगाला जगण्याचे ज्ञान, शिकवण देऊन समाधी घेतली. त्यापेक्षा मोठ्या वयात मी कुणासाठीही काहीही न करता उलट सगळ्या जगाला ताप देऊन बिदाईची तयारी करत होतो.

मला असा फार काळ जगातील कोणत्याही दुःखाचा विचार आता करावा लागणार नाही. गेली दोन वर्षे मी इतकी अनन्वित दुःखे सोसली आहेत की, कदाचित याच्यापलीकडे फारस दुःख कुणाच्या वाट्याला येत नसावं.

मी सहावीला होतो. वर्गात हुशार, मितभाषी, आज्ञाधारक मुळातच माझी गणना व्हायची. मी तसा शिक्षकांचा तसा लाडकाही होतो. पाटील सर मराठी शिकवायचे. तेव्हा पुस्तकामध्ये एक कविता होती शब्द पूर्ण आठवत नाहीत पण त्या कवितेत एक पद होते. 'वेदीवरती रक्त सांडले' आमच्या वर्गात वेदिका नावाची एक गोड मुलगी होती. गोरी पान, सडपातळ, डोळे अगदी बोलके, केस अक्षरशः कंबरेपर्यंत, गाल गुलाबी, चेहरा नेहमीच हसरा आणि अतिशय हुशार व सर्वच शिक्षकांची लाडकी. पाटील सरांनी एकदा सर्वांना ती कविता म्हणायला सांगितली. पण वर्गातील सर्व मुले 'वेदीवरती रक्त सांडले' या पदाला जोरात 'वेदिका वरती रक्त सांडले' असा वेदिका या शब्दावर जोर देऊन ओरडायचे. एक-

दोनदा असे झाल्यानंतर ती अक्षरशः रडू लागली. तिला ते प्रचंड अपमानास्पद वाटले होते.

पाटील सरांच्या लक्षात या गोष्टी लगेच आल्या. सरांनी तिला समोर बोलावले. तिला शांत केले. तिच्या हातात वेताची एक छडी दिली. मुलांच्या दोन बाकड्यांच्या रांगा आणि मुलींच्या दोन बाकड्यांच्या रांगा होत्या. प्रत्येक मुलाला हात पुढे करायला सांगितला. प्रत्येकाच्या हातावर एक छडी मारायला सांगितली. तिने कोपऱ्यापासून प्रत्येकाला छडी मारायला सुरुवात केली. वर्गात सगळीकडे शांतता पसरली.

मला फार वाईट वाटले, मी कधीच तसे बोलले नव्हते किंवा ओरडलो नव्हतो. पण सगळ्यांच्या बरोबर मलाही शिक्षा मिळणार होती.

मी हात पुढे करून, डोळे झाकून उभा होतो, असा प्रसंग माझ्यावर पहिल्यांदाच आला होता.

पण ती माझ्याजवळ आली आणि अलगद हातावर छडी ठेवली. जणू काही तिला मला मारायचे नव्हते. मी डोळे उघडले तेव्हा ती माझ्यासमोर उभी होती, ती हळूच हसत होती. तिचे गुलाबी गाल आणखीणच लाल झाले होते. कुठेतरी माझ्याबद्दल तिच्या नजरेत सहानुभूती, आपुलकी मला जाणवली. मी बळेच हसलो. लहान असली तरी कुठलीतरी एक सुखाची, आनंदाची लहर माझ्या हृदयात उमटली. मला नेमके काय ते समजले नाही, पण ती एक वेगळी भावना होती. नेमके तेव्हा मला, तिला त्याचा अर्थ समजला नसावा. पण पूर्वजन्मीचे काहीतरी ऋणानुबंध असावेत असे मला वाटले. या जन्मीसुद्धा ते बंध निर्माण होणार होते कदाचित. ती जागेवरून पुढे गेली, मी मात्र हात तसाच पुढे उभा करून होतो, कदाचित आणखी एक छडी तिने द्यावी असे मला वाटत असावे.

माझ्या शेजारी बसलेल्या सद्या व दगड्याच्या ही गोष्ट लक्षात आली. त्यांनी मला डिवचल्यावर मी हात खाली केला. पण त्यानंतर त्या दोघांनी मला तिच्या नावावरून चिडवायला सुरुवात केली.

मी त्यांच्यावर चिडायचो पण मनात तिचे नाव ऐकल्यावर कदाचित मला गुदगुल्याही होत असाव्यात.

मला शिक्षा म्हणून छडी मारताना तिने हळूवार छडी मारली. त्यानंतर हा अगदी गहन चर्चेचा विषय माझ्या वर्गात झाला होता. दगड्या, मन्या, सद्या ह्या गोष्टींवरून वारंवार माझी खेचीत असत, टर उठवत असत, चेष्टा देखील करत असत. पण मनातून त्या चेष्टेचा, टर उडवण्याचा मला राग येत नसे. आतल्या आत मी खुश झालेलो असायचो.

वय वर्ष बारा, तसे अजून पौगंडावस्थेत मी गेलो नव्हतो. पण पदार्पणाच्या तयारीत होतो, म्हणून कदाचित मला तसे वाटत असावे. त्या वर्षी तस फार काही घडले नाही. मुलींची बाकडी डाव्या बाजूला, मुलांची बाकडे उजव्या बाजूला असायची वर्गात आत प्रवेश डाव्या बाजूने केला जायचा, बहुतांशी वेळ पाच दहा मिनिट उशीर मला व्हायचा. मी आत प्रवेश करताना डाव्या बाजूला पहिल्या बाकड्यावर बसलेल्या तिलाच बघत आत प्रवेश करायचो. मी प्रवेश केला की वर्गात हशा पिकायचा, पण तो हशा का पिकतोय हे मला समजत नसे.

“मांजर हे जरी डोळे झाकून दुध पित असले तरी, सारे जग मांजराकडे बघत असते”

ही म्हण मी बहुदा विसरलो असावे. पण माझी ही कृती प्रथम दृष्टीनी सगळ्यांच्या लक्षात यायची. मला बरेच दिवस हे लक्षात येत नव्हते. या गोष्टीपुढे तिला फार अवघडल्यासारखे व्हायचे, म्हणून तिने एकदा तिची बसण्याची जागा बदलली. तिच्या नेहमीच्या जागेवर दुसऱ्या मुलीला बघून मी हादरलो, कावऱ्या-बावऱ्या नजरेने संपूर्ण मुलींच्या बाजूवरून नजर फिरवली, ती मागे कुठे बसली होती, तिला बघून मला हायसे वाटले पण तोपर्यंत वर्गात संपूर्ण हशा पिकला होता.

मी दगड्याला खोदून-खोदून विचारले. तो माझा अर्थातच जिगरी मित्र असल्यामुळे त्याने मला इत्यभूत माहिती सांगितली. त्यानंतर तिला आशेळल्यासारखे होऊ नये म्हणून वर्गात प्रवेश करताना मी उजव्या बाजूच्या भिंतीकडे किंवा फळ्याकडे बघत प्रवेश करू लागलो. पण यामध्ये एक दोन वेळा गंमत झाली. मी असा येत असताना मुलाच्या बाकड्याला धडकून खाली पडता पडता दोन वेळा वाचलो, त्यामुळे मी आणि ती हा एक वर्गात मोठा चर्चेचा विषय झालो होतो, ती प्रथम आणि मी द्वितीय क्रमांकाने सहावी पास झालो. ती प्रथम आली त्याचा तिच्यापेक्षा मला जास्त आनंद झाला होता, दुसरे कोण माझ्यापुढे गेले की माझ्या मनात इर्शा, असूया जागी होत होती. मी माझ्यावरच तडफडायचो. पण तिच्या बाबतीत असे व्हायचे नाही. मला कधी रागही यायचा नाही आणि असूया ही वाटायची नाही.

तिचे घर माझ्या घरच्या रस्त्यावरच लागायचे. सहावीच्या निकाल लागल्यानंतर सुट्टीत मी बऱ्याच वेळा सायकल काढून बाहेर पडायचो, मी तिच्या घराजवळ उगाचच थांबायचो, सायकलमधील हवा तपासयाचो किंवा उगीच सायकलवरून हळूहळू चालत जायचो. सुरुवातीला दगड्या बरोबर असायचा,

माझे पाय तिचे घर जवळ आल्यावरच कसे दुखायचे, किंवा मला तिथेच दम कसा लागायचा हे दगड्याला समजायचे नाही. पण हळूहळू हि गोष्ट त्याच्या लक्षात येऊ लागली. मग मी त्याला टाळूनच सायकलवरून एकटाच येऊ लागलो.

सहावीच्या सुट्टीत मी बऱ्याच वेळा तिच्या घरावरून गेलो पण तिचे मुखदर्शन मला कधीच झाले नाही. तसे विशेष असायचं काय नाही, पण तिचा चेहरा मात्र दिवसातून एकदा तरी बघावा असे वाटायचं..!

सातवीत प्रवेश केला, सातवीला स्कॅलरशिपची परीक्षा जिल्ह्यात आमच्या शाळेची चार पाच मुले तरी नक्की असायची. हुशार मुलांची वेगळी तुकडी असायची. सकाळी साडे नऊ ते अकरा, वेगळा अतिरिक्त वर्ग असायचा. अर्थातच त्यामध्ये आमच्या गावातील माझे नांव होते आणि तिचेहि नांव होते. सकाळी साडे आठला मी निघायचो, तिच्या घरी पावणेनऊच्या समोर पोचायचो, तेव्हा ती ही शाळेला निघालेली असायची ती घरातून निघेपर्यंत मी हळूवारपणे सायकल चालवायचो. ती शाळेत पोचली कि मी पोचलेलो असायचो. वर्गातील मुले ती आली का, मी आलोयचं असे समजायची. त्यामध्ये कधी खंड पडायचा नाही.

पण आम्ही एकमेकाशी बोलत नसायचो, फक्त ओळखीचे हास्य मी तिला द्यायचो किंवा ती मला द्यायची. वर्गात एखाद गणित किंवा बुद्धिमत्ता विषयातला प्रश्न तिला समजला नसला तर मात्र मला ती विचारायची, आणि मी ते निःसंकोचपणे आणि अति उत्साहाने सोडवायचो. कधी कधी बाकड्यावर ती जवळ येऊन बसायची. तिचे धारधार नाक, उभा चेहरा, गुबगुबीत गाल, बोलके काळे डोळे, लांबलचक कंबरेपर्यंत वेण्या, ती गणित सोडवायचा प्रयत्न करत असायची

आणि मी तिच्याकडे बघत बसायचो. कधी कधी चुकून तिच्या हाताचा, पायाचा स्पर्श, अंगात शिरशिरी उठवायचा नेमके काय व्हायचे ते मात्र समजायचं नाही.

या सुट्टीत पण आम्ही नेटके नियोजन केले. तिने तिच्या मामाच्या घरी जायचे रहित केले. तिच्या घराच्या पुढे साधारणतः एक किलोमीटरवर उजव्या बाजूला वळून आत गेल्यावर सुरुच्या झाडाचे जवळपास जंगल होते, तिथे एक पाण्याची टाकी होती, पाण्याचा टाकीमागे आम्ही भेटत असू, तासभर गप्पा मारत असू, आणि परत घरी जात असू.

तिचा वाढदिवस अगदी पंधरा मे ला म्हणजे ऐन सुट्टीत यायचा. मी यावेळी एक ग्रिटिंग द्यायचे आणि भेटही द्यायचे ठरवले. भेटीला काय द्यायचे ह्याचा मी भरपूर विचार केला. तिला काय आवडते त्याची तशी मला इत्यभूत माहिती होती. तिला गुलाबी रंग आवडायचा, तिचे आवडते फळ चिक्कू होते. तिचा आवडता प्राणी सिंह होता, तिचे आवडते फुल मोगरा होता. एक ना अनेक गोष्टी, सगळ्या मला माहित होत्या पण तिच्यासाठी भेटवस्तू काय द्यायची हे मला सुचत नव्हते, सुचले तरी ते कुठून आणायचे याची माहिती नव्हती.

मी कधी नाही ते आईशी खोटे बोललो. मी आणि माझे मित्र दगडू, सद्दू सगळेजण चित्रपट बघण्यास शहरात जाणार आहे असे सांगितले. चित्रपट बघायचा होता पण हेतू वेगळा होता. आम्ही "मैने प्यार किया" हा चित्रपट बघितला तेव्हाचा सुपरडुपर हिट चित्रपट होता. भाग्यश्री आणि सलमान खान म्हणजे ती आणि मी असा भास संपूर्ण चित्रपट बघताना होता. प्रेम आणि सुमन ह्या दोघांना बघताना, मला आमच्या दोघांचेच चेहरे समोर येत होते. तिच्यासाठी जगातलं कोणतही दुःख मी सोसू शकेन असे मला वाटत होते. तिच्यासाठी तसाच ड्रेस भेट म्हणून घ्यावा असा एक विचार माझ्या मनात तरळून गेला. शेवटी मी तो

चित्रपटातील बेत रहित केला. आणि तिच्यासाठी अंगठी घ्यायची ठरवली. एका दुकानात गेलो. माझ्याकडे वीस रुपये शिल्लक होते, जाण्याची व्यवस्था दगडू करू शकणार होता. पण दुकानात तिच्या अंगठीचा आकार मला माहित नव्हता. मी अंदाजानेच एक अंगठी घेतले एक ग्रीटिंग घेतले आणि मी घरी येऊन माझ्या दप्तरात ठेवले.

दुसऱ्या दिवशी नेहमीच्या वेळी, मी तिला भेटण्यास गेलो, तिला थरथरत्या हाताने ग्रीटिंग व अंगठी दिली. तिने प्रत्येक बोटात अंगठी घालण्याचा प्रयत्न केला अगदी तिने अंगठ्यात पण घातली पण ती अंगठी इतकी मोठी होती की ती तिच्या अंगठ्यातून सुद्धा गळून पडू लागली.

ती पोट धरून खो-खो हसू लागली. मी हिरमुसला झालो पण मनभरून खळखळणाऱ्या झऱ्यासारखे हसल्यावर ती एकदम शांत झाली.

तिने माझा हात हातात घेतला आणि Thank You म्हणाली, तिच्या डोळ्यात टचकन पाणी आले.

तिचा तो पहिला स्पर्श, तो शरीरात उठलेले सुंदर तरंग, तिने माझा हा हात कधीच सोडू नये. तिचा हात हातात घेऊन मला मृत्यु जरी आला तरी मला दुःख होण्यासारखे काही कारण नव्हते.

आता त्या गोष्टीचा विचार केला तर मला वाटते की, मी आणलेली अंगठी तिला बसणारच नव्हती. कारण नियतीला ते मान्य नव्हते. म्हणून मी आणलेली अंगठी तिच्या कोणत्याच बोटात बसत नव्हती. तिच्यासाठी तिच्या योग्य असा राजकुमार तिच्या नशिबी होता जो कुठेतरी तिची वाट बघत असला असेल.

आठवींमध्ये सगळ्या मुलींनी गुलाबी ड्रेस घालून यायचे ठरवले, कुठला तरी डे त्या साजरा करणार होत्या. त्यांनी शिक्षकांची परवानगी घेतली. आम्हा मुलाना याची कल्पना नव्हती. तिने एखाद्या बाहुलीने किंवा एखादी राजकुमारीने घालावा असा अंगभर घोळभर गुलाबी ड्रेस घातला होता. त्या ड्रेसवर चंदेरी सोनेरी छटा ठिकठीकाणी होत्या, गुलाबी चप्पल, तिचे भरदार लांब केस अगदी कमरेपर्यंत सोडलेले होते. कपाळावर केसांचा बटा, वाऱ्याबरोबर वरखाली होत होत्या. मधूनमधून डोळ्यावर येणाऱ्या केसांच्या बटा ती तिच्या उजव्या हाताने वर सरकवत होती. गालावर गुलाबी मेकअप लावले होते. नेहमी कधी ती लिपस्टिक वैगेरे लावायची नाही, तिने आज हलके गुलाबी रंगाचे लिपस्टिक लावले होते.

तिने हळूवार पाऊल टाकत शाळेत प्रवेश केला. अगदी प्रत्येक मुलाचे, मुलींचे लक्ष तिच्याकडे होते. प्रत्येकजण तोंड वासून तिच्याकडे बघत होता. मी तर तिचे रूप बघून स्तिमित झालो.

ही तर माझी लाडकी सखी. माझ्या डोळ्याचे पारणे फिटले होते. मी कितीतरी वेळा डोळ्याची पापणी न लवता मी तिच्याकडे बघत होतो. अगदी माझ्या तोंडात माशी जाऊन परत बाहेर आली असती, तरी मला कळाली नसती. माझ्या स्वप्नातली परी जणू माझ्यासमोर उभी होती. कदाचित आसपास कोणी नसते तर मी तिला भरगच्च अलिंगनही दिले असते. असो, मी मात्र ठरवले की मी तिला एक गुलाबाचे फुल आज नक्की देणार, पण मला ते मिळणार कुठे, शाळेत तर गुलाबाचे फुल नव्हते.

शाळेपासून तीन किलोमीटर अंतरावर कोणीतरी गुलाबाची शेती केली होती, जाता येता त्या गुलाबी गुलाबाच्या शेतीकडे बघत माझ्या आयुष्याची गुलाबी स्वप्ने बघायचो, क्षणभर मनात विचार केला, शाळा सुरु व्हायला वीस तीस मिनिटे

होती. मी सायकलवर टांग मारली. वाऱ्याच्या वेगाने सायकल मारीत शेतापर्यंत गेलो. एक गुलाबाच फुल हळुवार अलगद तोडलं, त्याच्यावर वहीतला एक कागद गुंडाळाला तो चुरगाळू नये म्हणून, परत सुसाट सायकल मारीत शाळेत आलो. आणि नेहमीच्या चिंचेच्या झाडा पाठीमागे थांबलो. तिच्या लक्षात आले सगळ्याच्या नजरा चुकवत, अलगद हळुवारपणे ती तिथे पोचली. मी हळूच गुलाबाचे फुल तिला दिले. गुलाबाच फुल बघून तिचे डोळे भरून आले. मी ते फुल कसे मिळवले याची इत्यंभूत माहिती दिली, तिचे मन समुद्रासारखे भरून आले. नेहमीप्रमाणे विद्यार्जनासाठी आम्ही शाळेत दाखल झालो.

दहावीला पुढच्यावर्षी जायचे, संपूर्णवर्ष अभ्यासासाठी घालवायचे होते, एक क्षणही इकडे तिकडे घालवायचा नव्हता ह्या परीक्षेतल्या यशावर आमचं भवितव्य अवलंबून होते. म्हणून नववीला सर्वसाधारणपणे ऑक्टोबरमध्ये गोव्याला सहल शिक्षकांनी आयोजित केली होती. आठवी व नववीची मुले मुली मिळून आम्ही सर्वसाधारणपणे पन्नास जण होतो. आणि पाच शिक्षक शिक्षिका होत्या नेहमीप्रमाणे आईने या गोष्टीस विरोध केला. आईला सोडून मी मामाच्या गावी सुद्धा जायचो नाही. आजपर्यंतचा आयुष्याला एकही दिवस असा नव्हता कि जो माझ्या आईशिवाय घालवला नव्हता. माझ्याशिवाय एकही दिवस घालवायचा म्हणजे तिच्या दृष्टीने सत्वपरीक्षा होती.

सकाळी आठच्या दरम्यान मिरजेवरून रेल्वेने आम्ही निघणार होतो. संध्याकाळी ६.३० च्या दरम्यान गोव्यात पोचणार होतो. आई बाबांनी पहाटे पाच वाजता उठून तयारी केली होती. सकाळी साडे सात वाजताच आम्ही मिरज जंक्शनला पोचलो. रेल्वेचा आई वडीलांच्या

शिवायचा हा प्रवास माझा पहिल्यांदाच होता.

अगदी तीन दिवस पुरेल, एवढे जेवण आईने बनवून दिले होते. दुधातल्या दशम्या, झुणका, शेंगदाण्याची चटणी, लोणचे एक ना भारंभार गोष्टी होत्या माझी बारकी शाल, टूथपेस्ट, ब्रश अगदी मी कुठल्यातरी लढाईला जाणार आहे अशा पद्धतीने तिने संरजाम केला होता. हे इथे ठेवले आहे, हे तिथे ठेवले आहे. कधी बॅगेचा कुठला कप्पा उघडायचा, ओले कपडे कुठे ठेवायचे शंभर भर सूचना भराभर देत होती. स्टेशनवर पोहोचल्यावर माझे लक्ष आईच्या सुचनाकडे नव्हते. ती कोठे दिसते काय? हेच मी शोधत होतो.

आईने मला टोकले की इकडे तिकडे काय बघत आहेस?

मी सांगतोय त्याकडे लक्ष दे?

तरूण मने फुलपाखरासारख असतात हे मात्र नक्की.

प्रत्येकाला बोगीचा नंबर दिला होता. माझा नंबर तिच्यापासून दूर होता. तिच्या सहवासाच्या क्षणास मुकणार म्हणून मी अस्वस्थ झालो होतो. पण देव कदाचित सगळ्या गोष्टीकडे बघत असतो. नेमकी तिच्या समोरच्या खालच्या बर्थमधील मुलगा अचानक आजारी पडला असल्यामुळे आला नव्हता आणि अनायसे मला ती जागा मिळाली.

मला एकट्याला सोडताना आई भरभरून रडत होती. बाबाच्या डोळ्यात सुद्धा अश्रू दाटून आले होते. मला सुद्धा गहिवरून आले. मुलींच्यात मुलांच्यापेक्षा अगोदर शहाणपण आणि समजूतदारपणा येतो, आईने तिला मी वेंधळा आणि विसरभोळा आहे, म्हणून जरा माझ्याकडे लक्ष ठेवण्यास सांगितले.

ती खुदकन हसली, कदाचित तिला म्हणायचे असेल 'या बहादरला तर जन्मभर मलाच सांभाळावयाचे आहे.' होय तिने जणू विडाच उचलला होता की याला शेवटपर्यंत साथ द्यायची, भविष्यात काय वाढून ठेवले आहे हे कदाचित तिला आणि मलाही माहीत नव्हते.

मी आणि ती वर्तमानकाळात भविष्याची सुंदर स्वप्ने विणत होतो पण ती स्वप्ने येत्या दोन वर्षात जळून खाक होणार आहेत. स्वप्नाचे बांधलेले इमले धडाधड भूकंप आल्यावर ज्याप्रमाणे मोठे मोठे महाल कोलमडतात त्याप्रमाणे कोलमडणार होते. स्वप्ने बघायची आणि ती ईश्वराने गिळंकृत करायची हा बहुदा कमनशिबी माणसासाठी नियमच असतो जणू!

सुरुवातीला अमाप उत्साहाने सगळे एकत्र आले 'हर हर महादेव' गणपती बाप्पा मोरयाच्या घोषणेने रेल्वे दणाणून गेली. बहुतांशी मुले-मुली पहिल्यांदाच रेल्वेने प्रवास करित होते. शाळेचा सहलीचा सुद्धा हा नविनच उपक्रम होता. विद्यार्थी आणि शिक्षक जोशात आणि जोमात होते. चिकोडी, बेळगाव रस्त्याने रेल्वे जात पुढे गोव्यामध्ये प्रवेश करणार होती. तसा बेळगाव पर्यंत आजूबाजूला निसर्ग सौंदर्य नव्हतेच म्हणायला हरकत नाही, अधून-मधून तुरळक झाडे, लोकवस्ती असा प्रवास आमचा टप्याटप्याने चालू होता.

शाळेच्या म्हणजे हायस्कूलच्या कालावधीत शक्यतो हुशार मुलामुलीचा आणि शाळेतल्या शिक्षकांच्या लाडक्या मुलामुलींचा दबदबा असतो. अर्थातच आम्ही दोघे हुशार मुले एकाच भागात बसलो होतो म्हणून सगळी मुले-मुली आमच्याच बोगीत गर्दी करून होती.

तोपर्यंत कोणीतरी गाण्याच्या भेंडीची कल्पना मांडली आणि साऱ्यांना ती उचलून धरली.

‘सा रे ग म प द नी सा’ अशी सुरुवात करून गाण्याची सुरुवात केली. मुलांचा, मुलींचा वेगवेगळा गुप केला होता. मुली अतिशय सुंदर आवाजात गाणी म्हणत होत्या, गाणी म्हणता म्हणता ‘आ’ हा शब्द आला. तेव्हा ‘मैने प्यार किया’ या चित्रपटाची जबरदस्त चर्चा आणि हवा होती.

तिला आणि मला सुद्धा हा चित्रपट आवडत होता अगदी मनापासून आवडत होता.

तिने सुरुवात केली ‘आजा आई बहार दिल है’ त्यानंतर संपूर्ण गाण्याच्या भेंड्यावर जवळजवळ आमच्या दोघांचाच कब्जा होता. एका मागून एक अंताक्षरी मधली गाणी आम्ही एक झाल्यावर एक दोघांनी म्हणायला सुरुवात केली.

‘हाल कैसा हे जनाब का’ हे म्हणताना तिचे हावभाव अगदी बोलके होते, जणू काही ती मलाच विचारत होती. ‘तुझी काय परिस्थिती आहे, बरा आहेस काय तू?’

‘समा हे सुहाना, सुहाना नशे मे जहाँ है’

हे गाणे गात असताना ती माझ्या प्रेमाच्या सानिध्यात गुर्फटून गेली आहे असे वाटले.

‘हम तो तेरे आशिक है सदियो पुराने’

हे गाण म्हणत असतना मी तिला जन्मोजन्मी ओळखतोय असं मला अगदी हृदयापासून वाटत होते.

‘ये पब्लिक है, सब जाणती है’ हे गाण मात्र सगळ्या मुलामुलींनी मोठा जोर लाऊन ठेक्यात म्हंटले जणू काय त्या सर्वांनी आमची गुपिते जाणली आहेत.

काटे नही कटते है, ये दिन ये रात आणि शेवटी ती म्हणाली ' I LOVE U'

जणू काय तिने माझ्या प्रेमाचा इकरार केला होता, माझ्या प्रेमाला सहमती दिली होती.मी जमिनीपासून दोन फुटावर तरंगत होतो, मी हवेत जणू पक्षी होऊन माझ्याभोवतीच भिरकी घेत होती. माझी मंझील, माझा शेवट मला कळालय असं मला वाटलं. माझ्या आयुष्याची कमान तिच्या हाती सोपवायची आणि बिनधास्त आयुष्य जगायचं, जळी, स्थळी, क्षणी, काष्टी, प्रत्येक ठिकाणी ती मला जाणवत राहायची. कधी फुलपाखरू होऊन माझ्याभोवती पिंगा घालायची, कधी फुल होऊन जगातील सुंदर वासाचा आस्वाद द्यायची. कधी भ्रमर होऊन माझ्याशी गुणगुणायची, कधी चांदण होऊन मुक्तपणे बरसायची, कधी हरिणी होऊन माझ्याशी अबोल्यातून बोलायची. एक ना अनेक विविध कल्पनेतून ती सतत माझ्याभोवती असायची.

तिला चहा आणणे, स्टेशनवरून पाणी आणणे, नाष्ट्यासाठी वडापाव आणणे जणू काय तिची प्रत्येक जबाबदारी माझीच असायची. सगळ्यांच्या नजरा बघून कधी कधी ती लाजायची आणि शांत व्हायची. पुढच्या क्षणी अगदी मनमोकळे हसायची. तिच्या अस्तित्वात आणि दिव्य स्वप्नात मी हरऊन, हरकून आणि गलबलून गेलो होतो.

पश्चिम घाट आणि सह्याद्रीच्या रांगेतून प्रवास सुरु होतो. बेळगावनंतर निसर्गाचा चमत्कार आम्ही डोळे भरून बघत होतो. निसर्गाचा हिरवा साज शृंगार, अधून मधून येणारे ओढे, छोटे मोठे अगणित धबधबे, धुक्याने दाटलेला परिसर, अधून मधून वेगवेगळ्या पक्षांची किलबिल, मधूनच रेल्वेच्या इंजिनचा आवाज,

शिष्टी, मनुष्य जन्म अगदी सार्थकी लागल्याचा भास होत होता. भरीसभर तिचा सहवास.

आजू बाजूला उंच उंच नारळाची झाडे, काजू, आंबा, जांभळाची झाडे, करवंदाच्या जाळ्या, आणखी बरीच झाडे, वेली मला बरीच नावे माहित नाहीत अधून मधून लागणारे बोगदे, बोगद्यातील अंधारानंतर येणारा लख्ख प्रकाश सगळच अविश्वसनीय व अवर्णनीय. बसून बसून कंटाळा आला म्हणून रेल्वेच्या दरवाजात पाय बाहेर सोडून बसलो, तेव्हा तिला थोडा डुलका लागला होता. वाऱ्याच्या शीतल लहरी कधी कधी जोराचा वारा यायचा, अगदी आपण उडून मागे पडावे तसे, मी दोन्ही बाजूचे लोखंडी खांब घट्ट धरून बसलो होतो. डोक्यावरचे केस वाऱ्याने उडायचे, वारा नाकात, तोंडात घुसायचा पण निसर्गाचा अविष्कार बघताना मन अगदी अचंबित होऊन जायचे.

इतक्यात मागे माझ्या खांद्यावर कुणीतरी हात ठेवला, मी मागे पहिले तिचा स्पर्श जाणवला त्याप्रमाणे तीच मागे उभी होती. मुलींना जन्मजात संरक्षक वृत्ती आणि समजूतदारपणा दिलेला असतो. संभाव्य धोके जाणून, मी उठायला तयार नसताना जबरीने तिने मला उठवले आणि मी माझ्या जागेवर स्थानापन झालो. थोडासा राग आला होता पण तिचा शब्द बहुतांशी माझ्यासाठी शेवटचा शब्द असावा.

दुधसागर धबधब्यावर तेव्हा रेल्वे थांबायची, सर्वसाधारणपणे अर्धा पाऊण तास तरी, निश्चित आठवत नाही. आम्ही सगळे उतरलो, धबधब्याखाली धमाल

केली, ती सुद्धा उत्साहाने सामील झाली. सगळेजण प्रचंड उत्साहात होते. अभ्यासापासून, घरापासून, निसर्गाच्या सानिध्यात प्रत्येक जणांचा पहिलाच अनुभव असावा आणि प्रत्येक जन ओलेचिंब होऊन तो अनुभव घेत होता. देशातील सर्वात उंच धबधबा आहे असं म्हणतात. जवळपास तीनशे मीटर उंच आणि वीस मीटर रुंद हा धबधबा आहे. इथले पाणी अगदी दुधासारखं पांढरे आहे म्हणून याला 'दुधसागर' धबधबा म्हणतात कर्नाटक आणि गोव्याच्या सीमेवरच हा धबधबा आहे इथेही धुक्याचे प्रचंड साम्राज्य होते.

थंडीने कुडकुडतच आम्ही रेल्वेमध्ये बसलो. अतिशय जबाबदार व्यक्तीने म्हणजे तिने मला माझ्या बॅगेतन टॉवेल, गरम कपडे आणि स्वेटर आणून दिला आणि मी बदलून माझ्या जागेवर तिच्या समोर येऊन बसलो.

आता अगदी थकल्यासारखे झाले होते, कधी मडगाव स्टेशन येते असे झाले होते, आईने दिलेला व तिने आणलेला भडंग, चकली, लाडू यावर ताव मारून मी झोपी गेलो. ती मात्र लखव डोळे उघडून बसली होती कदाचित मला न्याहाळत असावी.

मडगाव स्टेशनवर पोहचलो. निसर्गाच्या सानिध्यातून परत शहरी भागात प्रवेश केला. संध्याकाळचे सहा वाजले होते. मडगावच्या शेजारीच एका धर्मशाळेत एका हॉलमध्ये मुले आणि दुसऱ्या हॉलमध्ये मुली व शिक्षिका झोपल्या. दिवसभराच्या प्रवासाने थकलो होतो त्यामुळे जेवण झाल्यानंतर गाढ झोपी गेलो.

झोपताना मात्र आईची फार आठवण आली. आता मोठा झालो असलो तरी आईशिवाय मी कधी एकटा झोपलो नव्हतो. ही माझी पहिलीच वेळ होती पण दिवसभरात आईची मी एकदासुद्धा आठवण काढली नव्हती. गाण्याच्या भेंड्या, मित्र-मैत्रिणी आणि निसर्ग यांच्या सानिध्यात आईला मी पुरता विसरून गेलो होतो. माझे मन मलाच खाऊ लागले, अपराधीपणाची भावना मला टोचू लागली.

मी शिक्षकांजवळ गेलो आणि त्यांना विनंती केली कि मला हॉटेल मधून आईला फोन जोडून द्यावा. घरच्या नंबरवर फोन केला मात्र आवाज ऐकताच आईचा धीर सुटला व ती रडू लागली. मात्र आवाज कानावर पडताच तिचा सकाळपासूनचा असलेला अस्वस्थपणा कमी झाला. फोनवर हुंदके देत देतच तिने भरपूर सूचना दिल्या. मात्र शिक्षकांशी बोलून मात्र काळजी घेण्यास सांगून तिने फोन ठेवला.

बराच वेळ इकडे तिकडे कूस बदलत मी झोपी गेलो झोपताना तिचे विचार येतच होते. अधून मधून आपण आईची दिवसभरात एकदासुद्धा कशी आठवण काढली नाही. मानवी जीवन असेच असते काय? प्रवासाबरोबर वाहत जायचे उगमाचा विचार करायचा नाही. रस्त्यावरच्या दगड गोटे, खाचा, खडके, झाडे, वेली, पक्षी, प्राणी याचा विचार करायचा नाही. वहात जायचे आणि नदीशी एकरूप व्हायचे आणि नदीचेच होऊन जायचे. मी ही मनुष्यप्राणी त्यातलाच एक भाग देव अशी नाती गोती, प्रेम, बंधने, माया, निष्ठा, ममता कशासाठी निर्माण करतो असे उगाचच वाटू लागले. मनुष्य जीवनाच्या वेगवेगळ्या छटा अनुभवताना असे कधी कधी जगणे नकोसे मला वाटायचे.

गोवा हे राज्य पोर्तुगालांनी वसवलेले आहे. अगदी सतराशे साली बांधलेली घरे अजून आहे तशीच आहेत. इंग्रज किंवा फ्रेंच राज्यवटीपेक्षा, पोर्तुगालांचा घर सुंदर नेटकी घरे बांधण्याकडे कल होता. आता अशा इमारती शहरी भागापेक्षा ग्रामीण भागात जास्त आढळतात. लाल जांभ्या दगडापासून भिंती उभ्या केल्या जायच्या, वर कर्नाटकी बेंगलोरि कवले, आतील आरसे, ग्लास बहुतांशी इतर देशातून आयात केल्या जायच्या. आतील लाकडी काम स्थानिक लोक करायचे. आपल्या देशात अशा प्रकारची घरे फक्त गोव्यातच आढळतात. अजूनही नविन बांधकामे बरेच जण त्या जून्या थाटणीने करतात. इथे प्रामुख्याने उंच नारळाच्या झाडांच्या बागा,

अननासाच्या बागा, सुपारीच्या बागा, काजूच्या बागा, आंब्याच्या बागा आढळतात. आपल्यासारखी अस्वच्छता इथे कमी प्रमाणात आढळते.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी आम्हाला आमचा गाईड ही माहिती पुरवत होता. आज सगळे समुद्र किनारे बघायचे होते.

१०५ कि. मी, अद्भुत सागर किनारा गोव्याला निसर्गाने बहाल केला आहे. सगळ समुद्र किनारे उथळ आणि पोहण्यायोग्य आहेत. समुद्र किनाऱ्यावर पान आणि नारळाच्या झाडांची यथेच्छ सुबत्ता आहे.

दोन दिवसांमध्ये उत्तर आणि दक्षिण गोव्यामधील कलगुंठ, बागा, कोलवा, व्हॅंगेटर, बोग मोळा हे बीच बघायचे होते.

कोलवा बिचवर एक वेगळीच संस्मरणीय, अविस्मरणीय आणि भीतीदायक घटना घडली. मी मागेच चांगला पोहायला शिकलो होतो. पोहायची भीती बऱ्यापैकी कमी म्हणजे नसल्यातच जमा होती, उलट मी सर्वोत्कृष्ट पोहतोय अशी मला खात्री होती व धारणा होती.

जवळ जवळ सकाळी १० वाजता आम्ही कोलवा बीचवर पोहचलो. सगळेजण मुले, मुली, शिक्षक, शिक्षिका सगळेजण पाण्यात उतरले. बहुतांश अर्ध्या तासात समुद्राच्या लाटांचा आस्वाद घेऊन लाटेवर स्नान होऊन, उड्या मारून परतले परंतु मी दगड्या, आणि आणखी दोन, तीन मित्र पाण्यात खेळत खेळत थोडे आत गेलो. बाहेरून रहिवासी लोक काहीतरी ओरडत होते. शिक्षक इतर मुले, मुली कपडे बदलण्यासाठी व परत गाडीत बसण्यासाठी गेले. कुणाचेच मागे लक्ष नव्हते. पण तिचे माझ्यावर बारीक लक्ष होते, मी अजून समुद्राबाहेर आलो नाही हे तिला माहित होते आणि माहितच असणार नव्हती, आम्ही खेळत खेळत, पोहत, लाटेवर

स्वार होत बरेच पुढे गेलो होतो. अजून समुद्राचा तळ आमच्या पायाजवळच होता. आम्ही सात, आठ उड्या मारल्या, पण नवव्या, दहाव्या उडीला मात्र समुद्रतळ लागायचा बंद झाला. आम्हाला समजायचे बंद झाले. थोड्या क्षणात आम्हाला समुद्राने ओढून नेले आहे असे वाटू लागले. खाली बुडूनसुद्धा समुद्रतळ लागत नव्हता. समुद्र काठावरची मोठमोठी माणसे, नौका अगदी छोट्या छोट्या दिसू लागल्या. काहीतरी अनाहूत घडलय याची आम्हाला जाणीव झाली. आम्ही एकमेकाकडे न बघता हात मारत मारत काठावर येण्यास सुरुवात केली. निश्चित अंतर मला सांगता येणार नाही पण सात आठशे मीटर तर नक्कीच असणार.

अगदी चारशे पाचशे मीटर पोहत आल्यानंतर मात्र धाप लागावयास सुरुवात झाली. सगळे आम्ही तसे पट्टीचे पोहणारे नव्हतो. पण चांगले पोहायचो हे निश्चित. आता मात्र पुढे हात पाय मारणे शक्यच नव्हते, आम्ही सर्वांनी परमेश्वराच्या धावा सुरु केला. मला माझ्या आईची मनापासून आठवण झाली. मी कदाचित काठावर पोहचू शकलो नाही. तर आईची काय अवस्था होईल हा विचारच करून माझी पाचावर धारण बसली. आई, वडीलांना, आज्ञा, आज्ञीला मी शेवटचा नमस्कार केला. निरोपाचे विचार सुरु झाले. काठावर ती बसली होती, तिचा विचारपण क्षणभर येऊन गेला पण राहून राहून आईचा विचार मनात येत होता. पण हातपाय मारणे चालू होते. जीवन मरणांची झुंज चालू होती. जीवन जगण्याची आस अजून बाकी होती आता मात्र मी पूर्ण थकलो होतो. हात पाय हलवणे अगदी अशक्य झाले होते. मी डोळे घट्ट मिटून घेतले होते. आता हात पाय हलवायचे बंद करण्याचे ठरवले. मी परिस्थितीमुळे आणि माझ्या थकलेल्या शरीरासमोर हतबल झालो होतो. आणि मी हात पाय हलवायचे बंद केले, पण मला आश्चर्याचा धक्का बसला होता. माझे पाय जमिनीला टेकले होते. माझे सवंगडी देखील माझ्यासोबत पोचले होते. मला अति आश्चर्याचा सुखद धक्का बसला, धावत पळतच धापा टाकत, जड पायाने उत्साहाने काठावर पोचलो.

आमच्या समुद्राशी चाललेला लढा तिने पाहिला होता. ईश्वरकृपेमुळे काठावर पोहचू शकलो होतो. मला सुखरूप बघताच तिच्या डोळ्यातून अनंत अश्रूधारांच्या सरी न थांबता बरसू लागल्या, आमच्या लक्षात आले की तेव्हा समुद्राची भरतीची वेळ होती, मागच्याच महिन्यात काही मुले भरतीत वाहून गेली होती. अशी माहीती तेथील बघ्यांनी सांगितली.

तिचे अश्रू बघून मला माझ्या आईची आठवण झाली. माझ्या आईसारखीच माझी पाठराखण करणारी कोणीतरी आहे हे कदाचित आईला समजले तर आईचा आनंद नक्कीच गगनात मावणार नाही.

पण आज विचार करता ही घटना होऊन सर्वसाधारणपणे एक दीड वर्षातच परत मला मृत्यूचा सामना करावा लागला. एक वर्षानंतर लगेच माझ्याशी हा खेळ मांडायचा होता. तर तेव्हा मला विनाकरण देवाने का जगवले असे वाटले. तेव्हाच त्या अथांग, विशाल समुद्राने हा अभागी जीव पोटात घेतला असता तर तसे काय मोठे बिघडणार होते.

शिक्षकांनी आम्हाला बरेच धारेवर धरले, खूप रागावले. माझा तर हा असा अनुभव पहिल्यांदाच होता. शिक्षक रागावत होते. पण तिचा चेहरा हतबल झाला होता. जणू मला बोललेल्या प्रत्येक शब्दांचा बाण तिच्या जिव्हारी लागत होता.

या वयात मात्र प्रत्येक गोष्टी माणूस लगेच विसरतो, आम्ही एक झाल्यावर एक करीत सगळे समुद्र किनारे बघितले, तिथली चंदेरी वाळू, पाम, नारळाची झाडे, आकाशात एका सरळ रेषेत जाणाऱ्या चिमण्या, पक्षी, त्यांचा चिवचिवाट.

अर्धवट कपडे घालून वाळूत निवांत पडलेले परदेशी स्त्री पुरुष, सुरुवातीला थोडे चुकल्या चुकल्यासारखे वाटायचे. चुकीचे वाटायचे, पण हळूहळू नजरेला त्या गोष्टी

सवयीच्या पडल्या. एका विलायती जोडप्याबरोबर आम्ही दोघांनी फोटोही काढला. बरेच विलायती लोक मद्यप्राशन करायचे. सिगारेट ओढायचे, अगदी बायका मुली सुद्धा ते बघून आम्ही आश्चर्याने तोंडात बोटही घालायचा.

मायाम लेक ह्या मोठ्या तळ्यावर आम्ही एका बोटीत बसून नौकानयन अर्थात बोटिंग केली. माझ्या शेजारीच बसली होती. बोट पाण्यातून इकडे तिकडे उचमळताना तिने माझा हात हातात घट्ट पकडला होता. हे विसरणे बरेच दिवस मला कठीण गेले.

आम्ही 'वॅसिलिका ऑफ बॉम जीझस', 'चर्च ऑफ सेन्ट फ्रान्सिस ऑफ असिसी' व इतर चर्च सुद्धा बघितले, सोळाशे साली जेव्हा तो बांधला. तेव्हा तो ४६ मीटर उंच होता. पण नंतर सगळ्या राजकीय घडामोडीमुळे आणि दुर्लक्षामुळे तो आता फार उंच नाही. पोर्तुगालानी बांधलेल्या काही सर्वोत्तम निर्मितीला एक हा आहे असे म्हणतात.

एखादी गोष्ट जेव्हा उभारली जाते तेव्हा त्या काळी त्याचे महत्व असते. जसे राजकीय, सामाजिक बदल होत जातात तसे बऱ्याच वेळा अशा ऐतीहासिक गोष्टीचे महत्व कमी होते तेव्हा मलासुद्धा ह्या टॉवरसारखे आपले आयुष्य अगदीच अनिश्चित आहे याची जाणीव झाली. कधीकधी समाजाने गौरवलेले तथाकालीन शूर पुरुषांचे स्मरणसुद्धा काळाच्या ओघात विस्मृतीत जाते. त्या मानाने आपण या पृथ्वीतळावरचे, विश्वातले एक असामान्य व्यक्तिमत्व, आपल्याला तर कोणीही लक्षात ठेवण्याची यतकिंचितही शक्यता नाही हे मला जाणवले.

आणखी दोन तीन चर्चेस आम्ही बघितले, त्यातला सर्वात सुंदर वाटला 'बॅसिलिका ऑफ बॉम जीझस' हा आवडला. हा चर्च जुन्या गोवा परीसरातच आहे. विटेरी आणि पांढऱ्या रंगात रंगलेला हा चर्च मनात भरला. सगळ्यात महत्वाचे म्हणजे या चर्चेमध्ये सेंट फ्रान्सिस झेव्हीअर यांचे मृत शरीर चांदीच्या पेटीमध्ये ठेवलेले आहे. अगदी त्यांचा मृत्यू म्हणे १५५२ या वर्षी कुठल्यातरी बेटामध्ये झाला होता त्यानंतर त्यांचा देह काही दिवस पोर्तुगाल मध्ये ठेवला नंतर तो देह येथे आणला. दर दहा वर्षांनी हा देह सगळ्या लोकांसाठी पेटीतून उघडला जातो. हे मात्र मला फार आश्चर्यजनक वाटले. मलाही वाटले, माझा देह मृत्यूनंतर असाच ठेवावा, आणि दर दहा वर्षांनी पुढच्या पिढीने बघावा असे वेगवेगळे मृत्युविषयी विचार माझ्या मनात का रुंजी घालायचे हे आता मला कळून चुकले आहे. आता माझा असा अकाली मृत्यू होणार आणि माझ्या शरीरातील प्रत्येक पेशीमध्ये कॅन्सरच्या पेशी आ वासून उभारल्या असणार. असं मी कोणत काम केले आहे की माझा देह सजवून जपून ठेवणार आणि कॅन्सरने पोखरलेला विद्रूप देह तर नक्कीच कोणही जपून ठेवणार नाही हे निश्चित.

सगळ्यात मला आवडला तो पणजीमधला डोना पौला बीच गर्दीतूनच वाट काढत पोचलो. वर जाऊन दोन मूर्त्या अर्धवट भंगलेल्या बघितल्या, समुद्र काठावरून फिरलो, आईस्क्रीम खाले. डोना पौला हे नाव पोर्तुगालीन स्त्रीवरून पडले, ज्या स्त्रीने आपले संपूर्ण आयुष्य इथल्या खेड्यातल्या लोकांसाठी वाहून घेतले, आपली सगळी संपत्ती दान दिली. तिच्या स्मरणार्थ इथल्या रहिवाश्यांनी या खेड्याचं नाव बदलून 'डोना पौला' असे ठेवले.

पण गाड्डणे सांगितले कि 'एक दुजे के लिये' या चित्रपटाचे बरेचसे चित्रीकरण येथेच झाल आहे . या चित्रपटात कमल हसन 'वासू' या प्रियकराच्या भूमिकेत आहे

जो दक्षिण भारतीय आहे. 'सपना' म्हणजे रती अग्निहोत्री जी उत्तर भारतीय आहे. ती प्रेयसीच्या भूमिकेत आहे. दोघांना एकमेकांची भाषा समजत नसते तरी ते एकमेकावर प्रेम करू लागतात. जेव्हा त्याच्या कुटुंबियांना हे समजते तेव्हा ते त्या दोघांना वेगळे करण्याचा प्रयत्न करतात तेव्हा शेवटचा पर्याय म्हणून ते आत्महत्या करतात हा चित्रपटाचा भागही इथेच दिग्दर्शित करण्यात आला होता.

चित्रपटाची कथा ऐकून आम्ही दोघे भावाकुल झालो. आम्हाला आमच्या कथेचा शेवट असं नको होता. तो गोड व्हावा असे वाटायचे, पण आमच्या चित्रपटाचा शेवट अगदी वेगळा होणार होता. चित्रपटाच्या हिरोचा अंत कॅन्सर नावाचा व्हिलन करणार असतो. आणि चित्रपटाची हिरोईन त्याला वाचवू शकणार नव्हती.

असो सहलीच्या दुसऱ्या दिवशी रात्री मी तिला बारा वाजता भेटायला यायचे कबूल करून घेतले होते. रात्री सगळेजण दहा वाजताच जेऊन झोपले, मी बारा वाजता उठलो हळूच आमच्या हॉलच्या बाहेर उभा होतो. तिने सुद्धा तिचा शब्द पाळला होता. माझ्या आयुष्यातले चुंबन मी तिच्या कपाळाचे घेतले आणि आम्ही न बोलताच दोघेही आपोपल्या हॉलमध्ये गेलो. त्या स्पर्शाचा गंध आजही मला जाणवतो. तिच्याबरोबर रंगवलेल्या सुख स्वप्नाची, त्या स्पर्शाची राखरांगोळी थोड्याच दिवसात होणार होती. स्मशानात लाकडे रचली होती, त्याच्यावर देहही ठेवला होता, रॉकेल टाकले होते, टायरीही ठेवल्या होत्या, शेणकुटेही अधून मधून टाकले होते, हारही घातले होते, रडारडी चालू होती. मडकेही फोडले होते, मंत्राचा जपही झाला होता. पाहुणे सगेसोयऱ्याची गर्दीही झाली होती, ज्वालाही पेटवली होती, आता फक्त राख व्हायची बाकी होती.

दुपारी तीन वाजता मडगाववरून मिरजेला रेल्वे होती. आम्ही सगळे जण आनंदाने रेल्वेत बसलो, डोना पोला, वेगवेगळे चर्च, समुद्र किनारे, मृत्यूचा अलगद

अनुभव, तिचा अनोखा मैत्रीपूर्ण सहवास घेऊन, मी परतत होतो. रात्री दहाच्या दरम्यान आम्ही मिरजेत पोचलो. आई,बाबा दोन तास आगोदरच रेल्वेस्थानकावर येऊन पोचले होते. आम्ही पोचताच. सगळ्या मुलांच्या आई वडीलांनी गलका केला. सगळीकडे आनंदी आनंद वातावरण होते. मी पोचताच आईला जाऊन लहान मुला सारखा चिकटलो. महत्वाचे म्हणजे त्या हुशार मुलीचे नाव ती माझ्या तोंडून सारखे ऐकायची. तिची आज ओळख ही करून दिली आणि तिने केलेली मदत या बदल भरून भरून सांगितले. आईलाही मी आतां मोठा झालोय असे उगाचंच वाटले.

तीन दिवसांनी आईच्या कुशीत झोपायचं होत. आईच्या मांडीवर डोकं ठेऊन आईशी गप्पा मारायच्या होत्या. आईच्या हाताची गरम गरम पांढरी शुभ्र फुगलेली भाकरी, वांग्याची भाजी, इंद्रायणीचा मऊ भात आणि तूप, हिरव्या मिरचीचा ठेचा खायचा होता. आता मी परत जवळ जवळ शंभर टक्के आईचा आणि आईसाठीचाच झालो होतो. आजोबा, आजी, बाबा सगळा गोठा, मांजरीन मावशी, सगळेच खुश होते आणि मी ही भलताच खुश होतो. तिची थोडी उणीव भासायची ती तिच्या आठवणीने भरून निघायची.

नववीच्या स्नेहसंमेलनाची तयारी जोरात चालू होती. माझा स्नेहसंमेलनामध्ये सहभाग नसल्यासारखाच असायचा म्हणजे नसायचाच. मात्र ती प्रत्येक वेळी उत्साहात भाग घ्यायची. शक्यतो लता मंगेशकरचं गाणे ती म्हणायची. दहावीचे वर्ष संपूर्ण अभ्यासात घालवायचे म्हणून नववीच्या मुलामुलींचा सहभाग जोरात असायचा !

मी घ्यायचो नाही. कारण माझे आणि सभाधिटपणाचे बरेच वाकडे होते. सभाधिट मुलामुलींचा मी फारच आदर करायचो. त्यातल्या त्यात तिचा हृदयाच्या देठापासून आदर करायचो. रोज संध्याकाळी गाण्यांचा, नृत्याचा आणि नाटकाचा सराव असायचा. ती सुद्धा रोज असायची, म्हणूनच मी सुद्धा तिथे रोज असायचो. योगायोगाने एखाद वाक्य तरी तिच्याशी बोलायला मिळायचे, संध्याकाळी तिला घरी पोहचविण्याचा कार्यक्रम सुद्धा बिनघोरपणे चालू होता.

या सांस्कृतिक कार्यक्रमात तिने हिंदी गाणे म्हणायचे ठरवले होते. नेहेमीप्रमाणे स्नेहसंमेलनाचा दिवस उजाडला. मी तर फक्त तिच्या गाण्यासाठीच आलो होतो, पांढरी सलवार कमीज घालून ती आली होती. तिचे गाणे सुरु झाले.

ना तुम बेवफा हो ना हम बेवफा है, मगर क्या करें अपनी राहें जुदा है,

जहाँ ठंडी ठंडी हवा चल रही है, किसी की मोहब्बत वहाँ जल रही है,

हे गाणं तिने का निवडले असावे हेच मला समजले नाही. मी तिला खोदून खोदून विचारायचा प्रयत्न करून तिने कधीच त्या प्रश्नाचे उत्तर दिले नाही. पण काही वेळा भविष्यात होणाऱ्या गोष्टींची जाणीव काही व्यक्तींना आगोदरच होत असावी.

ह्या गाण्याच्या शब्दरचनेप्रमाणे तिला माझ्या भविष्य बदल जाणीव झाली असावी. ह्या गाण्याच्या शब्द रचने प्रमाणे आमच्या दोघांचा यात काही दोष नसावा, जमीन आणि आकाश दोन्ही जर आपल्यावर रुसले असतील तर आपण गरीब पाखर काय करू शकतो काय?

हे गाणं माझ्या हृदयावर बराच आघात करून गेलं. वारंवार, परत परत विचारल्यावर मला थोडी दुःखी गाणी आवडतात, तू एवढे मनाला लावून घेऊ

नकोस ती उत्तरली. दुःखद घटनांना विसरून मनुष्य पूर्वगत आपल्या कामात लागतो. ह्या दुःखद गाण्याचं फारस मनावर घेतलं नाही दहावीत आम्ही नेहमी दोघे नेहमीप्रमाणे पहिल्या, दुसऱ्या क्रमांकाने उत्तीर्ण झालो. नेहमी मी दुसरा यायचो. हयावेळी मात्र मी प्रथम क्रमांकाने उत्तीर्ण झालो. कदाचित तिला माहित झाले असेल ह्या पुढे मी कोणत्याही परीक्षा देऊ शकणार नाही, आणि पहिले येणे तर फार दूरचे. अकरावीच्या सुरुवातीलाच माझे कॅन्सरचे पूर्ण निदान झाले, जेव्हा माझ्या आयुष्याची, भविष्याची सूत्रे माझ्या हातात नव्हती, ती सगळी कालानुरूप ठरणार होती. तेव्हा तिने मला विसरून जावे अशा अर्थाचे पत्र लिहिले, आणि तिने तिच्या सोयीने तिच्या पद्धतीने जीवन जगावे असे सुचविले होते.

बाबा

माझे वडील, मी त्यांना 'बाबा' म्हणत असे, पप्पा म्हणणे त्यांना आवडायचे नाही. मला म्हणायचे 'पप्पा' म्हणालास की उगाचच मी शहरात राहतो आहे अस वाटतय. बाबाच म्हण, म्हणजे मी आपल्या खेड्यात आहे अस वाटतय.

त्यांचे त्यांच्या गावाशी, मळयाशी, शेतीशी, गावकऱ्यांशी, जनावरांशी, शेतात काम करणाऱ्या कामगारांशी एक वेगळेच अतूट नाते होते. म्हणून गाव आणि मळा याच्या शिवाय राहण म्हणजे अगदी अशक्यप्राय किंवा अशक्य कोटीतील त्यांना वाटे.

मध्यम उंची, गव्हाळ वर्ण, चेहऱ्यावर भक्ती संप्रदायातील लोकांसारखी सहिष्णुता, बोलके डोळे, बोलताना फारसे मोठ्या आवाजात बोललेले मला काही आठवत नाही. सगळ्या गोष्टी समजावून सांगण्याची एक वेगळीच पद्धत आहे माझ्या बाबांच्याकडे.

माझा स्वभाव लहानपणापासूनच माहीत होता. घरी कॅरम खेळायला, पत्ते खेळायला मुले जमायची, थोडसं मळयातील सुखवस्तू घरांमुळे, सगळ्या मुलांचा बराच वेळ आमच्या घरीच जायचा. कॅरम खेळताना किंवा पत्ते खेळताना चारजण खेळणार असतील तर मी आपसूकच बाहेर बसायचो. क्रिकेट खेळताना शेवटची बॅटिंग माझी आणि शेवटची बॉलिंगही माझीच. घरात आईने मुठभर शेंगा दिल्या की पहिला सर्वांना वाटायच्या आणि राहिली तर एखादी आपण खायची. बाबा नेहमीच म्हणायचे, "तू तर बाबा, हरिश्चंद्राचा अवतार आहेस.

वडिलांचा स्वभाव पण सर्वसाधारण याच प्रकारातला. बहुतेक आई वडिलोपार्जित जशी जमीन जुमला, सोन नाणं मिळत तसा हा स्वभाव मला मिळाला असावा.

शेजाऱ्या-पाजाऱ्याच्या कुठल्याही अडीअडचणी आर्थिकपासून ते सामाजिक, शैक्षणिक, वैद्यकीय प्रत्येकाची सोडवणूक करण्याकडे त्यांचा कल असायचा. कुणाच्या मुलांना शिक्षणासाठी मदत आणि दवाखान्यासाठी मदत तर आमच्या संपूर्ण घराण्याच्या दृष्टीने प्राथमिकतेची, आनंदाची गोष्ट होती.

माझ्या शिक्षणाकडे त्यांचे काटेकोर लक्ष असायचे. मी थोडी जरी, ह्यगय केलो असे वाटले तर त्यांची आईवर चिडचिड सुरु व्हायची. मी तशी वेळ शक्यतो त्यांच्यावर येऊ देत नसे.

मला गणित हा विषय भरपूर आवडायचा, नेहमी पैकीच्या पैकी गुण मिळवायचो, भाषा विषयास तशी गती कमी किंवा जेमतेम होती. हायस्कूलमध्ये मुलामुलींच्यात नेहमी चर्चा असायची. पुढे जाऊन भविष्यात आपण काय होणार? सर्वसाधारण सगळ्यांचे मत असायचे की गणित चांगले असेल तर इंजिनिअरच व्हावे. मला पण तेव्हा तसेच वाटू लागले.

पण बाबा नेहमी दवाखान्याच्या संपर्कात असायचे. रुग्णांची दुःखे बघायचे, त्यांना येणाऱ्या नवनवीन अडचणींना कशा पद्धतीने सामोरे जायचे, अगदी जाण्यायेण्यापासून, जेवणाखाण्यापर्यंत आणि दवाखान्याच्या बिलापासून योग्य वेळी उपचार न मिळाल्यामुळे होणारी रुग्णांची ससेहोलपट ते उघड्या डोळ्यांनी पाहायचे. ते त्यांना जमेल तसे ते मदत करीत राहायचे, पण त्यांच्या दृष्टीने तो खारीचा वाटच असायचा.

त्याच्यापेक्षा भव्यदिव्य आणि वेगळे काहीतरी मी करावे असे त्यांना नेहमीच वाटायचे. ह्यासाठी एकमेव भव्यदिव्य राजमार्ग म्हणजे मी डॉक्टर होणे असे त्यांना वाटायचे.

अशा विचारसरणी मागे त्यांच्या जीवनात घडलेल्या एका घटनेचे कंगोरे देखील असावेत.

त्यांची एक चुलत मावशी तालुक्याची ठिकाणी राहायची. त्यांचे मोठे कारखाने होते. मला आता नक्की आठवत नाही. परंतु एकदा ते त्यांच्या घरी गेले होते. त्या मावशीची तीन मुले डॉक्टर होती आणि वेगवेगळ्या शहरात त्यांनी मोठे नाव कमावले होते. माझे बाबा तिकडे गेले. बाहेर हॉलमध्ये बराच वेळ बसून आल्यानंतर तिथे मावशी आली, मावशी त्यांच्याशी फारशी बोलली नाही. तिने साधे पाणी किंवा चहाचा एक कपही विचारला नाही. येणाऱ्या जाणाऱ्या सगळ्या लोकांशी ती छान बोलत होती. तेव्हा सगळी शेती जिराईत होती. उत्पनाचे फारसे साधन नव्हते. मावशीला कदाचित वाटले असेल हा काहीतरी आर्थिक झोंबड आपल्यामागे लावेल म्हणून. पण बाबा त्या हेतून गेले नव्हते.

बाबांना माणसं जोडायचा त्यांच्या सहवासात राहायचा छंद होता. तेव्हा कोरडवाहू शेतीमध्ये कधी नाही ते भुईमुगाच्या शेंगांचे भरघोस उत्पन्न आले होते. एक पिशवी भरून शेंगा ते मावशीला देण्यास गेले होते. तेव्हा बाबा फार गरीब होते. ते गर्विष्ठ नव्हते पण स्वाभिमानी होते. त्यांनी ती पिशवी तशीच ठेवली आणि काहीही न बोलताच तिथून निघून आले. कदाचित त्यामुळे सुद्धा त्यांना वाटत असावे माझ्या मुलाने डॉक्टर व्हावे.

मग मला सुद्धा सारखे म्हणायचे, 'माझे बाळ मोठे झाल्यावर डॉक्टरच होणार...' शाळेत असणाऱ्या माझ्या मताबद्दल मी ह्या बाबतीत कधीच त्यांच्याशी मी बोललो नाही. त्यांच्या 'हो मध्ये हो' मिसळल्यावर, त्यांच्या चेहऱ्यावर जी समाधानाची छटा उमटायची तेव्हा मी स्वर्गातच आहे की काय जणू असा मला भास व्हायचा.

माझ्याकडे किराणा दुकानदाराकडून थोडे जास्त पैसे हिशेबातून आले आणि मी ते परत दिले. हे जेव्हा त्यांना समजायचे तेव्हा त्यांचा आनंद अगदीच गगनात मावेनासा व्हायचा. वारंवार ही गोष्ट ते सर्वांना सांगायचे हे सांगत असताना.. 'जबरदस्त रे मुला' असे भाव त्यांचे असायचे. त्यांच्या डोळ्यांत फुललेले, उमटलेले आनंदाचे भाव मला फार काही जीवन जगण्याच्या अनुभूती सांगून जायच्या.

आठवड्याच्या दर शुक्रवारी आठवडी बाजार तालुक्याला असायचा. शुक्रवार संध्याकाळी माझ्या दृष्टीने अलैवकिक मेजवानी असायची. बाबांच्या सायंकाळची मी वाट पाहायचो. बाबा शक्यतो त्यांची जीप रुग्णांसाठी किंवा अगदीच महत्वाच्या कामासाठी वापरायचे, इतर वेळी बहुदा ते सायकल वापरायचे. त्यांना सारखी जीप वापरणे ही बहुदा चैनीची गोष्ट वाटायची. त्यामुळे काटकसर हा सुद्धा गुण थोडा बहुत प्रमाणात घरामध्ये सगळ्यांच्यामध्ये उतरला होता.

ऋतूमनाप्रमाणे गाजर, मोसंबी, संत्री, आंबे, करवंदे, जांभळे, हरभरा, गाजर, काकडी आणि इतर भाजीपाला ते आणायचे. सगळ्यात महत्वाचे म्हणजे दर शुक्रवारी चिरमुरे, खारे शेंगदाणे, फरसाण ते घेऊन यायचे. ते आल्यानंतर चिरमुरे, खारे शेंगदाणे, फरसाण एकत्र करून तासभर तर मी रवंथ करत राहायचो. अगदी आता काही शेवटचे प्रहर, दिवस, महिने राहिले असले तरी शुक्रवारी माझ्या पुढ्यात तो माझा आवडता मेनू देऊनच पाठ फिरवून लगेच माझ्या खोलीतून निघून जातात. पाण्याने भरलेले, रडणारे डोळे मला दाखवून माझा हिरमोड होऊ नये याची ते काळजी आजही घेतात.

चौथी स्कॉलरशिपला जिल्ह्यात मी तेविसावा आलो. जिल्हा परिषदेमार्फत माझा सत्कार करण्यात येणार होता. आमच्या गावातील पहिलाच मी मुलगा होतो. ज्याने असे घवघवीत यश मिळवले होते. सहकुटुंब आम्ही जिल्हा परिषदेच्या सभागृहात पोहोचलो. जिल्हाधिकारी तसेच जिल्हा परिषद अध्यक्षाने हा सत्कार

आयोजित केला होता. मी स्टेजवर जाताच त्यांना इतके गहिवरून आले ते त्यांचे आनंदाश्रू रोखू शकले नाहीत. येताना त्यांनी एका मोठ्या हॉटेलमध्ये नेले. मो मोठ्या हॉटेलमध्ये कधी गेलो नव्हतो. तो दारवान, मोठाले काऊटर, उंच उंच झुंबर, मोठ मोठ्या गाड्या, मोठाले आरसे, पांढरे शुभ्र कारपेट, लाकडी कोरीव कामाचे विपुल टेबल, खुर्च्या, कपाटे, सगळे काही वेगळेच आणि न अनुभवलेले. बाबा सुद्धा कदाचित पहिल्यांदाच एवढ्या मोठ्या हॉटेलात आलेले असावेत. मला व सर्वांना आईस्क्रीम सांगितले पण स्वतःसाठी सांगितले नाही. माझे यश आणि तो सत्कार पाहूनच त्यांचे पोट भरले असावे. कदाचित पोरबाळांनी खाल्ले तर त्यांचे पोट आपोआप भरत असावे. माझ्यावर अतिशय निस्पृह प्रेम करणारे माझे वडील सर्वांनाच असावेत असे मला वाटते.

आई ईश्वरवादी होती, पण बाबा नैतिकवादी होते. आईच्या मंदिरात श्री राम, कृष्ण, हनुमान, लक्ष्मीपासून ते खंडोबा, विठोबापर्यंत सगळ्यांच्या मूर्ती किंवा फोटो असायचे आणि ती त्यांची मनोभावे पूजा, अर्चा उपास तपास करायची. वडिलांना मी देवाच्या गाभाऱ्यात उभा राहताना मी कधीच पाहिले नाही.

ते म्हणत प्रत्येक मनुष्यात, प्राणी, पक्षात ईश्वराचा अंश असतो. त्यांची सेवा म्हणजेच ईश्वर सेवा होय.

ते फक्त बोलत नव्हते तर त्याचे तंतोतंत पालन करत होते. आमची भेकड झालेली गाय, म्हैस कितीवेळा लोकांनी खाटकाकडे नेऊन द्या असे सांगितले पण त्यांच्या डोक्यात तसा विचार कधीच येत नसे. अगदी शेवट मरेपर्यंत ते त्यांचा चारापाणी करत असत. त्यांच्या कृतीतून माणुसकी काटोकाट भरून ओलांडून वाहत असलेली दिसायची. 'बोले तैसे चाले' या उक्तीप्रमाणे वडिलांचे जीवन होते.

‘जे जे वांछील, ते ते लाभो प्राणी जात’

या ज्ञानेश्वरीमधील ओळीप्रमाणे ते प्रत्येक मनुष्य आणि प्राणी मात्राला भरभरून देत आणि ते त्यांना मिळत राहो असे विश्व निर्मात्याकडे प्रार्थना करत असत.

मी चौथी पास झालो, पाचवीत गेलो. बाबांना माझे फार आश्चर्य वाटायचे, मी तो पर्यंत एकदाही चित्रपट पहिला नव्हता. बाबांनी आग्रह धरला तेव्हा अमिताभ बच्चन, धर्मेन्द्र, जया बहादुरी, हेमामालिनी यांचा ‘शोले’ चित्रपट लागला होता. बाबा बाहेरून अगदी कडक वाटायचे. पण चित्रपटामधील भाऊक क्षणांना पाहताना ढसाढसा रडायचे. सचिनचा मृतदेह घोड्यावर टाकून गब्बरसिंह गावाकडे पाठवतो, किंवा ठाकुरचे दोन्ही हात गब्बरसिंह कापून टाकतो. हे क्षण पाहताना, मुसमुस करीत डोळ्यातून अश्रुधारांचा पूर वाहताना मी पाहिले.

आयुष्य हे भावनिक पद्धतीने जगायचे. कोणालाही फसवायचे नाही. प्रामाणिकपणाने जगायचे असे त्यांनी कधी सांगितले नाही पण त्याच्या प्रत्येक कृतीतून ते निश्चितपणे प्रतीत व्हायचे.

माझे कॅन्सरचे निदान जेव्हा झाले तेव्हा त्यांना मी देवाच्या गाभाऱ्यासमोर ढसा ढसा रडताना पाहिले. ज्या माणसाने संपूर्ण आयुष्य इतरांच्यासाठी वेचले त्या माणसाच्या आयुष्यात अशा घटना घडू लागल्या. त्याचं जीवन एका नियतीच्या फटकाऱ्याने संपूर्ण विस्कटून गेले.

ज्या वयात मी त्यांची सेवा करणे आवश्यक होते. त्या वयात माझी सेवा त्यांना करावी लागत आहे हा कसला दुर्दैविलास. निसर्ग, नियती, देव, कर्म हे सर्वच आमच्या विरुद्ध कटकारस्थान करीत होते. मग त्या अचाट भव्यदिव्य संपूर्ण

सृष्टीच्या हिशोबी असणारे आम्ही छोटे धुळीकण किंवा प्रकाशकण फारसे काही करू शकणार नव्हतोच.

घरात गाई म्हशीचा प्रचंड गोतावळा, त्यामुळे दुधाचे प्रमाण भरपूर, डेअरीला घालून सुद्धा दुध शिल्लक राहायचे. मळयातील ज्यांची म्हैस आटली आहे असे शेजारी पाजारी आमच्याकडूनच दुध घेऊन जात.

एक मापाचा पेला, अर्धा लिटरचा तांब्या, एक लिटरचा तांब्या असायचा. त्यांच्या त्यांच्या गरजेप्रमाणे दुध घेऊन त्यांना पोहोच करायचे. शक्यतो हे काम माझ्याकडे नसायचे. 'अभ्यास एके अभ्यास', एवढेच माझे काम असे. आई बाबा आजोबा आजी दुसरे कोणते काम सांगायचे नाहीत.

एक दिवस माझ्याकडे दुध वाटपाचे काम आले. नेहमीप्रमाणे मी तंद्रीत असायचो, कुठे तरी ठेचकळून पडलो आणि एक लिटर दुध जमिनीवर सांडले. चांगले लिटरभर पडलेले दुध, त्या दुधाने माखलेला मी इकडे तिकडे गुडघ्याला व तळहाताला खरचटलेही होते. माझे कपडे घाण झाले आहेत किंवा खरचटले आहे याच्या पेक्षा दुध सांडले, आई काय म्हणेल याचाच मी विचार करत होतो. मनात फार भीती वाटत होती. आई कधी रागवायची नाही पण झालेलं नुकसान आणि माझी वेंधळेपण यामुळे कदाचित आजी तरी रागावण्याची शक्यता होती.

मी इतका घाबरलो होतो की मी बाहेर बाहेर फिरत राहिलो. शेवटी अंधाऱ्या गोठ्यात एका कोपऱ्यात लपून राहिलो, आईच्या गोष्ट लगेच लक्षात आली समोरच्या रस्त्यातून माझ्या सगळ्या मित्राकडे जाऊन तिने चौकशी केली आणि

घरात येऊन रडू लागली. मला सगळ्या गोष्टी अस्पष्टपणे जाणवत होत्या. पण मी बाहेर आलो नाही. बाबांना जसा आवाज रात्री नऊ वाजता घरी ऐकू येऊ लागला. तेव्हा मी हळूच घरात शिरलो. आईने पाहताक्षणी मला जवळ घेऊन पटापट मुके घेतले.

‘बाळ कधी रे असा सोडून जाऊ नकोस. तू नसलास तर या जगात रहावस अस वाटत नाही.’

‘तू माझ्या काळजाचा तुकडा आहेस’ असे म्हणत नेहमीप्रमाणे मला मांडीवर घेऊन देव्हान्यासमोर जाऊन बसली.

बाबा आल्यानंतर मला राग बसणार नाही असे मला वाटत होते. आणि तसे होतेही. थोड्यावेळाने मला त्यांनी समजावून सांगितले. ‘चुकलेले असो बरोबर असो सत्य परिस्थितीला सामोरे जात जा, जितके परिस्थितीपासून दूर पळत जाशील, तितकी परिस्थिती आणखी बिकट होते.’

इतके नानाविध संस्कार, जीवन जगण्याची पद्धत, जीवनातले साधेपण, त्याच्या वेगवेगळ्या छटा याबाबतीत इत्यंभूत, सर्वांगीण, परिपूर्ण ज्ञान अशा व्यक्तीला दिले होते जो इनमिन काही दिवसाचा सोबती होता. मधमाशांच्या पोळ्यामध्ये मध भरले होते, पण त्या मधाचा आता कुणालाही उपयोग होणार नव्हता.

आठवीला असेन, तस काय जबरदस्त व्यक्तिमत्व म्हणावं अस काही नव्हते, नुकतच तारुण्यात प्रवेश केला होता. तोंडावर मिसरूड फुटलं होते, चेहऱ्यावर तारुण्याची उर्मी व गुर्मीही होती. वारंवार आरशासमोर उभा राहायचं, कुरळ्या केसांना पाणी लावून भांग पाडायचा, अमिताभ बच्चन ची हेअर स्टाईल तेव्हा फेमस होती, कानापर्यंत केस, एका बाजूने भांग, लांब केसाचा झुप्पा थोडा.

कपाळावरून मागे जाणारा, पण आमचे केस नव्हते पण तरीपासून केस व्यवस्थित बसवून घेण्याचा प्रयत्न करायचो. सकाळी उठल्या उठल्या पावडर शरीराला माखायची, संपूर्ण वातावरणात पावडरचा गुलाबी वास घुमघुमत राहायचा.

आई हसून म्हणायची...

‘बाळ अशी पावडर लावलास तर सहा महिन्याचा पावडरचा डबा एका महिन्यात रिकामा करशील’

गालाचा चिमटा काढून परत म्हणायची, ‘बाळ आता मोठ झालंय, चालायचंच’.

माझे नाक थोडेसे चपटे होते आणि मला तो चपटेपणा झाकण्यासाठी आणि मी उठावदार दिसण्यासाठी स्टायलिश चष्मा घालणे आवश्यक आहे असे वाटायचे. वर्गातील बरीच मुले चष्मा वापरायची, पण बहुतांश मुलांचा चष्मा लांबचा असायचा. माझी फळ्यावरच दिसायची अडचण नव्हती.

पण मला चष्मा आवश्यक होता अस वाटायचं. तरुणाईन ठरवलं तर त्याला आई-बाप ते पण माझे, काय रोखू शकणार गावात डोळ्याचे डॉक्टर नव्हते, तालुक्यात एक सुप्रसिद्ध डोळ्याचे डॉक्टर होते.

शनिवारी शाळेची अर्धी शाळा सुटल्यावर, वडिलांनी मला डोळ्याच्या दवाखान्यात नेले. बाहेर केसपेपर केला आणि माझा नंबर येण्याची वाट पाहू लागले. सर्वसाधारणपणे दोन तासांनी माझा नंबर आला. माझी काही मशिनवर हनुवटी ठेऊन तपासणी केली आणि मला खुर्चीवर बसवले, समोर वेगवेगळ्या अक्षरांची फ्रेम होती, पहिल्यांदा मोठे अक्षर वाचण्यास सांगितले, त्यानंतर

क्रमाक्रमाने छोटे अक्षर वाचण्यास सांगितले. मी अगदी अक्षरे खडानखडा वाचली. डॉक्टर म्हणाले, तसा काय मला ह्याला नंबर वैगेरे लागलाय असे वाटत नाही.

डॉक्टरांनी असे म्हणताच, स्वतःच्या तोंडावर बोट ठेवले आणि डॉक्टरांना जणू सांगितले, तुम्ही आता काही बोलू नका.

मला बाबांनी बाहेर बसण्यास सांगितले. मी निश्चिंत होऊन बाहेर बसलो, पण मला चष्मा मिळणार किंवा नाही याबद्दल मी साशंक होतो. लहान मुलांचे त्यातल्या त्यात तरुणाईत प्रवेश केलेल्या प्रत्येक मुलाला आपली स्वतःची गोष्ट बरोबर वाटत असते. आई, वडील समाज हा जणू त्यांचा शत्रू असतो, त्यांनी काहीही सांगितले, तर त्याचा जाणून बुजून तरुणाई विरोध करित असते, मी पण त्यांच्यापेक्षा वेगळा नव्हतो.

बहुतेक डॉक्टरांना वडिलांनी मला झिरो नंबरचा चष्मा द्यावयास सांगितला. मला चष्मा मिळण्याचा आनंद झाला.

पण त्या गोष्टीमागे वडिलांचा काय भाव असावा. ह्याचा मी विचार केला, तेव्हा मी नुकताच तरुणाईत प्रवेश केला होता. मागणी छोटी होती आणि ती सहज पूर्ण करण्यासारखी होती. माझ्या आत्मविश्वासाला तडा जाऊ नये म्हणून त्यांनी तो निर्णय घेतला असावा असे मला वाटते. त्यांचा चष्मा त्यांनी बऱ्याचवेळा दुरुस्त करून घेतला होता पण बदलला नव्हतं हे मात्र वैशिष्ट्येच.

त्यांची विचार करण्याची पद्धत अशी अनोखी होती.

मी तो चष्मा किती दिवस वापरला हा मात्र संशोधनाचा विषय ठरावा.

मला वाचनाची आवड होती, दिसेल तो कागदाचा तुकडा मी वाचायचो, शेजाऱ्याच्या घरातील एखादी कादंबरी वाचण्यास आणली तर ती संपल्याशिवाय मी खाली ठेवायचो नाही. बाबांनी हे हेरले होते. त्यांच्या चाणाक्ष वडील नजरेतून हे सुटण्यासारखे नव्हते.

त्यांनी गावातील लायब्ररीमध्ये नाव नोंदवले, सुट्टीच्या दिवशी ते जरूर एक पुस्तक आणायचे. अवांतर वाचनाने ज्ञानात भर पडते अशी त्यांची धारणा होती. ते बरोबरही होते या मध्ये शंका घेण्यासारखे काहीही नव्हते.

बाबांनी मला प्रसिद्ध लेखक भालचंद्र नेमाडे यांची 'कोसला' कादंबरी मला आणून दिली.

बहुतांश त्या पुस्तकातील भाषा मला समजत नव्हती, परंतु तरुणाईचा शिक्षणासाठी दिलेला लढा, येणाऱ्या अडचणी त्यांनी केलेला वेगवेगळा स्तरावरील मित्र परिवार, सामाजिक बांधिलकी, रूढी, परंपरा, चालीरीती या संदर्भात माहिती निश्चित मिळाली. ज्ञानेश्वरी, विश्वास पाटील यांचे महानायक, पानिपत, पु.ल. यांची बटाट्याची चाळ, व्यक्ती आणि वल्ली, मृत्युंजय, छावा, श्रीमान योगी, स्वामी, ययाती, राधेय, नटसम्राट या पुस्तकातून वेगवेगळ्या व्यक्ती त्यांना येणारी संकटे, भावनिक कल्लोळ मला अनुभवयास मिळाला.

माझ्या काही शेवटच्या दिवसात आई वडील सोडून खरे सखे सोबती म्हणजे ही पुस्तकेच होती.

त्या भावविश्वात मी इतका रमून जायचो किंवा मरणप्राय वेदना ही मला सुसह्य व्हायच्या.

आजकाल या तरुणाईत वाचनाचे वेड तसे फारच कमी झाले आहे, पण वडिलांनी माझ्या छंदाला दिलेले पाठबळ हे माझ्या मृत्यूसमयी मोठे बहुमोल ठरले.

बाबा नेहमी मला सकारात्मक विचारसारणी बद्दल सांगायचे. जेव्हा आपण सकारात्मक विचार करतो तेव्हा सकारात्मक शक्ती निर्माण होते. नकारात्मक विचाराने नकारात्मक शक्ती निर्माण होते. अशी शक्ती व्यक्तीचा स्वतःचा तसेच कुटुंबाचा, समाजाचा आणि एकूणच संपूर्ण विश्वाच्या नाशास कारणीभूत होते. असा त्याचा ठाम विश्वास होता आणि ते सत्यही आहे.

सहावीला असताना वर्गातील मी हुशार मुलगा, शिंदे सरांच्या कार्यानुभव या विषयात मात्र माझी गती जेमतेम होती. मला चिखलाच्या गोळ्याने सिताफळ करायला सांगितले. ते धड सिताफळ वाटत नव्हते, धड आंबा वाटत नव्हते ना पेरू वाटत नव्हते. मला शंभर पैकी पंचवीस गुण मिळाले. पहिल्यांदाच मी कोणत्यातरी विषयात नापास झालो होतो. मला प्रचंड दुःख झाले. मी आई समोर जाऊन खूप रडलो.

आईने बाबांना झालेला सर्व प्रकार सांगितला. तेव्हा बाबांनी मला खूप छान पद्धतीने समजवून सांगितले.

ते म्हणाले.... 'बाळ जगात कोणतीही गोष्ट जमत नाही अशी नसते सकारात्मक विचार करून प्रयत्न कर, सकारात्मक विचारला प्रयत्नांची जोड दिली तर जगात कोणतीही गोष्ट अशक्य नाही.'

त्यांनी मला घरी वेगवेगळ्या वस्तू बनावयास शिकवल्या. रोज माझा एक तास सराव करून घ्यायचे. हळूहळू मला त्या विषयात गोडी आली. सहा महिने मी अतोनात प्रयत्न केले आणि वार्षिक परीक्षेत मला पंचाऐंशी गुण मिळाले. आणि मी संपूर्ण वर्गात दुसरा आलो. हे फक्त माझ्या वडिलांच्या सकारात्मक दृष्टीतून शक्य झाले. असाही मी नैसर्गिक कलाकार नव्हतो. सातवीत हा विषय बंद झाला आणि मी सुटकेचा ऊसासा घेतला.

बाबा नेहमी मला म्हणायचे, 'जी स्वप्ने आपण झोपेत असताना पाहतो ती कधी सत्यात उतरत नाहीत, परंतु जी स्वप्ने आपली झोप उडवतात ती मात्र साकार होण्याची शक्यता जास्त असते'.

मला ते नेहमी म्हणायचे, 'मोठी स्वप्ने बघ, साकार झाली तर सोन्याहून पिवळे आणि साकार झाली नाही तर मात्र दुःखी न होता झालेल्या चुकांचा विचार करून परत नवीन स्वप्ने बघायची आणि त्याचा पाठपुरावा करायचा.

मला आठवत आहे की पाचवीला असताना 'गणित प्राविण्य परीक्षा' नावाची परीक्षा असायची. गणितात तसा मी मास्टरच होतो. परंतु कदाचित अति आत्मविश्वासानुळे मी परीक्षेची तयारी करू शकलो नाही. आणि त्या परीक्षेत जेमतेम काठावर पास झालो.

बाबांना समजले मला वाटले बाबा खूप रागावतील, मला चोपण्याचा प्रश्नच नव्हता आई नेहमी ढाली सारखी मागे असायची.

त्यांनी मला विचारले 'ही परीक्षा परत कधी असते? मी सांगितले आता आठवीला अशा प्रकारची परीक्षा असते. शाळेत जाऊन बाबांनी आठवीची पुस्तके मागवून घेतली. ते म्हणाले, 'अपयशाने घाबरून जाऊ नकोस, अपयश हि यशाची पहिली पायरी असते.' त्यानंतर मी मनापासून अभ्यास केला आणि जिहल्यात

पहिला आलो. स्वप्नांचा पाठपुरावा कसा करायचा हे त्यांनी शिकवले, स्वप्न सत्यात कशी उतरायची याचे धडे दिले. अशा जर्जरावस्थेत सुद्धा जेव्हा माझ्याशी ते नेहमीच सकारात्मक विचारसारणी बाबत बोलतात. जगण्याची मला नवी उर्मी मिळते, दिशा मिळते. खोटे खोटे तरी मी माझ्या मनाची समजूत सुद्धा काढून मी आणखीन जगेन असे वाटते पण ते पूर्ण असत्य आहे याची मला जाणीव आहे.

काही लोक आयुष्यभर तक्रार करत राहतात. आपल्या अपयशाचे खापर दुसऱ्याच्या माथी फोडून रिकामे होत असतात.

उदा. आपले नातेवाईक, मित्र, समाज आणि ह्यातील कोण मिळाले नाही तर शेवटी देवावर किंवा आपल्या नशिबावर खापर फोडतात. मनुष्य जन्म हा पंचमहाभूतातून जन्मला आहे. आपले जन्मास येणे आणि मृत्यू होणे आपल्या हातात नसते. जन्माला येणारा कधीतरी जाणारा असतो. परंतु जेवढे आयुष्य मिळाले आहे. तेवढे आयुष्य आनंदाने घालवावे, कुणाचा तिरस्कार करू नये, कुणा बद्दल वाईट चिंतू नये, प्रत्येकाला मदत करावी.

बाबा नेहमी होऊन गेलेल्या अनेक मोठमोठ्या व्यक्तीची उदाहरणे सांगत. त्यांना वीर सावरकर आवडायचे संडासाच्या टाकीतून उडी घेऊन संपूर्ण काळेपाणी पार करून ते कसे किनाऱ्यावर आले हा किस्सा ते रंगवून सांगायचे.

सुभाषचंद्र बोस व त्यांच्या आज्ञाद हिंद सेनेबद्दल ते भरभरून बोलायचे.

तसे बाबांचा स्वभाव शांत, संयमी होता परंतु त्यांना सगळे विद्रोही व्यक्तिमत्वे आवडायची. कदाचित त्यांचा शांतपणा वरवरचा आहे. परंतु आत विद्रोही व्यक्तिमत्व लपले आहे की काय असे मला सतत वाटत राहायचे.

त्यांचा तक्रारखोर स्वभाव कधीच नव्हता. एखादा शेजाऱ्याला पैशाची मदत केली असायची पण मुदत संपल्यावर पैसे देण्यासाठी तो टाळाटाळ करायचा, रस्ता बदलून जायचा. आईला फार राग यायचा. बाबा मात्र शांत असायचे. ते म्हणायचे अग त्याला पैशाची अडचण असेल म्हणून तो तसे करत असेल, पण बाबांनी केलेली मदतीची परतफेड क्वचितच प्रसंगी झाली नसेल. नव्यानव टक्के ती व्हायची. कदाचित सकारात्मक विचारसरणी, सहज जगण्याची विचार पद्धती तक्रार न करण्याची कार्यपद्धतीमुळे हे शक्य होत असेल.

बाबांचे दिवसाचे वेळापत्रक अगदी काटेकोर असायचे. सकाळी पाच वाजता उठायचे. गोठा साफ करून जनावरांना वैरण घालणे, धार काढणे त्यामध्ये सर्वसाधारण एक तास जायचा. सहा ते साडेसहा विहिरीत पोहायचे, उन्हाळा पावसाळा, हिवाळा ते कधी हा नियम तोडायचे नाहीत. पण माझ्या आजारपणात, हॉस्पिटलच्या वास्तव्यात बऱ्याच वेळा हा नियम मोडावा लागायचा. बघा मुलाने आई वडिलांना सुख द्यायचे असते आणि मी काय करायचो तो बघा! त्यांच्या सुखी दिनचर्याचा फज्जा उडायचा. काय हे माझे कर्मदरिद्री पण. मला मग माझाच राग यायचा. मला माझ्या देहाची, जगण्याची, आत्म्याची मनाची किळस येऊ लागायची.

साडेसहा वाजता ते पंधरा मिनिट प्राणायाम करायचे आणि पंधरा मिनिटे ध्यान करायचे.

ध्यानात ते बसले की मी बराच वेळ मी त्यांच्याकडे कौतुकाने बघत बसायचो. मी तसा प्रयत्न करायचो पण मला ते जमायचे नाही. पण त्यांची थोडी ध्यान कला मी शिकलो त्याचा फायदा निश्चितच माझ्या उतरार्धात नक्की झाला हे सांगणे माझे कर्तव्य आहे.

बाबा म्हणायचे दोन विचारामध्ये एक रिकामी जागा असते. ती मोकळी पोकळी शोधण्याचा प्रयत्न करा. त्या रिकाम्या जागेवर लक्ष केंद्रित करा समजा ती रिक्त जागा जाऊन परत नवीन विचार आला तर ती दुसरी रिक्त किंवा मोकळी जागा शोधा ते नेहमी उदाहरण द्यायचे. समजा अंघोळ केल्यानंतर आपण नाश्ता करतो. ह्या दोन गोष्टीमध्ये जसे अंतर असते तशी दोन विचारामध्ये तसे त्यांच्यामध्ये अशी पोकळी असते ती शोधा. मी सुद्धा ध्यान करायला शिकलो. आता अंथरुणावर मी पडून मृतावस्थेत आहे. बाबांनी दिलेली काही मंत्रे, पुस्तके आणि ध्यान हाच माझा आधार आहे असे मला वाटते. पण मरणाजवळ पोहोचल्यावर सकारात्मक विचार सरणी बद्दल मात्र मनात राहून राहून शंका येते.

बाबांनी अनेक पुस्तके या कालावधीत मला आणून दिली. अनिता मुजरानीचे 'त्या दिवशी माझा मृत्यू झाला.' हे पुस्तक मी वारंवार वाचतो. त्यांनी सांगितलेले NDE म्हणजे Near Death Experience, त्यांना हॉजकिन्स लिंफोमा नावाचा कॅन्सर झाला होता. त्या जर्जरावस्थेत मृत्यूसमीप पोहोचल्या आणि मृत्यूपलीकडच्या दुसऱ्या विश्वात पोहोचल्या. तिथल्या सगळ्या सुंदर, दैवी गोष्टी अनुभवल्या त्यांना वाटले की मी परत यावे, माझे काम अपूर्ण आहे. मी परत या जीवनात येणार आहे. त्या सकारात्मक विचारसरणी नंतर त्यांचा आजार हळूहळू कमी होत गेला आणि त्या पूर्ववत झाल्या आणि त्या सकारात्मक विचारसरणी बाबत सगळीकडे प्रचार करीत आहेत.

हे पुस्तक वाचल्यानंतर मी ही NDE चा अनुभव घेऊन परत येईन. माझा कॅन्सर बरा होईल. मला माझ्या आई बाबांसाठी आजी आजोबांसाठी समाजासाठी देशासाठी भरपूर करायचे आहे. मला डॉक्टर व्हायचे आहे. ते ही कॅन्सर स्पेशालीस्ट जेणे करून माझ्या सारख्या हजारो लक्षावधी रुग्णांच्यावर उपचार करू शकेल.

असो मी अनिता नाही. मी मी आहे, माझ विधीलिखित कदाचित वेगळ असावे, मला ब्रम्हांडाच्यापलीकडे पंचमहाभूतात विलीन व्हायचं आहे. तेथून परमात्म्याच्या कुशीत राहून मला या पृथ्वीतलावर माझ्या विरहामुळे होणाऱ्या आई बाबांच्या वेदना पहायच्या आहेत त्यापण निष्काम योग्या सारखे. असो!

कॅन्सर

मी आता ज्या अवस्थेत पोहोचलो त्याच्या बदल सविस्तर लिहिणे माझे कर्तव्य आहे म्हणूनहा सगळा उपदव्याप. मी लहानाचा मोठा झालो आणि कॅन्सर नावाच्या राक्षसाने माझ्यावर कसे आक्रमण केले मी आणि माझ्या कुटुंबीयांनी त्याचा सामना केला. महाभारतामध्ये श्रीकृष्ण, अर्जुन आणि सर्व पांडवांनी त्या क्रूर दुर्योधनाच्या बरोबर लढत दिली. सत्य पांडवांच्या बाजूने होते, असत्य दुर्योधनाबरोबर होते, दुर्योधन क्रूरतेचा कळस होता, पांडव सहिष्णुतेचे निवास होते, दुर्योधन स्वार्थांध होता, पांडव निस्वार्थी होती. सर्व बाजू दुर्योधनाच्या बाजूने होती पण सत्य पांडवांच्या बाजूने होते. आजवरचा इतिहास चाळला तर नेहमीच सत्याचा विजय होता.

पण माझ्या बाबतीत काय होणार होते कुणास ठाऊक? आता मला माझ्याबद्दल संपूर्ण माहिती आहे असो, मी धर्मनिष्ठ धर्मराज होतो की क्रूरकर्मा दुर्योधन होतो हे ही ठरणार होते.

रविवारचा दिवस, शाळेला आणि क्लासेसला सुट्टी होती. माझे घर म्हणजे, माझ्या सर्व मित्रांसाठी सोहळा होता. सगळी मुले आमच्या व्हरांड्यात, समोर पटांगणात, शेतीत वेगवेगळे खेळ खेळायचो. मी अकरावीला होतो. ऑगस्टचा महिना असावा. घरासमोर क्रिकेटचा डाव मांडला होता. सगळेजण खेळत होते. मी खेळाडू नाही हे तुम्हाला माहितच आहे. कधीतरी शेवटचे षटक टाकायला मिळायचे, मी आठ-दहा पावले दांड्यापासून मागे आलो, तेथे उजव्या पायाने तेथे माझ्या पावलाचे ठसे उठवले. मला आठ-दहा पावलेच पळायचे होते. मी पळत पळत निघालो, आठ पावले झाली, मी डावा पाय पुढे टाकला, उजवा पाय उचलून चेंडू फलंदाजाकडे जोराने टाकला, आणि उजवा पाय टेकला आणि मी जमिनीवर विव्हाळतच पडलो, माझा आवाज ऐकताच नेहमीप्रमाणे माझी सुरक्षारक्षक आई

धावत आली. माझ्या उजव्या गुडघ्याच्या वर दुखणे सुरु झाले होते. माझा झोपाळा करूनच आणले आणि व्हरांड्यातल्या कॉटवर झोपवले. मी वेदनेने तडफडत होते. आई माझ्या पायाजवळ बसली होती. हळुवारपणे ती गुडघ्याला हलक्या हाताने चोळत होती. तिने हळदीचा रक्तरंजनाचा लेप लावला. तोपर्यंत डॉक्टरांचे पाचारण झाले होते. त्यांनी तपासले, गुडघ्याला लागले आहे, त्यामुळे थोडी सुज आहे, कदाचित जोराचा दबाव पडल्यामुळे दुखत असेल. मुरगळणे या आजारात बसवले गेले.

त्यांनी एक इंजेक्शन भरले, न दुखवता कंबरेमध्ये तीन मिलीमीटर दुखण्याचे इंजेक्शन माझ्या उजव्या खुब्यात टोचले. एक दुखण्याचे मलम, थोड्या गोळ्या स्वतःकडच्या दिल्या, थोड्या गोळ्या लिहून दिल्या, तीन-चार दिवसात मी ठणठणीत बरा होईन असा विश्वास मला व माझ्या घरच्यांना दिला. आई तर घाबरली होती, आजोबा-आजी पण घाबरले होते.

वयोमानाने आजी कृश झाली होती, तिचे पांढरे केस, सुरकतलेली त्वचा, पाठीला आलेले कुबड ती माझ्याशेजारी डोक्याजवळ बसली आणि मायेने माझ्या डोक्यावर हात फिरवत होती. आज्ञा, बाबा अस्वस्थपणे माझ्या भोवती फिरत होते. सगळ्यांच्यावर दुःखाचा डोंगर पडला होता, दुःखाची सावली सुखाच्या उजेडाला झाकळून टाकत होती. संध्याकाळची वेळ श्रावण महिना, बाहेर उन-पावसाचा खेळ झाला. पांढरे-पिवळे उन नवीनच तरतरी निसर्गाला आणीत होती. छोटे-मोठे पाण्याचे ओहोळ खळखळत होते. धरतीचा हिरवागार शृंगार त्याच्याच नादात लोळत होता. माझे मित्रही दुःखी झाले होते, सगळ्यांनाच माझी काळजी वाटत होती. निसर्ग जणू माझ्याकडे बघून हसत होता. डॉक्टरांनी दिलेल्या

धिरामुळे सगळ्यांच्या वर पडलेले दुःखाचे सावट त्या क्षणापुरते तरी कमी झाले होते.

मी झोपलेला कॉट माझ्या विव्हळण्याने, इकडून तिकडच्या अंगावर फिरवण्यामुळे कुरकुरत होता. प्रेमाचा वर्षाव चालू होता. पण त्यातसुद्धा कॉटचा कुरकुर विनाकारण धोक्याची घंटा वाजवतोय काय असा का कुणास मला वाटत होत.

हे फक्त मुरगळण असाव ह्याबद्दल मी साशंक होतो पण डॉक्टरांनी सांगितल्यामुळे त्याच्यावर शंका घेण्याचे तसे फार मोठे कारण नव्हते.

गेली एक महिना, मी रात्री झोपेत असताना उजवा गुडघा थोडा थोडा दुःखायचा, त्यामुळे अचानक रात्री जाग यायची, झोप यायची नाही, घरी दुःखण्याच्या गोळ्या असायच्या, एखादी गोळी घेतली की चार-पाच दिवस दुखण कमी व्हायचं, पण तस मी लक्ष द्याव अस काही घडलं नव्हतं. किरकोळ दुखण्याकडे थोडे दुर्लक्ष कराव अस माझ तरुणाईच म्हणण होत.

देव नावाची अशी गोष्ट आहे, जिला जे काही पाहिजे त्या पद्धतीने तो राबवत असतो. मी त्या किरकोळ दुःखण्याकडे माझ्यासारखा पामराने लक्ष देऊ नये असे वाटत असाव.

दिवस जात होते, एक आठवड्यात मी चालू फिरू लागलो. सगळ्यांना हायसे वाटले. संकटातून मी बाहेर पडलो याबद्दल शंका घेण्यासारखे काही उरलच नव्हतं. शास्त्र शाखेला होतो. सकाळी सात ते आठ क्लासेस, ११ ते ५ कॉलेज, सात ते आठ परत ट्युशन, रात्री बारापर्यंत दे दणादण अभ्यास, हुशार विद्यार्थी होतो, डॉक्टर

व्हायचे होते. मार्क चांगले पडले तरच डॉक्टर होण्याची शक्यता होती. सुखवस्तू मध्यमवर्गीय असलो तरी कोणत्या खाजगी कॉलेजला वैद्यकीय शाखेला प्रवेश घेणे म्हणजे स्वप्नवत आणि दुरापास्तच होते.

सर्वसाधारणपणे तीन आठवडे गेले असतील, सप्टेंबरची सुरुवात असावी, मी सायकल मारत शाळेकडे चाललो होतो, पावसाचे वातावरण असून नसल्यासारखे होते. कधीतरी मनाला येईल तेव्हा शिंपल्यासारखे चार थेंबे ढग उधळत होते. रेनकोट वेगैरे घालण्याचा प्रश्नच नव्हता. अकरा वाजेपर्यंत शाळेत पोचायचे होते. थोडा उशीर झाला होता, त्यामुळे मी माझ्या मित्रांसोबत जोरात सायकल मारत होतो. धड पावसाळा म्हणावा की धड उन्हाळा म्हणावा यातील काहीही वाटत नव्हत. हवेतल्या आद्रतेमुळे थोडा उकाडा जाणवत होता. मी अशा गोष्टीला घाबरणे शक्यच नव्हते. शाळेत पोचलो, दप्तराचे पाच-सात किलो ओझे पाठीवर होते. सायकल स्टँडवर आम्ही पोचलो. डावा पाय जमिनीला टेकला. ढेंग उलटी टाकून पटकन सायकलवरून उतरलो आणि उजवा पाय जमिनीला टेकवला आणि परत विव्हाळतच खाली बसलो, पहिल्यावेळी जेवढ्या वेदना झाल्या त्यापेक्षा थोड्या कमी होत्या, येथे आई नव्हती, बाबा नव्हते पण जीवा-भावाचे मित्र दगडू, शिक्षक होते. दगडू शाळेत हुशार नव्हता पण मी शास्त्र शाखेला प्रवेश घेतला म्हणून त्याने दोस्ताखातर शास्त्र शाखेला प्रवेश घेतला होता. तो माझा व्यवहारिक गुरु आणि जवळचा मित्र होता. लंगडत लंगडत सायकल स्टँडच्या शेजारी असलेल्या वडाच्या झाडाखाली बसलो, जुनाट वडाच झाड होत. वेड्या-वाकड्या पारंब्या थोड्या जमिनीत घुसल्या होत्या, थोड्या जमिनीकडे धाव घेण्याच्या प्रयत्नात होत्या. त्या लोंबणाऱ्या पारंब्या कशा जमिनीत घुसणार होत्या तद्वत मी आता जमिनीत घुसतोय कि काय असा विचित्र भाव माझ्या मनात निर्माण झाला. मी त्या विचारावर वेदनेत असताना सुद्धा हसलो. असल्या फालतू कल्पना शक्तीवर

मीच माझी कीव केली. इतक्यात वडाच्या झाडाच पिवळ पान अलगद येऊन माझ्यासमोर पडलं.

आज काहीतरी विचित्र घडणार की काय असा उगाउगाच विचार माझ्या मनात निर्माण होऊ लागला. क्षणभर डोळे मिटले, ते पिवळ पान माझ्या डोळ्यासमोरून हटत नव्हते. मिनिटभर डोळे मिटून पडावे असे ठरवले, पण ते पिवळे पान उगीचच माझ्यावर फिदीफिदी हसतंय असे मला वाटू लागले.

तोपर्यंत शाळेतले शिक्षक जमा झाले होते. कोण बाम माझ्या पायावर रगडत होता, कोण मला धीर देत होता. सगळेजण माझ्यावर कीव करतायत, माझ्या परिस्थितीवर सहानुभूतीने पांघर घालतायत अस उगाचच वाटू लागले. त्या कल्पनेने मीच माझ्यावर चिडत होतो. चिडून फारसा उपयोग नव्हता, तोपर्यंत दगडूने घरी फोन केला होता. आई-बाबा पाचच मिनिटात समोर दत्तासारखे हजर झाले होते. आता थोडस हायस वाटू लागल होत. मायेची उब मला जाणवू लागली होती. त्या उबेत सार आयुष्य संपाव अस वाटू लागल होत.

बाबांचे सकारात्मक विचारसरणी आठवून थोडा मी शांत झालो होतो. थोडस दुखण आपोआप कमी झाल होत. आई बाबांच्या सानिध्यात हायस वाटल.

आई-बाबांनी तत्काळ मला तालुक्याच्या दवाखान्यात जायचं ठरवलं. जीप तयारच होती, लंगडत लंगडत मी बाबांच्याजवळ पुढच्या सीटवर बसलो.

मजल दरमजल करीत तेथून दहा किलोमीटरवर असलेल्या तालुक्याच्या दवाखान्यात पोचलो. तालुक्यात एकच सुप्रसिद्ध हाडांचे डॉक्टर होते. बाबांचा तसा परिचय होता. त्यांचे पेशंट संदर्भात येणे जाणे असायचे.

आई-बाबांच्या उरात धडकी भरली होती. कोठे हाड मोडले असेल तर ऑपरेशन किंवा प्लास्टर करावे लागले तर मुलाच शिक्षणातील वर्ष जाऊन मुलगा मागे पडणार ही काळजी त्यांना सतावत होती.

ही इतकीच गोष्ट कदाचित असती तर किती छान झाले असते, पुढच्या वर्षी मी आणखी जोमाने परीक्षा दिली असती आणि वैद्यकीय प्रवेश नक्की मिळवला. ह्याची मला खात्री होती.

‘भगवान देता है तो छप्पर फाडके देता है’

असे कोणीतरी म्हंटल आहे. मला सगळ छप्पर फाडके सुख मिळाले होते. आतापर्यंत ह्यात काही शंका नाही. त्याची परतफेड ईश्वराने जणू करायची ठरवली होती, छप्पर फाडके दुःख देणार होता. आता मी काहीच करू शकणार नव्हतो. माझी जन्मदात्री आई आणि मोठे हृदय असलेले वडील सुद्धा काही करू शकणार नव्हते.

बाहेर बाबांनी केसपेपर केला, तासाभरात मला आत घेवून तपासलं गेले. त्यांनी xray काढण्यास सांगितला. पुढच्या बाजूने आणि एका बाजूने गुडघ्याचे दोन xray काढले गेले. फिकट आणि धुरकट x ray आले होते.

साध्या Xray मशीनवर बहुतांशी काढले असावे. माझ्यावर केलेल्या उपचारामुळे आता मी निम्मा डॉक्टर झालो आहे ही सुद्धा तुम्ही सगळ्यांनी समजून घेणे आवश्यक आहे.

डॉक्टरांनी ते Xray बघितले आणि माझ्या पाठीवर थाप मारली, आणि म्हणाले,

‘म्हातारा झाला आहेस काय? थोडी शिरांना, स्नायुंना दुःखापत झाले आहे, चार दिवसात चालायला लागशील आणि बघ परत काय तरी झालंय म्हणून इकडे फिरकायचे पण नाही.’

त्यांच्या पाठीवर हात मारण्याच्या पद्धतीमुळे आणि त्यांच्या लाघवी बोलण्यामुळे रुग्णांचा आजार निम्मा बरा व्हायचा, पण मी समाधानी नव्हतो. काही तरी वेगळ घडतंय याची मला निश्चित जाणीव होती. नव्यानव टक्के वेळा त्यांची पाठीवरची थाप अचूक लागू पडायची त्यामुळे हॉस्पिटलमध्ये तुंबड गर्दी असायची. पण मी त्या राहिलेल्या एक टक्क्यांमध्ये होतो याची जाणीव त्यांनाही नसावी, आई वडिलांनाही नसावी.

पण मला आणि त्या विधात्यास ज्याची जाणीव होती. विधात्याला एकशे एक टक्के आणि मला जवळजवळ शंभर टक्के खात्री असावी.

असो, आजचा विषय संपला होता. डॉक्टरांनी मी निरोगी आहे असा शिक्का मारला होता.

मी मुद्दामहून करतोय की काय?

याची ते माझ्या आई वडिलांना विचारून चाचपणी करीत होते. कॉलेजमध्ये काही अडचणी आहेत का? वगैरे असंबंध प्रश्न विचारून माझ्या बाबांना त्यांनी घायाळ केले होते. कधी नाही ते माझ्या बाबांच्या मनात शंकेची पाल चुकचुकली. पण मला बोलावे कसे हा प्रश्न त्यांच्या मनात निर्माण झाला होता. दगडू व शिक्षकांच्याकडून काही जुजबी प्रश्न विचारून माझी माहिती घेण्याचा प्रयत्न सुरु

झाला. माझे काही प्रेम प्रकरण आहे की काय? अशीही शंका उपस्थित केली जात होती. माझे प्रेमाची सुरुवातीचे धडे चालू होते. पण याचा या विषयाशी कहीही संबंध नव्हता हे कोण सांगावे बरे?

मूळ प्रश्नाला उपप्रश्न निर्माण झाले किंवा शंकेची पाल चुकचुकली की माणूस कसा आपोआप वाट चुकू लागतो याचे ज्वलंत उदाहरण म्हणजे मी होतो.

माझी रवानगी हॉस्टेलला करावी की काय? असा प्रश्न घरामध्ये उपस्थित केला जाऊ लागला होता. जेणे करून माझे सायकलने येणे जाणे बंद होईल आणि माझा दुखावलेला गुडघा बरा होईल असे माझ्या वडिलांना वाटू लागले होते.

पण आईचा नेहमीप्रमाणे या गोष्टीला विरोध होता तिचा एकुलता एक हरी, काळजाचा तुकडा. ती थोडीच तिच्यापासून दूर ठेऊ शकणार होती का?

तिच्या सक्त विरोधामुळे मला शाळेला, ट्युशनला आणायचे आणि न्यायचे असे ठरवले गेले. बाबाही या गोष्टीला तयार झाले.

माझे असे सुखकर येणे जाणे अगदी सप्टेंबरच्या शेवटीपर्यंत चालू होते. डॉक्टरांनी अगदी महिन्याच्या दुखण्यावरच्या गोळ्या दिल्या होत्या. दुखणे कमी होते. पण रात्री अचानक दुखू लागायचे. जवान मुलाने अशा छोट्या मोठ्या गोष्टीकडे लक्ष द्यायचे नसते असे मी जाम ठरवून टाकले होते. छोटी मोठी किरकिर करून कुटुंबियांना त्रास देण्या एवढा मी मूर्ख होतो की काय?

त्यांनी माझ्यासाठी सोसलेल्या हाल अपेष्टा समोर माझ दुखण म्हणजे समुद्रातील पाण्याच्या एक थेंब किंवा मुसळधार पाऊस पडत असताना त्या पावसाची एक सरीच होतो जणू?

ऑक्टोबरची सुरुवात, अभ्यास जोरदार, थोडा मार्कात फरक पडला होता. पण अगदी म्हणजे पहिल्या पाचात असायचो नक्की, पहिल्या क्रमांकावरून पाचव्या क्रमांकावर का आलो, याच शास्त्रशुद्ध विश्लेषण करावं असे आता मला वाटत नाही.

मी अंधोळीला गेलो आणि अचानक बाथरूम मध्ये पाय घसरला, मी आडवा पडलो. तेव्हा एक गोष्ट मात्र चुकीची झाली माझे डोके सुरक्षित राहिले. डोक्यावर पडलो असतो तर मेंदूत रक्तस्त्राव होऊन तिथेच जीव सोडला असता तर बरे झाले असते.

आता माझे कॉलेज बंद होणार होते, डॉक्टर होणे तर स्वप्नच होते. अगदी सर्वसामान्य माणसासारख शेवटपर्यंत जगणं सुद्धा ओरबाडून हिसकावून गेले जाणार जाणार होते. माझ्या आयुष्यातील शेवटची काही वर्षेच शिल्लक राहिली होती. त्या बदलही माझ्या मनात किंतूही नाही किंवा गिलाशिकवा ही नाही.

अंगावर खुपसलेल्या शेकडो सुया, नळ्या, वेगवेगळ्या शस्त्रक्रिया, हजारो तपासण्या आणि वेदनेचा सागर यामध्येच मी आणि कुटुंबीय आता बुडून जाणार होतो.

असो, मी आता बाथरूममध्ये पडलो आहे. नेहमीप्रमाणे माझा गोतावळा माझ्या भोवती उभा आहे. सगळेजण प्रचंड दुःखात आहेत. त्यांना काहीतरी वेगळे घडतंय याची बहुदा जाणीव झाली असावी.

विधात्याची आणि माझी गट्टी जमली होती. विवाह ठरला होता, आता मंगळसूत्र घालायचे आणि अक्षता टाकायच्या तेवढ्या बाकी होत्या.

मला आता जिल्ह्याच्या हॉस्पिटलमध्ये न्यायचे ठरवले होते. शेजार पाजारची लोक उत्सुकतेने पण केविलवाण्या नजरेने पाहत होती. ते माझ्याकडे पाहत आहेत तेच माझ्या दृष्टीने अपमानास्पद होते.

मला उचलून गाडीत घालण्यात आले. पूर्वीच्या मागच्या घटनांच्या वेळी चालत लंगडत तरी गाडीत बसत होतो. आता चौघांनी उचलून मला गाडीत हळुवार ठेवले. बहुतेक दोन वर्षांनी घडणाऱ्या घटनेची उजळणी ते करत असावेत. त्यांचे तर काय चुकीचे म्हणावे, ते अजून भरपूर जगणार होते. माझ इनमिन थोडच जगणं उरलं होतं.

त्यांची लग्ने होणार होती, पोरे बाळे होणार होती, संसार करणार होते, सुख दुःखात सहभागी होणार होते. पण मी मात्र अशा दुनियेत जाणार होतो, जिथे दुःखही नाही आणि सुखही नाही. माझा आत्मा अंतराळात विलीन होणार होता.

गाडी हळुवारपणे जिल्ह्याच्या रस्त्याला लागली. सर्वसाधारणपणे तीस किलोमीटर अंतर कापायचे होते. आजूबाजूची झाडे डोंगरदऱ्या, पक्षी, माणसं, प्राणी सुखी होती. मी मात्र वेदनेने तडफडत होतो. चुकून जरी गाडीचा धक्का बसला तर किंचाळायचो. बैलाच्या पाठीवर आसूड मारल्यावर जसा त्रास होत असेल त्याप्रमाणे मी सुद्धा किंचाळत होतो.

हस्ते दर हस्ते आमची गाडी जिल्ह्याच्या दिशेने पुढे सरकत होती. आम्ही दवाखान्यात पोहोचलो. भले मोठे गेटच्या गेट होते. त्या गेटच्या दोन्ही बाजूला वॉचमन केबिन होत्या. दवाखान्यासमोर तीन चार अँम्बुलन्स लावल्या होत्या. इतक्या मोठ्या दवाखान्यात जाण्याचा माझा पहिलाच योग होता.

बाहेरील वॉचमनच्या सांगण्याप्रमाणे मला अति तत्काळ विभागात नेण्यात आले. वडिलांना केस पेपर करण्यास सांगितले, मी वेदनेने विव्हाळत होतो, त्यांना माझी बहुतांश दया आली. माझ्या हातामध्ये गुलाबी रंगाची नळी खुपसायची आणि शंभर मिली. च्या छोट्या सलाईनमधून दुखणे कमी करण्याचे इंजेक्शन दिले. तीस चाळीस टक्के दुखणे कमी झाले. थोडा शांत झालो. औषधाची एक लिस्ट वडिलांच्या हातात दिली. तो पर्यंत आमच्या लाडक्या मामाचेही आगमन झाले होते.

आईची अवस्था रडवेल्या हरिणीसारखी झाली होती. ती श्रावण सरीप्रमाणे संततधार अश्रू धारा बरसत होती. तिच्यावर जणू आकाश कोसळल्याप्रमाणे तिचा भाव झाला होता. हिंस्त्र श्वापदाच्या टोळीमध्ये तिच निरागस पिलू सापडलं आहे आणि ती काहीच करू शकत नाही. अशी विचित्र अवस्था तिची झाली होती.

आता मामा आल्यामुळे औषधे आणणे कागदपत्राची पूर्तता करणे हे काम वडील विनधास्तपणे करत होते. कारण माझ्या सोबतीला मामा होता.

नेहमीप्रमाणे मला Xray रुममध्ये दाखल करण्यात आले. इथे Xray चे मोठे मशीन होते. डिजिटल Xray सुद्धा होता. पुढून आणि बाजूने दोन्ही Xray काढले. दुसऱ्या गुडघ्याचा आणि छातीचाही Xray काढून घेतला गेला. त्यानंतर मला परत अति तत्काळ विभागात एका बेडवर जागा देण्यात आली.

माझ्या वडिलांना तेथील ऑर्थोपेडीक सर्जनकडे नेण्यात आले. त्यांनी Xray बघितला आणि दचकून म्हणाले,

‘इतका उशीर का केला, दुखणे फार दिवसाचे वाटते.’

वडिलांनी इत्यंभूत माहिती न थांबता सांगितली. डॉक्टरचा चेहरा उतरला होता. डॉक्टर हे नावाजलेले ऑर्थोपेडीक सर्जन होते.

त्यांनी मांडीच्या हाडाला गाठ आहे आणि ती नव्यानव टक्के कॅन्सरची आहे. एखादा टक्का जंतूसंसर्ग असण्याची शक्यता असते असे सांगितले. MRI रिपोर्ट bone scan, रक्त लघवीचे रिपोर्ट आणि त्यानंतर Biopsy (तपासणी वेळा हाडाचा तुकडा काढणे) करण्याची आवश्यकता असलेचे प्रतिपादन केले. सर्वसाधारणपणे या सगळ्या तपासणीसाठी कमीत कमी पंचवीस हजार तरी खर्च येईल. यानंतर निश्चित निदान झाल्यानंतर पुढे काय करायचे ते केल्यानंतर होणाऱ्या सविस्तर फायदे तोट्याबद्दल माहिती दिली जाईल असे सांगितले.

मी अति तत्काळ विभागात थोडा वेळ होतो. घडाळ्याच्या टिकटिकप्रमाणे सतत तेथील मशीनचा आवाज कानात घुमत होता. कोणाच्या तोंडात नळ्या, कोणाच्या पोटाला नळ्या, लघवीच्या जागी नळ्या, हातामध्ये नळ्या दवाखान्यातील जगणं ह्या नानाविध नळ्याशिवाय शक्य नसते की काय असे मला वाटू लागले.

इतक्यात हात पाय मोडलेला, हृदयविकार झालेले, पॅरालिसीस झालेले असे वेगवेगळे रुग्ण दाखल झाले. सगळे नातेवाईक आमच्या प्रमाणेच भेदरलेले असायचे. प्राथमिक तपासणी व उपचार वैद्यकीय अधिकारी करायचे व त्यानंतर तपासण्या करून संबंधित विभागात रुग्ण दाखल केले जायचे.

वेदनेने भरलेले, दुखणे आणि आक्रोशाने दणाणलेले ते वातावरण पाहून मनुष्य जन्म इतकी दुःखे सोसण्यासाठी जन्माला येतो काय? या जगण्यात अर्थ काय? दुःख सोसायचे असेल तर जगण्याचा खटाटोप कशासाठी करायचा असे नानाविध

प्रश्नांची मांदियाळी माझ्या मनात, हृदयात घर करू लागली. आयुष्य एका क्षणात संपवून टाकावे की काय असे मला वाटू लागले.

बाबांना जेव्हा डॉक्टरांनी पहिल्यांदा बातमी सांगितली तेव्हा ते निशब्द झाले आणि कोलमडून गेले. डॉक्टर आणि त्यांच्या सहकाऱ्यांनी धीर दिला, त्यांना खुर्चीवर बसवले. बाबांच्या डोळ्यासमोर मी जन्मल्यापासून आतापर्यंतचा जीवनपट समोर येऊ लागला. मी जन्मल्यानंतर माझ दोन वीत शरीर मानेला सांभाळत अबदार त्यांनी उचलले, आपसूकच मला उचलताना बघून तिच्या बाळाला काहीतरी होईल म्हणून घाबरलेली माझी आई त्याच्या डोळ्यासमोर आली.

मी रांगू लागल्यानंतर, माझ्याबरोबर कोपर टेकून रांगणे, मी दुडूदुडू चालल्यानंतर, पाय अडखळून मी पडेन म्हणून माझ्याबरोबर रांगणे आणि चुकून अडखळले तर लगेच पकडणे, बाबा बाहेरून आल्यानंतर धावत जाऊन त्यांच्या मिठीत शिरणे, आईला आवडत नसताना उंच झोके देऊन हवेत मला झेलणे, शाळेच्या पहिल्या दिवशी जड अंतःकरणाने घराकडे परतणे, चौथी स्कॉलरशिपला माझा क्रमांक आल्यानंतर गहिवरणे. लक्षावधी सुखी क्षणांची आठवणीची माळ त्यांच्यासमोर उभारली. एका मातीच्या गोळ्याला एका सुंदर मूर्तीत रुपांतर केल्यानंतर ती कडाक्याची वीज पडून दुभंगून गेली तर त्या मुर्तिकाराची जी अवस्था होते ती बाबांची झाली होती.

सगळ्यात मोठा प्रश्न होता ही गोष्ट माझ्या आईला कशी सांगायची. ती आकाशपाताळ एक करून तिथेच जीव सोडून देईल की काय अशी भिती त्यांना वाटायची. आज-आजी तर देवाच्या नावाने खडे फोडून या म्हाताऱ्या-म्हातारीला

घेवून जा, पण या आत्ताच उमळलेल्या फुलास कसा खुडतोस रे' असा धावा करून आक्रोश करतील. कसे सगळ्यांना समजावयाचे आणि स्वतः पहिला कसे समजून घ्यायचे इत्यादी नानाविध प्रश्न त्यांच्यासमोर भिंतीसारखे उभे ठाकले.

कॅन्सर बरा होऊ शकतो. आपण कोणते पाप केले आहे, आपल बाळ बरा होणारच अशी खात्री बाळगून त्यांनी कधी नाही ते मंगसुळीच्या खंडेरायाकडे शब्द मागितला 'एकवेळ मला उचलून ने पण या सोन्यासारख्या तरण्या बाळाला असा कवेत घेऊ नकोस'

जीवाच्याबद्दल जीव अशी गोष्ट असती तर जगातील प्रत्येक आई-बाबांनी आपल्या लेकरासाठी जीवाची अदलाबदली करून घेतली असती.

दवाखाना प्रशस्त होता, नेटक्या सोयी होत्या, भलमोठ रिसेप्शन, त्याच्यासमोर मायेने चौकशी करणाऱ्या रिसेप्शनिस्ट, रुग्णांना योग्य माहिती देण्यासाठी मार्गदर्शन कक्ष, उंच चकाकणारे खांब, वेगवेगळे पथदर्शक, आंतररुग्ण विभाग वेगळा, बाह्यरुग्ण तपासणी भाग निराळा, तपासणी विभाग निराळा, सगळे नीटनेटके. पण मला मात्र येथे आल्यानंतरही शंकेची मान चुकचुकत होती.

मी या सगळ्यातून बाहेर येणारच नाही याची मला संपूर्णपणे खात्री झाली होती जणू.

माझ्या काही रक्ताच्या तपासण्या करण्याचे ठरले. निळे झबले घातलेली एक तरुणी माझ्याजवळ आली आणि माझे रक्त काढण्यासंदर्भात माहिती दिली. दोन-तीन बाटल्यामध्ये तिने रक्त घेतले. रक्त घेताना सुई खुपसताना आई समोर उभी होती. आई रडू लागली. वेगवेगळ्या तपासण्यांसाठी तिने चांगले वीस मिली. रक्त घेतले.

आई ओरडली, 'अग बाई, पोराच्या अंगातल सगळ रक्त काढून नेतीस काय?'

आजचा हा पहिला दिवस होता, इथून पुढे रोजची टोचाटोची, तपासण्या तिला काय माहित? हळूहळू तिला आणि मला याची सवय होईल. हळूहळू आमच्या अंगवळणी या गोष्टी पडणार होत्या पण त्यासाठी थोडा वेळ द्यावा लागणार होता. काळ हेच सगळ्या दुखावर औषध असते जणू!

आता माझी MRI scans मध्ये तपासणी करायची होती. नेहमीप्रमाणे फॉर्मवर माझी व वडीलांची सही घेतली. अंगावर काय दागिने आहेत काय चौकशी केली, माझ्या गळ्यात सोन्याची चेन होती. तिने माझा गळा एक क्षणभरही मोकळा ठेवला नव्हता. समजा चेन वाढत्या वयानुसार लहान झाली, तर पहिला ती मोठी चेन करून आणायची, ती गळ्यात घालायची आणि छोटी चेन काढायची. तिला नेहमी असे वाटायचे, ही चेन असेपर्यंत त्याच्या जीवाला कधीच धोका होणार नाही, कुठल्यातरी तिच्या गुरुंनी तिला सांगितले होते. तिने चेन काढण्यासाठी प्रचंड आढेवेढे घेतले पण पर्याय नव्हता. अगदी भांडण्यापर्यंत प्रश्न निर्माण झाला. माझी तपासणी झाल्याशिवाय पुढचे उपचार करणे शक्य नव्हते.

आई म्हणाली, 'अरे बाळा, किती वेळा ही लोकं सहा घेतात?'

बाबा काहीच बोलले नाहीत.

याच्यापुढे हात दुखेपर्यंत सहा कराव्या लागणार होत्या हे निश्चीतच!

माझे कपडे उतरवून वेगळे कपडे देण्यात आले. तो मोठा गोलाकार धूड बघून माझ्या छातीत धस्स झाले. तोंडासमोर गळ्यात अडकवायचा फोन होता सुंदर

मधुर गाणी चालू होती. त्यांनी सूचना दिली की, 'काय अडचण असल्यास तुम्ही फोनवरून सांगा, आम्ही लगेच बाहेर काढू', सगळ्यांचे सहकार्य अगदी योग्य होते. आणि असणार का नाही मी काही दिवसांचा सोबती आहे ते कदाचित जाणवत असावे, त्यांच्या चेहऱ्यावरून मला ते जाणवत होते.

सर्वसाधारणपणे वीस मिनिटात तपासणी संपली. मला मशीनमधून बाहेर काढले, मला चालता येत नव्हते. त्यामुळे स्ट्रेचरवरून मला रुममध्ये नेण्यात आले.

आईला या सगळ्या गोष्टींची काहीच कल्पना नव्हती, मलासुद्धा नव्हती, पण मला मात्र याची अंतर्मनातून खात्री झाली होती, की हे काहीतरी वेगळे आहे. अस म्हणतात की, मृत्यू जवळ आला की सर्वांना त्याची चाहूल लागते, तशी मला चाहूल लागली असावी. यम त्याच्या रेड्यासकट मला घेवून जाण्याची तयारी करत असेल असेही मला वाटायचे.

आईला, मला रुग्णालयात दाखल करणार आहेत किंवा छोटेसे ऑपरेशन करून तुकडा काढणार आहेत याची जाणीव नव्हती.

सगळेजण इकडेच होते, घरात जनावरे होती. आज्ञा-आर्जींना काही कल्पना न देताच जीपमधून मामांसोबत घरी पाठवले. आता मी, आई, बाबा असे तिघेच दवाखान्यात होतो.

बाबांचा चेहरा पांढरा पडला होता. आईने चौकशी केल्यानंतर बाबा बळेबळेच म्हणाले,

‘सकाळपासून अन्नाचा पोटात घास नाही त्यामुळे चेहरा असा दिसतोय, तुझ बाई काहीतरीच आपलं?’

या प्रश्नान आईच समाधान झाल नाही. तिने आणखीनच चेहरा प्रश्नांकित केला. तिचे डोळे रडून रडून लाल झाले होते.

एका क्षणापूर्वी सुखाने भरलेल्या संसाराची राख रांगोळी झाली होती. ज्या कुटुंबाला दुःख हा शब्द ऐकूनही माहित नव्हता त्यांच्यासमोर दुःखाचा पहाड उभा ठाकला होता. ज्यांचे आयुष्य त्या शितल समुद्रापेक्षा संथ होते तिथे सुनामी वादळाच्या लाटा निर्माण झाल्या होत्या. ज्यांच्या जगण्याच्या पाऊलवाटेत साधे खडेही येत नव्हते ती पाऊलवाट विषारी काट्याने लवंडून गेली होती. ज्यांचे जगणे निर्भय होते त्यांच्या जगण्यात भीतीच्या आगीचं वादळ उठल होत. सुनिश्चित जीवनात अनिश्चीतीची खिंड उभी टाकली होती.

बाबांना रडू आवरत नव्हते, औषधे आणायची आहेत म्हणून ते बाहेर निघून गेले. मला वाटतेय ते ओक्साबोक्सी रडत बसले असावेत. संपूर्ण भावभावनेचा कल्लोळ मोकळा करूनच परत येणार होते. भरगच्च पावसात कौलांना गळती लागली तर कितीही वेळा झालेली ओल वाळल्या कपड्यांन कोरडी केली तरी ओल कधी कमी होणार नसते. तसेच कितीही अश्रू सोडले तरी अश्रूचे त्यांचे बांध थांबत नव्हते. त्यांच्यावर तिहेरी जबाबदारी होती. एकतर स्वतःला सांभाळायचे होते, समजवायचे होते, माझ्या मानसिक कल्लोळांना सामोरे जायचे होते, माझी आई आणि आज्ञा-आर्जींना कोलमडू द्यायचे नव्हते. ही तिहेरी जबाबदारी सांभाळताना त्याची त्रेधा तिरपीट होणार होती. तरीसुद्धा ते स्वतःला समजावून सांगून शांत राहण्यासाठी आटापिटा करत होते. बाबांनी आईला सांगितले. की, ‘बाळाच्या मांडीच्या हाडामध्ये जंतुसंसर्ग झाला आहे, त्या जंतुसंसर्गामुळे त्याला दुखत आहे, उद्या सगळे जंतू काढून स्वच्छ केले तर त्याचं दुखणे निश्चित कमी होईल.’

मोठे वावटळ आपल्याभोवती फिरत असताना एखाद्या छोट्या पंख्याने वावटळ बाजूला करण्याचा प्रयत्न होता हा जणू!

आईच्या चेहऱ्यावर समाधानाची छटा उमटली. पण ही छटा क्षणिकच असावी याची जाणीव तिला नव्हती. मला मात्र संपूर्ण जाणीव होती.

रक्ताचे सगळे रिपोर्ट आले, मी बघितले पण तितकस मला काही समजल नाही.

रात्री पांढरे पोशाख घालून हसतमुख सिस्टर आल्या. त्यांनी नाडीचे डोके तपासले रक्तदाब तपासला आणि बऱ्याच कागदावर सह्या घेतल्या.

आईचा अनेकदा प्रश्नार्थक चेहरा!

रात्री बारानंतर काय खायचं नाही, अशी सूचना आम्हाला देण्यात आली.

माझ्या आईने शस्त्रक्रियेबद्दल चौकशी करण्याचा प्रयत्न केला पण त्यांनी फक्त छोटी शस्त्रक्रिया आहे. चिंतेचे कारण नाही असे सांगितले. त्यांनी आईचा बेत हाणून पाडला, पण अधून-मधून आईचे ओक्साबोक्सी रडणे चालूच होते. बाबा आम्हा दोघांना आत घेऊन बाहेरच राहत होते. रुममध्ये आईला झोपवून बाबा visitor-रूम (भेटीला येणाऱ्या लोकांची खोली) मध्ये निघून गेले.

सकाळी नऊ वाजता मला शस्त्रक्रिया गृहामध्ये घेतले शिरेतून भूल दिली. मला भूल दिल्यानंतर वेगवेगळ्या संवेदना होऊ लागल्या. त्याला hallucation म्हणतात. हे मला नंतर कळाले. मी स्वर्गामध्ये फिरतो आहे, सुंदर अप्सरा, इंद्र आणि सर्व देवागानिक माझी चौकशी करत आहेत. पण मी माझ्या आई-बाबांना हुडकत आहे, पण आई-बाबा सापडत नाहीत. एका चिंचोळ्या गुहेच्या तोंडावर ते

दोघे रडत बसले आहेत, तोपर्यंत मला जाग आली. गुडघ्याच्या वर छोटा काप घेवून शस्त्रक्रिया केली होती आणि गुडघ्याला मोठा पट्टा बांधला गेला. मला दोन तास अतिदक्षता विभागामध्ये ठेवले पण तिथे आई-बाबांना आत येण्याची परवानगी नव्हती. आई एका खुळ्या बाईसारखी प्रत्येक सिस्टर, वार्डबॉय, सुरक्षा रक्षकांना विनंती करित होती. हॉस्पिटलचे नियम होते ते कुणालाही आत सोडत नव्हते.

हॉस्पिटलची नियमावली बरोबर असते परंतु अपवादात्मक क्षणी, माझ्या आईसारख्या स्त्रियांना क्षणभर आत सोडले असते तर कोणावर फार मोठा डोंगर कोसळणार होता हेच मला कळत नाही.

आजोबा आजीचे वारंवार फोन येत होते. बाबा त्यांना त्रोटकपणेच मी ठीक आहे असे सांगायचे. मामाही प्रचंड काळजीत पडला होता.

मी भूलीतून बाहेर आल्यानंतर थोडे पातळ पदार्थ खाण्यासाठी देण्यात आले. थोडी उलटी झाल्यासारखे झाले. आईच्या हाताच्या चविष्ट अन्नासमोर हे अळणी पातळ वा घट्ट पदार्थ खाणे म्हणजे एक सत्व परीक्षाच होती.

बिलाचे पैसे व कागदपत्रे पूर्ण करून मला डिसचार्ज देण्यात आला. आणि पाच दिवसानंतर मला ड्रेसिंगसाठी बोलावण्यात आले होते. तेव्हाच माझ्या मांडीच्या हाडाचा काढलेला तुकड्याचा रिपोर्ट येणार होता.

कितीही गोष्टी माझ्यापासून लपवून ठेवल्या गेल्या तरी मी डिसचार्ज रिपोर्ट बघितला होता. तेथे होणाऱ्या डॉक्टर व नर्सिंग स्टाफ यांच्या चर्चे वरून सुद्धा गोष्टी माझ्या लक्षात येत होत्या.

सत्य कितीही कर्तव्याच्या ओझ्याखाली दडले तरी कधीतरी बाहेर पडणार होते.

मी दवाखान्यातून घरी आलो आहे हे समजताच माझे जवळचे मित्र दगडू, सद् आणि इतर सर्व मित्र तसेच माझी खास मैत्रीण वेदिकाही मला पाहण्यासाठी माझ्या तब्येतीची विचारपूस करण्यासाठी घरी आले होते. त्याच बरोबर शेजारी पाजारी जवळपास आख्खा गाव जमा झाला होता, देवाच्या दर्शनासाठी जेवढी गर्दी होत नाही तेवढी गर्दी होऊ लागली. सगळे नातेवाईक मला पाहण्यासाठी बिस्कीट पुडे घेऊन येऊ लागले. हौसे, नवसे आणि गवसे जमू लागले. त्यांना कोणीही रोखू शकत नव्हते. प्रत्येकजण काय झाले म्हणून विचारून भांडावून सोडू लागले. भरीस भर म्हणून त्याच्या गावात किंवा गल्लीत अशा आजारपणामुळे किती लोक गेले याचा पाढा वाचून दाखवत होते. बरेचजण येऊन तोंड दाखवायचे म्हणून येऊन जात होते. अनेक जण होमिओपॅथिक, आयुर्वेदिक पासून देशी वेगवेगळ्या उपचार पद्धती सुचवीत होते. प्रत्येकजणांचे वेगवेगळे सल्ले आणि उपचार पद्धतीबद्दलच्या मार्गदर्शनामुळे आई बाबांचे डोके सुन्न होऊन गेले होते.

माझे जवळचे मित्र दगडू आणि सदा मात्र दुःखाने रडत होते. ती तिच्या आई वडिलांना न सांगताच आली होती. एक गुलाबाचे फुल देऊन रडतच ती निघून गेली. तिचा चेहरा माझ्या नजरेसमोरून जात नव्हता. मो तिच्यासाठी तरी बरे व्हावे देवाने मला या संकटातून बाहेर काढावे अशी मी याचना करू लागलो.

एकाच वेळी माझ्यामुळे किती लोकांना ह्या देवाने दुःखी केले, त्याला काळीज नसावे अशी भोळी भावडी समजूत मी पक्की करून टाकली होती.

मला भेटायला येणाऱ्या लोकांचे चहा पाणी करून आई आणि आजीचे कंबरडे मोडण्याची वेळ आली होती. तरीही आई बाबा काळजी घेत होते. माझी भेट झाल्यानंतर त्यांना व्हरांड्यात घेऊन त्यांच्याशी बोलून त्यांना अलविदा करायचे, त्यातून त्यांचे खुसपूस माझ्या कानावर पडून मी दुःखी होऊ लागलो.

शेवटचे दोन दिवस मी घरात नाही मामाकडे ठेवले आहे असे सांगून लोकांना मला न भेटवताच पाठवू लागले.

समाजाची मानसिकता ओळखणे अतिशय अवघड असते. समाजाच्या चौकटीमध्ये राहायचे म्हणजे समाजाचे अलिखित नियम पाळावेच लागतात. परंतु असे अलिखित नियम पाळत असताना आम्हा कुटुंबियांना प्रचंड वेदना सोसायला लागू लागल्या. आम्हाला एकट एकट राहावयास वाटू लागले. काही जवळचे मोजकेच लोक भेटले तर बरे होईल असे वाटू लागले. लोक मला सहानुभूती दाखवतात, लोक माझी कीव करत आहेत. हेही सोसानसे झाले होते. मी मागच्या जन्मी केलेल्या पापाचे फळ आहे से वाटू लागले. मी आणखी दुःखी होऊ लागलो. कावळे माझ्या शरीराला टोच मारत आहेत किंवा गिधाडे माझ्या शरीराचे लचके तोडत आहेत किंवा मगरी मला भल्या मोठ्या जलाशयात खेचून नेऊन खात आहेत. असंख्य विंचू आणि घाणीत असणाऱ्या किड्यांनी माझे संपूर्ण शरीर भरून गेलंय अशी वेगवेगळी स्वप्ने मला आजकाल पडू लागली आहेत.

आईने जवळजवळ अन्न पाणी वर्ज केले,रोजचाच तिचा उपवास सुरु झाला. देव्हान्याजवळ बसून देवाकडे मागणे मागत रहायची आणि रडत बसायची. बाबा हिरमुसले तोंड घेऊन फिरायचे. बाबासुद्धा तासनतास देवासमोर बसू लागले. आजोबा आजी मारुतीच्या मंदिरात जाऊन बसू लागले. काय केले तर यातून सर्वांची सुटका होईल. त्यांना काही मार्ग सुचत नव्हता. अंगारे धुपारे नवस या सर्वांवर विश्वास नसणारे हे कुटुंबीय आता सगळ्या गोष्टी करू लागले. देवच तो काय यातून मार्ग काढू शकेल अशी भावना त्यांच्यांत निर्माण झाली होती.

मला हलताही येत नव्हते. खाणे पिणे त्याच्या बरोबर संडास लघवी सगळे अंधरुणावरच. आई बाबा इमाने इतबारे माझी सेवा करीत होते. घरातील पाळीव प्राणी मांजरे, कुत्री, गाय, बैल, म्हैशी सगळ्या हादरून गेल्या होत्या. कुत्रे तर घर सोडून बाहेर जाण्याऐवजी काँट जवळ येऊन बसू लागले. मांजरे तर माझ्या

चादरीतून बाहेर पडायला तयार नव्हते. त्यांच्या चेहऱ्यावरील दीन भाव, त्यांची भीती बघून माझ्यामुळे हे सगळे दुखी होत आहेत. आपणच आपली जीवन यात्रा संपवून टाकली म्हणजे हा विषयच संपून जाईल असा विचार मनात घर करू लागला.

चौथ्या दिवशी शुक्रवार होता. घरी खाणे पिणे त्रोटकच चालू होते. बाजार करायचा विषयच नव्हता. पांढऱ्या फटक चेहऱ्याने बाबा बाजारात गेले. चिरमुरे, फुटाणे शेंगदाणे घेऊन आले आणि माझ्यासमोर बसले. इतके दिवस शक्यतो मला टाळत होते. पण आज माझा देव माझ्यासमोर बसला होता. बाबा मला चीरमुरे, फुटाणे शेंगदाणे खायचा आग्रह करीत होते.

जंतुनाशक दुखण्याच्या आणि सूज कमी होण्याच्या गोळ्याने अगदी पोट भरल्यासारखे वाटायचे. अधून मधून पित्ताचा त्रास व्हायचा. पण मी आज मनसोक्त बाबांनी आणलेला माझा मेवा खाला. दोघे मनसोक्त रडलो. बाबांनी धीराचे चार शब्द सांगितले. आतापर्यंत मला सगळ्या गोष्टी समजल्या आहेत ते चांगलेच समजून उमजून होते. मुळातच अतिशय हुशार असल्यामुळे त्यांनी मला झालेल्या आजाराबाबत माहिती सांगितली.

भविष्यातील उपचार पद्धतीबद्दल मला सांगितले. उद्या हाडाच्या तुकड्याचा रिपोर्ट आल्यावर उपचाराची दिशा ठरणार आहे हे ही सांगितले. गेल्या एकोणीस वर्षांतले, सगळ्यात गोड अमृतासमान मला ते चिरमुरे लागले. येणाऱ्या परिस्थितीला तोंड देऊन हसतमुखाने सामोरे जायचे असे मी ठरवले. आम्ही दोघे कितीतरी वेळ एकमेकांच्या कुशीत येऊन रडत होतो.

अधून मधून हसून मी म्हणायचो, 'बाबा मला काही होणार नाही मी तुमची सगळी स्वप्ने पूर्ण करणार आहे.'

बाबा रडत म्हणायचे, 'माझ्या हरिश्चंद्राच्या अवताराने कोणतेही पाप केले नाही. तो असा जीवन अर्ध्यावर टाकून कधीच जाऊ शकत नाही.'

पाचवा दिवस शनिवार, बाबा मारुती मंदिरात गेले, आई सगळ्या देवापुढे ठाण मांडून त्यांची पूजा आणि विनवण्या करित होतो. आज आमच्या घरात पहाट नेहमीपेक्षा लवकरच झाली होती. गुरा-ढोरांना कडवा कापून घेतला, शिरपाला सगळ्या सूचना दिल्या. मामाला सगळी कल्पना दिली.

आज जणू रावणा विरुद्ध रामाने दिलेल्या लढ्याची सांगता होती. आज महाभारतात पांडव दुर्योधना विरुद्ध लढाई जिंकणार होते. आज शिवाजी महाराज सिद्धी जोहरच्या पाशातून सुटून पन्हाळ्यावरून विशाळगडावर जाणार होते. आज माझ्या हाडाच्या काढलेल्या तुकड्याचा रिपोर्ट जणू चांगलाच येणार होता याची सर्वांना खात्री होती. नियती देव यांच्या विरुद्धचा लढा आम्ही जिंकणार होतो जणू. ते शक्य होते काय? मोठे प्रश्नचिन्ह आमच्यासमोर उभे होते. आम्ही प्रश्नांचा विचार करत नव्हतो. उत्तर जणू आम्हाला ठाऊक होते अशा अविर्भावात सगळे वागत होतो.

उत्तर काहीही असो लढायचे हे ही धोरण आम्ही ठरवले होते. सकारात्मक विचार सरणीने नेहमी सकारात्मक लहरी निर्माण होऊन विजयच होतो अशी

आमची धारणा होती. काय होणार? कसे होणार? या बद्दल निश्चित आम्हाला काही माहीत नव्हते.

निश्चित, अनिश्चितेच्या खेळत आम्ही एक प्यादे होतो. वजीर, उंट, हत्ती हे सगळे नियती होती. पण आज प्याद्यामध्येही बळ आले होते. पण त्या खेळात मो माझे बाबा तेवढे सामील होतो. आई नेहमीप्रमाणे भक्तीरसात गुंग होती. आजोबा आजी उपास तपास, दोरे नवस याच्यात गुंतले होते. पण आम्ही मात करायची ठरवले होते असे होणार होते काय? माहीत नाही. “प्रयत्नांती परमेश्वर” म्हणून आम्ही लढायचे ठरवले होते. लढता लढता धारातीर्थी झालो तरी बेहत्तर, पण लढायचं थांबायचं नाही ह्या अनुषंगाने आमचे जगणे, हसणे, सोसणे आणि असणे चालू होते.

अथांग समुद्राबरोबर एका झऱ्याने किंवा ओहोळाने लढाई द्यावी, मस्ती करावी अस जणू आमच्या घरी वातावरण निर्माण झालं होते.

समुद्राशी झरा किंवा ओहोळ लढा देऊ शकत नाही, पण लढायचं म्हटलं तरी सिद्धी जोहरच्या पाच हजार सैनिकांशी तीनशे मर्द मराठ्यांनी लढाई दिली होती हे नाकारायच कारण नाही.

‘वेडात वीर दैडले सात, हातात घेऊन तलवारीची पात.’

नेताजी पालकर यांनी आमच्या शिवाजी महाराजांसाठी दिलेली प्राणाची आहुती आम्हाला अजूनही आठवतेय.

असो, आम्ही ना मावळे होतो, ना शूर वीर महाराजांचे सरदार. तरी त्यांचेच रक्त आमच्यात उसळतंय आणि पाझरतय तसाच मी कॅन्सरशी लढा द्यायचा असे ठरवले. कदाचित आमच जगण आमच्यासाठीच असेल पण रक्त आहे आमच्या राजाच, लढणार आम्ही कॅन्सरशी.

आज पाचवा दिवस, शनिवार असून काल शुक्रवारी खालेल्या चिरमुऱ्याची चव आजही माझ्या जिभेवर तरळत होती.

आम्ही सर्वजण जीपने जिल्ह्याच्या हॉस्पिटल मध्ये आलो. हॉस्पिटलच्या उद्घात रुपाबद्दल मी मागेच सांगितले. डॉक्टरांच्या समोर आम्ही पोहोचलो. त्यांची भेट घेतली. काढलेल्या तुकड्याचे निष्कर्ष आला होता. ड्रेसिंग करून घेतले. मी आणि माझे बाबा दोघेजण डॉक्टर साहेबांच्या केबिनमध्ये गेलो. डॉक्टर साहेबांनी मला सांगितले, मला बाहेर बसवा. माझ्या वडिलांशी त्यांना एकतांत बोलायचे होते. तेव्हा, मी त्यांना म्हणालो,

‘डॉक्टर साहेब जे काही सांगायचे आहे, ते माझ्यासमोर सांगा. सर्वकाही ऐकायची मी माझ्या मनाची तयारी केली आहे.’

डॉक्टर थोडे हडबडले, पण मी आणि बाबा आमच्या मतावर ठाम होतो, हाडाच्या तुकड्याचा निष्कर्ष चांगला यावा असं आम्हा दोघांना नव्हे तर आमच्या सर्व कुटुंबियांना आणि हितचिंतकांना वाटत होते. पण सत्याला कोणीही नाकारू शकत नाही. सत्य हे सोन्याहून निखळ व पिवळ असते.

त्यांनी माझ्या मांडीतल्या हाडातल्या काढलेल्या तुकड्याचा निष्कर्ष सांगितला. Osteosarcoma of femur. म्हणजे मांडीच्या हाडाचा कॅन्सर. सगळ्यांच्या पाचावर धारण बसले. मी शांत होतो. माझ्या शरीरात होणाऱ्या आंतरिक

हालचाली, अडचणी आणि दुखणे यावरून मी अगोदरच समजून घेतले होते. इंटरनेटवरून थोडा अभ्यास पण केला होता. पन्नास ते साठ टक्के रुग्णच पाच वर्षांपेक्षा जास्त जगतात. त्यावरून मी माझे जगण्याबद्दलचे आकडे नक्की बांधू शकलो होतो. सर्वसाधारणपणे माझे आयुष्य पाच वर्षांपेक्षा जास्त नाही त्याप्रमाणे माझे जीवन त्या ढाच्यामध्ये बसवणार होतो. मी हरणार तर नव्हतो. मला हरायचेही नव्हते. पण जगताना उद्दिष्टे पाच वर्षांवरची ठेवायची नव्हती. मला सत्य आणि स्वप्नाळू दुनिया यांची ही माझी लढाई होती. स्वप्नाळू दुनियेला सत्यावर विजय मिळवायचा होता. मी तिला जिंकण्यास लावणार होतो.

आता आईला पण थोडे थोडे समजायला लागले होते. ती आता समजून चुकली होती की, माझं आयुष्य पाच वर्षांपेक्षा जास्त नसावे.

असो, *ostesarcoma of femur* या आजाराबद्दल माहिती मी घेण्यास सुरुवात केली. मी एका सर्वोत्कृष्ट हॉस्पिटलमध्ये उपचार घेत होतो. माझ्या छातीचा स्कॅन, पोटाची सोनोग्राफी करण्यात आली. *bone scan* अगोदरच करण्यात आला होता. तिथे सर्व प्रकारचे *scan* उपलब्ध होते. त्यांनी माझ्या आजाराच पूर्ण मुल्यांकन करून मला सांगितले माझा आजार दुसऱ्या टप्पा मध्ये आहे. त्यांनी तीन किमोथेरपीच्या सायकल घेवून त्यानंतर शस्त्रक्रियेचा सल्ला दिला. केमोथेरपी झाल्यानंतर कॅन्सरग्रस्त भाग काढून तिथे कृत्रिम सांधा घालण्याचा सल्ला दिला.

तसा मी आज खुश होतो, कारण पाच वर्षं तरी जगण्याची शक्यता पन्नास टक्केच्या पुढे होती. जशी लॉटरी आपल्यात लागत नाही त्याप्रमाणे पाच वर्षे तरी जगू शकेन अशी आशा वाटत होती. पण अशा प्रकारच जगणं तरी माझ्या नशिवात होते की नाही कुणास ठाऊक. नशीब आणि खरोखरच जगणं याच्यामध्ये निश्चित फरक असतो.

फक्त नशिबावर हवाला देऊन चालायचा नाही पण प्रयत्नातही कसूर करायची नाही अस मी ठरवले. आई आतापर्यंत थोडी सावरली होती असे म्हणायला हरकत नाही. बाबा तरी जास्तच सावरले आहेत असे दाखवत होते.

असो, सावरणे हा जीवनाचा भाग असतो. आपण सावरलो नाही तर कुणीतरी आपल्या न सावरण्याचा गैर फायदा घेतात हे नक्कीच आहे.

तसेच आई बाबा आजी आजोबा आणि माझ्या घरातील सगळी जनावरे सुद्धा सावरली असतील जणू. सावरणारच, माणूस सावरत असेल तर जनावरांनी का सावरू नये.

हा आपला चर्चेचा विषय नाही. सावरणे आणि न सावरणे या बद्दलचा विषय आहे. कोणीही, कधीही, केव्हाही आणि कसंही सावरायला हरकत नाही असे माझे मत आहे.

‘चला सावरूया’ असं अभियान सुद्धा राबवायला हरकत नाही. असो आता मांडीच्या हाडाचा कॅन्सर झालाय हे सिद्ध झालाय. लांबड लावायची नाही, माझ्या उपचार पद्धती बद्दल चर्चा करूया.

सप्टेंबर महिना सुरु होता. पावसाळ्याचे काही शेवटचे दिवस. उन पावसाचा खेळ चालू होता. आज असा पाऊस पडावा कि त्या पावसात मला जल समाधी मिळावी असले नकारात्मक विचार माझ्या मनात येत होते. अचानक वीज पडून त्यात आपण खाक होऊन जावे असा विचारही येत होता. चालत्या गाडीतून जीवन संपवावे हा ही विचार मनात येऊन गेला.

बाबांनी सकारात्मक विचार सारणीबद्दल मला बऱ्याच वेळा सांगितले होते. पण असे नकारात्मक विचार आता वरचेवर येत होते. मृत्यूशयेवर पडलेल्या शर

संधान भीष्म महाराजांसारखी माझी अवस्था झाली होती. किंवा विषारी सापाने डंक मारलाय आणि हळूहळू ते विष संपूर्ण शरीरात पसरून माझा मृत्यू होणार आहे असा भाव माझ्या मनी येत होता.

सकारात्मक विचार आणि नकारात्मक विचार करताना मला असे वाटते कि विचार परिस्थितीवर अवलंबून असतात. जीवनात चांगले घडत असले की सकारात्मक विचारांची वाट निर्माण होते. फासे उलटे पडू लागले की, नकारात्मक विचारांची शृंखला निर्माण होते. हे असे सर्वसामान्य माणसासाठी तर निश्चित असते, दैवी शक्ती लाभलेल्या किंवा असामान्य व्यक्तिमत्वे कोणत्याही परिस्थितीत ती भले चांगली असो वा वाईट असो ते नेहमीच सकारात्मक विचार करीत असतात.

आम्ही घरी पोहोचलो, मला उचलून माजघरातील खोलीत असणाऱ्या पलंगावर ठेवण्यात आले. आता तसा मी टाकाऊ झालो होतो. टाकला असे म्हणायला हरकत नाही. जीवनात टाकाऊ आणि टीकाऊ एवढंच तत्वज्ञान असावे असे मला वाटते. या दोन शब्दात संपूर्ण जीवन जगण्याच्या पद्धती समाविष्ट करता येतील तसे उगीच उगीच मला वाटते.

जे उत्पादन करू शकतात जे काही काम करू शकतात जे आपल्या कुटुंबियांला, समाजाला मदत करू शकतात या व्यक्ती स्त्री असो वा पुरुष म्हणजे टिकाऊ ज्या व्यक्ती वरीलपैकी काहीही करू शकत नाहीत. त्या व्यक्ती म्हणजे टाकाऊ. आता माझी टाकाऊ या व्यक्तिमत्वामध्ये गणती करण्यास हरकत नव्हती.

मी माझ्या वैयक्तिक कामासाठी सर्वांवर अवलंबून होतो. माझ खाण, पिण, फिरणं सगळं दुसऱ्यांवर अवलंबून होत. फक्त मी जगत होतो आणि जगता जगता रडत होतो. तेवढंच काही माझ्या हातात होते.

माझे आई बाबा मात्र जमेल त्या पद्धतीने असे म्हणण्यापेक्षा अगदी सर्वोत्तम पद्धतीने माझी सेवा करत होते. मला कुठे दुर्लक्षित केले जातंय असा भाव निर्माण होऊ नये म्हणून ते सदोदित माझ्या सेवेत लागून होते. बाबांनी सगळ शेत, जनावरे गड्याच्या ताब्यात देऊन टाकले होते. आईने स्वयंपाक सगळा आजीच्या हाती सुपूर्त केला होता. त्या दोघांनीही माजघरात माझ्या भोवती संसार मांडला होता. दोघे किंवा दोघांपैकी एकतरी माझ्यावर लक्ष ठेवत असायचे.

मला साधी खोकल्याची उबळ आली तरी पटकन कोणीतरी येऊन पाठीवर हात फिरवून उबळ कमी करण्याचा प्रयत्न करायचे. लघवीला आले की, लघवीचे भांडे आणि संडासला आले की, संडासाचे भांडे, त्याचबरोबर दिवसात दोनवेळा गरम पाण्यात जंतुनाशक टाकून अंग पुसले टाकले जात होते. रोजच्यारोज कपडे बदलणे, दात घासणे, औषधांचा डोस न चुकता देणे. दर तीन तासाला पोटाची खळगी भरावी म्हणून जबरदस्तीने माझ्या इच्छेविरुद्ध काहीतरी खायला घालणे, जखमा होऊ नये म्हणून हवेची गादी आणली गेली. दर दोन तासाला माझी कूस बदलली जात होती.

मी व्यवस्थित खाल्ले तर भविष्यातील केमोथेरेपीचा दुष्परिणाम कमी होईल असे त्यांना वाटत होते. मी बराच होणार आहे खात्री जणू त्यांना होती.

मनीमाऊ माझ्याभोवती घुटमळत रहायची. तिच्या आयुष्याएवढंच माझ लहानस आयुष्य राहिल आहे याची तिला कल्पना आली असावी.

बघ्यांची गर्दी थोडी कमी झाली होती. 'रोजचे मडे त्याला कोण रडे' या म्हणीप्रमाणे माझी अवस्था झाली होती.

किमो कधी सुरु होणार याची मी चातकासारखी वाट बघत, वरच्या तुळीकडे तोंड करून पडत होतो. मला आता रिकामाच रिकामा वेळ होता. बाबा काही पुस्तके आणून देत तेव्हा मनातील विचारांची शृंखला तुटून, मी वेगळ्या पुस्तकांच्या विश्वात विहार करून येत होतो, तेवढाच विरंगुळा!

वर कोळ्याने एका बाजूला सुंदर बहुकोनीय जाळे विणले होते, कोळी त्या जाळ्यावरून इकडून तिकडे फिरत होता. तोपर्यंत एक किडा जाऊन त्या जाळ्यात अडकला होता. तो धडपड करत सुटायचा प्रयत्न करत होता. इतक्यात सरसर पळत येऊन कोळ्याने त्याचा डाव साधला होता आणि त्याला फस्त केले होते.

त्या किड्यासारखी माझी दयनीय अवस्था झाली होती. तो कोळी म्हणजे साक्षात मृत्यू असा विचार करून मी माझे डोळे घट्ट मिटले. आईला सांगून मी ते जाळे काढण्यास सांगितले. अशी कुठली आणि किती मी जाळे काढून मरणापासून दूर जाण्याचा प्रयत्न करणार होतो.

सप्टेंबरचा शेवटचा आठवडा माझी जय्यत तयारी करून पावडर-फनी करून स्वच्छ नटवून मला गाडीत बसवण्यात आले. म्हसोबा समोर जशी बकऱ्याची कुरबानी करताना जसे सजवतात आणि मारतात असा साहित्यिक विचार माझ्या मनात आला. त्या विचारावर मी माझ्या मनातच हसलो.

खेड्याकडून शहराकडे असा माझा प्रवास सुरु झाला. पूर्वी इतक्याच वेदना माझ्या पायात होत्या. पण आता थोडीसी सवय होऊन गेली होती. एखाद्या मुलाला आई रोज मारत असती तर पोरग इतक निवार होते की त्याला मारण्याच

काहीही वाटत नाही. अशी माझी बहुदा अवस्था झाली असावी. दुखणे सोसायची सवयच लागली होती जणू....

तरी सुद्धा आई माझे पाय घट्ट पकडून बसली होती. खाच खगळ्यात गाडी जमिनीपासून इंच दोन इंच वर उडायची आणि तो धक्का माझ्या पायाला बसू नये म्हणून ती काळजी घेत होती.

माझी प्रेमळ, सुंदर आई गेल्या पंधरा दिवसात पार बदलून गेली होती. तिच्या चेहऱ्यावरचा टवटवीतपणा तेज सगळ हरवून गेले होते. जगण्याचा खेळ-खंडोबा कसातरी ती पुढे ढकलत होती. तिला त्याच्याशिवाय तरणोपाय नव्हता. माझी विस्कटलेली मातृदेवता बघून मलाच कसतरी झालं. तिच्या चेहऱ्यावर दिसणारी जगण्याची उर्मी पार गमवून बसली होती. जीत-जागत मड ती झाली होती. पण मला अजून जगवायचच या एकमेक ध्येयाने प्रेरित होऊन ती जगण्याचा उपद्र्याप करीत होती. ध्येयनिष्ठ जवान जसे सीमेवर डोळ्यात तेल घालून रक्षण करीत असतात त्यापद्धतीने ती डोळ्यात तेल घालून माझे रक्षण करण्याचा प्रयत्न करीत होती.

मजल दरमजल करीत आम्ही हॉस्पिटलमध्ये पोचलो. Oncophysician (कॅन्सरसाठी किमोथेरपी सुचवणारे डॉक्टर) ना भेटलो त्यांनी जुने रिपोर्ट्स बघितले. काही नवीन रक्ताचे रिपोर्ट करण्यास सांगितले. आमच्या आर्थिक परिस्थितीबद्दल माहिती घेतली. बाबांनो खर्चाची काही काळजी करू नका असे सांगितले. एकुलता एक मुलगा मृत्यूशय्येवर पडला असताना कोणतेही वडील असाच निर्णय घेतील याबद्दल मला शंका नाही.

माझे वडील नेहमी चांगला विचार करायचे. गीतेत सांगितल्याप्रमाणे कर्म करीत रहा, यशाची अपेक्षा करू नका असे त्यांचे आचरण निश्चित होते तरीसुद्धा असुरक्षिततेची भावना अधून मधून डोके वर काढायची. आता जे काय नशिबी मांडलय त्याला धैर्याने तोंड देत रहायचे हे बाबांनी ठरवले होते. कदाचित कोलमंडले असतील पण त्यांच्या बाह्यरूपावरून त्याची जाणीव ते होऊ देत नव्हते, ते कधीच भोगवादी नव्हते. पण या निष्काम संसारी कर्मयोग्याची परीक्षा घ्यायची हे विधीलीखीत्याने ठरवले होते, आणि ती परीक्षा देण्याशिवाय त्यांना पर्याय नव्हता.

सर्वसाधारणपणे तीस सप्टेंबर रोजी मला रुग्णालयात दाखल केले होते. किमोथेरपी म्हणजे काय याबद्दल मला समजेल अशा भाषेत समजाऊन सांगण्यात आले होते.

किमोथेरपीच्या मला तीन सायकली दिल्या जाणार होत्या प्रत्येक सायकल तीन दिवसांची होती. एक दिवस अगोदर आणि नंतर एक दिवस आम्हाला रुग्णालयात रहावे लागणार होते. प्रत्येक एकवीस दिवसानंतर एकूण तीन वेळा या सायकली दिल्या जाणार होत्या.

या औषधामुळे माझा ट्युमर आकसला जाणार होता त्यानंतर शस्त्रक्रिया करून राहिलेल्या कॅन्सर पेशीचा बिमोड करण्यासाठी परत तीन सायकली शस्त्रक्रियेनंतर त्याच्या लागणार होत्या.

किमोथेरपीच्या औषधाचे एकवीस दिवसाचे एक चक्र असते. किमोथेरपी दिल्यानंतर शरीरातल्या कॅन्सरग्रस्त पेशीबरोबर निरोगी पेशींचाही नाश सुरु होतो, सहाव्या दिवसापासून तेराव्या दिवसांपर्यंतचा काळ अगदी अटीतटीचा असतो. या काळामध्ये रोगप्रतिकारशक्ती कमी होऊन जंतूसंसर्ग होण्याची शक्यता असते.

किमोथेरपी दरम्यान घ्यावयाच्या काळजी बद्दलची मला सांगितले गेले.

किमोथेरपी दरम्यान बाहेरच्या लोकांचा संपर्क टाळावा, जेणेकरून त्यांना झालेला संसर्ग रुग्णाची रोगप्रतिकारशक्ती कमी असल्यामुळे, रुग्णाला होऊ शकतो आणि जंतूसंसर्गामुळे जीव जाण्याची शक्यता असते.

किमोथेरपी दरम्यान खाणे-पिणे सकस, पौष्टिक असावे. तिखट, तेलकट पदार्थ शक्यतो टाळावेत. प्रथिनाने युक्त आहार असावा. अंडी पिवळा बलक काढून, मटण, मासे, फळफळावळे खाण्यास हरकत नव्हती.

किमोथेरपीच्या सुरुवात झाल्यानंतर दोन तीन दिवस उलट्या होतात पण नंतर बरे वाटू लागते.

बाहेरचे पाणी पिऊ नये शक्यतो उकळून गार करून पाणी प्यावे

संडास, उलटी, ताप, कणकण, अंगावर काळे चट्टे आढळल्यास लगेच डॉक्टरांशी संपर्क करावा.

काहीवेळा केस गळू शकतात पण उपचार पूर्ण झाल्यानंतर केस परत येतात.

सात, नऊ, तेरा दिवसांनी रक्ताचा रिपोर्ट करून दाखवावा.

माझ्या या आजारासाठी दोन, तीन किंवा चार औषधे वापरतात पण शक्यतो तीन औषधाने उपचार सुरु केले जातील या उपचारानंतर गाठीचा आकार कमी झाला नाहीतर उपचार पद्धतीत बदल केला जाऊ शकतो.

माझा कॅन्सर संपूर्ण शरीरात पसरला नव्हता ही एक निश्चित चांगली बाब होती.

सर्व तपासणीनंतर मला औषधाची चिट्टी देण्यात आली. माझ्यावर तीन औषधांचा मारा केला जाणार होता.

व्हिनक्रिस्टीन, सिसप्लॅटीन आणि अँड्रीआमयसीन इंजेक्शनची पाकिटे बघितल्यानंतर मला लक्षात आले त्याबरोबर उलटीसाठीची औषधे, मल्टीव्हिटॅमिन्सची इंजेक्शने आणि गोळ्या देण्यात आल्या गेल्या.

दुसऱ्या दिवशी मला किमोथेरपी सुरुवात करण्यात आली सुहास्यवदनी सिस्टरांनी गोड बोलून माझ्या शिरामध्ये जेलको लावला आणि औषधांचा माऱ्याची सुरवात केली.

औषधे सुरु केल्यानंतर अंगात गरम वाफा सुरु झाल्या अंगाची अक्षरशः काहिली होत होती, डोके जड झाले, उलटी येईल असे वाटू लागले, तोंडाला कडवटपणा आला.

दुसऱ्या दिवशी औषधाचा डोस सुरु केल्यानंतर दुपारनंतर उलट्या सुरु झाल्या, उलटीच्या इंजेक्शनाने थोडा त्रास कमी झाला.

तिसऱ्या दिवशी अंगावर काटे उभे राहिले, प्रचंड थकवा जाणवत होता, अन्नावरची इच्छा गेली.

चौथ्या दिवशी काही रक्ताचे जुजबी रिपोर्ट काढून मला घरी पाठवण्यात आले.

घरी आल्यानंतर मला इतका थकवा आला होता कि मला उठून बसणेहि अशक्य झाले होते, माझी आई मला उठून बसवायची. डॉक्टरांनी सांगितल्याप्रमाणे औषधे, सकस आहार चालू होता.

आम्ही संपूर्ण शाकाहारी, वडील आजोबा माळकरी असल्यामुळे अंडी, मटण वर्ज होते. आईने मन मारून ती अंडी बनवून देते असे सांगू लागली. पण गेल्या सतरा वर्षांचे संस्कार फक्त आजारपणामुळे मी सोडू शकत नव्हतो, मी त्याला सक्त विरोध केला.

त्यानंतर सातव्या, नवव्या, तेराव्या दिवशी रक्ताचे रिपोर्ट केले त्यामध्ये पांढऱ्यापेशी, चपट्यापेशी, लालपेशीचे रिपोर्ट चांगले आले, माझ्या घरच्यांनी सुटकेचा श्वास घेतला तेवढ्या वेळापूरता.

दुसऱ्या, तिसऱ्या वेळची किमोथेरपी उलटी, तोंडाला आलेला कडवटपणा इतक्या सर्वसामान्य त्रासासकट पार पडली, तिसरी किमो झाल्यानंतर माझ्या गुडघ्याचे स्कॅनिंग केले आणि गाठीचा आकार बऱ्यापैकी कमी झालाय असे मला सांगण्यात आले.

तिसरी किमोथेरपिची सायकल झाल्यानंतर सातव्या दिवशी रक्ताचा रिपोर्ट केला, मला कणकण, खोकला होता, अंग दुखत होते. आई हलकेच मालिश करित होती. या किमोच्या काळात माझे वजन तब्बल आठ किलोने कमी झाले होते. हाडाच्या सापळ्यावर एक पट्टी मासाचा थर शिल्लक राहिला होता. तब्येत जरी मध्यम बांध्याची असली तरी आता माझा संपूर्ण रंग उडून गेला होता. तिसऱ्या किमोच्या वेळी एक सुखद घटना घडली होती, जिच्यामुळे माझी जगण्याची उम्मेदीला अजून भरारी मिळाली होती. कॉलेज चुकवून हॉस्पिटल हुडकत हुडकत एक गुलाबाचे फुल घेऊन आणि एक पत्र घेऊन वेदिका आली होती. ती मला फार विस्कटलेली वाटली. रडून रडून तिचे डोळे सुजले असावेत. 'लवकर बरा हो, मी तुझी वाट बघत आहे,' असे बोलून हाताला हात स्पर्श करून ती गेली होती, तिच्या पाठमोऱ्या रूपाकडे मी बराच वेळ बघत राहिलो.

माझी पांढऱ्या पेशीची संख्या सातशेच्या आसपास होती. न्युट्रोफील हि कमी झाली होती. रक्ताचे प्रमाण पाच ग्रॅमवर आले होते. चपटयापेशी तीस हजाराच्या आसपास होत्या.

या दरम्यान मला जोराचा ताप येत होता, पायात पेटके येत होते, जुलाब चालू झाले, उलट्या येऊ लागल्या, शरीरातल्या प्रत्येक भागात कळा येऊ लागल्या अंगाला झालेला चादरीचा स्पर्शही नको नकोसा झाला, माझ्या या अवस्थेमुळे सगळेच घाबरून गेले. आईने देवाचा धावा सुरु केला, बाबांनी पटकन उचलून मला गाडीत घातले, जितक्या लवकर पोचवता येईल तेवढे मला दवाखान्यात पोचवण्यात आले.

अगदी आठ दिवसापूर्वीचे रक्ताचे रिपोर्ट अगदी चांगले होते, अचानक उद्ध्वलेल्या या संकटाने दवाखान्यात लगभग सुरु झाली. दोन-तीन वेळा टोचून मला शीर लावण्यात आली. अतिशय महागडे तेलकट जंतुनाशक माझ्या शरीरात सोडण्यात आले. औषधे तेलकट असल्यामुळे शरीरातून जाताना प्रचंड वेदना होत गेल्या, सगळ्या शरीरात आगडोंब उसळला. वरचेवर भरपूर ताप येत असल्यामुळे अंग गार कपड्याने पुसून घेणे चालू होते.

माझा जंतुसंसर्ग वाढू नये म्हणून कॅप, मास्क घालून सिस्टर डॉक्टर फिरत होते, माझ्या अंगाला हात लावताना स्टरीलीयम हातावर घेऊन मला हात लावत होते.

माझ्या वडिलांना बाजूला घेऊन समजून सांगण्यात आले कि पेशंटच्या पांढऱ्यापेशी वाढल्या नाहीतर माझ्या जीवाला कधीही धोका होऊ शकतो. माझ्या वडिलांनी माझा मृत्यू ही कल्पना सोसण्यासारखी नव्हती, पण त्यांनी जर धीर सोडला तर ह्या सगळ्यांना सावरणार कोण हा प्रश्न होता, म्हणून उसने आवसान

आणून देवाकडे माझ्या जीवाची भिक मागत अतिदक्षता विभागाच्या समोरील बाकड्यावर डोळे मिटून शांत बसून राहिले.

माझी आई मला काय झालय म्हणून बाबांच्याकडे चौकशी करत होती 'काय नाही ग, डॉक्टर मला खर्चाची कल्पना देत होते' माझा मामा ही आईची समजूत काढत होता.

जीवनाचे तत्वज्ञान समजून घेणे खरेच मुश्कील आहे. आज आपण असतो उद्याच्या दिवसाची शाश्वती, निश्चित नसते. इतकी दुःखे निर्माण करायची होती तर हे जग देव कशासाठी निर्माण करतो असे प्रश्न मला वारंवार उडूवतात आणि या क्षणभंगुर जगण्यासाठी प्रत्येक प्राणी, पक्षी, मनुष्य कशासाठी धावाधाव करतात हे सुद्धा न समजण्यासारखेच आहे, पण माणूस जेव्हा सुखात असतो तेव्हा त्याला त्याच्या सुखापलीकडचे काही दिसत नसते एकदा त्याच्यावर दुःखाचा डोंगर किंवा सावली जरी पडली तर तो सैरभैर होतो. संपूर्ण जगाच्या आस्तित्वाबद्दल शंका घेऊ लागतो.

भरजरी शालू नेसलेल्या आणि सुवर्ण आभूषणाने लगडलेल्या स्त्रीला फाटक्या साडीतल्या स्त्रीकडे बघायला फुरसत नसते किंवा तिची दुःखे जाणून घेण्याची इच्छा नसते. पण एकदा का दुःखाचे वादळ जीवनात उठले कि मग जगाच्या क्षणभंगुरतेबद्दल विचार आपोआप डोकाऊ लागतात. पानाफुलांनी लगडलेल्या वृक्षापासून एखादं म्हातारं पिवळ पान अलगद बाजूला होऊन पाचोळ्यात हरवून जाते तेव्हा त्या वृक्षाला थोडंतरी दुःख होत असेल काय? ही झाडं बोलत असती तर हा प्रश्न त्यांना विचारून मी भंडावून सोडलं असत.

किमोथेरपीमुळे जशा कॅन्सरच्या पेशी मृत होतात तशा शरीरातल्या चांगल्या पेशीही मृत होऊ लागतात. शरीरात आपल्या मज्जारजू, प्लीहा आणि लिव्हरमध्ये पांढऱ्या, लाल, चपट्यापेशी निर्माण होतात. किमोथेरपीच्या औषधामुळे ह्या पेशीची निर्मिती थांबते आणि या पेशीच्या संख्या कमी होऊ लागते. या पेशी शरीराचे रक्षण करण्याचे काम करत असतात. या पेशीची संख्या कमी झाल्यामुळे रोगप्रतिकार शक्ती कमी होते आणि शरीराला लगेच जंतूसंसर्ग होऊ लागतो. बऱ्याचवेळा हे जीवावरही बेतू शकते.

किमोथेरपीचे प्रत्येक औषध शरीरातल्या प्रत्येक पेशीवर हल्ला चढवून पेशींचा मोठ्या प्रमाणावर नाश करतात. किमोथेरपीचा न्याय जगावेगळा आहे, शंभर चांगल्या पेशी मेल्या तरी चालतील पण कॅन्सरग्रस्त एकही पेशा वाचता कामा नये. कॅन्सरग्रस्त पेशी मारता मारता निरोगी पेशीही मारल्या जातात. औषधाने पेशी मारणे म्हणजेही एक प्रकारची हत्याच ना, अशा करोडो कॅन्सरग्रस्त आणि चांगल्या पेशी मारून आपण आणखी मोठ्या पापाचे भागीदार तर होत नाही ना, असा विचारसुद्धा कधी कधी विजेशारख चमकून जाई.

पाच दिवसांच्या अथक परिश्रमानंतर, वेगवेगळ्या जंतूनाशकाच्या वापरामुळे माझ्या पांढऱ्या पेशीच्या संख्या हळूहळू दोन हजारावर गेल्या, चपट्या पेशी सत्तर हजारावर गेल्या, रक्ताच्या बाटल्या दिल्यामुळे रक्ताचे प्रमाण आठवर गेले आणि शरीरावर थोडे तेज आले, ताप, कणकण, अंगदुखी कमी झाली आणि मला घरी सोडण्यात आले.

आठ दिवसात माझ्या पेशी जवळपास पूर्ववत झाल्या. मांडीतील गाठ बऱ्यापैकी आकसली होती. तिथल्या पेशी परत वाढायच्या अगोदर माझी शस्त्रक्रिया करण्याचे

ठरवण्यात आले, तीन किमोथेरपी संपवून पूर्ववत होण्यासाठी जवळ जवळ १५ नोव्हेंबर पर्यंत वेळ गेला, आता शस्त्रक्रिया लवकरात लवकर करणे आवश्यक होते.

सर्वसाधारणपणे किमोथेरपी पूर्ण झाल्यानंतर तीन आठवड्यांच्या आसपास शस्त्रक्रिया करायची असते. आम्ही १६ नोव्हेंबरला ओन्कोसर्जन (कॅन्सरचे ऑपरेशन करणारे डॉक्टर) ची अपॉइंटमेंट घेतली, त्यांनी मला शस्त्रक्रियेबद्दल माहिती सांगितली.

मी आता सर्वसाधारणपणे तीस टक्के लढाई जिंकली होती. आई बाबांच्या चेहऱ्यावर समाधानाचे भाव थोडे थोडे तरळू लागले. अंधारलेल्या आकाशात प्रकाशाची लहानशी तिरीप दिसू लागली. दाट अंधारलेल्या जंगलात प्रकाशाचा कवडसा त्यांना दिसू लागला होता. उधाणलेल्या समुद्रात सापडलेल्या व्यक्तीस एखाद्या लाकडाच्या कोंडक्याचा आधार मिळावा तसे.

शस्त्रक्रियेमध्ये मांडीचा कॅन्सर झालेला भाग काढून तिथे मेगाप्रोस्थेथीस (कृत्रिम सांधा) बसविले जाते, त्यांनी ते सविस्तर चित्राद्वारे काढून मला समजावून सांगितले ह्या मेगाप्रोस्थेथीसमध्ये भारतीय आणि परकीय बनावटीची असतात. भारतीय बनावटीची थोडी स्वस्त असतात, परकीय बनावटीची महाग असतात. आतापर्यंत दोन लाख रुपयांचा चुराडा झाला होता. एका शेतकऱ्याच्या दृष्टीने आतापर्यंत खर्च हा झेपण्यासारखा नव्हता. पण प्रसंगी शेताचा काही भाग विकायचा पण उपचार पूर्ण करायचा असे बाबांनी ठरवले होते.

बाबांनी किमतीत बरीच तफावत होती तरी परकीय बनावटीचे मेगाप्रोस्थेथीस घालण्यास सांगितले. सर्वसाधारण शस्त्रक्रिया, प्रोस्थेथीस मिळून पाच ते सहा लाखाचा खर्च होता. शिल्लक पुंजी संपत आली होती. बाबांनी हितसंबंधीकडून पैसे गोळा केले.

माझे रक्ताचे रिपोर्ट, बोन स्कॅन ह्या तपासण्या परत करण्यात आल्या. कर्म धर्म संयोगाने सगळे रिपोर्ट चांगले आले होते.

शस्त्रक्रियेच्या आदल्या रात्री वातावरण फार तंग झाले, बाबा व्हरांझ्यात आणि आई माझ्या शेजारी होती. आई रात्रभर झोपली असेल असे मला वाटत नाही. मलाही झोप येत नव्हती, बाबा, मामा व्हरांझ्यात फेरी मारत होते.

मागील दोन महिन्यात पचायला सोपा असा आहार चालू केला होता. किमान तीन लिटर द्रवपदार्थ शरीरात जातील याची काळजी आई घेत होती, माझी इच्छा असो व नसो ती जबरदस्तीने ते घालत होते. सफरचंद, चिकु, केळी या फळाबरोबर प्रोटीन पावडरचा खुराक चालू होता. बरोबरीने संत्र्याचा, मोसंबीचा रस, पालेभाज्या किंवा वरण भात, भाताची पेज, दुध, ताक दिले जायचे. भात मऊ करून, रव्याची खिर, कमी तिखट असलेली भाजी, बिनतेलाची चपाती, कडधान्य, बदाम, काजू, खारीक, खजूर पोटाला सोसेल आणि जमेल तसे चालू होते. गव्हाकुरांचा रस सकाळी दिला जायचा. मोड आलेले कडधान्य, वाटाणे दिले जायचे. त्यामुळे धटाकट्टा झालो होतो. रक्ताच्या तीन बाटल्या शस्त्रक्रियेसाठी राखून ठेवल्या होत्या.

सकाळी जंतुनाशक औषधाने अंधोळ घातली गेली. शिरेतून जंतुनाशक औषधे दिले गेले, मी आई वडिलांचे पददर्शन घेतले. आज, आजी, मामांच्या पाया पडलो. अर्थात झोपूनच.

‘बेधडक तु जा, तुझे देव रक्षण करणार आहे,’ असे सर्वजण मला अबोलपणे जणू सांगत होते. मला स्ट्रेचरवर घेण्यात आले. शस्त्रक्रियागृह वरच्या मजल्यावर असल्यामुळे मला लिफ्टमधून वर नेण्यात आले. सगळ्यांना लिफ्टमधून येण्यास परवानगी नव्हती. आई माझ्यासोबत लिफ्टने वर आली.

शस्त्रक्रियागृहाच्या बाहेर लाल दिवा चालू होता, त्या लाल दिव्याकडे बघून का कुणास ठाऊक मी दिव्याच्या प्रकाशात जळून जाईन की काय असा भास मला झाला, आई माझ्यासोबत होती, तिने माझा हात हातात पकडला होता. मरेपर्यंत हा हात माझा हातातून सुटू नये असे वाटत होते. कष्टाने राबलेले ते खडबडीत हात मला मायेचा ओलावा देत होते. तिचे डोळे पाण्याने भरले होते. डबडबलेल्या डोळ्यांनी, जड अंतकरणाने तिने माझा हात सोडला.

मी एका अनोख्या दुनियेत प्रवेश केला, हिरवे निळे कपडे घातलेले अनेक देह, ज्यांनी, त्यांचे तोंड आणि केस कापडाने झाकून घेतले होते. शस्त्रक्रियागृह क्रमांक एक मध्ये घेतले आणि शस्त्रक्रियेसाठी टेबलावर घेतले.

दोन शस्त्रक्रिया करण्याची टीम, त्यांचे मदतनिस, दोन भूलतज्ञ अशा सहा सात जणांचा चमू होता.

सगळे भले आणि मदत करण्याची इच्छा असलेले वाटले.

वेगवेगळ्या मशीनिची टिक टिक चालू होती.

भूलतज्ञांनी मला ‘बाळ कसा आहेस तू’ असे विचारले, मी बरेबरेच ‘छान’ असे उत्तर दिले. शस्त्रक्रिया करणाऱ्या डॉक्टरांनी माझ्या पाठीवर हात ठेऊन ‘सगळे छान होईल’ असा भरवसा दिला. माझ्या बोटाला मशीन लावले, दंडाभोवती

रक्तदाब बघण्यासाठी पट्टी बांधली, छातीवर हृदयालेख मोजण्यासाठी काही तरी लावले आणि ते सर्व एका मशीनला जोडले. मी वर बघितले

हृदयाचा सुंदर आलेख मला दिसला. मला हुशय झाले, हायसे वाटले कि मी अजूनही जिवंत आहे.

माझ्यामध्ये आणि माझ्या नातेवाईकांभोवती एक दृष्य भिंत उभी राहिली होती, शस्त्रक्रियागृहाच्या दरवाजाची. आईच्या कुशीत निवांत झोपताना, बाबांच्या खांद्यावरून टाळ्या पिटत जाणाऱ्या मला स्वप्नातसुद्धा कधी वाटले नव्हते की अशी वेळ माझ्यावर येईल. दोन मनांच्या मध्ये अदृश्य भिंती असतात पण आमच्या घरात अशी भिंत कधी उभारली नव्हती. सुखाने आमचा संसार चालू असताना, अशी कुणाची नजर आमच्या संसाराला लागली हे त्या सृष्टीनिर्मित्यालाचा माहिती असेल.

माझ्या मनक्यामध्ये एक मोठी सुई घालून एक बारीक नळी सोडण्यात आली आणि त्यातून भुलीचे औषध सोडण्यात आले. माझ्या कमरेच्या खाली झिनझिन्या मुंग्या आल्या, हळूहळू त्या मुंग्या पोटाच्या मध्यापर्यंत जवळपास बेंबीच्या आसपास येऊन थांबल्या मात्र हात पाय हलायचे बंद झाले. माझ्या शरीराचा भाग बेंबीखाली नाही असे वाटले, माझ्या बेंबीच्यावर हलका चिमटा काढून भूल कुठपर्यंत आली हे निश्चित करण्यात आले.

हे अजब शास्त्र बघून मी आश्चर्यचकित झालो. तंत्रज्ञान किती पुढे गेले आहे याची जाणीव झाली, जगण्याची छोटीशी किनार मला खुणाऊ लागली, आता माझ्या गुडघ्यातील दुखणे संपूर्ण कमी झाले होते. खाली काय चालू आहे याची मला जाणीव नव्हती, पण मी माझ्या डोळ्याने सगळे बघू शकत होतो.

माझ्या पाया भोवतीचा पट्टा काढून टाकण्यात आला. पूर्वी असा पट्टा काढला की मला मरण यातना व्हायच्या. आता मला कशाचीच जाणीव होत नव्हती. हातामध्ये हातमोजे घालून पिवळ्या व लाल औषधाने पाय स्वच्छ धुऊन घेतला, त्यानंतर पायाखाली, पायावर आणि संपूर्ण शरीरावर हिरव्या कपड्याचे आच्छादन करण्यात आले, मला खाली काय चालले आहे हे दिसू नये म्हणून माझ्या डोळ्याच्या आणि पायाच्या दरम्यान डोक्याच्या बाजूस एक पडदा तयार करण्यात आला. मला एक झोपेचे इंजेक्शन शिरेत दिले. मी थोड्याच वेळात निद्रीतावस्थेत गेलो, मी अर्धवट गुंगीत होतो, मला वेगवेगळे आवाज येत होते. हाड तोडण्याचा आवाज, ड्रीलसारख्या मशीनचा आवाज, मला वेळेची जाणीव नव्हती.

शस्त्रक्रिया सर्वसाधारणपणे चार तासात झाली असावी. मला झोपेतच शस्त्रक्रियागृहातून बाहेर काढले आणि अतिदक्षता विभागात आणले. थोड्या वेळाने मला दुःखणे सुरु झाले. सिस्टरांनी काही औषधे मशीनमध्ये घालून, तो पंप माझ्या मणक्यातील नळीशी जोडली, थोड्याच वेळात माझे दुःखणे कमी झाले, मी खडखडित जागा झालो, माझी नजर माझ्या आईवडिलांना शोधत होती.

पाच सहा तासानंतर मला भुकेची जाणीव झाली माझी आई पळतच आली, मला थोडे पाणी दिले, मला उलटी होत नाही म्हटल्यावर मला थोड्या थोड्या वेळानी फळाचे रस, भाताचे पेज, पाणी दिले जाऊ लागले. अधून मधून दुखणे वाढल्यास औषधे शिरेतून दिले जायचे. संध्याकाळी जंतुनाशकाची मला शिरेतून दिली.

सकाळी डॉक्टरानी मला तपासले, सगळ्या गोष्टी नाडीचे ठोके, रक्तदाब व्यवस्थित आहे बघून मला माझ्या रूममध्ये हलवण्यात आले, आई बाबांचा चेहरा

इतका प्रफुलीत होता कि स्वर्ग जिंकल्याचा भाव त्यांच्या चेहऱ्यावरून जाणवत होता. श्रावणात पसरलेली हिरवी कंच हिरवाई, गुलाबाचं सुंदरपण, मोगऱ्याचा सुवास सगळच त्यांच्या चेहऱ्यातून प्रज्योत होत होतं.

डोळे भरलेले होते पण भरलेल्या डोळ्या पलिकडे युद्ध जिंकल्याचा भाव होता. शस्त्रक्रियेपुर्वी हरिणीसारखे बिथरलेले माझे आई बाबा स्थिरस्थरावर झाल्यासारखे जाणवत होते. माझ्या वृद्ध आज्ञा आर्जीचे थरथरते हात माझ्या अंगावरून मोरपिसासारखे अलगद फिरत होते. जगातील सगळ्यासुखाची खैरात माझ्या पायी लोटांगण घालत आहे कि काय असे मला वाटू लागले पण हे क्षण असेच पुढे टिकतील काय असे माझे शंखेखोर मन उगाचच शंका घेत होते.

माझ्या अवताराकडे बघून माझे मलाच हसू आले, लघवीच्या जागी नळी घातली होती. माझ्या गुडघ्यातून दोन नळ्या काढून, खाली एका पांढऱ्या डब्यात सोडल्या होत्या. हातात एक मशीन लावले होते आणि तो वर ठेवलेल्या मॉनीटरशी जोडलं होतं. गुडघ्याभोवती पांढर कापड त्याच्यावर मोठा पट्टा बांधला होता. टिकटिक आवाज त्या शांत वातावरणात त्याच अस्तित्व दाखवत होता. मला उठून बसवले होते. मला नेहमीचा आहार चालू केला गेला. दोन दिवसांनी गुडघ्यातल्या नळ्या काढून माझा गुडघा वाकवयास सुरुवात केली. व्यायामाचे डॉक्टर सकाळ संध्याकाळ येऊन माझा व्यायाम हळूहळू घ्यायच्या. हळूहळू माझं दुःखण कमी झालं होतं. शस्त्रक्रियेनंतर एक्स-रे काढून मेगाप्रोस्थेथीस व्यवस्थित बसले आहे काय नाही याची डॉक्टरानी खात्री करून घेतली.

हळूहळू मी पूर्ववत होऊ लागलो, वाँकर घेऊन पहिल्यांदा जेव्हा मी जमिनीवर उभारले तेव्हा माझा आनंद गगनात मावेनासा झाला.

माझं हे रूपडं बघून आई, बाबा, आजोबा, आजी, मामा सगळे खुश आणि स्तंभीत झाले, माझा पुनर्जन्म झालाय अस मला वाटू लागलं.

गेली तीन महिने माझ्या आईच्या चेहऱ्यावर दुःखाचा डोंगर दिसायचा आता मात्र सुखाचा चंद्र मला तिच्या चेहऱ्यावर दिसू लागला. बाबा आयुष्यातला सर्वात सुखाचा क्षण अनुभव आहेत असा त्यांचा चेहरा दिसत होता. आजोबा, आजीनी जगण्याची आस जणू सोडली होती, ती आस त्यांना परत मिळालिय असे वाटू लागले.

सातव्या दिवशी माझी रुग्णालयातून घराकडे रवानगी करण्यात आली. आईने मला ओवाळून मला आत घेतले. दही भात ओवाळून माझ्या दोन्ही बाजूने देवाला अर्पण केला.

कित्येक दिवसांनी या घरावर सुखाच्या पावसाचे छोटे छोटे थेंब पडू लागले. सगळे वातावरण हर्षोत्सवाने भरून गेले. आकाशातल्या चांदण्या आणखी तेजस्वी आणि प्रेक्षणीय वाटू लागल्या. चंद्रामामा दोन्ही हाताने प्रकाशाची सप्तरंगी उधळण करतोय असं वाटू लागलं.

मी हळूहळू हिंडू फिरू लागलो, दोन वेळा दवाखान्यात जाऊन ड्रेसिंग करून माझ्या गुडघ्यावर घातलेल्या पिना काढून टाकल्या. सर्वसाधारणपणे दीड वीत काप घेतला होता माझ्या गुडघ्यावर जखम स्वच्छ भरली होती, पु पाणी काही झालं नाही. डॉक्टरानी कोणतेही पथ्यपाणी सांगितले नाही. पण या पंधरा दिवसात वांग, शेंगदाणे, डाळ, भात सगळ माझ्यासाठी संपूर्ण घराने वर्ज्य केलं.

टाके काढल्यानंतर सगळ्यांच्या पापण्यांच्या कडा आनंदाने ओलावलेल्या मी पहिल्या.

तीन आठवड्यात मी एका काठीने चालू लागलो होतो. पण परत तीन किमोच्या सायकली घ्यायच्या होत्या हे ऐकूनच माझ्या छातीत धस्स झालं.

‘बाबा, आता मी बरा झालोय, मी कॉलेजला जातो,

किमो घेतली नाही तर चालणार नाही काय?

‘बाबा म्हणाले,

किमो तर घ्यावी लागणार तुला फार कॉलेज बघायची इच्छा झाली असेल तर मी तुला कॉलेजात सोडतो, एक दिवस कॉलेजात राहून सगळ्यांना भेटून ये’.

बाबांनी ठरवल्याप्रमाणे मला जीपमधून कॉलेजमध्ये सोडले. त्यांना बहुतेक मागचे घेतलेले हात उसणे घ्यायचे होते आणि पुढच्या किमोसाठी पैशाची व्यवस्था करायची होती. बाबांनी आजपर्यंत कुणाकडून हात उसणेही घेतले नव्हते आणि कर्जही काढले नव्हते, उलटे जमेल तेवढी लोकांना मदत केली होती.

पण आता पै पाहुणे, पूर्वी त्यांना मदत केलेली माणसे सुद्धा बाबांना टाळत होती.

‘घर फिरले की वासेही फिरतात’

अशी आमची परिस्थिती झाली होती. सरळ इकडे तिकडे हात पसरण्याऐवजी, शेत गहाण ठेऊन जिल्हा बँकेतून कर्ज काढायचे त्यांनी ठरवले होते ह्या सगळ्या गोष्टी माझ्यासमोर कधीही बोलल्या नाही जायच्या. ‘भिंतीला पण कान असतात’

या म्हणीप्रमाणे कुठून तरी माझ्या कानावर या गोष्टी पडायच्या. मी आणखी दुःखी व्हायचो. माझ्या बाबासारख्या स्वाभिमानी माणसाला चार लोकांकडे पैशासाठी उंबरठे झिजवावे लागतात हे ऐकून माझी मलाच कीव यायची. स्वतःच्या कातडीचे चप्पल करुण मला घालावे लागले किंवा माझ्यासाठी ते स्वतःलाही गहाण ठेवतील एवढे त्यांचे प्रेम होते माझ्यावर.

विचारांच्या गर्दीतच एका हातात काठी घेऊन मी कॉलेजात प्रवेश केला. दगड्या, सद्दु या माझ्या प्राणप्रिय मित्रांची मला कुठे ठेऊ न कुठे नको अशी अवस्था झाली होती. इतर मित्रही आनंदी झाले होते. शिक्षकांनाही आनंद झाला होता. मी कुठल्या दिव्यातून जाऊन बाहेर आलोय किंवा मी कोणती अग्नीपरीक्षा दिलोय यांची अंधुकशी कल्पना सर्वांना होती.

मी अजूनही लंगडत होतो, हातात काठी होती म्हणून कोण माझ्या अंगाशी झोंबा झोंबी करत नव्हते हे नशीब.

आम्ही कॉलेज कॅन्टीनमध्ये गेलो, जवळ जवळ चार महिन्यांनी कॅन्टीनमध्ये अर्थात कॉलेजमध्ये आलो होतो. गरम वडापाव खाताना आतापर्यंत गेल्या चार महिन्यात अळणी खाऊन तोंड कडू झालेल्या माझ्या जिभेला अर्थात मला बरे वाटले. गरमा गरम चहा 'वन बाय टू' सगळ्या मित्रांनी घेतला. माझे सगळे विषारी अनुभव माझ्या मित्रांसोबत शेअर केले.

अशी वेळ कुणा शत्रूवरही येऊ नये असे सगळ्यांचे एकमत झाले, मी स्वतःच्या पायावर उभा आहे हे ही नसे थोडके असे सर्वांना वाटले. काही दिवसात मी पूर्वपदावर येऊन कॉलेजला सुरुवात करीन असा ठाम विश्वास सगळ्यांच्या चेहऱ्यावर मला दिसत वाहत होता.

माझी नजर मात्र एका व्यक्तीला शोधत होती. आतापर्यंत मी कॉलेजमध्ये आलोय ही बातमी तिच्यापर्यंत पोचली होती. तिला मला एकट्याला भेटायचे

होते. आमच्या नेहमीच्या ठिकाणी चिंचेच्या झाडाखाली ती जाऊन थांबली आहे हे मला जाणवले.

माझ्या मित्रांचा निरोप घेऊन मी तिथे पोहचलो, ती माझ्या खांद्यावर पडून हमसा हुमशी रडू लागली. मी तिच्या डोक्यावरून अलगद हात फिरवला. मी अजूनही पूर्ण बरा झालो नव्हतो, त्यामुळे तिला माझ्या मोहजाळात तिला अडकवायच नव्हत. तिची अभ्यासातल्या प्रगतीबद्दल चौकशी केली तिने डॉक्टर व्हावे असे मी स्पष्टपणे सांगितले. कदाचित मी डॉक्टर होऊ शकणार नाही तरी आपली प्राणप्रिय सखी डॉक्टर होऊन माझे स्वप्न पूर्ण करेल असे मला मनापासून वाटत होते.

मी जड अंतकरणाने सर्वांचा निरोप घेऊन घरी आलो, हा कॉलेजचा माझा शेवटचाच दिवस नसावा अशी ईश्वरचरणी प्रार्थना करीत मी घरी पोचलो.

११ डिसेंबर, थंडीचे दिवस, आज मला पहाटेचे पाच वाजता जाग आली. आता निवांत सकाळी ९ वाजता उठायची सवय लागली होती. कोंबड्याच्या बांगेबरोबर जाग आली. पहाटे पाच वाजता बरोबर कश्या कोंबड्या काय बांग देतात हे विचार करून मी माझ्याशीच हसलो. मी तसाच काँटवर पडून होतो. कदाचित आज माझी किमोथेरपीची सुरुवात होणार होती. मागील अनुभव लक्षात घेता मला त्याचा प्रचंड तणाव आला असावा. त्या उलट्या, अंग दुखणे, थकवा, कणकण, तोंडाचा कडवटपणा, भूक न लागणे, अंगातून निघणाऱ्या गरम वाफा, सगळेच न सोसण्यासारखे, तो अनुभव परत घ्यायचा म्हणून छातीवर प्रचंड दडपण आलं असावं, कुठेतरी घुसमटल्यासारख वाटतं होतं, पण पर्याय नव्हता, पंधरा मिनिटानंतर परत एकदा कोंबड्याने बांग दिली, मी उगाचाच मनात म्हणालो. 'हा

पण मला किमोथेरपिला जायचं आहे म्हणून मुद्दामून टोचत आहे आणि माझी खिल्ली तो उडवतोय' असे वाटून मी माझ्यावरच चिडलो.

गेल्या दहा दिवसात, आई बाबा निवांत झाले होते, माझ मी अंधोळ करीत होतो, स्वतःची बहंताश कामे स्वतः करण्याचा प्रयत्न करत होतो. ह्या दहा दिवसात मी त्यांना झोपलेले बघितले. डोळे तारवटून ते नेहमीच जागे राहत.

थंडी फार नव्हती, पण आईने लहानपणी घेतलेली शाल माझ्या अंगावर घेतल्याशिवाय मला झोप यायची नाही. दवाखान्यात ती शाल नसल्यामुळे मला झोप लागायची नाही. आई नर्सिंग स्टाफची नजर चुकवून ती शाल माझ्या अंगावर घालायची. मी झोपल्यावर ती काढून घ्यायची आणि दवाखान्यातले चांदर अंगावर टाकायची.

पूर्वेला सूर्य उगू लागला, ढगांच्या फटीतून सोनेरी किनार हळूहळू जाणवू लागली. हलकासा वारा पूर्वेकडून पश्चिमेकडे वाहात होता. डिसेंबर महिन्यातल्या रोजच्या दिवसासारखाच तो दिवस होता. पण उगीचच वातावरणात मळभ दाटून राहिलय की काय असं वाटू लागलं.

मागच्या तीन किमोथेरपीतून बाहेर पडलोय, यातूनही बाहेर पडेन अशी मला खात्री होती. अनिश्चिततेच्या गर्तेतून बऱ्याच वेळा हेलावे खाल्यामुळे माझा माझ्या जीवनावरील विश्वास उडून गेला होता.

सकाळी सकाळी चिमण्याची चिवचिव चालू होती. अधून मधून रात किड्याचे किरकिर चालू होती, दूरवर कुठेतरी कुत्री भुंकत होती. दोघेजण माझ्या शेजारी

खाली झोपले होते. त्याला शांत सोनेरी झोपेतून मी जागे करावे असे मला वाटत नव्हते.

मी काठी घेऊन लंगडत लंगडत माझ्या घराचा दरवाजा उघडला आणि व्हरांड्यात आलो. आता जवळ जवळ लख्ख सूर्यप्रकाश पडला होता, मागच्या बाजूने फिरून मी गोठ्यात गेलो. राजा सर्जा आणि आमच्या सर्व गाई म्हैशीवरून मायेचा हात फिरवला. ह्या सगळ्यांना आपण बांधून ठेऊन त्यांचे स्वातंत्र्य हिरावून घेतोय. त्यांची दावणे सोडून मुक्तपणे उधळू द्यावी असा क्षणिक विचार माझ्या डोक्यात चमकून गेला. मी लगेचच अशा असामाजिक, असंसारीक विचारांना कुलूप लावून बंद केले.

मी कुठेतरी आजाराने बांधले आहे, माझे स्वातंत्र्य हिरावून घेतले आहे. ह्या जाणिवेमुळे असे बेताल विचार माझ्या डोक्यात येत असावेत.

मी कित्येक दिवसांनी शेताच्या बांधावर गेलो. सावरत सावरत शेताच्या बांधावरून शेताला फेरी घातली. बऱ्याच दिवसांनी असा मी शेतात फिरत होतो. आकाशात उडणारी चिमणी, पाखरे बघून मला उंच आकाशात उडता येईल काय असे मला वाटू लागले. जीवनात झाडे, पक्षी, प्राणी सगळे सुखी आणि स्वच्छंदी आहेत. आणि मी काळ्या पाण्याची सजा भोगतोय असे मला वाटू लागले. भटकत भटकत परसदारातल्या विहिरीजवळ पोहोचलो. काटावर बसून पाय विहिरीत सोडून त्या निश्चल पाण्याकडे कौतुक मिश्रीत नजरेने बघत बसल. ह्या विहिरीत उडी मारून या जीवनाचा, या दुःखाचा शेवट करून टाकावा असे क्षणभर वाटले.

माणूस कितीही दुःखाने रंजला गांजला मणाएवढे दुःखाचे ओझे त्याच्या मानेवर लादले, तरी जगण्याची इच्छा माणसाची कधी कमी होत नाही हे मला जाणवले. आत्महत्या पाप आहे असे म्हणण्यापेक्षा आत्महत्येचे धाडस बहुतांशी लोकांकडे नसते. हे मात्र सर्वांनी मान्य करायला हरकत नाही. कधीच न येणारे सुख येईल ह्या

आशावादावर माणूस जगत असतो, प्रत्येक माणसाच्या मनात कधी ना कधी एकदा तरी आत्महत्याचे विचार येतातच पण काही मोजकेच लोक ते धाडस करू शकतात. माझ्या मनात आत्महत्येचे विचार येत होते पण उद्या सोनेरी पहाट कदाचित उगवेल या आशेवर मी जगत होतो. 'मनुष्य हा अमर असतो.' अशा भावनेतच नेहमी जगत असतो. मरणाची इच्छा होऊनही मरणापासून लांब पळत असतो.

आई बाबांना सकाळी जाग आली. मी अंथरुणात नाही ते बघून ते घाबरले, सैरावैरा धावत पळत मला ते हुडकू लागले. मला विहरीवर एकटे बघून, आईच्या मनात शंकेची पाल चुकचूकली. मला अक्षरशः ओढतच त्यांनी मला घरी आणले.

माझ्या छातीवर किमोचे दडपण होते हे दोघेही जाणून होते पण किमो घेणे आवश्यक होते हे त्यांना माहित होते. हा एक शेवटचा उपाय फक्त राहिला आहे अशी त्यांची धारणा होती.

शुचिर्भूत होऊन स्नान संध्या आटोपून आम्ही जीपमध्ये बसलो. आता हॉस्पिटलमधील सगळ्या कर्मचारी वर्गाशी आमची चांगली ओळख झाली होती. नमस्कार, चमत्कार करीतच आम्ही डॉक्टरांकडे गेलो. नेहमीप्रमाणे सद्यांचे सोपस्कार, डिपॉजिट भरून मी माझ्या रुममध्ये दाखल झालो, रक्ताचे, लघवीचे रिपोर्ट सगळे चांगले होते. छातीचा स्कॅन व सोनोग्राफीचे रिपोर्ट सकृतदर्शनी चांगले होते.

शिरेमध्ये सुया खुपसल्या, औषधांचा मारा चालू झाला. हे सगळे जणू सवयीचे झाले होते. माझ्या जीवनशैलीचा एक भागच तो बनून गेला होता. हात काळा निळा पडला कि परत सुई बदलणे, उलटी आली तर उलटीवरचे इंजेक्शन सगळे

सोपस्कार अगदी व्यवस्थित पार पडले. मला चौथ्या दिवशी दवाखान्यातून घरी जाण्यासाठी रीतसर परवानगी दिली गेली.

नेहमीप्रमाणे वारंवार रक्ताचे रिपोर्ट करणे चालू होते, दुसरी किमोथेरपी जेव्हा कोणत्याही अडचणीशिवाय पार पडली. सगळेजण खुश होते. यावेळी तसा फार कमी त्रास झाला होता.

पण तिसऱ्या किमोच्या सायकलनंतर हळूहळू केस गळू लागले, तोंडाला कडवटपणा आला, छाती भरणे, वरचेवर थंडी वाजून ताप येऊ लागला. खोकण्याची उबळ येऊ लागली. अंगावरचे केस संपूर्ण गेले. डोळ्याला कमी दिसू लागले. तेराव्या दिवशीच्या रिपोर्टमध्ये रक्ताचे प्रमाण चार ग्रॅम, पांढऱ्या पेशीची संख्या ५०० च्या आसपास, चपट्या पेशी दहा हजारवर गेल्या, अंगावर लालसर चट्टे उठले.

मला तत्काळ दवाखान्यात दाखल केले गेले. छातीमध्ये आणि पोटांमध्ये पाणी झाले होते. ऑक्सिजनचे प्रमाण तीस चाळीस झाले. मग मला कृत्रिम श्वासोच्छ्वास द्यावा लागणार होता. मला श्वासनलिकेत नळी टाकली गेली, मला कृत्रिम श्वसन यंत्रावर घेतले गेले, ऑक्सिजन चालू केला गेला, माझी तडफड थांबावी म्हणून मग औषध देऊन माझा संपूर्ण श्वास श्वसनयंत्रावर चालू केला गेला, चपट्या पेशी, रक्ताच्या बाटल्या, जगातील सर्वोत्तम जंतूनाशक शिरेतून चालू केली गेली. पेशी वाढण्यासाठी काही महागडी इंजेक्शन चालू करण्यात आली.

माझी तब्येत चिंताजनक झाली होती. डॉक्टरांना सुद्धा यातून मी बाहेर पडून परत पूर्ववत होईन अशी खात्री नव्हती. वेगवेगळ्या कागदावर माझी प्रकृती चिंताजनक आहे म्हणून दिवसातून तीन चार वेळा सह्या घेतल्या जाऊ लागल्या. मी ह्यातून बाहेर पडणार नाही याची खात्री सर्वांना होती.

आई बाबांनी अजून धीर सोडला नव्हता, अतिदक्षता विभागाच्या बाहेर डोळ्यात बोट घालून अखंड पाच दिवस ते जागे होते. वरचेवर रक्ताचे रिपोर्ट काढले जात होते.

आता माझी शेवटची किमो झाली मी ह्या जीवघेण्या आजारातून मुक्त झालो आहे असे जे आई बाबांना वाटत होते ते साफ खोटे ठरले होते. देवाचा धावा करण्याशिवाय त्यांच्याकडे काही पर्याय राहिला नव्हता.

पाचव्या दिवशी माझ्या छातीमध्ये झालेल्या जंतुसंसर्गावर अंशतः ताबा मिळाला होता. कृत्रिम श्वसनयंत्रे बाजूला काढले गेले होते. मी माझा माझा श्वास व्यवस्थित घेऊ शकत होतो. पण श्वासनलिकेतल्या नळीला टी आकाराचे साधन लाऊन, ऑक्सिजनच्या सहाय्याने माझा ऑक्सिजन व्यवस्थित राहत होता. ही बातमी आई बाबांना समजताच त्यांच्या आनंदाला पारावर उरला नाही. निराशेच्या आभाळात आशेचा एक किरण दिसू लागला होता.

हळूहळू पांढऱ्या पेशीची संख्या २५०० पर्यंत झाली, छातीमधल्या जंतुसंसर्गावर माझ्या शरीराने विजय मिळवला होता. माझ्या श्वासनलिकेतून नळी काढून टाकली गेली आणि मला माझ्या खोलीत स्थलांतरित केले गेले.

माझा अनेकदा पुर्नजन्म झाला. मृत्यू वारंवार असा लपंडावाचा खेळ का खेळत होता कुणास ठाऊक. परत एकदा यमराज माझ्या जीवनाची भिंत ठोठाऊन परत गेला होता. पण प्रत्येक वेळा नशीब असेच मला साथ देणार होते काय? हा अघोरी खेळ खेळण्यापेक्षा मला यातून एका क्षणात मुक्त करावे असे मला वाटू लागले.

त्या जीवघेण्या वेदना, उलटी, जंतुनाशक, उलटी, जंतुनाशक, किमोथेरपीची औषधे, शरीरावरच्या प्रत्येक भागावर सुया खुपसल्यामुळे पडलेले काळे निळे व्रण, तो थकवा, वरचेवर होणारे जुलाब माझा जीव अक्षरशः विटला होता.आजारापेक्षा

उपचारच महाभयंकर आणि जीवघेणा ठरत होता. वेदनाविरहित मृत्यू यावा असे आता मला वाटत होते. असे शरीरावर जीवघेणे उपचाराचे अत्याचार सोसण्यापेक्षा जीव गेलेला बरा असे माझे आर्त मन हाक मारून मला विनंत्या करत होते.

आणखी दोन दिवसांनी सगळे रिपोर्ट जवळपास पूर्वपदावर आले, वेगवेगळी औषधे, सूचना, परत येण्याची वेळ ही सगळी माहिती देऊन व सोपस्कार करून माझी घराकडे गच्छंती करण्यात आली.

दोन तीन अग्नीदिव्यातून बाहेर पडून सुखनैव मी माझ्या परी पोचलो होतो. सकस आहार, आईने घेतलेली काळजी यामुळे माझी तब्येत हळूहळू सुधारू लागली. शस्त्रक्रियेनंतर मला खाली बसण्याची परवानगी नव्हती म्हणून घरी कमोड बसवण्यात आला होता. दिवसामागून दिवस छान चालले होते, किमोथेरपीचे दुष्परिणाम थोडे थोडे कासवाच्या गतीने का होईना कमी होऊ लागले होते. अगदी पैलवान झालो नसलो तरी गाडी पूर्वपदावर येऊ लागली होती. औषधाची मात्रा हळूहळू कमी होऊ लागली. मला चालताना तिसऱ्या पायाची गरज भासत नव्हती. मी फक्त पळू शकत नव्हतो. मी निश्चित चालू शकत होतो. मला संडासला खाली बसता येत नव्हते. मांडी घालता येत नव्हती. माझी सगळी कामे मी आता स्वतः करू लागलो होतो. आता ह्या वर्षीचा कॉलेजचा विषय नव्हता. मला परत एप्रिलपासून अकरावीतच प्रवेश घ्यावा लागणार होता. घरी बऱ्याच दिवसांनी सुखाचे, आनंदाचे, सौख्याचे वातावरण निर्माण झाले होते.

बाबांच्यावर कर्जाचा डोंगर झाला होता, त्यांनी त्यांची कामे सुरु केली. जनावरांकडे, शेताकडे लक्ष द्यायला सुरवात केली. गेली सहा महिने शेताकडे कुणाचेच लक्ष नव्हते. गुडच्याएवढे गवत आणि काँग्रेस वाढले होते. शेतात भांगलन,

खुरपण जोर धरत होती. सगळे गडी पूर्ववत कामावर रुजू झाले होते. दोन महिन्यात बाबांनी शेतीच्या कायापालट केला. त्यांच्या अंगात हत्तीएवढी ताकत आली होती. आईच्या चेहऱ्यावर हसू उमटू लागले होते. आजोबा आजीनी हिरोरीने कौटुंबिक गोष्टी आणि परमार्थात लक्ष घालण्यात सुरवात केली. राजा सर्जा सर्व जनावरे, माझी लाडकी माऊ आणखी लाजेवाळपणा करू लागली. माझ्या पायाला अंग घासणे तिने चालू केले होते तिच्यासाठी पूर्ववत झाल्यामुळे ती आता धष्टपुष्ट झाली होती. घरात, गोठ्याला, मळ्याला एक नवी संजीवनी मिळाली होती. माझ्या अंगावरील गेलेले केस परत येऊन बाळसे धरू लागले होते. माझ घरातून, व्हरांड्यात, व्हरांड्यातून मळ्यात आणि मळ्यातून गावात फेरी मारण्याएवढी मजल मी मारली होती. शेजारी पाजारी अडी अडचणीला शोधत बाबांकडे यायला सुरवात झाली होती, बाबांना टाळणारी लोके, पाहुणे पै चा राबता परत घरात सुरु झाला होता. शेतीतून आणि गोठ्यातून होणाऱ्या उत्पनातून कर्जाचा परतावा सुरु झाला होता.

आईची तब्येत सुधारू लागली होती. घट झालेले वजनात बरीच वृद्धी झाली होती. चेहऱ्यावरचा सात्विक भाव, तेज तत्काळ परत येऊ लागले होते. माझ्या डोक्यावर केस आल्यामुळे मी टोपी घालण बंद केला होतं. मला झालेल्या कॅन्सरमुळे शिरपाच्या पाचावर धारण बसली होती. त्याने त्याच्या बिडीला कायमचा रामराम ठोकला होता. महत्वाचे म्हणजे शाळा चुकवून ती एक वेळा हसतमुखाने मला भेटून गेली.

कॅन्सरमुक्त मी झालो नसलो तरी कॅन्सरमुक्तीचा आभास तरी नक्की निर्माण झाला होता. सुरवातीला दर महिन्याला नंतर दर तीन महिन्याला रक्ताच्या तपासण्या कराव्या लागायच्या. गरज पडल्यास x-ray व CT Scan करावा लागायचा. पांढऱ्या पेशी वाढण्यास जवळ जवळ दोन महिने लागले. माझं जीवन शांत आणि बिनघोरी चालू होतं.

आहारावर माझा संपूर्ण जोर होता. दिवसभरात तीन ते साडे तीन लिटर द्रव्यपदार्थ जाण्याची मी काळजी घेत गेलो. दूध, सफरचंदाचा रस, गाजराचा रस, संत्र्याचा किंवा मोसंब्याचा रस, मोड आलेली कडधान्य, गव्हांकुर, नारळ पाणी, पपई, सोयाबीन, हिरव्या किंब्या उकडलेल्या भाज्या घेत असे.

बदाम, खारीक, खजूर, सुका मेवा जमेल तसे झेपेल तसे खायला सुरु केली. वरण भात, चपाती कमी तेलाची सुद्धा रोजच्या रोज घेत असे. तब्येतीत सुधारणा होऊ लागली. सहा महिन्यात माझे वजन पंचेचाळीस वरून पन्नास झाले आणि वर्षात पन्नास वरून छप्पन झाले. वेगवेगळी फळे, जांभूळ, गाजर, कडधान्याचा सुद्धा आहारात समाव्र होता.

भाज्यांमध्ये कॅन्सरला प्रतिकार करण्याची ताकत असते म्हणून कोबी, फ्लावर खाणे सुरु केले.

ह्यातल्या सगळ्या गोष्टी मला आवडयच्याच असे नसायचे पण मला जगायचं होतं म्हणून न आवडणाऱ्या गोष्टीही आवडीने खाऊ लागलो.

पुस्तकात कॅन्सरबाबत बरेच वाचन केले. ओमेगा ३ फॅटी ॲसिड कॅन्सरला प्रतिबंध करतात म्हणून अक्रोड, ऑलीव्ह ऑइल, सोयाबीन आणि जवसाचा वापर सुरु केला.

प्राणायामामुळे पेशी पेशीत प्राणवायूचा संचय हा कॅन्सर रोखू शकतो. अनलोम, विलोम, कपालभारती, भसरिका हे प्राणायामाचे प्रकार सुरु केले. मांडी घालून बसता येत नसल्यामुळे खुर्चीवर बसून मी सर्व प्राणायामाचे प्रकार करायचो.

जीवन तसे सुखनैव चालू होते. माझी नौका संथगतीने समुद्रातून विहार करीत होती. ना जोराने वारा येत होता, ना सुनामी, ना आक्राळ विक्राळ शार्क मासे माझी वाट रोखत होते. मी माझ्या नैसर्गिक मुक्कामी निश्चितच पोचेल हा विश्वास दुणावत चालला होता. प्रचंड संकटाच्या वादळानंतर सुखाच्या वाऱ्याच्या शीतल मंद लहरी मी अनुभवत होतो.

मी एप्रिलमध्ये परत अकरावीत प्रवेश घेतला, माझे आयुष्यातले एक वर्षे वाया गेले होते. त्याची मला खंत नव्हती, 'सिर सलामत तर पकडी पचास' या उक्तीप्रमाणे मी जिवंत आहे आणि परत कॉलेजला जातोय हेच माझ्यासाठी आणि आम्हा कुटुंबासाठी भरपूर होते.

बाबा ट्यूशनला सकाळी गाडीने सोडायचे, त्यानंतर कॉलेज. संध्याकाळचे ट्यूशन बंद केले होते. कारण ते मला झेपणार नाही असा सगळ्यांचा कयास होता. संध्याकाळी पाच वाजता मला घरी पोहचायचे यामुळे बाबांची तारांबळ उडायची. माझीसुद्धा एक अडचण झाली होती, संध्याकाळी तिचे घर माझ्या घराच्या रस्त्यावरच होते त्यामुळे हा आजार होण्यापूर्वी जवळजवळ सहा वर्षे मी आणि ती सायकलीने गप्पा मारत जायचो. आता मी जीपने जात असल्याने नवीन धर्मसंकट उभा राहिले होते.

शेवटी मी धाडस करून बाबांना सांगितले की, मला गियर नसणारी एखादी दुचाकी त्यांनी द्यावी. जेणेकरून त्यांना होणारा त्रासही कमी होईल आणि माझही धर्मसंकटातून मुक्तता होईल.

आता मी पुरेसा ठीक झालोय, अशी खात्री झाल्यामुळे बाबांनी मला एक गाडी मला घेऊन दिली. सकाळी आठ वाजता मी निघायचो आणि संध्याकाळी तिच्याशी गप्पा मारत घरी पोहोचायचो.

कॉलेजमध्ये मी अभ्यासावरसुद्धा संपूर्ण लक्ष केंद्रित केले होते. मागच्यावर्षी थोडा अकरावीचा अभ्यास झाला असल्यामुळे म्हणा किंवा मी एक वर्षे थोराड असल्यामुळे मला अभ्यासात अडचण येत नव्हती. नेहमी माझा पहिला क्रमांक असायचा. इतक्या अजस्र अजगररूपी आजाराच्या जबड्यातून बाहेर पडून मी अभ्यासात केलेली प्रगती अविश्वसनीय होती.

मी डॉक्टर होणार याबाबतीत माझ्या शिक्षकांचा विश्वासही ठाम होता. ह्या अनुषंगाने माझी तयारीही चालू होती. ती बारावीमध्ये सर्वोत्कृष्ट म्हणजे नेहमी पहिलीच यायची. तीने सुद्धा वैद्यकीय प्रवेश घ्यायचा निश्चित केले होते.

कॉलेज, कॅन्टीन, अभ्यास अन् अधून मधून तिच्याशी गप्पा आणि माझ्या फेर तपासण्या नेटक्या पद्धतीने चालू होत्या. सगळे शांत आणि सरळसोट पद्धतीने चालू होते. एप्रिल महिन्यात आमच्या दोघांच्याही परीक्षा पार पडल्या. तिचा वैद्यकीय प्रवेश निश्चित झाला होता, पुढच्या वर्षी मी सुद्धा वैद्यकीय प्रवेश घेणार हे जवळजवळ निश्चित होते. सगळीकडे सुखाचे कारंजे उडत होते, आनंदाच्या ढगाने सगळा आसमंत भरून गेला होता. आता मी बारावीचा अभ्यास सुरु करणार होतो. ती सर्वसाधारणपणे ऑगस्टच्या दरम्यान वैद्यकीय प्रवेश घेणार होती. प्रत्येक गोष्ट आपल्या मनाप्रमाणे होत होती पण पुढे असेच घडावे हे नियतीला कदाचित मान्य नसावे.

मे महिन्याच्या सुरवातीला नेहमीच्या फेरतपासणीसाठी म्हणून मी दवाखान्यात गेलो, माझी प्रगती बघून सर्व दवाखान्यातील कर्मचारी जे आता बरेचशे ओळखीचे झाले होते. बरेच खुश होते. मी माझ्या पायावर उभा झालोय आणि माझी अकरावी प्रथम क्रमांकाने उत्तीर्ण झालोय हे ऐकून सगळ्यांना सुखद आश्चर्याचा धक्का बसला होता.

ज्या कर्मचाऱ्यांमुळे, डॉक्टरांमुळे मी हे दिवस बघू शकत होतो. त्यांचे उपकार या जन्मी तरी फेडणे शक्य नसावे. मी सगळ्यांसाठी पेढे घेऊन दवाखान्यात प्रवेश केला होता. नाही म्हणायला गेल्या पंधरा दिवसापासून थोडी खोकण्याची उबळ यायची, थोडासा पाय जड आणि शस्त्रक्रियेच्या जागी फुगीर वाटू लागला होता. पण याचा माझ्या दैनंदिन जीवनावर फारसा फरक पडला नव्हता. खाजगी डॉक्टरांच्याकडून खोकण्याची औषधे घेऊन आणि जंतुनाशके घेऊन मला थोडे बरे वाटू लागले होते, माझ्या मनात थोडीशीसुद्धा शंकेची पाल चुकचुकली नव्हती.

माझ्या पायाचे फोटो काढण्यात आले, रक्ताचे रिपोर्ट करण्यात आले. छातीचा स्कॅन करण्यात आला. दोन तास आम्ही पेशंट वेटिंग रुममध्ये बसलो होतो. कॅन्सर विभागात 'खेकड्याचे चित्र' नेहमीच मी बघायचो. त्यांच्याकडे प्रत्येकवेळी मी बघायचो तेव्हा तो खेकडा मला गिळंकृत करेल की काय असे वाटायचे. यावेळी मी पूर्ण बरा झालो आहे ही खात्री असल्यामुळे मी त्या चित्राकडे जाणून बुजून दुर्लक्ष केले, मी आता संपूर्ण बरा झालो होतो ना.

मला बाहेरच बसवून, डॉक्टरांनी माझ्या बाबांना आत बोलावले. व्ह्यु बॉक्सवर माझे CT स्कॅनचे चित्र लख्ख दिसत होते. फुफ्फुसाची उभे, आडवी चित्रे घेतली गेली होती. त्या काळ्याभोर फुफ्फुसाच्या छायेत माझ्या छातीच्या उजव्या फुफ्फुसात पांढरे तीन छोट्या चेंडूच्या आकाराचे गोळे दिसत होते.

डॉक्टरांचा चेहरा भलताच चिंताग्रस्त दिसला होता. माझ्या उजव्या फुफ्फुसात कॅन्सर पसरला होता. गेल्या एक वर्षात कोणत्याही तपासणीत हे चित्र दिसले नव्हते. कमीतकमी तीन वेळा अशी तपासणी केली गेली होती.

आता कुठे आमचे आयुष्य सरळ रस्त्यावर आले होते तोपर्यंत मोठा खड्डा रस्त्यावर निर्माण झाला होता. माझ्या कॅन्सरने परत एकदा तोंड वर काढले होते. तो कॅन्सररूपी खेकडा माझी पाठलाग सोडण्यास तयार नव्हता. त्यांनी मला तत्काळ रुग्णालयात दाखल करण्यास सांगितले. परत तीन किमोच्या सायकलस आणि त्यानंतर लोबेक्टोमी म्हणजे फुफ्फुसाचा एक भाग शस्त्रक्रिया काढून टाकणे.

माझे मन आता भलतेच घट्ट दगडासारखे झाले होते, ते कोणतेही आघात घेण्यास सज्ज होते. आता इतके सोसलय आणखी थोडे सोसायचे. कमीत कमी मी आता चालू शकतोच स्वतःच्या पायावर उभा आहे हे ही नसे थोडके!

तीन किमोच्या सायकल पूर्ण झाल्या. कॉलेज पुन्हा बंद झाले. जूनच्या पंधरा तारखेपर्यंत सगळ्या सायकलस आटोपल्या. उलटी, मळमळणे अंगावर लक्ष सुयाच्या व्रणा, पांढऱ्या पेशी कमी होणे, चपट्या पेशी कमी होणे, जंतुसंसर्ग या सगळ्या बदलांना तोंड देत माझी नौका नदीच्या दुसऱ्या काठी सुखरूप पोहचली. त्यानंतर आणखी एक शस्त्रक्रिया म्हणजे फुफ्फुसाच्या काही भाग काढून टाकणे हे गरजेचे होते.

मागचे कर्ज डोक्यावर असताना बाबांना माझ्या उपचारासाठी आणखी कर्ज काढावे लागले. कॅन्सर आणि कर्ज दोन्ही शब्दामध्ये मला फार साम्य वाटले त्याच्याआधी 'करणी' हा शब्द जोडावासा वाटला. नियतीची करणी असे म्हणण्यास हरकत नाही.

शस्त्रक्रियेचा दिवस साधारण एक जुलै हा ठरला. ते शस्त्रक्रिया, त्यांचे ते पथक या वातावरणाला मी एकदा सामोरे गेलो होतो त्यामुळे तितकस अवघडल्यासारखं वाटलं नाही. पण यावेळी मला संपूर्ण भूल दिली जाणार होती. शिरामधून मला इंजेक्शन दिल, मला गुंगी आली, हळूहळू मी झोपी गेलो या व्यतिरिक्त जगाच्या पलीकडे, ज्या जगाशी माझा काही संबंध नव्हता, वेगवेगळ्या भावनांचे कल्लोळ. उदा. मी स्वर्गात आहे किंवा मी हवेत चिमण्यांसारखा उडत आहे. किंवा मी एक स्पायडरमॅन बनून सगळ्या वाईट गोष्टींचा खातमा करतो आहे. संपूर्ण भूल दिल्यानंतर अशा प्रकारच्या गोष्टींना hallucination म्हणतात. बहुतांशी ती फार सुखदायक असतात. माझ्या तोंडात नळी घातली गेली. मी जागा झालो तेव्हा तितकी वेदना मला जाणवत नव्हती. अर्धवट शुद्धीत गाल्णीत मी होतो. डॉक्टरांनी मला खोल खोल श्वास घ्यायला लावला, छातीतून, लघवीच्या जागी नळी आणि तोंडात एक नळी अशा प्रकारे नळीसम्राट मी झालो होतो.

मला अतिदक्षता विभागमध्ये स्थलांतरित करण्यात आले. सर्व नळ्यांशी माझी हितगुज चालू होती. माझ्या शरीरातील या नळ्या माझ्याशी बोलतायत असा भास होऊ लागला.

नाकातल्या नळीवाटे पाणी, दुध, पातळ पदार्थ देणे चालू केली. वरचेवर रक्ताच्या तपासण्या चालू होत्या. आता शिल्लक राहिलेल्या मानेच्या रक्तवाहिन्यांना सलाईन जोडले होते. पण हातातून इंजेक्शन घेण्यापेक्षा मानेतून इंजेक्शन घेणे सुखकारक होते.

माझ्या आईने इतके सुंदर संस्कार आणि वेडी माया देऊन मोठे केले. माझे कळीत रुपांतर केले. कळीच्या फुलात रुपांतर होण्यास थोडासा एवढी लागणार होता. या फुलांचा सुगंध संपूर्ण जगाला मिळावा आणि संपूर्ण जगाला या फुलांची मदत व्हावी असं कुठतरी तिला वाटत असेल ना, पण हे फुल फुलायच्या अगोदर त्याच्या मागून सुगंध येण्याअगोदर देवाने खुडून टाकायचे ठरवले होते जणू!

जगात कोणत्याही अर्धवट गोष्टींना स्थान नाही. देवाला सुद्धा फुललेले फुल पुजेस आवडते. माझी ही अकाली खुडलेली कळी देवाला सुद्धा आवडणार नव्हती.

तीन दिवस कृत्रिम श्वासोच्छ्वासानंतर, माझ्या नाकातील, तोंडातील छातीतील आणि लघवीच्या जागेच्या सर्व नळ्या क्रमशः काढून टाकण्यात आल्या, मी आता या नळ्यांपासून मुक्त झालो होतो. मी माझ्या पायावर चालण्यास सुरवात केली. आणि जगण्याचा आणखी एक अंकुर माझ्या मनात फुलला.

मला माझ्या खोलीत नेण्यात आले आणि चार दिवसात मला घरी सोडण्यात आले.

परत आमची जत्रा यथासांग सर्व पूर्ती करून घरी पोहचली.

आईच्या चेहऱ्यावर फुललेले तेज आता परत ढग आल्यानंतर चंद्राचे दर्शन जसे दुर्मिळ होते तसे निघून गेले होते. तिचा बरचसा वेळ माझ्या सुश्रुशेत जायचा राहिलेला वेळ देव्हान्यासमोर जायचा.

कधी कधी माझे डोके आईच्या मांडीवर घेऊन बसायची आणि हलकेच चोळत बसायची, किमोमुळे मी परत माझ्या सुंदर केसांना तिलांजळी दिली होती.

बराच वेळ झाला की मी आईला म्हणायचो 'आई माझे डोके कितीवेळा मांडीवर घेऊन बसशील, तुझी मांडी दुखेल ना'

मी आता माझ्या आईशिवाय राहू शकत नव्हतो. आईला सारखं माझ्याजवळ बसण्यास सांगायचो.

आई म्हणायची....

‘माझ्याकडे देवाने शक्ती दिली आहे. मुलाच्या दुखण्यापुढे आईचे दुखणे कायच नसते. तू आपला निवांत पडून रहा बघू.’

असे बोलता बोलता तिला गहिवरून यायचे. तिच्या पापण्याआड आलेले अश्रू बळेबळे रोखायची. त्यातूनच एखादा हट्टी अश्रू पापण्याबाहेर आला तर तो तोंड बाजूला घेऊन हलकेच पुसायची, ती रडते ही तिला माझ्या समोर दाखवायचे नसायचे. पण मला आता बरच समजू लागले होते.

आता मी परत चालू फिरू लागलो होतो. रक्ताचे रिपोर्ट हळूहळू पूर्वस्थितीत येण्यास सुरवात झाली होती. एक ऑगस्टला तिने जवळच्याच शासकीय महाविद्यालयात वैद्यकीय शिक्षणासाठी प्रवेश घेतला होता. कदाचित पुढच्या वर्षी मी सुद्धा त्याच वैद्यकीय महाविद्यालयात प्रवेश घेणार होतो. ती ही बातमी देण्यासाठी पेढे घेऊन आली होती. ती काहीच बोलली नाही. माझ्या खोलवर गेलेल्या डोक्याकडे बघून तिला फार रडू आले होते. रडू आणि हुंदका सावरतच ती निघून गेली.

माझे डोक्यावर केस येऊ लागले होते, मी थोडा बरा होऊ लागलो होतो. जगणे पूर्वपदावर येऊ लागले होते. पण हळूहळू ऑक्टोबरच्या मध्याला मला खोकाण्याची उबळ येऊ लागली, माझी मांडी गुडघा घट्ट होऊ लागला. पोटात प्रचंड दुखू लागले. मला परत एकदा दवाखान्यात दाखल करण्यात आले. वेगवेगळे रिपोर्ट्स, छातीचा स्कॅन, पोटाची सोनोग्राफी, गुडघ्याचा स्कॅन, पेट स्कॅन इत्यादि

तपासण्या करण्यात आल्या, माझ्या छातीत फुफ्फुसात दोन्ही बाजूला भरपूर न मोजण्याएवढे पांढरे डाग दिसत होते.

लिव्हरमध्ये सुद्धा कॅन्सरच्या गाठी झाल्या होत्या. पायाच्या शस्त्रक्रियेच्या वर संपूर्ण मांडीच्या हाडाला कॅन्सरची लागण झाली होती. परत किमो, रेडीओथेरेपी देण्याचा सल्ला तज्ञ डॉक्टरांनी दिला. मी स्पष्ट नकार दिला, पुढच्या एक महिन्यात मी संपूर्ण अंथरुणावर खिळून राहिलो होतो, वजन कमी झाले. मला हलता येत नव्हते, चालता येत नव्हते, अगदी उठूनही बसता येत नव्हते, मृत्यूची वाट बघत आता मी पडलो आहे.

मी असा मरणासन्न, मृत्युच्या दारात पडलेलो आहे. तो यम त्याच्या रेड्या सोबत कधी येईल ही शाश्वती आता नाही. कदाचित काही दिवस वा काही महिन्याचा मी धनी आहे. तो आता वैद्यकीय कॉलेजच्या प्रथम वर्षात आहे. तिचे शिक्षण व्यवस्थित चालू असावे असे वाटते. मी तिच्यासाठी निरोपाचे पत्र तयार केले आहे. आई, बाबा आता पार थकून गेले आहेत. पण माझ्या सेवेचे व्रत सोडण्यास ते तयार नाहीत. आजोबा आजीची अवस्था केविलवाणी झाली आहे. आजोबाही आता अंथरुणावर पडून आहेत. कर्तव्य पारायण माझे आई वडील आम्हा दोघांच्यात चढाओढ, स्पर्धा लागली आहे. आईसाठी ही मी एक पत्र लिहिणार आहे. मृत्युच्या अगोदर एक दिवस मी त्यांना देणार आहे. मी मेल्यानंतर त्यांनी ते पत्र माझ्या सगळ्या आठवणी माझ्या देहाबरोबर जाळून नवीन जीवन चालू करावे अशी विनंती मी त्या पत्रात करणार आहे.

.....

तिच्यासाठी मला भरपूर लिहायचं होत, पत्राचा मजकूर खालीलप्रमाणे आहे.

प्रिय सखी सुमन,

माझे आशीर्वाद आणि प्रेम, माझ आयुष्य आता एका विचित्र टप्प्यावर येऊन पोहचले आहे, येथून परतायची निश्चित नाही हे नक्कीच. अनिश्चिततेच्या भोवऱ्यात मी सापडलो आहे. कदाचित हे माझे शेवटचेच पत्र समज. परत जर थोडा वेळ जगण्यासाठी देवाने दिलं तर मी समक्ष भेटून बोलेन.

माजी आणि तुझी भेट एक दैवी योगायोगच. फार वेळा आपण भेटलो नाही. पण आपल्याला एकमेकाबद्दल नितांत आदर होता. तू माझी फार काळजी घेतस हे मला जाणवायचं. कदाचित देवाने आपल्याला एकमेकासाठीच बनवल आहे अशी मला हळूहळू खात्री पटत गेली होती. तुझ्या प्रत्येक कृतीतून माझ्याबद्दलची काळजी सदोदित जाणवायची.

मनावी जीवन म्हणजे विचित्र पैलू आहे. कोणी त्याला 'अळवावरच पाणी' म्हटलं ते उगाचच नाही. लहानपणी पुस्तके वाचताना 'मानवी आयुष्य हे क्षणभंगूर आहे' असे वाचायचो. बरेच दिवस त्याचा अर्थ समजला नाही पण सध्या माझ्यावर ती वेळ आल्यामुळे उदाहरणासह मला पटले आहे.

आयुष्याबद्दल सकारात्मक दृष्टीने जगावे. विचार नेहमीच उत्साहाने, आनंदाने भरलेले असावेत. जगणे नेहमीच स्वच्छ, निर्मळ, सुंदर असावे. सभोवतालच्या आई वडिलांच्या जगण्या, वागण्या, बोलण्यातून मला ते जाणवायचेही. मी शंभर टक्के नसेल पण बहुतांशी तसे कृतीत आणायचा प्रयत्न करायचो. एखाद्या जीवाला मारताना बघून माझं हृदय भरून यायचं. सदोदित आमच्या सगळ्यांचा चांगल्या

आचरणानंतरही देवाने मला त्यांच्याजवळ न्यायचे म्हणून ठरवले असेल त्याचा अर्थ मी देवाला फार आवडलो असही होऊ शकेल.

काही अभागी मुले, मुली आईच्या पोटातच मरून जातात. काहीना जबरदस्तीने जन्मा अगोदर मारले जाते. काही छोटी मुले अपघातात किंवा आजारपणात किंवा निसर्गकोपामुळे अकालीच निवर्तात. मी तर भरगच एकोणीस वर्षे जगलोय. ते तर काही कमी नाही, त्या कमनशिबी बालकांपेक्षाही मी मला नशिबवान समजतो. जगात चिमणी, कावळा, मांजर, कुत्री यांचे आयुष्य असे किती असते, ती देवाघरी जाताना आक्रोश नक्कीच करत नसतील मग मी का आक्रोशावे बरे.

देवाने मला भरभरून सुख दिले आहे माझ्या आईसारखी प्रेमळ, हळवी, दानशूर, माणुसकीने ओतप्रोत असलेली आई मिळायलासुद्धा नशिब लागते पण राहून राहून एकच दुःख वाटते. मी तिच्यासाठी काहीही करू शकलो नाही तिने तिचं आयुष्य माझ्यासाठी वेचलं. स्वतः खस्ता खाल्या. काबाड कष्ट केले. मी थोडा तिच्यासाठी उपयोगी पडलो असतो, थोडी सेवा केली असती. तर माझा प्राण सोडताना मला दुःख झाल नसतं. मी भरपूर शिकावं, मोठ व्हावं समाजासाठी काहीतरी करावं असं तिला वाटायचं तिने स्वःतसाठी काही मागितल नाही, भविष्यातही काही मागितल नसतं. ही तिची इच्छा मी पूर्ण करू शकलो नाही. इकडे तिकडे खेळताना, बागडताना मला काहीतरी झाले साधा सर्दी, खोकला, कणकण झाली तरी देवाच्या समोर बसलेली तिचे पाठमोरी सोजवळ मूर्ती मी कितीवेळा बघितले असेन. प्रत्येकवेळी ती बहुदा माझ्यासाठी काहीतरी मागायची. तिची आर्त हृदयस्पर्शी हक्क देवाने का ऐकली नसेल कोणास ठाऊक? मी जाताना तिच्या मांडीवर डोके ठेऊनच जाणार आहे. तिने माझ्या प्रत्येक इच्छा पूर्ण केल्या आहेत. माझी शेवटची इच्छा ही ती पूर्ण करेल याबाबत मला खात्री आहे, सदोदित

हसरी, सगळ्यांना मदतीस तयार असणारी, प्राणी मात्रावर मुलांप्रमाणे प्रेम करणाऱ्या मातेचा असं आहेर देवांना का बरं केला नसेल, तिला मी आता सांगायचं ठरवलंय, तुझं इतक विशाल, उदंड, अतिभव्य प्रेम मला एकसारखाच मिळाले त्यामुळे माझ्यासारख्या छोट्या जीवाला ते पचलं नाही, अजीर्ण झाले. तुझं प्रेम इतके विशाल, अनंत आहे की माझ्यासारख्या शेकडो हजारी कॅन्सरग्रस्त मुलांसाठी तुझ्या मायेचा हात द्यावास जेणेकरून हि मुलं कृतकृत होतील. तिचं प्रेम, माया वाढली जावी, तिच्या प्रेमाला कोणीही बांधून ठेऊ नये म्हणून माझी गच्छंती आवश्यकच होती.

बाबा कणखर, सरळस्वभावी आणि परोपकारी आहेत. कदाचित आईपेक्षा काकणभर सरसच आई. फक्त माझी होती, बाबा माझ्या पूर्ण गावाचे होते. थोडाबहुत मी ही त्यांच्यासारखच झालो होतो. माझी रोज पेन्सिल, पेन, रबर, कंपास, हरवायचे, बाबा त्याबद्दल कधी चकार शब्द काढायचे नाहीत. रागवायचे सुद्धा नाहीत मी एकतर वेंधळेपणाने बऱ्याचवेळा गोष्टी विसरायचो, किवा कोणही वस्तू मागितली तरी द्यायचो माझ्या भिडस्त स्वभावामुळे मी माझी वस्तू मागायलाही लाजायचो माझ्या ह्या भिडस्त स्वभावाकडे बघून देवाने माझे प्राण मागितले असतील आणि मी ही थोडेही आठवेढे न होता देवास देऊन टाकले.

माझ्यानंतर बाबांचीही जवाबदारी वाढणार आहे. थरथरत्या हाताने आजोबा आजी माझी सेवा करायचे, खाऊ घालायचे.

मला हवं ते पुरवायचे.आईला मला सारखे चॉकलेट दिलेले आवंढायचे नाही. पण आजोबा आईला चुकवून मला नेहेमी चॉकलेट द्यायचे. घर म्हण्टल्यानंतर भांड्याला भांड लागणारच, कधी कधी आजीचे, आईचे छोट्या मोठ्या गोष्टींवरून

वाजायचे, पण त्याचा तसूभरही परिणाम आजी माझ्या प्रेमावर होऊ द्यायची नाही. आजीचे मायेने माझ्या हाता, पाया, डोक्यावरून फिरणारे हात आजही आठवले कि गलबलून येते. 'ह्या म्हाताऱ्या म्हातारीला घेऊन जा. पण आमच्या बाळाला सोड. असे देवाकडे ते सारखे मागत राहायचे. परवा आजीला मी चेष्टेने म्हंटले की 'आजी मी देवाचा लाडका तुझ्यापेक्षा आहे. म्हणून तो मला नेणार आहे.'

आजीने कधी नाही तो एक फटका मला दिला. आणि म्हणाली 'कुठल्यापण विषयावर चेष्टा करत जाऊ नकोस बाळ पण मला मृत्यू माझ्या परसदारात उभा आहे. याची जाणीव आहे. ते तिला गरीब बिचारीला माहीत आहे, पण नाकारायचे मला मला काम आहे तिचे.

तू माझ्या जीवनात आलीस, येताना स्वप्नांचं गुलाबी ताटवे घेऊन आलीस, तुझा तो गुलाबी ड्रेस मला अजूनही जशाच तसा आठवतोत, आपले चिंचेचे झाड, आपली पाण्याची टाकी मला आजही नजरे समोर दिसतायेत.

तू हुशार आहेस, अभ्यासू आहेस सुंदर आहेस आणि तुझं तुला जीवन आहे. आणि कुणासाठीही थांबायचं नसतं,तू दिलीस जेवढं मला पुढच्या सातजन्मीही पुरेल एवढं आहे.हे सात जन्म तुझ्या भावी प्रियकरासाठी ठेव. तू डॉक्टर होणं जवळ जवळ निश्चित झालं आहे, कॅन्सर ग्रस्त रुग्णांसाठी काहीतरी तू करावंसं असे मला वाटते. आणि हो आठव्या जन्मी माझ्यासाठी परतताना थोडे जाडजूड, डबल हाडाचे होऊन ये म्हणजे मी आणलेली आंगठी तुझ्या हाताला नक्की बसेल.

तुझ्याच आठव्या जन्माचा मानकरी

प्रेम

मी हे पत्र दगडूकडून तिला पोहचविण्याची व्यवस्था केली. मी दगडूला सांगितले की तिला मला भेटायला सांगू नकोस.

मला कदाचित ते सोसणार नाही .

ती आली नाही पण दगडूने मला सांगितलं कि मी दिलेले ग्रीटींग्ज, गुलाबाचे फुल, अंगठी, गोव्यातील फोटो तिने जपून ठेवलेत म्हणून.....

माझ्या स्वगताचा शेवट मी माझ्या आईला दिलेल्या पत्राने करतोय. जास्त फोडून बोलत नाही. न बोलता मी न सांगता तुम्ही समजून घ्याल अशी अपेक्षा करतो.

.....

प्रिय आईस....।

आई या पत्रास सुरुवात करताना कविवर्य श्री. फ.मू.शिंदेच्या शेवटच्या चार ओळींनी मी सुरुवात करतो.

आई खरच काय असते
 लेकराची माय असते
 वासराची गाय असते
 दुधाची साय असते
 लंगड्याचा पाय असते
 धरणीची ठाय असते

आई असते जन्माची शिदोरी, सरतही नाही, उरतही नाही. आयुष्यभर वासराची गाय जशी सेवा करते तसे तू माझ्यासाठी झिजत राहिलीस. दुधाच्या सायीसारखी माझं रक्षण करत राहिलीस. आयुष्याच्या उत्तरार्धात मी लंगडा झालो, तेव्हा तू माझे पाय झालीस. ही कविता जणू तुला समोरच ठेऊन कवींनी रचिली असेल असे मला वाटते.

माझे आता काही शेवटचे दिवस राहिले आहेत, हे सगळ्यांनाच ज्ञात आहे, तुला, बाबांना, आजोबा, आर्जींना, आपल्या प्राण्यांना, आपल्या गड्या माणसाना, आपल्या शेताला, आपल्या विहिरीला. सगळ्यांना ज्ञात आहे आणि तुला ज्ञात आहे यात बराच फरक आहे. सगळ्यात जस्त प्रेम, माया माझ्यावर कोण केले असेल तर ती तूच आहेस. इतरांनी पण माझ्यावर भरपूर प्रेम केले आहे,पण तुझ प्रेम

अफलातून, जगापेक्षा निराळ आहे. त्यामुळे माझ्या मुक्तीच्या वेळी, सगळ्यात जास्त दुःखी कोण होणार असेल तर निशंक ती तुच आहेस!

कवी यशवंतरावांनी म्हटलय, 'स्वामी तिन्ही जगाचा, आईविना भिकारी' किती अर्थ दडलाय या ओळीत. पृथ्वी, पाताळ आणि स्वर्गाचा जरी तू मालक असलास आणि तुला आई नसेल तर तू फक्त भिकारीच आहेस.

मला तू होतीस.. मला नको होते दुसरे कोणते ऐश्वर्य, हिरे, जवाहरात, सोने, नाणे, माणिक, मोती, पाचू, सत्ता, संपत्ती, पद. तू माझ्याबरोबर आयुष्यभर राहिली असतीस तर मी जगातला सगळ्यातला सुखी मनुष्य झालो असतो. पण मी आता तुला सोडून जात आहे, किंवा मला तो परमविधाता घेऊन जाणार आहे.

मी तुला आई म्हणावं आणि तू ते आनंदाने ऐकून घ्यावसं, असं काय मी केले आहे काय? मी आलो, जगलो, वीस वर्षे तुला त्रास दिला आणि आता निघून जात आहे. आईने केलेल्या गोष्टीची परतफेड करायची नसते म्हणतात! पण तू का देव आहेस कि महान संत आहेस? नुसता देत राहायचं, रीत होत राहायसच आणि मागायचं माग काही नाही. तू मुद्दल द्यायचीस व्याज घ्यायचं नाहीस आणि मी आता मुद्दलही बुडवून टाकायला निघालोय हा कधी न्याय असतो का ग? पण असाच अन्यायी आणि उपकाराची, मदतीची, प्रेमाची परतफेड अपकाराने, ऋतघ्नतेने मी करत राहिलो. तू कधी ब्र शब्द काढला नाहीस, काढणार ही नाहीस.

तू म्हणजे ममतेचा सागर, मला थोड खरचटलं, थोड लागलं, थोडी कणकण आली, मी थोडा वेळ तुझ्यापासून दूर झालो किती अस्वस्थ व्हायचीस तू! खरचटलं की लगेच मलमपट्टी, लगेच उपचार, कणकण आली की देवासमोर साकडे घालायचीस, मी सापडलो की लगेच छातीशी कवटाळायचीस अन पटापट मुक्के घेऊन देव्हाऱ्यासमोर बसायचीस, तुला ममतेचा सागर असे मी म्हणलो तर ते शब्द तुझ्यासाठी अपुरे आहेत.

तू म्हणजे साक्षात परमेश्वराचा अवतार आहेस. अगदी प्राणीमात्रापासून, परटिनीपासून सगळ्या गड्यामाणसाचं त्यांच्या कुटुंबियाचं तू करत राहतीस, कधी

कुर कुर नाही. कधी राग राग नाही, कुणाबदल द्वेष नाही, कुणालाही मदत केलीस तर कधी कुणाला बोलून दाखवायची नाहीस. एका हाताने दिले तर दुसऱ्या हातालाही कळू नये, असा तुझा भाव असायचा आणि जगणं ही तसच असायचं. आचार आणि विचारामध्ये फरक मला कधी दिसला नाही. माझ्याबाबतीत कधीकधी तू स्वार्थी व्हायचीस! माझ्यामुळे तुझ्या 'परमेश्वर' या नावाला थोडंसं गालबोट लागायचं. आता मात्र तू पक्की परमेश्वर होणार आहेस, कारण माझ्यासाठी करावं लागणार स्वार्थीपण तुला आता करावं लागणार नाही.

तुझ्या पोटात असतापासून तू माझ्याशी बोलत राहायचीस. रामायण, महाभारतातील कथा सांगायचीस. मला म्हणे तू अभिमन्युची गोष्ट कधी सांगायची नाहीस म्हणे. तुला कसली भीती वाटायची कोण जाणे? पण आता मी त्या अभिमन्युसारखा तुला अर्ध्यावरच टाकून जात आहे. त्या अभिमन्युला कमीत कमी परीक्षित नावाचा पराक्रमी पुत्र होता नंतर ज्याने पांडवाची गादी सांभाळली तस ही मी तुझ्यासाठी काही सोडून गेलो नाही. कदाचित तसे करू शकलो असतो तर त्याच्याकडे बघत तू राहिलेलं आयुष्य सुखाने काढली असतीस.

पण मला आता वाटते बरे झाले, कारण तुझ प्रेम परत संकुचित झाल असत. तुझ मन, हृदय, आत्मा इतका मोठा आहे की तो संपूर्ण जगावर प्रेम करू शकतो, त्यांना तू माया, ममतेची उब देऊ शकतीस. तुझी अशी कुपमंडूक वृत्ती जाऊन, तू आता जगाची सेवा करायला सज्ज होऊ शकशील. माझ्यासारख्या एकाच्या जाण्यामुळे शेकडो लोकांना माया करणारी, प्रेम करणारी त्यांच्यासाठी झटणारी आई मिळणे तर माझ्यासाठी सुद्धा ते पुण्यकर्म होईल. त्यामुळे नरकात जाण्याऐवजी कदाचित स्वर्गात मला प्रवेश मिळेल. बघ तुझ्या चांगल्या कामात भविष्यात सुद्धा मी कसा माझा स्वार्थ शोधतोय बघ!

तुझ्या पोटात वाढलो, तुझाच होऊन पृथ्वीवर आलो तुझ्याच सानिध्यात माझा बहुतांश वेळ गेला, तुझ्याशीच खेळलो, तुझ्याजवळच जगलो, झोपलो. सगळ आयुष्य जवळजवळ तुझ्याजवळच काढलं म्हणून मी तुझी प्रतीकृती झालोय असे शेजारी पाजारी, गडी माणसं अगदी सगळेजण म्हणायची. हे ऐकल्यावर माझी

छाती किती गर्वाने भरायची हे कसे सांगू तुला? तुला काय सांगायचे, तुला तर माझ्या जगण्याची रेष न रेष माहित असायची. असो पण उगाचच मी मोठा झालोय, अगदी देवापेक्षा मोठा झालोय असे मला मनापासून वाटायचे. मला तू ईश्वरापेक्षा मोठी वाटायचीस आणि तू तशी आहेसही यात मला तिळमात्र ही शंका नाही.

तू मला जन्म दिलास, तुझ्याच देहातील अणु-रेणुनी मी बनलेलो आहे, तूच मला ज्ञान दिलंस, तूच मला व्यवहार शिकवलास, तूच मला जगायला शिकवलीस, तु मला प्रेम दिलंस, तुच मला प्रेम द्यायला शिकवलीस, तुच मला हसायला शिकवलीस, तुचं मला खेळायला शिकवलीस, तुच मला जगाला द्यायला शिकवलीस, तुच मला मोहमायेपासून दूर रहायला शिकवलीस, तुच मला थोर मोठ्यांच्या बद्दल आदर करायला शिकवलीस, तुच मला सहनशील बनवलीस. तुच माझ्यात धाडस भिनवलिस, जे आता माझ्याकडे आहे ते सगळे तुझेच आहे. तू देत राहिलीस, मी घेत राहिलो. संस्काराने सजलेले हिरवे झाड तू निर्माण केलीस, ज्ञानाने फुललेले गुलाबच फुल तू माझ्यात फुलवलीस, तेजाने भरलेला सूर्य तू मला केलीस, नम्रतेने झुकलेले सूर्यफुल तू मला केलीस, आदरतेने भरलेले चंद्रबिंब तू मला बनवलीस, संथपणे वाहणारी नदी माझ्यात तू साकारलीस. जगातील सर्वोत्कृष्ट तू माता, माझी जननी तू आहेस. पण सर्व परीपूर्ण बनलेला मी आता तुला सोडून जात आहे.

सूर्यकिरणांनी जशी पाखरे जागी होतात, जगाची जगरहारी सुरु होते आसमंतात प्रकाशाच्या नवरंगी आभा तयार होतात, तलावातील कमळे फुलतात तसे तुझ्या विचारांनी, आचारांनी, जगण्यानी, हसण्यानी, संस्कारांनी मी रसपूर्ण झालो, सुगंधी झालो, संस्कारी झालो. 'वाळूचे कण रगडीता रगडीता तेल हि गळे' याप्रमाणे माझ्यासारख्या सर्वसामान्य व्यक्तीमत्वातून एक सुंदर पुरुष प्रचंड कष्ट घेऊन निर्माण केलास त्याची परतफेड होणे या जन्मी तरी शक्य नाही.

आई अनंत म्हणजे तरी काय ग? मला वाटते मरणानंतरचे जग असते, जे आपल्याला दिसते, जे जाणवते त्यालाच अनंत म्हणतात का ग? आई हे मी विश्व

सोडून कोठे जाईन ग? कदाचित अशा एका दुसऱ्या विश्वात, ज्याची कास या विश्वाशी जोडली असेल तरी हि ह्या जगापासून, विश्वापासून वेगळे असेल.

आई माझा परत पुनर्जन्म होईल काय ग? झाला तर मी कुठे जन्माला येईन, इथेच कि कुठे परदेशात? लगेच कि नंतर परत तुझ्या कुशीत, तुझ्या गर्भात अनेकदा? मी देवाशी, यमाशी, विधात्याशी, सृष्टी निर्मात्याशी, साक्षात विश्वकर्माशी भांडणार आहे आणि मी हट्ट धरून बसणार आहे, परत माझा जन्म तुझ्या कुशीतच व्हावा आणि असला अर्धामुर्धा, नको म्हणून तर नक्कीच सांगणार आहे. मग मी तुझी सेवा करेन, तुझे पाय चेपीन, तुला तीर्थयात्रांचे दर्शन करेन, तुला वाटते तसे सगळ्या जगाची सेवा करेन. मी तसा लहानच आहे ना! लहान मुलांचे देव ऐकतो म्हणे तो माझे नक्की ऐकेल, खात्री बाळग हं तू! धीर सोडू नकोस, मी परत येणार आहे!

कधीकधी वाटते मी त्या एलियन्सच्या दुनियेत तर जन्माला येणार नाही ना? तसे झाले तर तुला एलियन्सची आई म्हणून जन्माला यायला लागेल गं, माझा बाळहट्ट समज तू माझा प्रत्येक हट्ट पुरवलायस हा पण तू नक्कीच पुरवशिल! अग मी स्वतःला त्या कुरूप एलियन्सच्या रुपात स्वतःला बघतो आणि माझी आई म्हणून तुला तसल्याच रुपात बघतो तेव्हा खरोखर इतक्या दुःखातसुद्धा मला हसू आवरता येत नाही.

आई अस होणार नाही ना गं? माझा जन्म एखादी माशी, शेणात वळवळणारा किडा किंवा तो एडसचा जंतू म्हणून होईल, समजा अस मी जन्मलो तर तेव्हा मात्र मला माझी आई म्हणून तू नक्की नको आहेस. पुढच्या कुठल्या तरी जन्माची मी वाट बघेन... तुझा मुलगा म्हणून जन्मण्यासाठी.

कदाचित माझा जन्म कुठल्यातरी नवीन ग्रहाच्या जन्माच्यावेळी दगड किंवा डोंगर म्हणून जन्मला तर आणखी पंचायत, त्या ग्रहाचा नष्ट होइपर्यंत मला परत वाट पहावी लागेल. कदाचित लक्षावधी वर्षे, मी तितकी वर्षे, तुला पाहू शकणार नाही. अशावेळी मला वाटते त्या डोंगरमाथ्यावरच्या सुळका म्हणून जन्मावीस

म्हणजे कायम तू माझ्या डोक्यावर निवांत बसून राहशील आणि लक्षावधी वर्षे तुझा सहवास मिळेल, अगदी निर्जीव वस्तू म्हणून सुद्धा चालेल.

असे सगळे विचार जरी माझ्या मनात येत असतील तरी प्रत्येक गोष्ट हि विश्वाच्या आत्म्यात लिहलेली आहे, ती तशा पद्धतीने होणारच. ब्रम्हाडांतल्या सगळ्या गोष्टी बोलत असतात, स्वतःशी, एकमेकांशी, त्या भाषेची ओळख होणे आवश्यक आहे. वाऱ्याला, झाडांना, वाळवंटाना, दऱ्यांना, डोंगरांना सगळ्यांना भाषा आहे. ध्वनीलहरीला, प्रकाश लहरांना, मनाला, विचारांना भाषा आहे. हे समजले तर आता मला मरण असे विचित्र वाटत नाही, तसे प्रत्येकाला वाटू लागेल.

आई आपल जग म्हणजे तरी काय, हे जे तुला, मला, सगळ्यांना दिसते, सूर्य, पृथ्वी, तारे, जिथेपर्यंत आपली नजर, दुर्बीण पोचते तेवढेच ना? त्याच्यापलीकडे आपल्याला माहित नाही, आपल्याला अशक्य आहे, त्यालाच आपण अनंत म्हणत असू ना? आई, मला वाटत नाही या ब्रम्हाडांतील जेवढे काय माणसाला माहित आहे ते म्हणजे कदाचित समुद्रातील एखाद्या पाण्याच्या थेंबासारखे असेल. तो थेंब म्हणजे आपण त्याला समुद्र म्हणतो. त्या समुद्रातला एखादा अणु-रेणु म्हणजे मी. एका ब्रम्हाडांच्या दृष्टीने एका अणु-रेणुला आपण समुद्र गृहीत धरले तर त्या अणु-रेणूचा मी अणु-रेणु. किती सूक्ष्म आहे ग मी या ब्रम्हाडांच्या दृष्टीने मग माझ्या नसल्यामुळे काय मोठे बिघडणार आहे जणू?

आई मी अशा ठिकाणी जाईन, जिथे स्थळ, काळ, वेळ यांचे बंधन नसेल, मला वजन नसेल, मी वजनविरहीत असेन, बर्फाच्या उंच उंच रांगा असतील, निळे निळे आकाश असेल, निळ्या निळ्या आकाशात छोटे छोटे ढगाचे पुंजके असतील, त्यांचे चित्र विचित्र पण मनमौजी आवाज असतील, लक्ष रंगाची, लक्ष आकाराची वैविध्यपूर्ण फुले असतील, त्यांचे हजारो प्रकारचे सुगंध असतील.

जगाला सोडून गेलेली मुले-मुली, प्राणी, पक्षी, किडे, वाघ, सिंह, हरीण, शेळी, माणस सगळे एकत्र रहात असतील सगळं शत्रुत्व सोडून. तेथे कोठेही द्वेष नसेल, सगळी ती सृष्टी आनंदाने भरलेली असेल.

जिथे भाव भावनांचा कल्लोळ नसेल, माझे-तुझे असे काही नसेल, जात-पात नसेल, देश, धर्म नसेल, कोण भुकेला नसेल, कोण भरपेट पेट भरून आपल्या गलेलठ पोटावरून हात फिरवत नसेल, जेथे मालक नसेल, गुलाम नसेल, नोकर नसेल, चाकर नसेल, जेथे तप्त उन नसेल, थंडीची लहर नसेल, शेकडो मजली उंच इमारती नसेल, झोपडपट्ट्या नसतील. कोण लाचार नसेल, कोण मुजोर नसेल, कोण राजा नसेल, कोण रंक नसेल.

अशा जगापलीकडील जगालाच स्वर्ग म्हणत नसतील ना? समजा मी स्वर्गात असलो तर तू तरी आपसूकच या स्वर्गात येशील. आपण दोघे मग परत फिरायचो नाही. इथेच सुखासमाधानाने, आनंदाने आनंद देत, आनंद घेत रहायचे.

असो या ब्रम्हाडांतल्या समुद्राला अणु-रेणु गृहीत धरून त्याचा अणु-रेणु आता लवकरच निघून जाणार आहे. तू दुःखी होऊ नकोस, कष्टी होऊ नकोस. तुझी जगावरची माया आटू देऊ नकोस माझ्यावरची राहिलेली माया सगळ्या जगाला वाट, जगाला सुःखी ठेव.

आणि शेवटचे हे पत्र वाच आणि माझ्या देहाग्रीत त्या पत्राला अग्री दे. मी कधी होतो हे सुद्धा संपूर्णपणे विसरून जा.

संसाराला जशी समुद्राची उपमा दिली आहे, समुद्रात पडलेल्या मनुष्याला ज्याप्रमाणे पुढच्या क्षणाची वाट न पाहता, क्षणात पोहायला सुरुवात केली पाहिजे, ज्याप्रमाणे प्रत्येक मनुष्याने संसारातून सुटण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे. तसा या संसारातून मी आता सुटून जाणार आहे.

माझ्या या पत्राचा शेवट गीतेतील दुसऱ्या अध्यायातील एका श्लोकाने करतोय

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च।

तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि॥

जो जन्माला येतो त्याचा नक्की मृत्यूही होणार असतो. मृत्यूनंतर परत त्याचा जन्म ही होणार असतो. निसर्गाची अशी व्यवस्था आहे की, त्यामध्ये परिवर्तन होणार नसते, त्यामुळे कुणाच्या मृत्यूनंतर दुःखी होणे हे कदापी योग्य ठरणार नाही.

तुझाच पुढच्या जन्मीचा

पूर्ण पुत्र

‘मी अभिमन्यू’ ही डॉ. सतिशकुमार पाटील यांची कादंबरी. व्यवसायाने डॉक्टर असणाऱ्या प्रतिभावंताची ही कलाकृती. मृत्यूसमोर उभा असताना मनाची होणारी अवस्था. त्या विचारातून मृत्यू आणि अर्धवट जगलेल्या जीवनातील चांगल्या वाईट घटनांचा लावलेला व्यापक अर्थ याचे सुंदर मंथन मांडणारी ही अनेक पदरी आशयसूत्र असणारी कादंबरी. आईची शिकवण, आईचे संस्कार, शहाणपण आणि स्वाभिमान यांचा समन्वय असणारी, आपल्या मुलांसाठी रात्रंदिवस जगण्याचा ध्यास घेतलेल्या आईची अनेक रूपे मांडणारी ही कॅन्सरग्रस्त तरुणाच्या आईची चरित्रगाथा. कॅन्सरग्रस्त तरुणाची ही केवळ मनोव्यथा नाही तर जगण्याविषयीचं तत्वज्ञान उलगडत जाणारी. माणसाच्या जीवनातील आईचे स्थान, वडिलांचे कर्तव्य आणि त्याची न दिसणारी धडपड. आपल्या मुलाच्या भविष्यासाठीचा विविध पातळ्यावर चाललेला पण न दिसणारा संघर्ष ‘मी अभिमन्यू’मध्ये शब्दांकित झाला आहे. शालेय आणि कॉलेज वयातील मैत्रीचे ऋणानुबंध. तारुण्यसुलभ तरुण-तरुणीच्या निस्सीम प्रेमबंधाचे, त्यांच्यातील पवित्र नात्याचे आणि भविष्याविषयीच्या स्वप्नाचे कथन आहे. नीतिमतेचे शिक्षण, उपदेश, माणूस घडविण्याचा ध्यास आणि जीवनाकडे बघण्याची नवी दृष्टी देणारी ही कलाकृती. पितृकर्तृत्वाची जाण असणाऱ्या आणि मातृभक्तीने ओतप्रोत भरलेल्या मुलाची कथा आहे. प्रेमाच्या स्पर्शाने प्रेमाचे विश्व कोरणाऱ्या तरुणाचे भावविश्व आहे आणि कॅन्सर या असाध्य आजाराकडे नकारात्मक नव्हे, सकारात्मक नव्हे, तर तटस्थपणे पहायला लावणारी ही कलाकृती आहे. मराठी साहित्यात आईविषयीच्या अजरामर कलाकृतीत साने गुरुजींची ‘श्यामची आई’ व उत्तम कांबळे यांची ‘आई समजून घेताना’ या कादंबऱ्यांचा उल्लेख केला जातो. यापुढचा टप्पा म्हणून ‘मी अभिमन्यू’ या कादंबरीकडे पहावे लागेल. त्यांच्या या कादंबरीचे मराठी वाचक निश्चितपणे स्वागत करतील.

- नवनाथ गोरे

DS BOOK WORLD